

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**İTALYAN İŞGAL BÖLGELERİNDE SON OSMANLI MECLİS-İ
MEBUSAN SEÇİMLERİ**

DOKTORA TEZİ

Aslıhan KILINÇ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Taner BİLGİN

Bilecik, 2020
10195330

**T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**İTALYAN İŞGAL BÖLGELERİNDE SON OSMANLI MECLİS-İ
MEBUSAN SEÇİMLERİ**

DOKTORA

Aslıhan KILINÇ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Taner BİLGİN**

**Bilecik, 2020
10195330**

JÜRİ ONAY FORMU

BEYAN

“İtalyan İşgal Bölgelerinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri” adlı doktora tezimin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Aslıhan KILINÇ

17.06.2020

İMZA

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nde ilk seçimler muhassıllık meclislerinin oluşturulması için yapılmış olsa da halk genel anlamda seçme hakkını 1908 yılında yapılan genel seçimlerde kullanabilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'nde seçim sistemi iki dereceli olarak uygulanmış 1908, 1912 ve 1914 seçimleri hazırlanan seçim kanunu ve Kanun-ı Esasi de belirtilen seçim kurallarına göre yapılmıştır. Konumuz dâhilinde olan İtalyan işgal bölgelerinde yapılan 1919 seçimleri de bu kurallar çevresinde yapılmıştır.

Konunun seçiminde ve çalışmanın her aşamasında gösterdiği ilgi ve yönlendirmeler için tez danışmanım Doç. Dr. Taner Bilgin'e hassaten teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmamın farklı evrelerinde desteklerini gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Aygün Attar hanımefendi başta olmak üzere Prof. Dr. Orhan Yazıcı'ya, Doç. Dr. Yahya Başkan'a minnettarım. Bununla birlikte çalışmam sırasında ATASE Arşivi, TİTE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Atatürk Kitaplığı, Türk Tarih Kurumu, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Kütüphanesi, Malatya İnönü Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına ve idarecilerine gösterdikleri nezaket ve anlayış dolayısıyla teşekkür ediyorum. Burada isminden sitayişle bahsetmem gereken çalışmam süresince tezin hazırlanması hususunda yardımlarını esirgemeyen Ergün Yılmaz ve Ersin Yılmaz beyefendilere de ayrıca teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam süresince en büyük desteğim ve her zaman maddi manevi olarak yanımda olan eşim Ferdi Kılınç, özellikle yanında olmam gereken her saniyeden fedakârlık etmek zorunda kalan ve heyecanımın her anını benimle paylaşan oğlum Yağız Tuğra Kılınç ve bu günlere gelebilmemin baş mimarı Babam Mehmet Çırak ve Annem Sümeyye Çırak'a en içten şükranlarımı sunuyorum.

Aslıhan KILINÇ

17.06.2020

ÖZET

Osmanlı Devletinin çöküş sürecine girdiği yıllarda Avrupa'da parlamentolar çağı yaşanmaktaydı. Bu süreçte Avrupa'da başlayan anayasa hareketleri Osmanlı Devletine de yansımış ve Meşrutî yönetim Osmanlı Devleti içerisinde de yapılanmaya başlamıştır. Bu yüzden Osmanlı'da demokratikleşme sürecinin başlangıcı olarak Cumhuriyetin kuruluşunu esas almak yanlış olur diyebiliriz. Zira Osmanlıda modernleşme ve demokratikleşme hareketleri 19. yüzyılın başlarında başlamış, Tanzimat ve Meşrutîyet dönemlerindeki projeler ile de devam etmiştir. Tanzimat döneminin yetiştirdiği aydın kesimin Avrupa modelinde bir anayasanın benimsenmesi ısrarından sonra Meşrutîyet düşüncesi giderek güçlenmiş ve 23 Aralık 1876'da Sultan II. Abdülhamit Kanun-ı Esasî'yi ilan etmiştir. Türk tarihi açısından ilk modern anayasanın ilanından sonra sıra meclisin açılmasına gelmiştir. Nitekim seçimlerin yapılması için bir seçim kanunu hazırlanmış ve seçimlerin anayasa ile birlikte bu kanuna göre yapılması kararı alınmıştır. Genel olarak iki dereceli seçim sistemi benimsenmiş ancak 1876 yılında yapılan ilk seçimler de bu kurala uyulmamıştır. Bu nedenle 1908 yılında yapılan seçimler halkın genel anlamda katıldığı ilk seçimlerdir diyebiliriz. 1912, 1914 yılında yapılan seçimlerde aynı şekilde seçim kanunu ve anayasa da belirlenen kurallara göre yapılmıştır. 1914 Meclisi de I. Dünya Harbi sonuna kadar görev yapmıştır.

1918 yılında savaşı kaybeden Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi ile ağır şartlar kabul etmek zorunda kalmıştır. İtalya ise savaş öncesinde İngiltere ve Fransa ile yaptığı gizli anlaşmalarla geleceğini garantilemeye çalışmıştır. 1915 ve 1917 yılında yapılan Londra ve St. Jean de Maurienne anlaşmaları ile İtalya'ya Anadolu'da Antalya'dan İzmir'e kadar geniş bir bölge vaat edilmiştir. Ancak İtalya savaştan sonra toplanan Paris Barış Konferansında (18-21 Ocak 1919) daha önce yapılan gizli anlaşmalarla kendisine vaat edilen İzmir'in İngiltere tarafından Yunanistan'a verildiğini öğrenince Anadolu'ya karşı işgal politikasını değiştirmiş ve İtilaf Devletleri'ni karşısına alarak bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Ancak bir yandan da İtilaf Devletleri'ne karşı güçsüz olduğunun da farkındadır. Bu yüzden Osmanlı Devleti topraklarında takip ettiği işgal politikasında diğer işgalci güçlere nazaran daha ılımlı bir politika takip etmiştir. Anadolu'ya gönderdiği arkeolojik heyetler bahanesiyle işgallerine hazırlık yapan İtalya 1919 yılının Mart ayında Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamıştır.

Bu bağlamda İtalyan işgalleri devam ederken Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele hareketi başlamış, özellikle Sivas Kongresinin akabinde İstanbul ile iletişimin kesilmesi kararı alınmıştı. Yaşanan bu gelişme üzerine Damat Ferit Paşa kabinesi 1 Ekim 1919 tarihinde istifa etmek zorunda kaldı. Akabinde 3 Ekim 1919 tarihinde Ali Rıza Paşa kabinesi kurularak seçimlerin yapılmasına ve meclisin açılmasına karar verdi. Milli Mücadele hareketine daha ılımlı yaklaşan bu hükümetle Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti Ekim 1919 itibarı ile İtalyan işgal bölgelerinde seçimlere girmiştir. Seçimlere İstanbul Hükümeti onay vermiş olsa da seçimlerde Temsil Heyeti adaylığını koyanların seçilmesini istememiştir. Nitekim seçimlerde Dâhiliye Nezareti vilayet merkezi ve sancaklara gönderdiği seçim genelgesi ile seçimlerin sıkı bir şekilde takip edilmesini bilhassa bildirmiştir. Seçimlerin nihayetinde ise 12 Ocak 1920 tarihinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı açılmış ve toplamda 24 oturum gerçekleştirebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1919 Seçimleri, Meclis, İntihab, Mebus, İtalya, İtalyan İşgalleri, Konya, Antalya, Burdur, Isparta, Aydın, İzmir, Afyon.

ABSTRACT

In the years when the Ottoman State entered the collapse period, the era of parliaments was experienced in Europe. In this process, the constitutional movements that started in Europe were reflected in the Ottoman Empire and the Constitutional rule started to be structured within the Ottoman State as well. Therefore, we can say that it would be wrong to base the foundation of the Republic as the beginning of the democratization process in the Ottoman Empire. Because modernization and democratization movements in the Ottoman started in the early 19th century and continued with projects in the Tanzimat and Constitutional periods. After the insistence of adoption of a constitution in the European model of the intellectual who was brought up by the Tanzimat period, the thought of Constitutional became stronger and Sultan II. Abdulhamit declared Kanun-ı Esasi. After the announcement of this constitution, which is the first modern constitution in terms of Turkish history, it is time to open the assembly. As a matter of fact, an election law was prepared for the elections and it was decided to hold the elections together with the constitution according to this law. In general, two-degree election system was adopted, but the first elections held in 1876 did not comply with this rule. In this respect, we can say that the elections held in 1908 were the first general elections in which the public participated in general terms. In the elections held in 1912 and 1914, the election law and the constitution were made according to the rules determined in the same way.

Until the start of World War I in 1914 and the end of the Mondros Armistice in 1918, the 1914 assembly served. The Ottoman Empire, who lost the war, had to accept heavy conditions with the Mondros Armistice. On the other hand, although Italy declared its neutrality at the beginning of the First World War, it decided to enter the war alongside the Entente States because it considered the war of the Entente States. In this process, he tried to guarantee his future with secret agreements with England and France. London and St. Petersburg, built in 1915 and 1917. With the Jean de Maurienne agreements, a wide region from Antalya to Izmir was promised to Italy in Anatolia. However, when he learned that İzmir, which was promised to him by secret agreements made at the Paris Peace Conference (18-21 January 1919), which was held after the war, was given to Greece by Britain, he changed his occupation policy against Anatolia and acted

independently by facing the Entente States. It began. However, he is also aware that he is powerless against the Entente States. For this reason, in the occupation policy followed by the Ottoman Empire, a more moderate policy was followed compared to other occupying powers. He prepared his occupations under the pretext of the archaeological delegations he sent to Anatolia and started to occupy the Ottoman lands in March 1919.

In this context, while the Italian occupations continued, the National Struggle movement was initiated under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, and especially after Sivas Congress, Damat Ferit Pasha Cabinet resigned on October 1, 1919 after the decision to cease communication with Istanbul. With the establishment of the Ali Rıza Pasha cabinet on 3 October 1919, it was decided to hold elections and open the parliament. With this government, which approached the National Struggle movement more moderately, Mustafa Kemal Pasha and the Representative Committee entered the elections in the Italian occupation regions as of October 1919. Although the elections have been approved by the Istanbul Government, they do not want the election of those who nominate the Representative Committee in the elections. As a matter of fact, the Ministry of Internal Affairs in the elections especially stated that the elections sent to the provincial center and the sancaks were followed strictly. After the end of these elections, on January 12, 1920, the Last Ottoman Parliament was opened and it was able to hold 24 sessions in total.

Keywords: Elections of 1919, Assembly, Election, Deputy, Italy, Italian Occupations, Konya, Antalya, Burdur, Isparta, Aydın, İzmir, Afyon.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANADOLU'DA İTALYAN İŞGALLERİ

1.1. MONDROS MÜTAREKESİNE GİDEN SÜREÇ VE MECLİSİN FESHİ.....	14
1.2. ANADOLU'DA İTALYAN İŞGALLERİNİN BAŞLAMASI	17
1.2.1. Konya Vilayetinde İtalyan İşgalleri	23
1.2.1.1. Antalya Sancağının İtalya Tarafından İşgal Edilmesi	24
1.2.1.2. Konya Merkez Sancağında İşgaller	26
1.2.1.3. Burdur ve Hamidabad (Isparta) Sancaklarında İtalyan İşgalleri	30
1.2.2. Aydın Vilayetinde İtalyanların İşgal Ettiği Sancak ve Kazalar	34
1.2.2.1. Menteşe Sancağında İtalyanların İşgal Ettiği Bölgeler (Muğla Merkez, Fethiye, Bodrum, Milas, Marmaris).....	35
1.2.2.1.1. Fethiye'nin İşgali	36
1.2.2.1.2. Bodrum'un İşgali	37
1.2.2.1.3. Marmaris'in İşgali.....	38
1.2.2.1.4. Milas'ın İşgali	39
1.2.2.1.5. Muğla'nın İşgali.....	39
1.2.2.2. İzmir (merkez) Sancağında İşgaller.....	40
1.2.2.3. Aydın Sancağında İşgaller (Söke ve Çine).....	42
1.3. AFYON (KARAHİSAR-I SAHİB) SANCAĞINDA İTALYAN İŞGALLERİ.....	44
1.4. SİVAS KONGRESİNE GİDEN SÜREÇ AMASYA GENELGESİ, ERZURUM KONGRESİ VE DELEGELERİN SEÇİLMESİ	45
1.4.1. İtalyan İşgal Bölgelerinden Sivas Kongresi'ne Gönderilen Delegeler	48

1.4.1.1. Konya Sancağında Sivas Kongresi Hazırlıkları	48
1.4.1.2. Burdur ve Isparta Sancağında Sivas Kongresi Hazırlıkları	53
1.4.1.3. Antalya Sancağından Sivas Kongresi Hazırlıkları	57
1.4.1.4. İzmir, Aydın ve Menteşe Sancaklarında Sivas Kongresi Hazırlıkları....	58
1.4.1.5. Afyon Mutasarrıflığında Sivas Kongresi Hazırlıkları	61
1.5. SİVAS KONGRESİ (4-11 EYLÜL 1919) VE SANCAKLARIN İSTANBUL İLE İLİŞKİLERİNİ KESMESİ.....	62
1.6. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİNİN KURULMASI VE SEÇİM KARARININ ALINMASI	64
1.7. 1919 SEÇİMİ BAŞLIYOR.....	66
1.8. SEÇİME KATILAN DİĞER FIRKALAR.....	72
1.9. SEÇİM HEYETLERİ	73
1.10. SEÇİMLERDE GAYRİMÜSLİM TEBA	75
1.11. 1919 SEÇİMLERİNİN GENEL SONUÇLARI VE SEÇİMLERE İTİRAZLAR	76

İKİNCİ BÖLÜM

MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİNİN UYGULANMA SÜRECİ

2.1. İTALYANLARIN SEÇİM SÜRESİNDE UYGULADIĞI POLİTİKA VE SEÇİMLERDE İTALYAN ETKİSİ	79
2.2. KONYA MERKEZ SANCAĞINDA SEÇİM SÜRECİNİN BAŞLAMASI	82
2.2.1. Meclis-i Mebusan ve Konya Mebusları	100
2.2.2. Son Osmanlı Mebusan Meclis-i Konya Mebusları Biyografileri	103
2.2.2.1. Akşehir Tüccarından Hacı Bekir (Sümer) Efendi	103
2.2.2.2. Kazım Hüsnü (Halil İbrahim Nakıpoğlu) Bey:	104
2.2.2.3. Hadimli Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi:	105
2.2.2.4. Musa Kazım (Onar) Efendi:	106
2.2.2.5. Ömer Vehbi (Büyük Yalvaç) Bey:	107
2.2.3. Konya Sancağı Mebuslarının Meclisi Mebusandaki Faaliyetleri	107
2.2.4. Meclis-i Mebusan'ın İşgal Edilmesi ve Konya Mebusları.....	109
2.3. ANTALYA SANCAĞINDA 1919 SEÇİM SÜRECİ	110
2.3.1. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Açılışı ve Antalya Mebusları	118

2.3.2. Son Osmanlı Mebusan Meclis-i Konya Mebusları Biyografileri	122
2.3.2.1. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey:	122
2.3.2.2. Yusuf Talat Efendi	124
2.4. BURDUR SANCAĞINDA 1919 SEÇİM SÜRECİNİN BAŞLAMASI.....	125
2.4.1. Meclis-i Mebusan'da Burdur Mebusu Hüseyin Baki Bey'in Faaliyetleri.....	130
2.4.2. Hüseyin Baki Çelikbaş:	131
2.4.3. Meclisin İşgali ve Hüseyin Baki Bey'in TBMM'ye Katılması.....	132
2.5. ISPARTA SANCAĞINDA 1919 SEÇİM SÜRECİNİN BAŞLAMASI.....	133
2.5.1. Meclis-i Mebusan ve Isparta Mebusları	139
2.5.2. Son Osmanlı Mebusan Meclis-i Isparta Mebusları Biyografileri	140
2.5.2.1. Mehmet Cemal Paşa (Mersinli):.....	140
2.5.2.2. Şakirzade Seyfullah Efendi:	141
2.6. AYDIN VİLAYETİNDE 1919 SEÇİM SÜRECİ	141
2.6.1. İzmir Merkez Sancağında 1919 Seçimlerinin Başlaması.....	143
2.6.1.1. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında İzmir Mebusları	151
2.6.1.2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi İzmir Mebusları Biyografileri.....	153
2.6.1.2.1. Mehmet Şükrü Bey (Saraçoğlu)	153
2.6.1.2.2. Refet Paşa (İbrahim Refet Bele)	155
2.6.1.2.3. Hasan Tahsin (Uzer) Bey	156
2.6.1.2.4. Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey	156
2.6.1.2.5. İlhami (Dinçer) Bey	157
2.6.1.2.6. Nuri Bey.....	157
2.6.1.3. Meclis-i Mebusan'ın Kapatılması ve İzmir Mebusları.....	157
2.6.2. Aydın Sancağında Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri	158
2.6.2.1. Meclis-i Mebusan'ın Açılması ve Aydın Sancağı Mebusları.....	164
2.6.2.2. Aydın Sancağı Mebus Biyografileri.....	166
2.6.2.2.1. Hüseyin Kazım (Kadri) Bey	166
2.6.2.2.2. Cami Bey (Abdülkadir Cami Baykurt).....	167
2.6.2.2.3. Emin Bey (Mehmet Emin Erkut).....	168
2.6.2.3. Meclis-i Mebusan'ın Kapatılması ve Aydın Mebusları	169
2.6.3. Menteşe Sancağında 1919 Seçimleri.....	169

2.6.3.1. Meclis-i Mebusanda Mentеше Sancağı Mebusları	178
2.6.3.2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi Mentеше Sancağı Mebusları Biyogrfileleri	179
2.6.3.2.1. Halil İbrahim Efendi	179
2.6.3.2.2. Mustafa Hilmi (Uran) Bey	179
2.7. AFYON MUTASARRIFLIĞINDA 1919 SEÇİMLERİ	179
2.7.1. Meclis-i Mebusan'da Afyon Mebusları	186
2.7.2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi Afyon Mebusları Biyografileri	188
2.7.2.1. Ömer Lütfi (Argešo) Bey	188
2.7.2.2. Ali (Çetinkaya) Bey	189
2.7.2.3. Mustafa Hulusi (Çalgüneri) Efendi	191
2.7.3. İstanbul'un İşgalinden Sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da Toplanması ve Afyon Mebusları	191
2.8. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİNİN İSTİFASI VE SANCAKLARDAN GÖNDERİLEN TELGRAFLAR.....	192
2.8.1. Konya Sancağı.....	194
2.8.2. Burdur Sancağı	198
2.8.3. Isparta Sancağı	198
2.8.4. Antalya Sancağı.....	200
2.8.5. Aydın Sancağı	201
2.8.6. Mentеше Sancağı.....	202
2.8.7. Afyon Sancağı	202
SONUÇ	204
KAYNAKÇA.....	211
EKLER	239
ÖZGEÇMİŞ	255

KISALTMALAR

Arşv.	: Arşiv
ATASE.	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
B.	:Belge
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOA. MV.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vükela
C.A.	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
DH. BEO.	: Babıâli Evrak Odası
DH. HR. SYS.	: Dâhiliye Nezareti Hariciye Siyasi Kısım Evrakı
DH. İUM.	: Dâhiliye İdare-i Umumiye Müdüriyeti
DH. KMS.	: Dâhiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
G.	: Gömlek
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İSH.	: İstiklal Harbi
K.	: Kutu
TİTE.	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TBMM. ZC.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TBMM. GCZ.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başları, Osmanlı İmparatorluğunun siyasi tarihinde son derece önemlidir. Nitekim uzun bir duraklama döneminden sonra gerçekleştirilen reform çalışmaları sonuç vermeye başlamış ve “*Saray*” ile “*Ayan*” arasında yapılan görüşmeler sonunda “*Sened-i İttifak*” imzalanmıştır. Ardından hukuk, askeriye, maliye ve idari alanlar başta olmak üzere hayatın her alanında düzenlemeler yapılarak Tanzimat ve Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Osmanlı İmparatorluğunun ilk anayasası olan “*Kanun-ı Esasi*” hazırlanmıştır. Aslında Osmanlı siyasi tarihi açısından yapılmış en önemli reform hareketi de anayasanın ilanı olmuştur.

Kanun-ı Esasi'nin ilanı ve akabinde parlamentonun oluşturulması neticesinde Osmanlı İmparatorluğunda mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçilmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde ilk seçimler Tanzimat döneminde oluşturulan muhassıllık meclislerinin kurulması için yapılmış olsa da halk genel seçimlerle ilk kez 1876-1877 seçimlerinde tanışmıştır.¹ Kanun-ı Esasiyi hazırlayan komisyon seçim için çalışmalarına anayasanın ilanından önce başlamıştır. Ancak anayasanın hazırlanmasının ve ilanının uzun zaman alacağı düşünüldüğü için² bir taraftan Kanun-ı Esasi çalışmaları sürdürülmüş diğer taraftan da geçici bir yönetmelik hazırlanarak seçimlerin nasıl yapılacağı belirlenmiştir.³ Bu yüzden Osmanlı'da ilk seçimler Meclis-i Umumi'nin hazırlaması gereken özel seçim yasası yerine Mithat Paşa'nın 28 Ekim 1876 tarihinde Vukelâ Meclisi ve padişaha onaylatarak hazırlattığı “*Talimat-ı Muvakkate*” adında 7 maddeden oluşan geçici bir kararnameye göre yapılmıştır.⁴ Bunun yanı sıra 1877 seçimlerinde sadece bu seçimlere özgü olmak üzere vilayet meclislerine seçilen üyeler Müntehib-i Sani sayılmış ve mebusları bunların belirlemesine karar verilmiştir. Dolayısıyla sadece İstanbul ve çevresinde yapılan seçimlerde iki dereceli seçim

¹ Kenan Olgun, “Demokrasi Tarihimizdeki İlk Çok Partili Seçimlere Genel Bir Bakış”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.7.Sakarya, 2004, s.100.

² Selda Kılıç, “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları”, *OTAM*, S.30, 2011, s. 28.Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Gelişime Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi* c.XXIII, Ankara 2006, s.48

³ Kılıç, “1876 Meclis-i Mebusanı...”, 2011, s.28.

⁴ Kızıltan, “I. Meşrutiyetin İlânı ve...”, 2006, s.262.

sistemine uyulabilmiştir.⁵ Toplam 115 mebus seçilmiş⁶ ve ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı 19 Mart 1877 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayında yapılan bir törenle açılmıştır.⁷ Ancak meclisin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sarayın sorumlu olduğunu ima etmesi üzerine II. Abdülhamit tarafından 14 Şubat 1878'de kapatılmıştır.⁸ II. Meşrutiyet'in ilanına kadar meclis 30 yıl kapalı kalmış ve istibdat dönemi 1908 yılında Meşrutiyetin ikinci kez ilanı ile son bulmuştur. Zira bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde 1908 seçimleri ile birlikte 1912, 1914 ve 1919 seçimleri de dâhil olmak üzere dört kez seçim yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde İlk Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra II. Abdülhamit'in uyguladığı baskıcı rejim ve ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtararak anayasayı tekrar yürürlüğe koymak amacıyla Jön Türk Hareketi başlamıştır.⁹ Çoğunluğu Abdülhamit döneminin eğitim kurumlarından mezun olan bu kişiler ülkenin kurtuluşu için öncelikle Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini ve meclisli bir anayasa istemekteydi. Ancak bu grupta tıpkı daha öncekiler gibi yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştı. Paris'te Ahmet Rıza liderliğinde tekrar toplanan örgüt, 1906'da Selanik'te kurulan ve çoğunluğu yine askerlerden oluşan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin üyeleri ile birleşerek 1907 yılında "*İttihat ve Terakki Cemiyeti*" adını aldı. 1908 yılında gerçekleşen ihtilali de bu cemiyet gerçekleştirecekti.¹⁰ 1908 yılına kadar yükselişe geçen bu harekette asıl kaynaşma Makedonya'da yaşanmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri toplantı ve mitinglerin tüm Rumeli'yi sarmasından sonra Yıldız Saray'ına çekilen yüzlerce telgrafla¹¹ 23 Temmuz 1908 tarihinde padişaha zorla II.

⁵ Kenan Olgun "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XXVII, S.79, Ankara 2011, s.5.

⁶ Adem Ölmez, *İstanbul'da Sosyal Barışın Bozulması: İstanbul Ermeni Olayları ve Yahudiler*, Kurtuba Yayınları, İstanbul, 2010, s.67

⁷ Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Ankara, 2008, s.24; Bülent Tanör, "*Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*", Ankara, 2017, s.155

⁸ Fevzi Demir, II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914, *Dokuz Eylül Üniversitesi Aataütk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir 1994, s.12.

⁹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Ankara 1979, s.309.

¹⁰ İttihatçılara göre sadece propaganda ve yayınlara devrim yapılamazdı. Bu yüzden askeri kuvvetlerinde İhtilale katılmasını sağlamak gerekiyordu. Siyasal program olarak da Meşrutiyet ve merkezîyetçi bir yönetim anlayışı gerekliydi. Prens Sabahattin'in görüşlerini yansıtan "*Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkezîyet*" cemiyeti ise bu İttihatçıların tam tersine ihtilal için yabancı bir devletin yardımının gerekli olduğunu Osmanlı âdem-i merkezîyetçi düzenin getirilmesini savunuyordu. Demir, II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan...,1994, s.17-18.

¹¹ Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*", 2017, s.175.

Meşrutiyet'i ilan ettirmiştir.¹² Çıkan olaylarda İttihat Terakki Cemiyeti, halkı açıkça, II. Abdülhamit'e karşı örgütleyerek kurulu düzene başkaldırmıştır.¹³ II. Meşrutiyet'in ilanı sarayın tam tersine Anadolu'nun diğer birçok yerinde coşku ve sevinçle karşılanmıştır.¹⁴ Bu süreçte İttihat ve Terakki cemiyeti II. Meşrutiyet döneminde en etkili siyasi güç durumuna gelmiş¹⁵ ve yönetimi perde arkasından yürütmüştür. Hükümet sarayın denetiminden çıkmış ve ülke Bab-ı Ali'nin eski yöneticilerinin eline geçmiştir. İhtilal öncesi 22 Temmuz'da kurulan Ferit Paşa hükümetinin benzeri olan Sait Paşa hükümeti ise İttihat Terakki Cemiyeti tarafından istifâ etmek zorunda bırakılmıştır. Yerine bir anlamda seçim hükümeti olan Kamil Paşa hükümeti getirilmiştir. 1908 seçimleri de bu hükümet döneminde yapılacaktır.¹⁶

İlk Meşrutiyet'in 2. yılında meclis zaten bir seçim yasası hazırlamıştı. Ancak bu metin padişah tarafından onaylanmadığı için yasalaşmamıştı. Bu seçim kanunu 30 yılı aşkın bir süreden sonra mecliste onaylanarak "*İltihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkati*" olarak yürürlüğe girmiştir. Yeni Meşrutiyet'in ilk seçimleri de bu talimat uyarınca yapılmıştır.¹⁷ 3 Ağustos 1908'de sancaklara seçim kanununun gönderilmesiyle başlayan ve yaklaşık dört buçuk ay süren 1908 seçimi 121 sancakta gerçekleşmiştir.¹⁸ Seçimlere İttihat ve Terakki Cemiyeti dışında Ahar Fırkası'nda katılmıştır.¹⁹ Bu yüzden bu seçim

¹² Aykut Kansu, *1908 Devrimi 23 Temmuz Devrimi*, İstanbul, 2015, s.98-99; Tanör, *Osmanlı...2017*, s.175; Uçarol, *Siyasi Tarih*, Ankara 1979, s.310-312; Halil Akkurt, "Anadolu'da İttihat Ve Terakki Cemiyeti (1906- 1912): Genel Bir Çerçeve", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.14, S.2, s.281

¹³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, (II. Meşrutiyet Dönemi), c.I, İstanbul 2015, s.51; İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Bakış*, c.II, S.3, Ankara 2008, s.215

¹⁴ Fatma Keser, "*Konya Vilayeti Gazetesine Göre II. Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı*", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s.84

¹⁵ Tanör, "*Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*", 2017, s.179.

¹⁶ Demir, *II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan...*,1994, s.24.

¹⁷ Tanör, "*Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*", 2017, s.183. Olgun, *Osmanlı Meclis-i...2012*, s.3-5; Tuncer, *İdari Teşkilat...2014*, s.84

¹⁸ Demir, *II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan...*,1994, s.32; Olgun, *Osmanlı Meclis-i...2008*, s.61.

¹⁹ Osmanlı Ahrar Fırkası Prens Sabahattin yandaşı olarak bilinen Nurettin Ferruh Bey, Ahmet Fazlı, Celalettin Arif, Mahir Sait ve Kıbrıslı Tevfik, Nazım ve Şevket Beyler tarafından kurulmuştur. Fırka genellikle zengin ve muhafazakâr kişilerden oluşmaktadır. Fırkanın kurulması ile Prens Sabahattinci akım da Osmanlı siyasal hayatına girmiş olur. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*,2015, s.176;Fırkanın benimsediği Âdem-i Merkeziyet (fiili özerklik) ilkesi, ittihatçıların sert eleştirileriyle karşılaşır1908 yılında yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki mecliste çoğunluğu elde etmesine karşın muhalif olan tek parti Ahrar Fırkası ise meclise sadece milletvekili sokabilmiştir. 1908 seçimlerinde ittihat ve Terakki karşısında yenilgiye uğrayan parti, seçimlerden sonra büyük bir sarsıntı geçirir ve dağılır. Genel sekreter Nurettin Ferruh, fırkanın kapandığını bir bildiriyle duyurdu. Fiilen altı ay yaşayabilen Ahrar Fırkası, ilk muhalif ve liberal parti olarak tarih sayfalarında yerini alır. Şenol Kaluç, "Osmanlı Ahrar Fırkasının Kuruluşu Faaliyetleri ve Sonu", *Liberal Düşünce Dergisi*, S.53-54, 2009,s.192; Akıncı-Usta, *Türkiye'de Çok...*2015,s.43

Türk demokrasi tarihi açısından kısmen de olsa ilk çok partili seçimdir.²⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ezici galibiyeti ile sonuçlanan seçimde Ahar Fırkası büyük bir hezimetle uğramıştır.²¹ Sonuçta 1908 Seçiminde toplam 281 mebus seçilmiştir.²²

İttihat Terakki, seçilen 281 mebustan 280'nini alarak mecliste 1918 yılına kadar sürecek olan iktidar dönemini başlatmıştır.²³ II. Meşrutiyetin ilanından yaklaşık dokuz ay sonra yaşanan 31 Mart Olayı ile Hareket ordusu II. Abdülhamit'i tahttan indirmiştir.²⁴ Böylece Padişah değişikliği orduyu yönetimde daha etkili hale getirmiştir.²⁵ Bu durum İttihat ve Terakki'ye karşı tüm muhalif grupların Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında toplanmasına neden olmuş ve 1910 yılında İttihat Terakki karşısında başka yeni partiler de kurulmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki başlarda Hürriyet ve İtilaf Fırkasını bir tehlike olarak görmemiştir. Ancak İtilafçuların 11 Aralık 1911 tarihinde yapılan ara seçimlerde İttihatçıların en güçlü olduğu İstanbul'da bir oy farkla seçimi kazanmasından sonra durum değişmiştir. Durumun ciddiyetini anlayan İttihat ve Terakki üyeleri, iktidar olmanın da verdiği güçle, harekete geçerek erken seçim kararı almıştır. Seçimlere 6 aydan fazla süre var olmasına rağmen İttihatçılar anayasanın 35. Maddesini kullanarak Padişaha baskı yapmıştır.²⁶ Bunun üzerine Mehmet Reşat Ayan Meclisinin de onayını aldıktan sonra 18 Ocak 1912 tarihinde 1908 meclisini feshederek seçim kararı almak zorunda kalmıştır.²⁷ Böylece Osmanlı siyasi tarihinde ilk defa erken seçimlere gidilmiştir.²⁸

²⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Osmanlı Ahrar Fırkası: Programı, İçtüzüğü, Beyannameleri", *Liberal Düşünce*, S.6, 1997, s.101

²¹ Ömer Savaşkan, "1908 Seçimleri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993, s.10-12

²² Olgun, Osmanlı Meclis-i...2008, s.103.

²³ Olgun "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye...",2011, s.7; Demir, II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan...,1994, s.90.

²⁴ Zekeriya Kurşun, "II. Meşrutiyetin İlk Beyannamesi: "Üçüncü Orduya Selam",100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 2009, s.15

²⁵ Demir, II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan...,1994, s.100.

²⁶ Buna göre 35. Maddede, anlaşmazlık durumunda hükümetin istifasının zaruri olduğu, yeni gelen hükümetin de eski hükümetin fikrinde ısrarı karşısında, Ayan Meclisi'nin onayını almak şartıyla padişahın meclisin feshedebileceği hükmü yer almaktadır. Olgun, "1912 'Sopalı' Meclis-i Mebusan...", 2014, s.1

²⁷ Olgun, "1912 'Sopalı' Meclis-i Mebusan...", 2014, s.1.

²⁸ Salih Tunç, "1912 Seçimlerinde Musevi Cemaati'nden İttihatçı Mebus Adayı Salih B. Gürce Ve Seçim Beyannâmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.28/2, İzmir 2013, s. 551; Tuncer, İdari Teşkilat...2014, s.84.

Tarihe “*Sopalı*” veya “*Dayaklı Seçimler*” olarak geçen 1912 seçimlerine ²⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası katılmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimleri kazanmak için birçok taktik kullanmıştır. Buna karşılık Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise, daha çok halkın dini duygularına hitap ederek seçimlere hazırlanmıştır. Bu yüzden daha kapsamlı bir çalışma yapan İttihatçılar seçimden zaferle çıkmıştır.³⁰ 18 Nisan 1912 tarihinde açılan mecliste³¹ 284 mebusun neredeyse tamamı İttihatçılardan oluşmaktadır ve muhalefet yok denecek kadar azdır.³² Buna mukabil her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetimi tamamen ele geçirmiş görünse de hem Trablusgarp Savaşı hem de Arnavutluk’ta çıkan isyan yüzünden zor bir döneme girmiş ve “*Halaskar ve Zabitan*” grubunun çalışmaları neticesinde mecliste yapılan oylamadan sonra 1912 Meclis-i Mebusan’ı süresiz olarak kapatılmıştır.³³ Meclis-i Mebusan’ın tekrar açılması için de kabinenin 1912 yılının Ekim ayı sonunda kurulması gerekmektedir. Ancak seçimler 24 Ekim 1912 tarihli hükümet kararnamesiyle “*imkân olana kadar*” ertelenmiştir.³⁴

1914 seçimlerine kadar geçen bu süre, İttihat Terakki için dönüm noktası olmuştur. Zira bu süreçte siyasi bir parti haline gelen cemiyet yönetimi tamamen eline geçirmiştir.³⁵ Kamil Paşa hükümeti 23 Ocak 1913’te Enver ve Talat Paşa’lar tarafından organize edilen “*Bâb-ı Âli Baskını*” sonunda istifa etmek zorunda kalmış³⁶ ve yerine İttihatçıların istediği asker kökenli Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir. Ancak Mahmut Şevket Paşa’nın içinde bulunduğu otomobil, Bâb-ı Âli’ye gitmek için çarşı kapıdan

²⁹ Tunaya, Türkiye’de...2015, s.38.

³⁰ Olgun, “1912 ‘Sopalı’ Meclis-i Mebusan...”, 2014, s.3-4; Demir, II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan...,1994, s.102.

³¹ Hasan Kayalı, “Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire, 1876-1919”, *International Journal of Middle East Studies*, S.27, no. 3, 1995, s.273.

³² Olgun, “1912 ‘Sopalı’ Meclis-i Mebusan...”, 2014, s.3-4.

³³ Sezer, “Meclis-i Mebusan’ı Kapattıran Muhtıra...”,2016, s.46-47.

³⁴ Olgun “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından...”, 2011, s.8.; Kayalı, “Elections and...”,1995, s.278.

³⁵ Mehmet Okur, “II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Partiler”, *Türkiyet Araştırmaları Dergisi*, S.11, 1999, s.228; Armağan, “Türkiyede Parlamento Seçimleri”,2011, s.63; Erdem Karaca, “1914 Seçimleri Sürecinde İttihat ve Terakki Partisi’nin Ermenilerle Uzlaşma Çabalarının Osmanlı Basımına Yansımaları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* Yıl. 10, Sayı.19, (Bahar 2014), s.83.

³⁶ Servet Armağan, “Türkiye’de Parlamento seçimleri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.33, S.3-4, 2011, s.63; Sadrazamın istifa mektubunu alan Enver Paşa, saraya giderek Kamil Paşa Hükümetinin Adalarla Edirne’yi Bulgarlara verdiği için millet ve ordu tarafından düşürüldüğünü bildirir. Ayrıca hiç kimsenin Türk ordularını Enez-Midye hattında durdurmaya hakkı olmadığını eğer hükümette buna izin verirse saldırma emri vereceğini söylemiştir. Çavdar, “Türkiye’nin...”,2004,s. 146; Orhan Örs, “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.51, 2013, s.711.

geçerken silahlı kişilerce taranmış ve Mahmut Şevket Paşa yanındaki iki kişi ile birlikte olayda hayatını kaybetmiştir (15 Haziran 1913).³⁷

Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikast, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası üzerindeki baskısını daha da arttırmasına neden olmuş ve bu olay sonrasında fırka yöneticileri ağır cezalara çarptırılarak sürgüne gönderilmiştir.³⁸ Bu suikasta kadar siyasi iktidarı perde arakasından yöneten İttihat ve Terakki Cemiyeti artık yönetimde ön plana çıkmış ve 1914 seçimleri İttihatçıların baskısı altında yapılmıştır.³⁹ “*İntihab-ı Mebusan Kanunu*” ve “*Talimat-ı Muvakkate*” kararlarına göre yapılan 1914 seçimlerine⁴⁰ İttihat ve Terakki Cemiyeti tek parti olarak girmiş ve doğal olarak meclisin çoğunluğunu elde ederek tek başına iktidar olmuştur.⁴¹ Tamamına yakını İttihatçı mebuslardan oluşan ve II. Meşrutiyet döneminin en uzun ömürlü meclisi olan 1914 Meclis-i Mebusan'ı, 14 Mayıs 1914 tarihinde açılmış ve 21 Aralık 1918 tarihine kadar toplam 310 oturum yapmıştır.⁴² Ancak bu mecliste 1908 ve 1912 meclisleri gibi görev süresini tamamlayamadan Padişah iradesi ile 21 Şubat 1918 tarihinde feshedilmiştir.⁴³

Buna mukabil çalışmamıza konu olan 1919 seçimlerinin yapılması pek de kolay olmamıştır. Zira ortada I. Dünya Harbinden yenik çıkmış ve meclisi feshedilmiş bir hükümet bulunmaktadır. Bunun yanında Milli Mücadele yıllarında Anadolu'ya baktığımız zaman karşımıza ikiye bölünmüş bir Osmanlı çıkmaktadır. Bir tarafta savaşı kaybederek, ağır mütareke şartları yüzünden işgallerle uğraşan bir İstanbul hükümeti, diğer tarafta ise kendi imkânları ile işgallere karşı dimdik ayakta durmaya çalışan bir Anadolu ve Mustafa Kemal Paşa cephesi görmekteyiz. İstanbul Hükümeti mütarekede alınan kararlar yüzünden Anadolu'da yaşanan işgallere kayıtsız kalmayı tercih ederken,

³⁷ Çavdar, “Türkiye'nin...”,2004,s.150.

³⁸ Saygı, “Meclis-İ Mebusan'da İzmir Mebusları...”,2014, s.60.

³⁹ Cemal Paşa, Mahmut Şevket Paşaya karşı bir suikast yapılacağı haberini daha önceden duymuş ve bunu ona söylemişti. Mahmut Şevket Paşa'ysa “*Adam sende... İş olacağına varır. Ne yapalım Elhükümüllillah*” diyerek haberi ciddiye almamıştı. Çavdar, “Türkiye'nin...”,2004,s.150:Akyıldız, “Meclis-i Vala-yı...”,2003, s.247.

⁴⁰ Armağan, “Türkiyede Parlamento Seçimleri.”,2011, s.63.

⁴¹ Okur, “II. Meşrutiyet Dönemi...”, 1999, s.228

⁴² Armağan, “Türkiyede Parlamento Seçimleri.”,2011, s.64.

⁴³ Olgun “Türkiye'de Cumhuriyetin...”, 2011, s.8; “*Esbabı zaruriyyei siyasiyyeden naşi Meclisi Mebusanın feshi iktiza etmesine ve Kanunu Esasimizin muaddel yedinci maddesinin fikrai mahsusası mucibince ledelik tiza, Heyeti Mebusanın feshi, hukuku şahanemiz cümlesinden bulunmasına binaen, Meclisi mezkûrun bugünden itibaren bermucibi kanun feshini irade eyledim.*” (padişahın irade-i seniyyesi), *M.M. Z.C*, c. 1. D.3,İn.29,21 Kânunuevvel, 1334,s.363-364

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti ise işgallerin asılsız bahanelere dayandırıldığıının farkındadır. Bu yüzden işgallerin durdurulabilmesi için İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyetinin birlikte hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır.

Osmanlı kendi içinde bu birliği sağlamaya çalışırken İtilaf devletleri ise bu süre zarfında Mondros'u bahane ederek Anadolu topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Ancak bu paylaşım kısa süre içerisinde anlaşmazlıklara neden olacaktır. Nitekim daha önce İtalya'ya verilmesi kararlaştırılan İzmir'in, İngiltere'nin de menfaatleri gereği Yunanistan'a verilmesi İtilaf devletleri ile İtalya arasındaki ilişkileri derinden etkilemiştir. Bu karardan sonra İtalya kendi başına hareket etmeye başlamış ve Anadolu toprakları üzerindeki işgal politikasını yeniden tanzim etmiştir. Dolayısıyla bu karar İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuştur.

Anadolu'da ilk olarak Antalya (Teke) Sancağını işgal eden İtalya daha sonra Burdur, Isparta (Hamidabad), Konya Merkez Sancağı ile işgallerini İç Anadolu bölgesine doğru genişletmeye devam etmiştir. Daha sonra sıra Batı Anadolu topraklarına gelmiştir. Özellikle Menteşe Sancağının birçok kazasını işgal eden İtalyanların asıl hedefi ise İzmir'e kadar ilerlemektir. İzmir tamamen alınamamışsa da sancağın bazı kazaları ile birlikte Aydın Sancağı da İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Afyon'da yine aynı tarihlerde İtalya tarafından işgal edilen yerler arasındadır. Neticede bu bölgeler İtalyan 1919 yılının Temmuz ayı sonlarına kadar İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir.

Anadolu'da işgaller devam ederken Meclis-i Mebusan'da yeni kabinelerin ortaya çıkması bunun yanı sıra yaşanan fikir çatışmaları yüzünden kabinelerin kısa ömürlü olması nedeniyle 1919 Ekim ayına kadar ülkede tam bir karışıklık ortamı yaşanmıştır. Nihayetinde 1 Ekim 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa'nın istifa etmesi ve yerine Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulması ile seçimlerin bir an önce yapılması kararı alınmış ve bu karışıklığa son verilmiştir. Daha da önemlisi bu seçimlerin yapılabilmesi için İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti arasında fikir birliği sağlanmıştır. Aslında Seçimlerin yapılması konusu Mustafa Kemal Paşa tarafından daha önce birçok kez gündeme getirilmiştir. Ancak seçimler için gerekli şartlar sağlanamamış ve bu süreç ertelenmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti ise seçimlerin bir an önce yapılması ve Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılması konusu üzerinde ısrarla durmaya

devam etmiştir. Zira böylelikle hem ülke içinde bulunduğu bu karışık ortamdan kurtulacak hem de Mustafa Kemal Paşa'nın kendi çizdiği kurtuluş planı ancak meclisin açılması ile bir halk hareketi haline dönüşebilecektir. Bu nedenle Osmanlı'nın son seçimleri olan 1919 seçimleri ülkenin birlik ve beraberliğinin tekrar sağlanmasında son derece önemli rol üstlenmiştir. Bu bağlamda seçim sürecinde özellikle Temsil Heyeti ve sancak ve vilayet merkezlerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri halkı hem işgallere karşı örgütlemiş hem de seçimler için önemli çalışmalar yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti tarafından yönetilen bu direniş örgütleri seçimlerin yapılması ve meclisin açılması ile bir kurtuluş mücadelesine dönüşmüştür. Nitekim meclisin açılması ile halkı temsil eden vekiller aynı çatı altında toplanmış, Misak-ı Milli kararları kabul edilmiş ve Osmanlı Devleti halkının artık bir parlamentosu olduğu tüm dünyaya gösterilmiştir. Buna mukabil Türk Milli Mücadele Tarihi açısından son derece mühim bir süreci ele alan bu alan ile ilgili çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Dönemin ağır şartları düşünüldüğünde birçok kaynağın yok edildiği akla gelmektedir. Özellikle gazetelerin kapanması ile nüshalarının bulunmaması da birçok değerli bilginin bugüne ulaşamamasına ve 1919 seçimleri ile ilgili çalışmaların yapılmamasına neden olmuş olabilir.

Bu çalışmada Mondros mütarekesinden sonra Anadolu'da İtalyan işgaline uğrayan vilayet, sancak ve kazalarda 1919 seçimlerinin hangi şartlar altında gerçekleştiği ele alınmaya çalışılmıştır. İki bölüm olarak hazırlanan çalışmanın birinci bölümünde Mondros'tan sonra Türk-İtalyan ilişkileri üzerinde durularak, Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı'da dengelerin nasıl değiştiği ve işgallerin başlamasıyla halkın bu işgallere nasıl karşılık verdiği anlatılmaya çalışılmıştır. Türk-İtalyan ilişkileri ve İtalyan işgalleri konusunda alanının en önemli ismi olan Mevlüt Çelebi'nin "*Milli Mücadele Döneminde Türk- İtalyan İlişkileri*" ile "*Ahenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hatıraları*" isimli eserleri başta olmak üzere birçok çalışmasından faydalanılmıştır. Çelebi, özellikle İtalyan belgelerinden yaptığı çeviriler ile dönemin siyasi ve askeri olaylarına ışık tutmuş ve Milli Mücadele yıllarında İtalyanların bölgedeki faaliyetleri hakkında çok değerli bilgiler vermiştir. Buna mukabil Çelebi, kitap ve makalelerinde işgal bölgelerinde 1919 seçimlerinin nasıl gerçekleştiği konusuna değinmemiştir. İtalyanlar tarafından işgal edilen Aydın ve çevresi hakkında önemli bilgiler veren bir

diğer çalışma ise Albay Mehmet Şefik Aker⁴⁴ tarafından yazılmış olan “57. Tümen ve Aydın Kuvay-ı Milliyesi”dir. Aker, hatıralarını anlattığı eserinde Milli Mücadele yıllarında Aydın ve civarında gerçekleşen tüm olayları ayrıntılı olarak anlatmış, ancak o da seçimler konusunda sadece seçilen mebusların isimlerini vermekle yetinmiştir. Menteşe bölgesinde yaşanan işgaller hakkında Ünal Türkeş tarafından yazılmış olan “Kurtuluş Savaşında Muğla” isimli çalışma da bölgede yaşanan İtalyan işgali hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Muğla mebusları hakkında da kısa bilgiler aktarılmıştır. Günver Güneş tarafından hazırlanan İzmir ve Aydın sancaklarına ait, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Aydın”, “İzmir’in İşgali ve Aydın’daki Yankıları”, “1917-1918 Yıllarında Aydın Sancağı”, “Taşradan Meşrutiyet’e Bakış: II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Sancağı (1908-1918)” isimli çalışmalar konunun anlaşılmasında yardımcı olan önemli diğer kaynaklar arasındadır. Ama bu çalışmalarda da 1919 seçimleri ile ilgili detaylı bir bilgi yoktur. İkinci bölümün son kısmında ise 1919 seçimlerine giden süreçte Anadolu ve İstanbul Hükümeti’nin içinde bulunduğu siyasi durumu ve seçimler için yapılan hazırlıkları genel olarak anlatmaya çalışılmıştır. Bu alan ile ilgili yazılmış en önemli kaynak hiç şüphesiz Taha Niyazi Karaca’nın “Meclis-i Mebusan’dan Türkiye Büyük Millet Meclisine Geçiş Sürecinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri” adlı çalışmasıdır. Bu çalışma 21 Aralık 1918’de Meclis-i Mebusan’ın kapatılmasından sonra Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin kurulması ile başlayan yeni siyasi dönem ve bu dönemde kurulan fırkaların faaliyetleri hakkında son derece ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bunun yanında çalışmada genel anlamda İstanbul’da yapılan seçimler ile bu seçimlerin sonuçları üzerine durulmuş öte yandan Anadolu’da yapılan seçimler hakkında ise daha kısa bilgiler verilmiştir. Benzer şekilde Kenan Olgun ve Tevfik Çavdar’ın 1919 seçimleri ile ilgili çalışmaları da alan ile ilgili detaylı bilgiler sunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Anadolu’da halkın bir yandan İtalyan işgalleri ile uğraşırken bir yandan da Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimlerine nasıl hazırlandığı konusu üzerinde durulmuştur. Zorlu işgal sürecinde halkın Sivas’ta alınan kararlar doğrultusunda seçim çalışmalarını nasıl yürüttüğü ve yaşanan olayları arşiv

⁴⁴ Mondros müzakeresinden sonra 21. Kolordunun lağvedilmesiyle 57. Tümen karargâhı Antalya’dan Aydın’a nakledilmiş ve İzmir de bulunan 17. Kolorduya bağlanmıştır. Tümen Komutanı da Albay Şefik Aker’dir. Mehmet, Başaran, “Aydın’ın İşgalinde Heyet-i Milliyelerin Sağlık Sorunlarına Bakış”, *ÇTTAD*, S.12,2006, s.69.; Mehmet Şefik Aker, *57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi*, Ankara 2006, s.3.

belgeleri ışığında anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde öncelikle vilayetlerin idari taksimatlarını aktarıldıktan sonra 1919 seçimlerinin yapıldığı dönemde işgal bölgelerinin bağlı oldukları merkezler, kazalar ve nüfusları belirlenerek seçimlerde hangi sancağın kaç mebus çıkarmış olabileceği konusunda bilgi sahibi olmaya çalışılmıştır. Çünkü çalışmaya dâhil edilmiş olan bazı bölgelerde, 1919 seçimlerinin yapıldığı dönemden önce müstakil liva halini alarak vilayet sınırından ayrılmış sancaklarda bulunmaktadır. 1864 vilayet nizamnamesi kararları doğrultusunda müstakil konuma getirilen bu sancaklar hem konu bütünlüğünün bozulmaması hem de seçimler esnasında yapılan askeri ve resmi tüm yazışmalarda benzer bir metod takip edildiği için çalışmada ayrıldıkları vilayet sınırları dâhilinde alınmıştır.

Bu taksimat yapılarak Osmanlı Devletinde yapılan ilk seçimden itibaren uygulanan seçim kararnamesine göre her sancaktan kaç mebusun seçilmesi gerektiği ve seçilen mebus sayısındaki tutarlılık bulunmaya çalışılmıştır. Seçimlere başlamadan önce her vilayette Mustafa Kemal Paşa 'nın, Erzurum ve Sivas kongreleri ile karara bağladığı ve Temsil Heyeti namına İstanbul Hükümeti ile Anadolu arasındaki tüm ilişkileri kesme kararını nasıl aldığı anlatılmış daha sonra da İtalyanlar tarafından işgal edilen bölgelerde 1919 seçimleri her vilayetin kendi sınırları içerisinde kronolojik olarak ayrı ayrı anlatılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yapılan Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri konusunda yapılan çalışmalar arasında Taner Bilgin *Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri ve İzmit Mebusları*, Halim Demiryürek'in *Kütahya Sancağında 1919 Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Filiz Çolak *Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri* tezimize yön veren önemli çalışmalar olmuştur.

Konya vilayetinde yapılan seçimler ve seçilen mebuslar hakkında incelediğimiz kaynaklar arasında Ahmet Atalay'ın "*Milli Mücadelede Konya Kuva-yı Milliyecileri*" isimli iki ciltlik çalışması Konya seçimleri hakkında önemli bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Zira diğer çalışmalara nazaran seçimler konusunda daha tafsilatlı bilgiler içermektedir. Konya vilayetinden birinci ve ikinci Meclislere (1920 ve 1927) seçilen Mebusların biyografilerinin konu olarak ele alındığı çalışmalar, Meclisi Mebusan'a Konya'dan katılan bazı isimleri de içerdiği için çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır. Milli Mücadele döneminde Konya Vilayeti hakkında bilgi veren bir diğer çalışma ise

Sevgi Bayat'ın “*Milli Mücadele Döneminde Konya Halkının Durumu ve Babalık Gazetesi*” adlı eseridir. Özellikle Konya vilayeti tarihi açısından çok önemli olan “*Babalık Gazetesini*” konu alması itibari ile önemli bir çalışmadır. Ancak eserde çalışmamız için gerekli olan seçimler konusuna neredeyse hiç değinilmemiştir. Bunun sebebi gazetenin birçok nüshasının tahribinden kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Zira bu gazetenin önemine binaen arşiv ve süreli yayın kataloglarının tamamına bakmamıza rağmen gazetenin ilgili yıla ait birkaç sayısının dışında herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır. Aynı şekilde Ahmet Avanas tarafından hazırlanan “*Milli Mücadelede Konya*” adlı çalışmada Konya’da Milli Mücadele fikrinin nasıl ortaya çıktığı ve vilayetin bu dönemde ki genel durumu hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Vilayet genelinde Milli Mücadele’ye engel olmaya çalışan cemiyetlerin hangileri olduğu ve kimler tarafından temsil edildikleri ve bunların Milli Mücadele’yi nasıl etkiledikleri ele alınmıştır. Ayrıca bölgede İtalyanlar tarafından nasıl bir işgal süreci uygulandığı tüm ayrıntıları ile anlatılmıştır. Ancak bu çalışmada da daha önce bu vilayette yapılan seçimler ve özellikle 1919 seçimleri hakkında kısa bilgiler vermenin dışına çıkılmamıştır.

Bu çalışmaların yanı sıra Konya Vilayetine bağlı olan Burdur ve Isparta sancakları hakkında, dönemin tanıklarından olan ve ilk Meclisin de vekilleri arasında yer alan Hafız İbrahim Demiralay’ın “*Isparta’da Milli Mücadele ilgili Belgeler*” adlı hatıratından faydalanılmıştır. Bunun yanında Orhan Çeltikçi tarafından hazırlanan “*Milli Mücadele Döneminde Antalya*” ve Ümmügülsüm Candeğer tarafından hazırlanan “*Birinci Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin İlanına Kadar Burdur ve Çevresi (Olaylar, İz Bırakanlar, Burdurlular)*” isimli çalışmalar da şehirlerin Milli Mücadele yılları hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Burdur ve Isparta sancaklarının işgal süreci hakkında faydalandığımız bir diğer kaynak ise Nuri Köstüklü’nün “*Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*” isimli çalışmasıdır. Köstüklü, bu çalışmada genel olarak sancakların Mondros Mütarekesinden sonra nasıl işgal edildiği ve işgalcilere karşı verilen direniş mücadelesi üzerinde durmuştur. Ancak bu çalışmada da Meclis-i Mebusan’ın açılması için sancaklarda yapılan seçimlerin nasıl yapıldığı, hangi isimlerin mebus olarak aday gösterilip gösterilmediği ve seçilen mebusların İstanbul ve ardından Ankara’ya nasıl geçtikleri hakkında fazla bilgi verilmemiştir.

Aydın Merkez Sancağının, Söke ve Çine kazaları ile İzmir Sancağının Kuşadası kazası da İtalyanlar tarafından işgal edildiği için çalışmada yer almıştır. Daha önce ifade edildiği üzere Mevlüt Çelebi Ege bölgesinde İtalyan işgalleri hakkında önemli bilgiler vermiş ancak seçimler konusuna fazla değinmemiştir. Bölge aynı zamanda Yunan işgali altında bulunduğu için seçimlerin yapılmasında farklı bir yol izlenmiş ve dâhiliye nezareti tarafından alınan bir kararla İzmir seçimlerinin İtalyan işgali altında bulunan Kuşadası kazasında yapılmasına karar verilmiştir. Konu ile alakalı bulunan belgelerin geneli ATASE ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilmiştir. Milli Mücadele döneminde bölgede Ahenk, Köylü, Duygu ve Anadolu gazeteleri yayın yapmış ancak İzmir'in işgali ile birlikte hepsi kapatılmış ve 1920 yılının sonlarına doğru tekrar yayın hayatlarına devam etmişlerdir. Bu nedenle gazetelerin dönem ile alakalı nüshalarına ulaşmak mümkün olmamıştır.

İşgal bölgeleri arasında olan Menteşe sancağında seçimler konusunda Günver Güneş'in "*Milli Mücadelede Bodrum ve Çevresi*" isimli makalesinde bir paragraf olarak Bodrum mebuslarından bahsedilmiştir. Ayrıca "*Kongreler, TBMM Seçimleri ve Bodrum...*" başlığı ile kaleme aldığı diğer bir makalesinde de sadece Meclis-i Mebusana Menteşe sancağından seçilen mebusların isimleri verilmiştir. Bununla birlikte Ünal Türkeş'de "*Kurtuluş Savaşında Muğla*" isimli çalışmasında sadece Muğla mebuslarının ismini vermekle yetinmiştir. Menteşe sancağında seçimlerin nasıl yapıldığı konusunda yine asıl kaynağımız arşivler olmuştur.

Sonuç olarak kullanılan bu çalışmalar, Osmanlı'da ilk parlamentonun açılmasından ilk TBMM'ne kadar işgal bölgelerinde seçim süreci hakkında bazı bilgiler edinilmesini sağlamış olsa da çalışmanın asıl iskeletini arşiv belgeleri oluşturmuştur. Özellikle ATASE, TİTE ve Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden elde edilen belgeler ışığında İtalyan İşgal bölgelerinde yapılan seçimleri ve bu süreci ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmaya çalışılmıştır.

Seçimlerin yapılma aşaması ve seçilen mebuslar anlatıldıktan sonra vilayet ve sancaklardan seçilen tüm mebusların meclisteki faaliyetleri hakkında da genel bilgiler verilmiştir. Bu nedenle çalışmada arşiv belgeleri kadar önemli bir diğer kaynakta Meclis Zabıt Cerideleri olmuştur. TBMM resmi sayfasından ulaşılan bu tutanaklar mebusların meclisteki faaliyetlerinin belirlenmesinde de oldukça yararlı olmuştur. Tüm arşiv

belgelerinden, vilayet salnamelerinden, Meclis Zabıt Ceridelerinden ve tutanaklardan, TBMM Albümünden, gazete ve dergilerden ve diğer ikinci el kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında bu tez çalışması yapılmıştır.

Osmanlı'da seçim sistemi ile alakalı yapılmış nadide tezler veya çalışmalar olsa da Milli Mücadele yıllarında İtalyan işgal bölgelerindeki seçimleri anlatan ilk çalışma olması nedeniyle bu eserin önemli olduğu kanaatindeyiz. 5 yıl süren bir çalışma sonucunda hazırlanan tezimizin Tarih bilimine, özellikle Milli Mücadele dönemi siyasi tarihine bir nebze de olsa yeni bir kaynak kazandıracağı umundayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANADOLU'DA İTALYAN İŞGALLERİ

1.1. MONDROS MÜTAREKESİNE GİDEN SÜREÇ VE MECLİSİN FESHİ

I. Dünya Harbi başladıktan kısa bir süre sonra Osmanlı devleti, İttifak Devletleri yanında savaşa girmeye karar vermiştir. Aslında savaş başlamadan önce İtilaf Devletleri ile ittifak kurmanın yollarını aramış ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine 2 ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması imzalamak zorunda kalmış ve savaşa Almanya yanında girmiştir. Nitekim “*Karadeniz Hadisesi*” olarak adlandırılan olay sonrasında ise I. Dünya Harbine resmen girmiştir. Savaş sırasında Osmanlı Devleti, özellikle doğu cephesinde kısmi başarılar elde etmişse de güney cephesi için aynı şey söylenemez.⁴⁵ Zira İtilaf Devletleri Güney ve Batı Anadolu kıyılarının kontrolünü sağlayabilmek için bölgede birçok deniz üssü kurmuştur. Özellikle Çanakkale Muharebesi sırasında Bozcaada ve Limni adalarında oluşturulan üsler ve Fransızlar tarafından Meis adasında kurulan üs bunlardan bazılarıdır. Bununla birlikte Meis Adası'nın daha doğusunda üs olarak kullanılabilir tek yer de Kıbrıs Adasıdır. Burası da İngiltere'nin kontrolü altındadır. Bu da Çanakkale Boğazı'ndan İskenderun kıyılarına kadar tüm Anadolu kıyılarında İtilaf Devletlerinin askerî üsse sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁶ İtalyanlar ise 1915 Mayıs'ında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na, Ağustos ayında ise Almanya ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açarak Anadolu kıyılarında her türlü deniz ulaşım ve ticaretini kesmeye başlamıştır.⁴⁷

I. Dünya Harbi öncesinde kendisine verilen Trablusgarp toprakları ile yetinmek istemeyen İtalyanlar, özellikle Anadolu'nun Güneybatısında söz sahibi olmak

⁴⁵ Kerim Sarıçelik, “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'ne Karşı Anadolu'nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21, 2007, s.174; İhsan Şerif Kaymaz, “Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ekim/ Kasım /Aralık Sayısı, Ankara 2008, s.242.

⁴⁶ Sarıçelik, “Birinci Dünya Savaşı'nda...”, s.174

⁴⁷ Muhammet Güçlü, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya*, Antalya, 1997, s.7

istiyordu.⁴⁸ Siyasi birliğini geç tamamlayan ve dünya siyasetinde söz sahibi olmak isteyen İtalyanlar bu nedenle Savaş boyunca hem Almanya'ya hem de İngiltere'ye sürekli göz kırpıp ikili bir politika takip etmiştir. Nihayetinde ise kendisine daha fazla toprak vaat eden İtilaf Devletlerinin yanında yer almıştır.⁴⁹ Müttefik devletler ise İtalya'yı savaşa sokabilmek için özellikle Antalya bölgesini teklif etmiş ardından da 19-21 Nisan 1917 tarihinde imzalan *St. Jean De Maurienne* isimli gizli antlaşmayla Konya, Aydın ve İzmir'i de vermeyi taahhüt etmişlerdir. Lakin İtalyanlar, Fransa ve İngiltere tarafından kandırılmış olduğunu ancak Paris Barış Konferansı sırasında anlayacaktır.⁵⁰

1918 yılının Eylül ayında Bulgar cephesinden gelen yenilgi haberinden sonra Avrupa cephelerinde de çözümler başlamıştı. Nitekim Osmanlı Devleti için savaşı daha fazla sürdürebilmek artık söz konusu değildi. Bununla birlikte savaşın son aylarına doğru ateşkes anlaşmasının bir an evvel imzalanması yolundaki talep ve temenniler resmi devlet erkânı, basın kuruluşları, hem de ahali tarafından meydanlarda sesli bir şekilde dile getirilmeye başlamıştı. Bütün bu gelişmeler Osmanlı Devletini mütarekeyi imzalayacağı ortama doğru hızla sürükledi. Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyeti de Talat Paşa'ya ateşkes için girişimlerde bulunma yetkisi verdi. Ancak İtilaf devletleri uzlaşmaya yanaşmamış ve bu gelişme Talat Paşa hükümetinin istifası ile sonuçlanmıştı.⁵¹

Yaşanan bu olay sonrasında Padişah Vahdettin hükümet kurma işini önce Tevfik Paşa'ya vermiş ancak Tevfik Paşa meclisten istediği desteği bulamayınca bu görev Ahmet İzzet Paşa'ya tevdi edilmişti. Böylelikle Mütareke dönemi hükümetlerinden ilki kurulmuş oluyordu.⁵² Ahmet İzzet Paşa göreve gelir gelmez Kutü'l Ammare'de esir alınan İngiliz General Charles Townshend aracılığıyla İtilaf Devletleri ile barış görüşmelerine başladı.⁵³

⁴⁸ Mevlüt, Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", *Belleten*, c.LXII, S. 233, Ankara 1998, s.158

⁴⁹ Fabio L.Grassi, "*İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika*", Çev: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.19

⁵⁰ Mevlüt Çelebi, "İtalyan Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali", XIV. Türk Tarih Kongresi, (9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler, C.3, 2006,s. 96.

⁵¹ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, 2015, Bilecik, s.27.

⁵² Güneş, "*Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e...*", 2012, s.215; Cemal Kemal, "Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.46, 2010, s.369.

⁵³ Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin...", 2008, s.247-248

Townshend'in temasları neticesinde İngiliz Komutanı Amiral Calthorpe,⁵⁴ Ahmet İzzet Paşa'ya haber yollayarak Osmanlı Devleti'yle mütareke koşullarını görüşmek üzere kendisinin görevlendirildiğini bildirdi.⁵⁵ Bunun üzerine Osmanlı hükümeti de 27 Ekim Pazar sabahı saat 9.30'da başlayan görüşmelere Bahriye Nazırı Rauf Orbay başkanlığındaki bir heyeti görevlendirdi. Mondros Limanında gerçekleşecek olan görüşmelere İtilaf devletlerinden Amiral Calthorpe ve 11 İngiliz subayı katılırken Fransa ve İtalya'dan herhangi bir temsilcisi katılmamıştır.⁵⁶

3 gün süren görüşmeler neticesinde Rauf Orbay başkanlığındaki heyet, İngiliz Devleti temsilcileri ile 30 Ekim 1918'da Limni adasının Mondros Limanında 25 maddeden oluşan Ateşkes antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı.⁵⁷ Rauf Orbay mütarekede görüşülen her maddeyi İstanbul'a sorduktan sonra onaylamaya çalışsa da İngiltere sürenin uzamasından son derece rahatsız olmuştu. Bu nedenle Rauf Bey antlaşmanın son halini İstanbul'a danışma fırsatı bile bulamadan imzalamak zorunda kaldı. Mütarekenin özellikle 7. ve 24. Maddesine göre İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkması halinde istediği stratejik noktaları işgal edebilecekti. Görüldüğü üzere mütarekenin maddeleri muallaktı. Zira İngilizler Antlaşmayı özellikle bu şekilde hazırlamış ve Osmanlı Devletinden gelebilecek olan tepkileri engellemeye çalışmıştı. *"Mağlup sulh isterse galip onu önce kabul ettireceği bir mütareke şartları ile emrine ram eder"* diyen Kazım Karabekir Paşa'nın da ifadesiyle, Osmanlı Devleti bir yerde İngiltere'nin zorlaması sonucu, Mondros mütarekesini imzalamakla her alanda taahhüt altına alınarak, eli kolu bağlı bir şekilde adeta mecalsiz bırakılmıştı.⁵⁸

Buna rağmen Rauf Orbay ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa imzalanan bu ateşkes antlaşması için *"Savaş halinden çıkmak isteyen aynı güçteki iki devlet arasında"*

⁵⁴ Doğu Akdeniz Donanma Komutanı ve daha sonra İstanbul'daki ilk İngiliz Yüksek Komiseri, Tolga Başak, "Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları Ve Görüşmelerle İlgili Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2018, s.8

⁵⁵ Kaymaz, "Mondros: Bir Ateşkesin...", 2008, s.248

⁵⁶ *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2018, s.9

⁵⁷ Nuran Kılavuz, "Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Millî Mücadele'nin Siyasal Gelişimi" *Ekev Akademi Dergisi*, Bahar 2012, Yıl: 16 Sayı: 51, s.62.

⁵⁸ Kazım Karabekir, Paşaların Hesaplaşması (İstiklal Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik), Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s.32.

düşmanlığı durdurmak amacı ile yapılmıştır” diyerek iyimser bir tablo çizmişti. Lakin gerçek sonradan anlaşılacaktı.⁵⁹

31 Ekim günü yürürlüğe giren Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf devletleri de vakit kaybetmeden daha önceden hazırlamış oldukları plan çerçevesinde işgallere başladı.⁶⁰ İlk olarak 7 Kasım 1918’da Musul işgal edildi. Bu olay üzerine Osmanlı birlikleri Konya hattına kadar geri çekilmek zorunda kaldı. Sadece işgallere zemin hazırlayan mütareke maddelerini Ahmet İzzet Paşa’nın başında bulunduğu İstanbul Hükümeti ve bazı mebuslar başlangıçta yerinde alınmış kararlar olarak savunsa da sonradan birçoğu işgallerin haksız olduğunu kabul etmişti.⁶¹

İşgallerin hızla devam etmesi ve İtilaf Devletlerinin baskıları sonucunda Ahmet İzzet Paşa hükümeti istifa etmek durumunda kalmış ve yerine 11 Kasım 1918 tarihinde Tevfik Paşa hükümeti kurulmuştur. Tevfik paşa iktidarında Anadolu’da işgaller hızla yayılmaya başladı. 13 Kasım 1918 tarihinde ise İtilaf Devletlerinin 56 parçadan oluşan donanması boğazları geçerek İstanbul’a girdi. Yaşanan bu olaylar neticesinde de padişah dört ay sonra seçimlerin yapılması kararını alarak 21 Aralık 1918’de meclisi feshetti.⁶²

1.2. ANADOLU’DA İTALYAN İŞGALLERİNİN BAŞLAMASI

Osmanlı’yı Mondros Ateşkes Antlaşması ile neredeyse etkisiz hale getiren İtilaf Devletleri Anadolu’da yer yer işgallere başlamıştı. Şimdi sıra Rusya’nın savaştan çekilmesi nedeniyle paylaşılamayan toprakların yeniden tanzimine gelmişti. Bu amaçla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı gerçekleştirildi. Aslında I. Dünya Harbi sırasında İtilaf Devletleri kendi aralarında kurmuş oldukları ittifaklar neticesinde bazı gizli antlaşmalar⁶³ yapmış ve Osmanlı topraklarını paylaşmıştı. Ancak bu paylaşım

⁵⁹ Selvi Haluk, *Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2017, İstanbul, s.22-23.

⁶⁰ Kılavuz, Mondros’tan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin..., 2012, s.62.

⁶¹ Zekeriya Türkmen, “İstanbul’un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918- 16 Mart 1920)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2002,c.XVIII, S.53, s.344.

⁶² Kılavuz, Mondros’tan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin..., 2012, s.63.

⁶³ I. Dünya Harbi yıllarında İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu topraklarının paylaşımı konusunda kendi aralarında bir takım gizli anlaşmalar imzalamışlardı. Ankara Antlaşması(1915), Londra Antlaşması(1915), Mac Mahon Antlaşması(1916), Sykes-Picot Antlaşması ve St.Jean de Maurienne Antlaşması olarak tarihe geçen bu anlaşmaların içerik ve ayrıntıları hakkında bkz: Tansel, Selahattin (1973), Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C.1, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay, Ankara, s157-160).

şimdi bazı değişiklikler yapılması gerekiyordu. Bu plan çerçevesinde İzmir ve çevresi Yunanistan'a verilecek,⁶⁴ İzmir ve İstanbul serbest liman olacaktı. İngilizlerin Osmanlı Devleti için düşündükleri planların gerçekleşmesi için Batı Anadolu topraklarının özellikle İzmir'in Yunanistan'a verilmesi son derece önemliydi. Ayrıca İngilizler bölgede güçlü bir İtalya görmektense zayıf ve kendi amaçları için kullanacağı bir Yunanistan'ı tercih ediyordu.⁶⁵ Ancak bu planı gerçekleştirebilmek için önce İtalya'yı ikna etmesi gerekiyordu. İtalya ise bu durumdan hiç hoşnut değildi. Neticede İtalya'nın bütün karşı çıkmalarına rağmen, İngilizlerin Anadolu'daki yeni taksim planlarını gerçekleştirme düşüncesi ve Yunanistan'ın baskıcı ve ısrarcı tutumu sonucunda İzmir büyük devletler tarafından Yunanistan'a verildi.⁶⁶ Aslında İtalya bu karara karşı çıkmakta son derece haklıydı. Zira 17 Nisan 1917 tarihinde imzalanan St. Jean De Maurienne anlaşmasında alınan karara göre Mersin hariç Antalya, Aydın, İzmir ve Konya sancakları İtalya'ya verilmişti. Ayrıca anlaşmanın diğer maddeleri gereği, İtalya Mersin'de, İngiltere ve Fransa ise İzmir'de serbest liman kurma hakkına sahip olacaktı.⁶⁷

Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Paul C. Helmreich (1996), *Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*

⁶⁴ Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda...*, 1989, s.46.

⁶⁵ İngiliz menfaatlerinden dolayı savaş sırasında İtalya'ya vaat edilen topraklar, konferansın “şumarık çocuğu” Venizelos'a peşkeş çekiliyordu. İngiltere böylece Hindistan ve Boğazlar yolu üzerinde kendisine bağlı olan jandarmayı güçlendirmiş olduğu gibi, bu stratejik bölgede rakip olabilecek İtalya'nın önüne geçiyordu. Paris Barış Konferansı'nda büyüklerin toplantısında, İngiliz Başbakanı Lloyd George, İtalyanlar aleyhine atıp tutuyor, Yunanlıları savunuyordu: “İtalyanların Anadolu'yu istila ettikleri haberini her an alabiliriz. İş olup bittikten sonra onları Anadolu'dan çıkarmak güç olur” diyordu. Lloyd George, Fransa Başbakanı ve ABD Başkanından, Yunanlıların İtalyanlardan önce Anadolu'ya çıkmalarına izin verilmesini istiyor, bir gün sonra İngiliz Başbakanının önerisi kabul ediliyordu: Yunanlılar İzmir'i işgal edecekti. Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de İlk İşgaller, İlk Direnişler*, 2011, s.110.

⁶⁶ Yunanlılar İzmir'in işgalini haklı göstermek amacıyla birçok asılsız haber ortaya koymuşlar ve bu propagandaları ile konferansa katılan devletleri etkilemeyi başarmışlardı. Ancak Yunanlıların bu propagandaların etkilenmeyen tek devlet İtalya olmuştu. Çünkü İtalya ile Yunanistan'ın menfaatleri Batı Anadolu'da özellikle İzmir şehrinde çatışıyordu. İtalya eski Dışişleri Bakanı olan Tittoni 10 Mart 1919'da İtalyan senatosunda bir konuşma yaparak İtilaf devletlerinin kendilerini hiçe saydığını belirtiyordu. Barışın ekonomik önemine ve İtalya'nın hammadde ve pazar ihtiyacına da değinen Tittoni, Ermenistan ile İzmir arasındaki bölgeyi İtalyan güdümü altına alınmasını ileri sürüyor ve şöyle diyordu: “Küçük Asya'da Ermenistan'la Antalya arasındaki bölge, Aydın ili hariç, bizim olacak. Bize Toros'un kayalarını ve Konya çölünü vermek istiyorlar; yegâne verimli bölge olan Mersin ve Adana ovasını vermek istemiyorlar. Bizim için kesinlikle gerekli olan ve kömür madenlerinin bulunduğu Ereğli'den hiç söz edilmiyor. Salahi R., Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I. : Mondros Brakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.,s.45.

⁶⁷ Cevdet Küçük, “Syket-Picot Antlaşması, I. Dünya Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarının pay aşılması konusunda yapılan gizli antlaşma (16 Mayıs 1916)”, *İslam Ansiklopedisi*, c.XXXVIII, 2010, s.206.

Bütün bunlara rağmen güç dengesinin aleyhinde olduğunu bilen İtalya, Paris'te alınan kararı geri çevirebilecek durumda değildi. Bu olay ise İtalya'nın İtilaf Devletlerine olan güvenini sarstığı gibi bütün ayrılıkların da başlangıcını oluşturması bakımından son derece önemlidir.⁶⁸ Buna mukabil İtalya ve Yunanistan arasında yaşanan İzmir meselesi hakkında yabancı basın da dâhil olmak üzere Türkbasinın da uzlaşmaya varıldığı şeklinde haberler yapıyordu.⁶⁹ İtalya ise müttefikleri ile ilişkilerini derinden etkileyen bu olaydan sonra vakit kaybetmeden yönünü Anadolu topraklarına çevirdi. Kendisine bağımsız bir yol çizen İtalya, İtilaf devletleri kadar güçlü olmadığını kabul ederek Anadolu'da daha ılımlı bir siyaset izlemeye karar verdi.⁷⁰

Anadolu'da Konya'dan başlayarak Kuşadası'na kadar geniş bir bölgeyi işgal edecek olan İtalyanlar aslında işgallerden önce coğrafyaya gelerek fizibilite çalışmaları yapmıştı.⁷¹ Nitekim İtalya, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra Dışişleri Bakanı Antonino Di Sangiuliano, Kral'a ve Başbakan Giovanni Giolitti'ye 21 Ocak 1913'te bir memorandum sunarak, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izleyeceği yeni politikayı belirlemişti. Sangiuliano'ya göre; *“Türkiye gelecekte gireceği muhtemel bir krizde Avrupa'daki topraklarını kaybedecektir. İtalya'nın menfaati statünün korunmasındadır. Şayet Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve paylaşılması gündeme gelirse İtalya da söz sahibi olmalıdır.”* Sangiuliano, ertesi gün bu memorandum kararlarını İstanbul'da bulunan büyükelçi Camillo Garroni'ye bildirdi. Daha sonra 16 Şubat'ta tekrar bir mektup göndererek hedeflerini; *“Anadolu'ya nüfuz etmek için konsolosluklar ve okullar açmak, gemi seferleri düzenlemek, arkeoloji heyetleri göndermek, ekonomik girişimlerde bulunmak ve çeşitli imtiyazlar almak”* olarak belirtti. Alınan bu karardan sonra İtalya Roma Milli Müze Müdürü Roberto Paribeni'yi Anadolu'ya gönderdi. Paribeni, 10 Nisan 1913'te ilk kez Anadolu'ya geldi ve 18, 22 Nisan ve 1 Mayıs 1913 tarihlerinde İstanbul'da bulunan Garroni'ye gönderdiği mektuplarla ilk izlenimlerini anlattı. Daha sonra Paribeni, Osmanlı'dan kazı yapmak için izin almaya çalıştı. Osmanlı Müzeleri adına görev yapmak şartıyla Paribeni'ye Aspendos'ta kazı yapma izni verildi. Ancak Osmanlı Devleti, bu arkeolojik çalışmaların basit birer bilimsel inceleme olmadığını,

⁶⁸ Mevlüt Çelebi, “İtalyan Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali”, XIV. Türk Tarih Kongresi, (9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler, c.III, 2006, s. 96.

⁶⁹ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, 1989, s.33.

⁷⁰ Çelebi, “Milli Mücadele'de...”, 1993, s.395.

⁷¹ Mevlüt Çelebi, “İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33/2, İzmir 2018, s.360.

İtalya'nın bölgeye nüfuz etmek için kullandığı araçlardan biri olduğunun farkındaydı. Buna rağmen bu çalışmaları engelleyebilecek bir önlem alamamıştı. Paribeni, Şubat 1914'te tekrar inceleme yapmak üzere Anadolu'ya doğru yola çıkmak için hazırlandı. Ancak I. Dünya Harbinin başlaması ve İtalya ve Osmanlı Devleti'nin karşı cephede yer alması yüzünden bu çalışmalar savaş sonrasına ertelendi.⁷²

I. Dünya Harbinin bitmesinden sonra yeni dönemde de İtalya Anadolu'da yaptığı keşiflere devam etti ve benzer şekilde bir arkeoloji heyetini Anadolu'ya gönderdi. Bu heyetin amacı da genel bir araştırma yapmak ve işgallere zemin hazırlamaktı.⁷³ Bu amaçla Rodos'ta bulunan Dr. Amedeo Maiuri'den Anadolu sahillerine giderek çalışmalar yapmasını istedi. Ancak daha sonra bu kararını değiştirerek I. Dünya Harbinden önce olduğu gibi yine Roma Millî Müze Müdürü Roberto Paribeni'yi bu göreve getirdi. Böylece arkeolojik çalışmalar adı altında işgal edecekleri bölgelerdeki keşiflerini de hızlandırmış oldu. İtalya'nın savaş sonrası siyasetinin belirlenmesinde etkili isimlerden olan Palermo Meslek Okulu Müdürü Biagio Pace'de, Anadolu'daki İtalyan arkeoloji heyetlerinin 1919-1922 arasındaki programını;

“1-Mütarekeyi takiben, İtalyan işgal bölgesinde bütün çalıntı ve tahrip edilmiş heykelleri himaye altına almak ve bir talimatname yayınlamak.

2-İtalyan Coğrafya Heyetleriyle birlikte Menderes vadisini keşfetmek.

3-Mahalli halkın isteği dışında olarak, geniş Müslüman mezarlıklarında bulunmuş olan bütün kalıntıların kaydını yapmak ve envanterini çıkarmak.

⁷² Çelebi, “Antalya Bölgesi'nde...”, 2007, s.2-4

⁷³ İtalyanlar işgallerine zemin hazırlamak için her zaman Anadolu ile hep bir tarihi bağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mütareke ve işgal dönemlerinde de Dr Amedeo Maiuri, Bodrum kalesinde Mart ve Nisan aylarında bazı çalışmalar yapmış ve savaş sırasında hasar görmüş olan Bodrum kalesini de askerlerin yardımıyla restore ettirmiştir. Bu duruma bölgede bulunan yerel yöneticiler zorluk çıkarmıştır. Ancak İstanbul hükümeti duruma el atınca yine İtalya lehinde karar verilmiştir. Ancak resmi yazışmalara bakıldığında İtalya'nın hiçte masumane çalışmaları olmadığı görülmektedir. Çünkü bu arkeolojik çalışmalarının sadece Bodrum kalesi restorasyonu ile sınırlı kalmadığı hatta *İtalyan'ın* kendi başlarına yaptığı bu çalışmalar sırasında birçok tarihi eseri de kaçak olarak Rodos'a taşıdıklarını belgelemiştir. Ancak İstanbul Hükümeti bu olayları görmezden gelmeye devam etmiştir. Günver Güneş, “Milli Mücadelede Bodrum ve Çevresi”, *Belgi*, S.15 Kış 2018, s.639

⁷³ Çelebi, “Antalya Bölgesi'nde...”, 2007, s.2.

⁷³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, C.1, İstanbul 2002, s.142

4-“Uygulamalı Arkeoloji” ile Antalya’yı Konya’ya bağlayan Roma Dönemi’nden kalma yolun planını yeniden çizmek” olarak belirledi.⁷⁴

Arkeoloji heyetlerinin keşiflerini tamamlamasından sonra sıra halkın sempatisini kazanarak dostane ilişkiler kurmaya geldi.⁷⁵ İtalya, bu iş için *Kont Carlo Sforza*’yı görevlendirdi. Mondros’tan sonra İtilaf devletleri Osmanlı Devletiyle ilişkilerini “*Yüksek Komiserler*” vasıtasıyla yürütmeye karar vermişti. İtalya da kendisini temsil etmesi için bu göreve Sforza’yı getirdi.⁷⁶ Diplomatik ilişkilerde son derece iyi olan Sforza, İstanbul’da bulunduğu dönem içerisinde hem Müttefiklerine, hem İstanbul Hükümetine hem de Türk Aydınları’na karşı farklı politikalar yürüterek İtalya’nın menfaatleri doğrultusunda çalıştı. Özellikle Osmanlı Devleti’nin işgaller karşısında uygulamış olduğu politikadan memnun olmayan bazı aydın ve subay sınıfı ile iyi ilişkiler kurdu. Bununla birlikte Mütareke karşıtı olan her türlü örgütle yakından ilgilendi.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi de bu doğrultuda gerçekleşti. Sforza’nın Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinin asıl sebebi Yunanistan’a karşı Türk Milliyetçilerini kışkırtmak istemesiyle alakalıydı. Bu politika doğrultusunda, İleri gazetesi sahiplerinden Celal ve Suphi Nuri aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa’ya ulaştı. Hatta daha fazlasını da yaparak Mustafa Kemal Paşa’yı korumaya başladı. Nitekim İstanbul’daki İngiliz Askeri Polis Şefi, İtilaf Devletleri aleyhindeki faaliyetleri yüzünden Mustafa Kemal Paşa’nın tevkif edilip, Malta’ya sürülmesini istediği zaman, Sforza, Mustafa Kemal Paşa’yı arayarak İtalyan elçiliğine sığınabileceğini bildirdi. Sforza’nın bu ilgi ve alakasına Mustafa Kemal Paşa ise güvenmiyordu. Nitekim Sforza ile görüşmesinden sonra arkadaşları ile yaptığı görüşmede bunu açıkça dile getirecekti. Mustafa Kemal Paşa, Falih Rıfkı Atay’a, Sforza ile yaptıkları görüşmeyi anlatmış ancak Sforza’nın adını vermeden “*bir İtalyan şahsiyet*” diye bahsetmişti.⁷⁸

Görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Sforza’nın “*Ben Türkiye’nin hakiki dostuyum. Hükümetin acizliği yüzünden bu memleketin nasıl fena akıbetlere sürüklendiğini de*

⁷⁴ Çelebi, “Antalya Bölgesi’nde...”, 2007, s.4-5.

⁷⁵ Çelebi, “Milli Mücadele’de...”, 1993, s.395.

⁷⁶ Çelebi, “*Ahenk ve Halk Gazetelerinde ...*”, 2015, s.98.

⁷⁷ Mevlüt Çelebi “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa Paşa-Kont Sforza Görüşmesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XV, S.45, 1999, s.792.

⁷⁸ Güven Cemal, *Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa’nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri Askeri Siyasi Temsilci ve Gazeteciler (Askeri, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler)*, 2012, Konya, s.25.

görüyorum. Sizin bunları düşünecek ve yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mıdır?” sorusu üzerine, Sforza’nın kendilerini açıkça İttihat ve Terakki Fırkası mensubu olarak gördüğünü fark etmişti. Bu yüzden Sforza ile ilk konuşmasında temkinli olmaya çalışmış ve “Arkadaşım, belki de bizde tasavvur olunan ehemmiyeti yanlış çıkarmamak için, kuvvetli olduğumuzu ve kuvvetli arkadaşlarımız da bulunduğunu söyledi.” diyerek birazda imtihanvari olan bu konuşmanın sonucunda neler çıkacağını merak ettiği için görüşme bitene kadar beklemişti. Görüşmenin sonunda Sforza, İstanbul Hükümetini tenkit edip gitmişti. Konuşmanın genelini arkadaşları ile birlikte tekrar masaya yatıran Mustafa Kemal Paşa, İtalyanların, “Antalya ve havalisinden başka İzmir ve havalisine de hâkim olmak!” fikrinde olduğunu anlamıştı. Aynı görüşmede Sforza; “Türkiye, şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya’da aynı endişededir. Onun için İzmir ve havalisinde Yunan istilasına karşı silahlı teşkilat yapmalısınız. Eğer bunda muvaffak olamazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya’yı tercih etmelisiniz.” diyerek Yunan işgaline karşı İtalya’nın girmesine zemin hazırlamaya çalışmıştı ve bu iş için istenildiği kadar silah teminine söz vermişti.⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın aktardığı bu görüşmeyi Sforza ise 17 Aralık 1918’de Dışişleri Bakanı Sanninoya gönderdiği telgrafta farklı şekilde aktarmıştı:

“İttihat ve Terakki’nin ileri gelenlerinden bir heyet, aralarında Fethi Bey, Çanakkale kahramanı İsmail Kemal Paşa ve diğerleri vardı. Beni görmek için buraya geldiler. Gelecekte tekrar eski gücüne ulaşarak iktidara gelmesinin dışında İttihat ve Terakki’nin şimdi gene kuvvetli ya da daha az organize olmuş bir örgüt olarak Türkiye’de bulunmasının en önemli amaç olduğuna inandım. Bu düşüncemi onlar da kabul ettiler ancak bunun nasıl olacağını onlarda bilmiyorlar. Benden içinde bulunulan durumla ilgili olarak tavsiye talep ettiklerinde onlara; İttihat ve Terakki’nin zalimce hatalar ve çılgın katliamlar yaptığını hatırlatmalarını söyledim. Gerçeği biliyorlar. Irklara geniş özerklikler verecekler; eski yöntemleri bir kenara bırakarak modern yöntemlerle Türkiye Birleşik Devletleri meydana getirmek ve belki de kendilerini böylece kurtarmak istiyorlar. Avrupa devletlerinin kontrolünden de kurtulmak istiyorlarsa özellikle İtalya ve diğer batılı devletlerden her alanda müşavir talep etmekte mümkün olduğunca acele etmelerinin kendi menfaatlerine olduğunu da ilave ettim. Bana

⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa görüşmenin devamını şöyle anlatmıştır: “Bu iş için İtalya’nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de temin ediyormuş. Gene onlar böyle bir mukavemet teşkilatının başına geçebilecek bir kumandan bile bulmuşlar: Ben! Bunu yapar mı?’ diye sormuş, ‘emin olunuz’ cevabını vermişler. Hatta o zât ile mülakat gününün tespit olduğunu da haber verdiler. Mülakat saatinde İtalyan şahsiyetinin evinde bulunuyordum. Çok terbiyeli ve nazikti. Evimi basan İtalyan müfrezesini geri çağırmak için müessilin nasıl yardım ettiğini anlattım. ‘Ekselans’ dedi, ‘herhangi bir tehlike karşısında sefarethanenin emrinize hazır olduğunu ben de söyleyebilirim.’ Yıldırım’la vurulmuşa döndüm, teessürümü saklamak için nefesimi güç tuttum. İtalyan tebaası mı oluyordum? Dedim ki: ‘Beni buraya mühim bir şeyden bahsetmek için siz davet etmişsiniz. Bu mühim şeyi dinlemek istiyorum.’ Bir an durdu, ‘ha!’ dedi, ‘bu mülakatı sizin de tanıdığımız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek mühim bir mesele bahis mevzuu değildi.’ ‘O halde fazla rahatsız etmeyeyim’ dedim ve kalktım. Mevlüt Çelebi “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.XV, S.45, 1999, s.792-794

teşekkür ettiler. Eğer tekrar iktidara gelirlerse, İtalya'nın desteğini temin etmek istediklerini söylediler.”

Aslında aralarında ki tek ortak nokta İngiltere, Fransa ve Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı izlediği politikayı tasvip etmemeleriydi.⁸⁰ Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi Sforza'nın sözleri Mustafa Kemal Paşa'nın İtalya'ya kuşkuyla yaklaşmasına neden olmuştu. Çünkü ona göre ne sebeple olursa olsun Misak-ı Milli sınırları içerisinde ki tüm işgaller ortadan kalkmalıydı.⁸¹

Bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa, zaman kaybetmeden Ali Fuat Bey, başta olmak üzere diğer tüm ordu komutanlarına gönderdiği tebliğlerle işgallere karşı direnişi örgütlemiş ve halktan olası işgalleri protesto etmelerini istemişti. Ayrıca gerekli görülen yerlerde kati surette savunmadan kaçmamalarını bildirmişti. Böylece Anadolu'da İtalyan işgallerine ilk direniş emri de verilmiş oluyordu.⁸² Görüldüğü üzere İtalya'nın 1919'un Mart ayında Anadolu'da başlatacağı işgallere çok daha öncesinden zemin hazırladığı açıktı.⁸³

1.2.1. Konya Vilayetinde İtalyan İşgalleri

İtilaf devletleri daha önceden imzalamış oldukları gizli antlaşmalarla Anadolu topraklarını paylaşmış ve Mondros Mütarekesinin 7. Maddesi uyarınca işgallere başlamıştı. İtalya'da pastadan payına düşeni almak için vakit kaybetmeden harekete geçmiş ve ilk olarak Konya Vilayetine bağlı sancakları işgale koyulmuştu. 28 Mart 1919'da Antalya'nın işgali ile başlayan bu süreç yaklaşık 4 ay sürmüş ve İtalyanlar, Konya Merkez olmak üzere, Antalya, Burdur ve Isparta sancaklarını işgal etmiştir.⁸⁴ Konya Vilayetinde yapılan işgaller ilk olarak Antalya Mutasarrıflığında başlamıştır. Antalya Milli Mücadele döneminde bağımsız bir mutasarrıflık konumundadır. Nitekim 1841 yılında yapılan idari düzenleme ile Konya Vilayetine bağlı bir sancak halini alan Antalya 1914 yılında müstakil sancak haline getirilmiştir. Bu tarihe kadar Konya

⁸⁰ Burada Sforza'nın İsmail Kemal Paşa diye bahsettiği isim Mustafa Kemal Paşa'dır. Mevlüt Çelebi "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.15, S.45, 1999, s.794.

⁸¹ Türkan Cantemur, (2012), "Türkiye-İtalya İlişkileri (1930-1950)", *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)*, c.II, 14/2, s.781

⁸² TİTE Arşivi, K:295, G:30, B:30-1

⁸³ Mevlüt Çelebi, "Menteşe Sancağında İtalyan ve Yunan İşgallerine Tepkiler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.21, 2008, s.84

⁸⁴ Bu dönemde Konya Vilayetine bağlı Niğde sancağı ise bu işgallerin dışında kalmıştır.

Vilayetine bağılı bir sancak konumunda olan Antalya seçimler ve işgaller dönemi de dâhil arşiv belgelerinin hepsinde Konya Vilayeti sınırları içinde sayılmıştır. Bu yüzden bu sancağı işgaller ve 1919 seçimleri bölümlerinde konu bütünlüğü açısından Konya Vilayeti sınırları dâhilinde ele aldık.⁸⁵

1.2.1.1. Antalya Sancağının İtalya Tarafından İşgal Edilmesi

İtalya Dışişleri Bakanı Antonino di Sangiuliano 21 Ocak 1913'te yapılan memorandumda Paribeni'den Anadolu'ya gitmesini ve diğer büyük devletlerle çatışmaya girmeden, nerelerin alınabileceği noktasında bir rapor hazırlamasını istemişti. İnceleme neticesinde heyetin de telkinleriyle Aydın, İzmir ve Antalya bölgeleri içinde, tercih öncelikle bağımsız bir mutasarrıflık olan Antalya'dan yana kullanıldı. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu iş için görevlendirilen Paribeni, Anadolu'ya ilk olarak 10 Nisan 1913 tarihinde gelmiş ve 1 Mayıs 1913'e kadar İstanbul'da bulunan elçiliklerine verdiği bilgilerle Antalya'nın zenginliklerinden bahsederek birçok öneride bulunmuştu.⁸⁶

Paribeni'nin yapmış olduğu bu ön incelemeden sonra İtalya, 31 Mayıs 1913'te Antalya bölgesine konsolos olarak *Agostini Ferrante*'yi görevlendirdi. Ferrante, Antalya'da bulunduğu süre zarfında bölge ile ilgili bütün konulara müdahil olmuş ve yakından ilgilenmişti. Zira Antalya kalesinin her hangi bir taşı sökülse bunu bahane ederek olay yerine gitmiş ve bu eserlerin Roma'ya yani kendilerine ait olduğunu ifade ederek olaylara müdahil olmuştu. Bunun yanında Antalya isminin aslında İtalya olduğunu ifade ederek bölgede hak iddia ediyordu.⁸⁷

Büyük Harbin bitmesi ve Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra da İtalya, kendisi için oldukça önemli olan Antalya'ya yeniden bir konsolosluk açmış ve açılan bu konsolosluğun başına daha önce olduğu gibi Ferrante'yi yeniden atamıştı.⁸⁸

⁸⁵ Çeltikçi, “İtalyan İşgalinde Antalya...”, 2014, s.3-4; Zeki Koday-Taner Aydın, “İdari Coğrafya Özellikleri Açısından Elmalı (Antalya) İlçesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ATASOBED)*, Mart 2019 23(1), s.75.

⁸⁶ Çelebi, “Antalya Bölgesi'nde...”, 2007, s.2.

⁸⁷ Çelebi, “Milli Mücadele'de İtalyan...”, 1993, s.396

⁸⁸ Mevlüt Çelebi, “Mondros Mütarekesi'nden Sonra Batı Anadolu'da İtalyan Faaliyetleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, İzmir 1998, s.152.

Ferrante, diğer İtalyan yetkililerle birlikte Antalya-Burdur ve Bolvadin arasında yapılması planlanan demiryolu hattını incelemek bahanesiyle bölgeye sık sık ziyaretlerde bulundu. Antalya-Burdur arasında otomobillerle dolaşan İtalyan subaylar ise halka ziraî yardımlarda bulunarak halkın sempatisini kazanmaya çalıştı.⁸⁹ Bununla birlikte Antalya’da birçok eğitim, kurumu açarak bölgeyi bayındırlık, sağlık ve ekonomik anlamda geliştirmeye çalıştı. Halka iyi görünmenin yanısıra İtalyan kültür ve inancı da bölge halkına benimsetilmeye çalışıldı.⁹⁰

İtalya, bir taraftan bölge halkının gözünü boyamaya çalışırken bir taraftan da halka gözdağı vermeyi ihmal etmedi. Bu amaçla 22 Mart 1919’da “*Regena Elene*” isimli bir gemiyle on kişilik bir askeri grubu Antalya’ya gönderdi.⁹¹ Bu birlik “*Yanık Hastane*” adıyla bilinen ve İtalyan hemşire ve rahibelerin bulunduğu bir okulu koruma bahanesiyle bölgeye geldi. Türk Hükümeti tarafından, hastane ve okul binaları dışına çıkmama şartı koyulan bu İtalyan birliği, bölgede Arkeolojiyle ilgilenme bahanesiyle bir telsiz-telgraf merkezi kurarak⁹² 28 Mart 1919 tarihinde gerçekleşecek olan işgalin ön hazırlığını yapmaya başladı.⁹³

27-28 Mart 1919 gecesi Hıristiyan halkın yoğun olarak yaşadığı Yenikapı Kara Ali Oğlan Parkı (bir Rum mahallesi) civarında bir kutu içindeki barut infilak etti.⁹⁴ Aslında patlama da hiç kimse ölmemişti ancak bu olay bahane edilerek 28 Mart 1919 Cuma sabahı 300’den fazla İtalyan askeri karaya çıktı ve böylece Mondros mütarekesi bahane edilerek Antalya’da işgal resmen başladı. Bu düzmece olay 176. Alay Komutanlığından, İzmir güney cephesi komutanlığını yürüten 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker’e bildirildi ve olayla ilgili gerekeni yapması istendi.⁹⁵ Ayrıca işgal güçlerinin komutanı Amiral Gino Alessandro, hazırladığı bir bildiri ile Antalya halkına, işgali duyurarak, Antalya halkına askeri birliklerin talimatlarına uymalarını istedi.

⁸⁹ Çelebi, “İtalyan Arşiv Belgelerinde...”, 2006, s.97

⁹⁰ Çeltikçi, “İtalyan İşgalinde...”, 2014, s.20.

⁹¹ Oran, “*Türk Dış Politikası...*”, 2002, s.142

⁹² Çelebi, “*Milli Mücadele’de...*”, 1993, s.396

⁹³ Hüseyin Çimrin, *Antalya Kent Kronolojisi (İÖ 158- 2005)*, 2. Basım Antalya 2012, s.56.

⁹⁴ Süleyman Fikri Erten, *Milli Mücadele’de Antalya*, İstanbul, 1996, s.6.

⁹⁵ Aker 176. Alay komutanlığından kendisine gönderilen telgrafa: *İtalyanların karaya kuvvet çıkarması, görevlerinizi aksatmamalıdır. İtalyanların her türlü hal ve hareketi bildirilecek; talep ve teklifleri kabul edilmeyecek, yeni protesto hükümlerinin iptaline sebep olabilecek durumlardan, bir sonraki emre kadar sakınılacak ve daima yerel yetkililerle görüşülecek, birlikte hareket edilecektir.*” cevabını vererek işgaller karşısında tek kurtuluşun birlikte mücadele etmek olduğunu belirtmiştir. Aker, 57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi, 2006, s.14.

Bölgedeki Türk birliklerine de Antalya'yı tahliye etmelerini istedi. Zira karşısında fiili olarak direnen bir hükümette yoktu.⁹⁶

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Antalya halkı da boş durmamış teşkilatlanmaya hız vermişti. Dava vekili Kandil Zade Hasan Efendi başkanlığında, Antalya eski müftüsü Yusuf Talat Efendi, Belediye Reisi Hüsnü Bey, belediye azalarından Tosun Zade Hakkı Efendi Vilayet Encümeni Civelek Zade İzzet Efendi, Tüccarlardan Hacı Hatip Osman Efendi, Belediye Azasından Kesiksizde Mehmet Efendi, Tüccarlardan Giritli Mehmet Remzi Efendi, Bileydi Zade Mehmet Mursi Efendi ve İzmirli Ahmet Tevfik Beyler bir araya gelerek bir cemiyet kurma kararı aldılar. Daha sonra cemiyetin yönetimine Hoca Rasih (Kaplan), Halil İbrahim, Mustafa Özkaya, Doktor Galip Bey, Müftü Ahmet Hamdi Efendi gibi halkın ileri gelen isimleri katıldı.⁹⁷ Böylece yönetim kadrosunun tamamlanmasıyla 21 Haziran 1919 tarihinde, Nazilli'deki Heyet-i Merkeziyeye bağlı olarak çalışacak olan "*Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" (AMHC) resmen kuruldu.⁹⁸

1.2.1.2. Konya Merkez Sancağında İşgaller

İtalya'nın Antalya'dan sonraki durağı Konya Sancağı olacaktır.⁹⁹ Ancak bu dönemde Konya ile ilgilenen tek devlet İtalya değildi. Zira coğrafi konumu, demir yolu ağı üzerinde bulunması ve 12. Kolordunun bölgeye nakledilmiş olması gibi nedenler İngiltere'nin de Konya'yla yakından ilgilenmesine sebep olmuştu. Nitekim İngilizler Mondros Mütarekesinin hükümlerini gerekçe göstererek İstanbul'dan Bağdat'a kadar uzanan demiryolu hattını Ocak 1919 tarihinden itibaren kontrolü altına almaya başlamıştı. Bölgeden sorumlu 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay da, Harbiye Nazırlığına gönderdiği telgrafta Konya demiryolu hattının İtalya ve İngiltere tarafından işgal edildiğini ve derhal gerekli önlemlerin alınmasını istemişti. Bu iki devlet daha

⁹⁶ Çelebi, "Milli Mücadele'de...", 1993, s.397.

⁹⁷ Çeltikçi, "*İtalyan İşgalinde Antalya...*", 2015, s.86-87.

⁹⁸ Nedim Sarıgözel, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri, *Uluslararası Toplum Araştırma Merkezi Opus*, 2017,c.VII, S.12, s.208.

⁹⁹ Mevlüt, Çelebi, "İtalyanların Bodrum Ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33/2, İzmir 2018, s.360.

öncesinde Adana'dan 12. Kolorduya gönderilen birçok malzemeye el koymuş ve ordularını tren istasyonlarında konuşlandırmaya başlamıştı.¹⁰⁰

İtalya, Konya istasyonunu ilk olarak 7 Ocak 1919 tarihinde işgal etmiştir.¹⁰¹ Dört ay sonra ise Haydarpaşa tren garından (24-25 Nisan 1919 tarihinde) Konya istasyonuna 500 kişilik bir birliğin daha gelmesiyle, Konya'da bulunan İtalyan asker sayısı 1.500'e ulaşmıştır.¹⁰² İtalya, öncelikle Konya tren istasyonunda iki telsiz ve telgraf istasyonu kurmuş, sonra karargâhını Konya merkeze taşımıştır. İtalya'nın Konya'da bulunan temsilcisi ise Titelli'dir. Titelli, Yıldırım Kıtâati Müfettişi (Mersinli) Cemal Paşa'yı ziyaret ederek İtalyan taburunun artık Konya'da kalacağını bildirmiş ve Tabur Komutanı Miralay "Dezinpo" için de şehirde bir bina hazırlanmasını istemiştir. İtalyan mümessili bu isteğini Konya Valisi Cemal Bey'e de iletmiş ayrıca 4,000 İtalyan askerin bölgeye geleceğini de belirtmiştir. Ancak Konya vilayeti genelindeki asker sayısı bile bu kadar olmadığı için bu pek mümkün görünmemektedir. Yaşanan bu olay üzerine Cemal Paşa, 26 Nisan 1919'da Harbiye Nezaretine bir telgraf çekerek İtalyanların bu talepleri karşısında nasıl davranmaları gerektiğini sormuştur. Harbiye Nezareti ise 27 Nisanda Cemal Paşa'ya şu cevabı göndermiştir:

Top ve makineli tüfeklerle birlikte Konya'ya geldiğinde iş'ar buyrulan İtalyan taburu hakkında makam-ı sadarettin talimat talep edilmiştir. Ancak alınacak talimatı zatâlinize tebliğine değin taburun Konya'ya ve bu suretle vürudunun şiddetle protesto edilmesi gerektiği, gerek ikamet ve gerekse işe için kendilerine hiçbir muavenette bulunulmaması mütareke ahkâmı hilafında hiçbir hareketlerinin protestosuz bırakılmaması ve taburun Ahval Harekâtını dikkat ve ehemmiyetle tefahhusuyla buraya sık sık iş'arat da bulunulması.

Harbiye Nezareti her ne kadar Cemal Paşa'ya işgaller karşısında sessiz kalınmaması ve protesto edilmesi noktasında telkinlerde bulunmuşsa da İtalyanlar ne askeri ne de mülki makamlarca hiçbir şekilde uyarılmamıştır.¹⁰³

İtalyan birliklerinin Konya merkezine doğru ilerleyişi hakkında dikkatini çekmiştir. Zira Konya halkı İtalyan askerlerine karşı herhangi bir tepki göstermediği gibi kıyafetlerinin de komikliği ile dalga geçmiştir. İtalyan birlikleri önce Konya Erkek Öğretmen Okulunu işgal ederek burayı karargâh olarak kullanmaya başlamıştır. Karargâhta oldukça rahat davranışlar sergileyen askerlerin ıslık sesleri ve şakalaşmaları

¹⁰⁰ Ahmet Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Ankara, 1998, s.27-29.

¹⁰¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara, 1983, s.16.

¹⁰² Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk...", 1998, s.163.

¹⁰³ Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Ankara, 1998, s.28

mekânı karargâhtan çok eğlence yerine çevirmiştir.¹⁰⁴ İtalyanlar bu karargâhı batı ve güney bölgelere asker sevk etmek için bir üs olarak kullanmış ve İngilizlerin 17 Mayıs 1919'da sancağı boşaltmasının ardından bölgenin kontrolünü tamamen ele geçirmiştir. İtalyanlar diğer işgal kuvvetlerine nazaran halka daha ılımlı davrandıkları için de bölgenin kontrolünü sağlamakta zorlanmamışlardır. İtalya, Konya merkezde işgallerini tamamladıktan sonra zaman kaybetmeden sancağın kazalarına doğru ilerlemeye başlamıştır. 22 Mayıs 1919'da 50 er ve 1 subaydan oluşan bir birlikle Akşehir istasyonuna gelerek bölgeyi işgal etmiştir. Akşehir Askerlik Şube Reisi 12. Ordu Müfettişliğine bir telgraf çekerek İtalyanların 1 Haziran 1919'da Beyşehir istasyonuna geldiğini ve burayı işgal ettikten sonra bölgede bir telsiz telgraf istasyonu kurduklarını haber vermiştir. İtalyanlar Akşehir'i işgal ederken Afyon'da bulunan birliklerinden, Beyşehir'i işgal ederken de Konya'daki birliklerden destek almıştır.¹⁰⁵

İtalyanlar planlı ve programlı bir şekilde işgalleri gerçekleştirirken Antalya'da olduğu gibi Konya'da da halka zarar vermemiştir. Özellikle hükümet işlerine karışmamış ve yerli halkı da varlıkları ile rahatsız etmemiştir. Nitekim hoşgörüyü dayalı bir politika izleyerek halkın gönlünü kazanmışlardır.¹⁰⁶ Buna mukabil İtalya, Türkler ile iç içe ve dostane yaşıyor gibi görünse de Türkler İtalya'nın uyguladığı politikanın farkındaydı. Nitekim Konya'nın en lüks oteli olan ve iki azınlığın işlettiği Bağdat Otelinde 1 Ocak 1920 yılbaşı gecesinde bir balo düzenlenmiş ve Türkler de bu programa davet edilmiştir. Geceye Türklerin davet edilmesi Fransız ve İngiliz Temsilcileri tarafından protesto edilmiş ve temsilciler salonu terk etmiştir.¹⁰⁷ Olay gecesi durumdan rahatsız olan temsilciler aynı akşam durumu İstanbul Hükümetine bildirince Harbiye nezareti de Konya'da bulunan Fahrettin Bey'den olayla ilgili bir açıklama istemiştir. Fahrettin Bey olayla ilgili olarak çektiği telgrafta; Türk Subaylarının bu geceye katılmadığını bildirmiştir.¹⁰⁸ Bunun yanında Konya halkının bu olaylar öncesinde işgallere karşı direnmeye başladığını ve İstanbul Hükümeti'nin yapamadığını yaparak İtalyan birliklere karşı mücadele vermeye başladığını görmekteyiz. Zira Konya'daki Müslüman ahaliye yaranmak için İtalyan askerlerin yaptığı yılışık hareketlere karşılık, bu uzun tüylü şapkaları, uzun pantolonları ile

¹⁰⁴ M. Şevki Yazman, *Anadolunun İşgali "İstiklal Savaşı Nasıl Oldu?",* İstanbul, 1999, s.14.

¹⁰⁵ Avanas, *Milli Mücadele'de Konya,* Ankara, 1998, s.29-32.

¹⁰⁶ Çelebi, "Milli Mücadele'de...", 1993, s.401.

¹⁰⁷ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922,* İstanbul, 1970, s.206.

¹⁰⁸ Avanas, *Milli Mücadele'de Konya,* 1998, s.32; Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası...,* 1970, s.206.

mahalle ve sokaklarda dolaşan askerleri Konyalıların taşlamaya başladıklarını hatta dövme çalıştıklarını görüyoruz. Öyle ki İtalyan askerleri Türklerin bulunduğu yerlere dahi gelemez duruma gelmiştir. Sadece Ermeni ve Rum mahallelerine rahatça girebilmişlerdir. Hatta bir Ermeni mahallesinde bir çeşme başında Bostan adlı bir kabadayı kendisi ile şakalaşmak için su serpen bir grup İtalyan askerine palasını çekerek saldırmış ve İtalyanlar Ermenilere sığınarak canlarını zor kurtarmıştır. İtalyanlar bu olaydan sonra bu kabadayıyı yakalamaya dahi cesaret edememiş ve durumu Türk garnizonuna bildirmiştir. Bu olay üzerine işgal kuvvetlerinin başında bulunan komutan Monlieutant “*Biz burada hep iyi bir misafir gibi kalmak istiyoruz ve esasen misafiriz de. Sizininkilerin memnun bırakmak da en büyük emelimizdir. Fakat geçtim memnun etmekten, sizininkiler o kadar çabuk hiddetleniyor ki onları kızdırmamak için ne suretle hareket edeceğimizi dahi tayin edemiyoruz*” demiştir. Bu olaylara baktığımız zaman Konya ahalisi kendilerini misafir olarak gören İtalyanların asıl yüzünü iyi bilmekteydi.¹⁰⁹ Buna mukabil Konya Valisi olan Cemal Bey, halkın işgallere karşı direnmesine izin vermemekteydi Millî Mücadele’nin başlarında İstanbul Hükûmeti adına Konya’da vali olarak görev yapan Cemal Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti taraftarıydı. Bu yüzden kendisine *Artin Cemal*’de denilmektedir. Konya halkı üzerinde de ciddi etkisi bulunan Cemal Bey sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından Konya’da Millî Mücadele hareketini engellemek için görevlendirilmiştir. Cemal Bey, göreve başladıktan sonra I. Dünya Harbinin ve başarısızlığın sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Cemiyetini göstermiş ve halkı sürekli Kuvâ-yı Milliye hareketine karşı kışkırtmıştır. Bu amaçla Şeyh Zeynel Abidin Hoca ve Sait Molla, Papaz Frew, gibi din adamlarını kullanarak eşraftan destek almıştır. 12. Kolordu’ya mensup subay ve askerler arasında Kuvâ-yı Milliye aleyhinde propaganda yaptırarak askerleri Saltanata itaat ettirmeye çalışmıştır.¹¹⁰

Görüldüğü üzere Millî Mücadele döneminde Konya Vilayeti adına asıl büyük mesele Vali Cemal Bey’in ta kendisidir. İşgalciler kadar tehlikeli olan bu valinin halk üzerindeki etkisi göz ardı edilemeyecek durumdadır. Bu yüzden Temsil Heyeti bu konuda son derece temkinli davranmıştır. Bu yüzden Konya halkı vali Cemal Bey’in

¹⁰⁹ Avanas, *Millî Mücadele’de Konya*, 1998, s.36.

¹¹⁰ Zeynel Abidin Hoca II. Meşrutiyet döneminde 2 kez Konya Mebusu olarak görev yapmış ve Mütareke döneminde de Ayan Meclisi’nde aza sıfatıyla çalışmıştı. Yaşar Semiz- Güngör Toplu, “Millî Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.12, 2017, s.258.

İstanbul'a kaçmasından sonra tam anlamıyla işgallere karşı mücadele etmeye başlayacak ve geçte olsa Kuvâ-yı Milliye saflarına katılacaktır.

1.2.1.3. Burdur ve Hamidabad (Isparta) Sancaklarında İtalyan İşgalleri

İtalyan birlikleri Antalya ve Konya'yı işgal ettikten sonra Burdur ve Isparta Sancaklarında da diğer sancaklarda olduğu gibi gizlice bölgede fizibilite çalışmaları yapmıştır. Bu amaçla önce İtalyan General Maurini, 18 Mayıs 1919 tarihinde, Burdur yolu ile Antalya'ya gelmiş ve burada üç yıllığına Yeniköy Mahallesi'nde terzi Umkaru'nun evini kiralayarak bölgede fizibilite çalışmalarına başlamıştır. Bunu yapmasında ki asıl amaç İstanos ve Finike'den Antalya'ya oradan da Burdur'a kadar tren yolu inşa etmektir. Maurini, bu kararı alırken hiçbir yetkili mercie danışma gereği duymamış, sadece bu proje için Avrupa'dan gelecek olan alet ve edevata odaklanmıştır.

¹¹¹ Maurini'nin bu başıboş tavrı karşısında Konya Vilayeti hemen harekete geçerek 24 Mayıs 1919 tarihinde Dâhiliye nezaretine çektiği bir telgrafla durumu bildirmiştir. Ancak İstanbul Hükümeti tarafından konuyla alakalı herhangi bir teşebbüste bulunulmamıştır. Maurini'den sonra Ferrante'de 25 Mayıs 1919 tarihinde, iki İtalyan subayı ile bir tercümandan oluşan dört kişilik bir heyetle, Burdur'a gelmiş ve oradan da Isparta'ya geçmiştir. Isparta Mutasarrıflığı bölgeye gelen bu heyetin işgal öncesi incelemeler yapmak amacıyla bölgeye geldiğini anlamış ve Konya Valiliğine İtalyan heyetin gelme amacını bildirerek olası bir işgal karşısında ne yapmaları gerektiğini sormuştur. Aynı heyetin Burdur'da yapmış olduğu incelemeler ise Burdur mutasarrıflığı tarafından tren yolu güzergâhının tespiti şeklinde yorumlanmıştır. Ancak Konya valiliği Isparta mutasarrıflığı ile aynı fikirdedir ve bu durumu Dâhiliye Nezareti ile paylaşarak derhal gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Bu süre zarfında İtalyanlardan oluşan heyet, 28 Mayıs'ta Antalya'ya dönmüştür. Henüz olayın iç yüzü bile öğrenilememişken, üstüne birde üç yüzden fazla İtalyan askerinin Antalya'dan Burdur'a doğru hareket ettiği bilgisi gelmiştir. Bunun yanında İtalyan Binbaşı Kurozine de Burdur'dan, Dinar

¹¹¹ Ümmügülsüm Candeğer, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanına Kadar Burdur ve Çevresi (Olaylar, İz Bırakanlar, Burdurlular)*, Ankara, 2017, s.19. Sadık Fatih Torun, Son Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı, *Türk, İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, S. 14, Aralık 2017, s.100; Ali Rıza Gönüllü, "Milli Mücadele Döneminde Burdur (1919-1922)", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, 2010, s.582-593; Kadir, Şeker, "Milli Mücadele Döneminde Burdur'da Sosyal Hayat", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.22, Aralık 2010, s.62

ve Denizli'ye geçerek bahsi geçen bölgenin kendilerinin işgal mıntkası içinde olduğunu, bundan sonra birlikte çalışacaklarını ve bu konudan Osmanlı Hükümeti'nin de haberdar olduğunu söyleyerek açıkça İtalyanlara itaat edilmesini istemiştir. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Konya Valiliği İtalyanların Antalya'dan Burdur havalisine asker getireceğini ve bölgenin işgal tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti, İtalyan Binbaşı Kurozine'nin söylediklerinin yalan olduğunu beyan etmiş ama herhangi bir önlem almamıştır.¹¹²

Dâhiliye Nezaretinin ve İstanbul'un ilgisizliği sonrasında 21 Haziran gecesi İtalyan kuvvetleri Burdur'a doğru yola çıkmıştır.¹¹³ Bu durumu öğrenen Antalya Mutasarrıfı Cemal Bey, İtalya'nın Burdur'u işgal etmek için harekete geçtiğini anlamış ve 22 Haziran 1919 tarihinde, Dâhiliye Nezaretine yeniden bir telgraf çekerek İtalyanların Antalya-Burdur yolunu ele geçirmeye çalıştıklarını ayrıca buralarda mevzilendikten sonra getirecekleri askerleri bu yoldan sevk etme niyetinde olduklarını bildirmiştir.¹¹⁴ İşgalin başladığını gören Burdur Mutasarrıfı Vasfi Bey'de Antalya Mutasarrıflığı vasıtası ile 23 Haziran 1919 tarihinde İtalya'ya bir telgraf çekerek işgallerin haksız yere yapıldığını bildirmiş ve derhal durdurulmasını istemiştir. Ancak tüm bu uğraşlar işe yaramamış ve 23 Haziran 1919 gecesi İtalyan birlikleri Burdur'u işgal etmiştir. Antalya Mutasarrıflığı ise 24 Haziran 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir telgrafla işgali haber vermiştir. Ayrıca telgrafta şu bilgiler yer almaktadır:

*Burdur ve Isparta Livalarına doğru ilerleyen İtalyan askeri birliğinin, Burdur şosesi üzerinde ki Çeltikçi Boğazı'ndan ileri geçmemesini sağlamak ve Çeltikçi'de işgalin ret edilmesini içine alan gösterilerde ve teşebbüslerde bulunulması istenmiştir. Bunun yanında Burdur'daki Alay'a Çeltikçi'ye hareket etmesi için emir verildiği, bu konuda KaraHisar-ı Sahip'deki Fırka Kumandanına tebligat yapıldığı ve gönüllülerle ihtiyat subaylarının varlığından istifade edilerek, Çeltikçi'ye gelecek Alay kadrosunun ikmal edilmesi talep edilmiştir.*¹¹⁵

Burdur mutasarrıfının bütün uğraşlarına rağmen Antalya Mutasarrıfı, Burdur Ask. Şb. Bşk.na çektiği telgrafta işgallere karşı koymanın boş yere kan dökülmesine sebep olacağından bahsederek işgallerin kabullenilmesi telkininde bulunmuştur.¹¹⁶ Öte yandan Burdur'un yanında yer alarak işgalleri protesto edenlerinde olduğu görülmektedir. Nitekim Burdur'un işgal edilmesinden bir gün önce, 27 Haziran 1919'da Uluborlu'dan, Belediye Reisi Abdurrahman Bey ve ulemadan birkaç kişi tarafından

¹¹² Gönüllü, "Milli Mücadele Döneminde Burdur...", 2010,s.594-596.

¹¹³ Şeker, "Milli Mücadele Döneminde..." 2010, s.66.

¹¹⁴ Çelik, *Milli Mücadele'de Din...*, c.I.1999,s.223.

¹¹⁵ Gönüllü, "Milli Mücadele...", 2010,s.598;

¹¹⁶ TİTE Arşivi, K:295, G:30, B:30-1

Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekilerek işgallerin haksız yere yapıldığı belirtilmiş ve halkın mücadeleye devam ettiği vurgulanmıştır. Abdurrahman Bey ve yanındakilerin bu telgrafi yalnız bırakılmamış ve Uluborlu Kaymakamlığı tarafından Konya Vilayetine oradan da Dâhiliye Nezaretine daha başka telgraflarda gönderilmiştir. Bu telgraflarla halk, en azından yapılan bu haksız işgallere tepkisiz kalmamış, işgallere karşı tepkiler giderek artmıştır. Nihayetinde Dâhiliye Nezareti üzerinde sekiz yüz imza ve mührün bulunduğu bu telgraflar için gereğinin yapılmasını emretmiştir.¹¹⁷

Ancak İtalyanlar, protestolara aldırış etmemiş 28 Haziran 1919 tarihinde Burdur'u resmen işgal etmiştir. Daha sonra Halıcı Abdi-zâde Edhem Efendi'nin evini de karargâh olarak kullanmaya başlamıştır. Ali Fuat Bey, İtalyan işgallerinin Burdur'a kadar ilerlemesinden sonra, Isparta ve Burdur Mutasarrıflıklarına gönderdiği telgraflarda fırka kumandanlarından bölge halkını İtalyan işgallerine karşı örgütlemesini ve halkın işgalleri protesto etmesini istemiştir. Ayrıca eğer protestolar başarılı olmazsa gerekli gördükleri yerlerde her türlü müdafaaya girmekten çekinmemelerini bildirmiştir.¹¹⁸

Ali Fuat Bey'in bu telgrafından sonra, Burdur müftüsü Halil Hulusi Efendi ve kardeşi Belediye Başkanı Hacı Ahmet Efendi işgallere karşı hazırlıklara başlayarak halkı silahlı mücadele gerektiği konusunda örgütlemeye başlamıştır.¹¹⁹ Aynı şekilde Burdur Askerlik Şubesi Başkanı İsmail Hakkı Bey'de Burdur'da Milli bir teşkilat kurulması için çalışmaları hızlandırmıştır. İstanbul Hükümeti ise işgallerin Mondros Mütarekesi gereği yapıldığını kabul ederek sessiz kalmayı tercih ederken işgallere karşı

¹¹⁷ "Antalya'ya temin-i asayiş vesilesi ile birkaç ay evvel duhul eden iki-üç yüz neferlik İtalya kuvve-yi askeriyesi şimdi de pek müphem esas üzerine Burdur'a doğru tahrik olunduğunu haber alıyoruz. Bu kuvve-yi askeriyenin Konya Vilâyeti mıntıkasına bu suretle sokulması bizi pek iz'âc ediyor. Teessürümüzün pek ciddi ve önemli olduğunun İtalya hükümeti tarafından anlaşılmasını rica ederiz. İtalya hükümeti tarafından ber-tarz-ı hareketi tevil için asayişsizlik ileriye sürülüyor ise de, Konya Vilâyeti'nin menâtık-ı idaresinde el yevm dünyanın hiçbir noktasında tasavvur edilemeyecek calis bir emn-ü desayis ve beyn-el-anasır hüsn-i imtizâc mevcuttur. Bunu kimse inkâr edemez. Binaenaleyh İtalyan askerinin şerait-i mütareke ahkâmına tamamen mugayir olan bu ileri hareketi şiddetle protesto eyleriz. Konya'daki hukuk-i âidemizin müdâfaası için şimdilik Wilson desâtir-i aliyesinin Anadolu sakine-i asliyesi hakkındaki mevadd-ı mündeliyesine nazar ile iktifa eyleriz." Gönüllü, "Milli Mücadele...", 2010,s.601.

¹¹⁸ TİTE Arşivi, K:295, G:30, B:30-1

¹¹⁹ Bayram Kodaman -Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıraları ve Isparta'da Milli Mücadele İlgili Belgeler*, Isparta, 1998, s.26.

direnenler yer yer suçlu bulunmuştur. Nitekim İsmail Hakkı Bey’de işgalleri protesto ettiği için Dâhiliye Nezaretine şikâyet edilerek hapse atılmak istenmiştir.¹²⁰

Burdur’un işgaline çevre sancaklarda tepki göstermiş ve protestolarla destek vermeye çalışmıştır. Bunlar arasında Burdur’un sınır komşusu Isparta’da vardır. Nitekim Isparta Kuvâ-yı Milliye üyeleri Burdur’un İtalyanlar tarafından işgal edilmesinden sonra sıranın kendi sancaklarına geleceğini bildiği için Burdur’un işgaline de karşı çıkmıştır. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucularından olan Hafız İbrahim Demiralay da İtalyanların Burdur’u işgaline tepki veren isimlerden birisidir.¹²¹ Demiralay, hatıratında Burdur’un İtalyanlar tarafından işgal edileceğini daha önceden haber aldıklarını, Dâhiliye Nezareti’nin de bu durumdan haberdar olduğunu, ancak hiçbir şey yapmadığını ve kendi çabaları ile halkı savaşılmaya ikna etmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.¹²²

İtalyanların bölgeye yönelik hareketlerini yakından takip eden Isparta halkı Burdur’un işgalinden çok daha önce İbrahim Demiralay önderliğinde aynı çatı altında toplanmaya başlamıştır. İşgallerin Isparta sınırlarına kadar dayanmasından sonra ilk olarak “*Cemiyet-i İlmiye*”¹²³ ve daha sonra da Akkaş Zade Süleyman Turgut’un başkanı olduğu “*Gençler Yükselme Cemiyeti*” kurulmuştur. Bu cemiyetlerin kurulmasına yine Demiralay öncülük etmiştir. Böylece bölgede direniş hareketleri giderek artmıştır. İstanbul Hükümeti’nin işgalleri görmezden gelmesinin tam tersine bu cemiyetler işgallere karşı halkın örgütlenmesini sağlayarak daha sistemli bir direnişe geçilmesine yardımcı olmuştur.¹²⁴ Aynı zamanda, 1919 Eylül’ünde kurulacak olan “*Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin*” temelini oluşturmuştur.¹²⁵

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Karar ve Yazışma Defterinde yer alan kayıtlara göre cemiyet, 20 Eylül’de faaliyet göstermeye başlamıştır.¹²⁶ Cemiyetin

¹²⁰ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara, 1999, s.92; Candeğer, *Birinci Dünya Savaşı’ndan...*, 2017, s.27.

¹²¹ Kodaman- Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay’ın...*, 1998, s.25-26.

¹²² Şeker, “Milli Mücadele Döneminde...”, 2010, s.67.

¹²³ Bu Cemiyetin İstanbul’da bulunan Cemiyeti ilmiye ile alakası yoktur. Isparta’da kurulmuş olan Cemiyet Milli Mücadelede Isparta’nın bağımsızlığı için çalışmış olan yerel bir cemiyettir. Köstüklü, *Milli Mücadele’de Denizli...*, 1999, s.77.

¹²⁴ Hasan Babacan, *Isparta Müdafaa-İ Hukuk Cemiyetinin Karar Ve Yazışma Defteri*, Isparta, 2009, s.4.

¹²⁵ Köstüklü, *Milli Mücadele’de Denizli...*, 1999, s.78; Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde Mitingler (1918-1920)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994, s.61.

¹²⁶ Nuri, Köstüklü, “Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1990 ,S. 18,s.605.

yöneticileri Mevlevi şeyhi Ali Dede, Mehmet emin Efendi, Rüşdi Çavuş, Emir Ali zade Hacı Arif Bey, Tahir paşazade Hüsnü Bey, Bezirgânzade Hacı Hafız İbrahim Demiralay ve Bodurzade Hacı Hasan Efendi'dir.¹²⁷ Demiralay, cemiyetin kurulmasından sonra İtalyan işgali karşısında yaptıkları savunmayı şu şekilde aktarmaktadır:

*Isparta'da akdettiğim 18 bin kişilik bir miting yaptık. Bir taraftan İtalyanlar Antalya'yı işgal ettiler, Burdura geliyorlardı. O zaman biz Cenabı Hakka iltica ederek, azametine dayanarak İslamiyet'in hiç bir vakit küffarın ayakları altında kalmasına razı olmayarak bütün salâbetimizle karşı koyduk, elhamdülillah Isparta'yı düşmana karşı istilâdan kurtardık.*¹²⁸

Tüm bu direniş hareketlerine rağmen İtalyanlar, bölgedeki emellerinden vazgeçmemiş ve çeşitli bahanelerle gönderdikleri temsilciler ile işgal politikalarına devam etmiştir. İtalyanlar Isparta'ya silahlı birliklerle ilk olarak 13 Ekim 1919 tarihinde gelmiş, Hafız İbrahim Demiralay ve Isparta Jandarma bölük komutanı Yüzbaşı Mustafa Bey'inde aralarında bulunduğu Türk kuvvetleri, İtalyan kuvvetlerini pusuya düşürmüştür. Daha sonra bu durum resmi bir mektupla 18 Kasım 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye merkezine bildirilmiştir. Isparta'nın işgallere karşı direnmesi sonucunda bölgede tam anlamıyla bir işgal yaşanmamıştır. Zira işgallere karşı ciddi bir mücadele verilmiş ve muzaffer olunmuştur.¹²⁹

1.2.2. Aydın Vilayetinde İtalyanların İşgal Ettiği Sancak ve Kazalar

İtalyanlar işgallerine Konya'dan sonra Aydın vilayetiyle devam etmiştir. Nitekim vilayette işgal edilen ilk yer Menteşe Sahilleri olmuştur.¹³⁰ Daha sonra yönlerini İzmir'e çevirmişlerdir. Buraya gelmelerinin asıl amacı ise Menteşe sahillerini işgal eden Yunan birliklerinin kendilerine doğru ilerlemesini engellemektir. Her ne kadar İzmir'in tamamını ele geçirememiş olsalar da İtalyanlar İzmir'in Kuşadası kazasını işgal etmiştir.¹³¹ Aydın vilayetinde İtalyanlar tarafından işgal edilen son yer ise Aydın Sancağı olmuştur.

¹²⁷ CA. A:III/3, D:14, F:61-2, B:4876; Hasan Babacan, "Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Cephe Gerisi Faaliyetleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2014, S. 31, s.47.

¹²⁸ TBMM. G.C. Z.c.I, 3 Temmuz 1336:62-63.

¹²⁹ Bozkurt, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.XLI. S.2, 2017, s.15-18. Sivas.

¹³⁰ Mevlüt, Çelebi, "Menteşe Sancağında İtalyan ve Yunan İşgallerine Tepkiler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz 2008, S. 21, s.83.

¹³¹ Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde...", 1998, s.164.

1.2.2.1. Menteşe Sancağında İtalyanların İşgal Ettiği Bölgeler (Muğla Merkez, Fethiye, Bodrum, Milas, Marmaris)

1907 yılında Aydın Vilayetine bağlı bir sancak konumundayken I. Dünya Harbinden önce bağımsız bir mutasarrıflık hâline gelen Menteşe Sancağının merkezi, Muğla kazasıdır. 1921 yılına kadar bu idari yapısını koruyan Menteşe Sancağı, İtalyan işgalleri süresince idari yapı olarak bağımsız mutasarrıflık konumunda olsa da sancağa ait resmi yazışmalarda ve tutulan tüm kayıtlarda Aydın vilayetine bağlı olarak kabul edilmiştir.¹³² Bu yüzden konu bütünlüğünü bozmamak adına bizde Menteşe Sancağını, Aydın vilayeti sınırları içerisinde ele almayı uygun bulduk.

Daha önce de belirtildiği üzere İtalyanlar işgallerine zemin hazırlamak için Anadolu'da hep bir bahane ileri sürmüşlerdi. Benzer bir politikayı Menteşe Sancağında da uyguladıklarını görmekteyiz. Zira İtalyanlar 1919'un Mart ve Nisan aylarında Bodrum Kalesinde bazı çalışmalar yapma bahanesiyle bölgeye gelmeye başlamıştı. Burada yapmış oldukları incelemelerden sonra ise savaş nedeniyle hasar görmüş, Bodrum Kalesini askerlerin yardımıyla restore etmek istediklerini bunun için de kendilerine gerekli iznin verilmesini istedi. Bölgede bulunan Osmanlı yerel yöneticileri, İtalyanların yapmak istediği politikanın farkındaydı. Nitekim Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda İtalyanların, Bodrum Kalesinde ne kadar kıymetli eser varsa alıp götürdükleri, hatta son günlerde çıkardıkları tarihi bir mezarı da götürmek üzere oldukları bilgisi verilmişti. Yazının devamında ise bu eserlerin tekrar iade edilmesi için uğraşıldığı ancak İtalyanların kendilerini oyaladıkları ve bir sonuç elde edemedikleri bildirilmişti. Buna mukabil Dâhiliye Nezareti de durumun farkında olmasına rağmen siyasi dengeleri korumak adına herhangi bir girişimde bulunmamıştı.¹³³

¹³² Soyluer, "XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe...", 2006, s.111-134.

¹³³ Güneş, "Milli Mücadelede Bodrum...", *Belgi*, 2018, s.639: Yerel yöneticilerin verdiği bilgiler doğrultusunda Hariciye nezareti de harekete geçerek iki nezaret arasında yazışmalar başlamıştır. Menteşe Mutasarrıfı Ethem Bey Dâhiliye Nezaretine bir telgraf göndererek Bodrum kalesinden kaçırılan tarihi eserlerin ve mezarın iadesi için Milas'ta bulunan İtalyan kumandanlığı ile görüşüklerini belirtilmiştir. Ancak Milas kaymakamlığından gelen haberde İtalyan heyetin kalede tadilat yapmak için bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca Rodos müzesine gönderilen eserlerinde iadesi için gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra neticenin kendilerine bildirileceği haber edilmiştir. Bu iadenin İtalya'nın İstanbul temsilcisi tarafından gerçekleştirileceği söylenmiştir. Bu telgraftan sonra Maarif Müdürü Kamil Bey olayı incelemek için bölgeye gelmiş ve yapılan inceleme sonucunda, İtalyan grubun tadilat yaptığını onaylamıştır. Kısacası İstanbul Hükümeti bu olayı da görmezden gelmiştir. Çelebi, "İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki...", 2018, s.362.

1.2.1.1.1. Fethiye'nin İşgali

Menteşe Sancağında yaşanan işgaller hakkında daha ayrıntılı bilgi almak için tahkikat yaptıran Albay Şefik Aker Fethiye'de yaptığı araştırma sonucu, İtalyanların Mentеше sahillerini işgal etmek için gayri resmi yollara başvurduğunu rapor halinde 17. Kolordu Komutanlığına göndermişti. Raporunda bölgede daha önce Yunan Kızılhaç Heyetinin Fethiye'ye geleceği söylentilerinin yayıldığını ve akabinde 4 Nisan 1919 günü İtalyan Torpidosunun Fethiye'ye geldiğini bildirmişti. Ayrıca torpidoda bulunan bir İtalyan memurun, halktan bazı kişilerle ilişki kurduğunu ve daha sonra bir hafta içerisinde İtalyan askerlerinin çeşitli bahanelerle izin alarak dışarı çıkmak için hazırlık yapmaya başladığını belirtmiştir. Tesadüf odur ki, aynı gün bir Yunan Kızılhaç Heyetini taşıyan vapuru da Fethiye'ye gelmiştir. Vapurdan bir doktor ve altı asker limana çıkmış ve daha sonra her hangi bir olay yaşanmadan tekrar vapura dönmüştü.¹³⁴

Bu olay üzerine Yunanistan, İstanbul Hükümeti'nden Yunan Kızılhaç Heyetinin neden kabul edilmediğine dair yazılı bir açıklama göndermesini istemiş, Dâhiliye Nezareti ise bölgede ki güvenliği korumak adına heyetin kabul edilemeyeceğini belirtmişti. Limanda bulunan Hıristiyan ve Müslüman halk ise kıyıya yanaşan gemileri merak ederek sahilde toplanmaya başlamıştır. Tam bu esnada kalabalık arasında bulunan Müslüman bir çocuğun yanan bir sigarayı, Rum okulu müdürünün ceketinin cebine atması, kargaşaya neden olmuş, yaşanan bu olay üzerine limanda hazır bulunan torpidodan 30 piyade askerinden oluşan İtalyan birliği hızlı bir şekilde karaya çıkarak olaya müdahale etmek istemiştir.¹³⁵ Aslında İtalyanlar yaşanan bu kargaşadan faydalanarak Fethiye'yi işgal etmek istemişti. Ancak durumun farkında olan Fethiye Kaymakam Vekili, böyle sıradan bir olayın, ilçede asayişin bozuk olduğuna bahane olarak gösterilemeyeceğini belirterek İtalyanları uyarmıştır. Yaşanan bu gelişme üzerine İtalyan askerleri torpidoya, Yunan Kızılhaç askerleri de vapura dönmek zorunda kalmıştır. Buna mukabil İtalyanlar arkalarında bir doktor ve dört muhafızı bırakarak bölgede yeni karışıklıklar çıkarmak için fırsat kollamaya başlamıştır. Görüldüğü gibi İtalyanlar ilçeyi işgal etmek için bir bahane bulamayınca, kendi bahanelerini kendileri yaratmaya çalışmıştı. Aslında İtalyanların buradaki asıl amacı Müslümanlarla Rumlar

¹³⁴ Aker, 57. *Tümen ve Aydın...*, 2006, s.38.

¹³⁵ Nurettin, Gülmez, "Bodrum, Muğla Ve Çevresinde Asayiş Durumu (1918-1920)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.18. (Özel Sayı), 2018, s.347.

arasında nefret tohumları ekerek çıkan karışıklıktan faydalanarak bölgeyi kolayca işgal etmekte.¹³⁶

İtalyan askerlerinin torpidoya dönmesinden bir gün sonra 16 Nisan 1919'da Regena Elena gemisi Bodrum'a geçmeden önce Fethiye'ye geldi. İtalyan Komutan Alessandro, kaymakamlığı ziyaret ederek daha önce Fethiye'de bıraktıkları İtalyan doktoru korumak için bölgeye geldiklerini belirtti. Ayrıca limanda çıkan olaylar yüzünden tutuklanan Rumlarında serbest bırakılmasını istedi. Eğer serbest bırakılmazlarsa Fethiye'ye asker çıkaracağı tehdidinde bulundu. Bu görüşmeden sonra Aydın Valisi Ahmet İzzet Bey duruma müdahale ederek olayın büyümemesi için İtalyan komutanın istediği Rumların tahliye edilmesini sağladı. Böylece bu olayın işgallere mazeret gösterilmesini engellemiş oldu. Ancak bölgenin işgalinin önüne yine de geçilemedi.¹³⁷ Nitekim İtalyanlar bölgedeki asayişsizliği bahane ederek 11 Mayıs 1919'da Fethiye'yi işgal etti. Fethiye kaymakamlığı 57. Tümen Komutanlığına İtalyanların Fethiye'ye girdiğini bildirirken Şefik Aker de 17. Kolordu Komutanlığına Fethiye'nin işgal edildiğini bildirdi.¹³⁸ Buna rağmen işgali protesto etmekten başka bir şey yapılamadı.

1.2.1.1.2. Bodrum'un İşgali

İtalya 11 Mayıs günü Bodrum'a da asker çıkararak bölgeyi hâkimiyeti altına aldı.¹³⁹ Bu olay üzerine Bodrum Kaymakamı, bölgede herhangi bir asayişsizliğin yaşanmadığını ve işgallerin haksız yere yapıldığını belirterek işgallere ilk tepkiyi gösterdi. Ancak İtalya işgallerin İtilaf Devletleri'nin bilgisi dâhilinde yapıldığını öne sürerek tepkilere aldırış etmedi.¹⁴⁰ Daha sonra Fuvayit torpidosu ile Bodrum'a 60 İtalyan askeri daha çıkarıldı. Yaşanan bu gelişme sonrası Bodrum halkı tepki göstermeye çalışsa da İtalyanlar yine bölgeyi İtilâf Devletlerinin bilgisi dâhilinde işgal ettiği yalanına sığındı. Akabinde tadilat yapma bahanesiyle geldikleri Bodrum Kalesine İtalyan bayrağını çekti. Bunun üzerine Menteşe Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezareti'ne

¹³⁶ Aker, 57. *Tümen ve Aydın...*, 2006, s.39;

¹³⁷ Gülmez, "Bodrum, Muğla Ve Çevresinde Asayiş Durumu...", 2018, s.347.

¹³⁸ Ünal Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, 1978, s.184-186; Çelebi, "Milli Mücadele'de...", 1993, s.403.

¹³⁹ Alptekin *Müderrişoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, İstanbul, 1974, s.28.

¹⁴⁰ Çelebi, "Menteşe Sancağı'nda İtalyan...", 2008, s.82.

durum bildirildi ve işgaller karşısında ne yapılması gerektiği soruldu.¹⁴¹ Menteşe Mutasarrıfı ayrıca işgaller karşısında hükümetin neden eli kolu bağlı bir şekilde beklediğinin de açıklanmasını istedi. Ancak Dâhiliye Nezareti bu sorulara yine sessiz kalmayı tercih etti.¹⁴² İstanbul Hükümetinin bu tutumunu sürdürmeye devam etmesi üzerine Bodrum ve Fethiye halkı direnişe geçme kararı aldı. Ulalı Jandarma Yüzbaşı Cavit Aker ile Fethiye kaymakam ve belediye başkanı tarafından Menteşe bölgesinin ilk Kuvâ-yı Milliye teşkilatı kuruldu.¹⁴³

1.2.1.1.3. Marmaris'in İşgali

İtalyanlar Fethiye ve Bodrum'un ardından gözünü Marmaris'e dikti. Daha önce (7 Ocak 1919 tarihinde) Marmaris'e gelen İtalyan Kruvazör komutanı, Marmaris Kaymakamına fırtınalar sebebiyle Rodos'ta kömür deposu kuramadıklarını bunun içinde Marmaris'te bir depo kurmak istediklerini belirterek kendilerine bir yer gösterilmesini istemişti. Ancak orada bulunan Türk müfrezesini görünce, neden hala terhis edilmediğini sormuş ve durumun 57. Tümenle bildirilmesinden sonra cevabın gelmesini dahi beklemeden bölgeden ayrılmıştı.¹⁴⁴

Marmaris'e ilk olarak bu bahaneyle 11 Mayıs 1919 tarihinde gelen İtalyanlar tıpkı Fethiye ve Bodrum gibi burayı da 11 Mayıs'ta işgal etti.¹⁴⁵ 1900 kişilik askeri bir birliğin karaya çıkmasıyla başlayan işgallerde İtalyanlar beraberlerinde bol miktarda askeri malzeme getirerek “*Hayalî*” adı verilen bölgede karargâh kurdu.¹⁴⁶ Ancak bu bölgede çokça akrep bulunmaktaydı. Bu nedenle karargâh merkezi Deboya'ya taşındı.¹⁴⁷ Bütün olumsuz şartlara ve Türk halkının protestolarına rağmen bölgede ki İtalyan işgalleri devam etti. Antalya ve adalardan yapılan takviyelerle İtalyan kuvvetleri daha da artarak bölgede tüm hâkimiyeti ele geçirdi.¹⁴⁸

¹⁴¹ Çelebi, “Milli Mücadele'de...”, 1993, s.403; Aker, *57. Tümen ve Aydın...*,2006, s.47.

¹⁴² Türkeş, “*Kurtuluş Savaşında...*” 1978, s.184.

¹⁴³ Bayram, Akça, “Milli Mücadele Döneminde Fethiye”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz 2002, S.9, s.4.

¹⁴⁴ Aker, *57. Tümen ve Aydın...*,2006, s.9.

¹⁴⁵ Sarıkoyuncu, “Milli Mücadele Döneminde Eskişehir...”,2000,s.250; Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının...*, 1974, s.28

¹⁴⁶ Çelebi, “Milli Mücadele'de...”, 1993, s.404.

¹⁴⁷ Türkeş, “*Kurtuluş Savaşında...*” 1978, s.187.

¹⁴⁸ Çelebi, “Milli Mücadele'de...”, 1993, s.404.

1.2.1.1.4. Milas'ın İşgali

Menteşe Sancağında kurulan cemiyetler ve direniş örgütleri işgallerin önüne geçmeyi başaramamış ve işgal sırası Milas Kazasına gelmişti. İtalyanlar önce Milas'a bağlı olan Güllük iskelesini işgal etti.¹⁴⁹ Ancak İtalya, bu iskele ile yetinmek niyetinde değildi. Nitekim 16 Mayıs 1919 tarihinde 11 otomobil, 2 mitralyöz ve 1 askeri birlikle Milas'a geldi. Bu olay üzerine Mentеше Mutasarrıfı, Dâhiliye Nezaretine İtalyanların bölgeye asker sevk ettiğini bildirerek yardım talebinde bulundu. Ancak Dâhiliye Nezaretinden herhangi bir cevap gelmedi. Bunun üzerine İtalyanlar 2 Haziran 1919 tarihinde tüm hazırlıklarını tamamlayarak Milâs'ı işgal etti. Milas'ın işgali ile bölgede durumun ciddiyeti giderek artmış ve işgaller önüne geçilemeyecek bir boyuta ulaşmıştı.¹⁵⁰ Nitekim 57. Tümen Komutanlığı aynı gün Harbiye Nezaretine çektiği telgrafla, Milas'ın işgalinin tamamlandığını haber etmiş, 57. Tümenin telgrafına Harbiye Nezareti tarafından; *Yunanlıların işgaline karşı her fırsattan istifade eylemek münacaat çarelerine tevessülmek elzendir. Bu hususta İtalyanların vaziyeti siyasilerinden de bilistifade muavenetlerinin istihsalı, maksadın husulü için faydalıdır. Fakat ihtiyatkâr davranmaklığımızda nazarı dikkatten dur tutulmalıdır.* şeklinde cevap verilmişti.¹⁵¹

1.2.1.1.5. Muğla'nın İşgali

Menteşe sahillerinin İtalyanlar tarafından işgal edilmesini izlemek zorunda kalan Muğla halkı, sıranın kendilerine geleceğini bildiği için öncelikle 12 Mayıs 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretine çektiği telgraflarla işgalleri protesto etmişti. Hükümetin telgraflara cevap vermemesi üzerine ise mitingler düzenleyerek bölgede *Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti*'ni kurdu.¹⁵² Bu cemiyetle beraber Mentеше bölgesinde kurulan diğer cemiyetlerin ihtiyaçları halkın yardımları ile karşılanmaya çalışıldı. Bununla birlikte

¹⁴⁹ Türkeş, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s.188.

¹⁵⁰ Çelebi, "Milli Mücadele'de...", 1993, s.409; Dr. Nacarto, Muğlada İtalyan işgalinin sembolü olan kişidir. Çok iyi derecede Türkçe konuşabilen bu politikacı Kont Sforzanın gölgesi gibidir. Türk- İtalyan ilişkilerinde önemli bir rolü olan Nacarto Türkler ile yaptığı tüm görüşmelerinde Emperyalizmin oyuncuğ olmayacağını ve terör ve zorbalığa dayalı bir işgal politikasında asla yer almayacağını üzerinde durmuştur. Gerçektende her ne kadar işgal ordularının siyasal temsilcisi sıfatı taşısada özellikle Muğla halkı ile güçlü dostluklar kurmuş hatta bölgede kurulmuş olan Kuvâ-yı Milliye birliklerine yardımcı bulunmuştur. Türkeş, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s. 241-242.

¹⁵¹ Türkeş, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s.191.

¹⁵² Çelebi, "Milli Mücadele'de...", 1993, s.414.

yeri geldiğinde halkın ileri gelen zenginlerinden de zorla para toplandı. Hatta Rauf Orbay ve Prens Sebahattin arasında geçen bir konuşmada Prens Sebahattin, bu gibi olayları bahane ederek bölgedeki cemiyetlerin hepsini başıboş çeteler olarak nitelendirmişti. Oysaki işgal bölgelerinde özellikle İzmir'in işgalinden hemen sonra kurulan bu cemiyetler işgallerin engellenmesinde önemli görevler üstlenmişti.¹⁵³

Bununla birlikte 30 Haziran 1919 tarihinden itibaren, “*Pazar ve Perşembe günleri neşrolunur her şeyden bahis Türk gazetesidir*” alt başlığını taşıyan *Menteşe gazetesi* yayınlanmaya başlandı. Bu gazete bölgenin bir Türk bölgesi olduğunu vurgulamak için çıkarılmıştı. Ancak gerek silahlı mücadele gerekse diğer çalışmalar beklenen sonucu vermemiş ve bölgede giderek güçlenen İtalyan kuvvetleri işgal için tüm hazırlıklarını tamamlamıştı. Nitekim Muğla Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezareti'ne, 16 Temmuz 1919 tarihinde gönderilen bir şifre telgrafla işgalin başladığı bildirilmiş ve bir topçu ve bir piyade bölüğüyle 23 Temmuz 1919 günü bölgeye gelen İtalyan birlikleri, Muğla halkının tüm çabalarına rağmen bölgeyi işgal etmişti.¹⁵⁴ Böylelikle İtalyanların *Menteşe* sahillerinde işgal ettiği son kaza Muğla olmuştu.¹⁵⁵

1.2.2.2. İzmir (merkez) Sancağında İşgaller

Paris Konferansında, Yunanistan'ın 6 Mayıs'ta İzmir'i işgal etmesine karar verilmesinden sonra, İngiltere 13 Mayıs'ta İtalya'ya Antalya'yı teklif etmiştir. İtalya bunu kabul etmemiş ve Kuşadası ile birlikte maden kömürü bakımından zengin olan Ereğli'nin de kendisine verilmesini istemiştir. Ancak Amerikan Başkanı Wilson bu

¹⁵³ “... *Beyefendi, nedir bu Anadolu'da olan zulüm? Ahalinin parası alınıyor, vermeyenler dövülüyor. Buna nasıl cevaz veriyorsunuz? -Evet, öyledir, dedim. Ahaliden para alınıyor, vermeyenlerden de zorla alınıyor. Sebepini söyleyeyim. Yunanlılar İzmir'e çıktılar, ortalığı ateşe ve kana boyayarak ilerliyorlar, her taraf açık... Buradaki Harbiye Nezareti buna seyirci... Bunların karşısına sadece, eline silah alan gençler çıkıp cephe tutuyorlar. Muharebe ediyorlar, dişleri, tırnaklarıyla savaşıyorlar. Bunları giydirmek, beslemek lazım. Bunun için de kasaba ve şehirlerde cepheye gitmeyen zenginlerden, bunların işesi için para toplanıyor. Parası olup da vermeyenlerden de yine o cepheye gitmeyen adamları tarafından zorla alınıyor. Mesele budur. -Aman efendim, bu zulümdür. Buna nasıl cevaz verilir?-Efendim, ırzına, malına, kasteden düşmanı memleketten çıkarmak için hayatını siper eden adamlar bunu yapıyor. Başka para yok ki, nereden bulup verelim. Eğer siz daha iyi bir yolu buluyorsanız ben şimdi Mustafa Kemal Paşa'ya yazayım teşrif edin orada idare edin daha iyi. -Aman efendim ben oraya nasıl giderim...” Mehmet Temel, “Kuvâyı Milliye Döneminde Milas-Bodrum'da Eşkıyalık ve Çetecilik”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27. 2010, s.406-407.*

¹⁵⁴ Çelebi, “Milli Mücadele'de...”, 1993, s.414; Türkeş, “*Kurtuluş Savaşında...*” 1978, s.224

¹⁵⁵ Aylin, Özgenç, *Aydın ve Civarında Milli Mücadele ve Efelerin Faaliyetleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Bolu,2011,s.23.

teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine İtalya, zaman kaybetmeden Kuşadası'na asker çıkarmaya başlamıştır. İtalya'nın konferanstan döndükten sonra Kuşadası'nı işgal etmesi ise bardağı taşıran son damla olmuş ve İtilaf Devletleri ile arası tamamen açılmıştır.¹⁵⁶

Aslında Kuşadası'nda İtalyan işgali Menteşe sahillerinden daha önce başlamıştır. Zira 135. Alay Komutanlığının Söke'de bulunan karargâhında 7 Mayıs 1919 tarihinde tutulan rapora göre, 7 Mayıs'ta Kuşadası'na gelen Regena Elena Kruvazörü Komutanı Albay G. Alessandro, Kuşadası Kaymakamına geminin bir hafta boyunca limanda kalacağını ve mürettebatın her gün karaya çıkıp, gün batımıyla tekrar gemiye döneceğini bildirmişti.¹⁵⁷ Daha sonra Albay Alessandro, 8 Mayıs'ta karaya çıkarak Kuşadası-Selçuk yolunu teftiş etmeye başlamıştı. Bu sırada İtalyan askerleri de su alma bahanesiyle Selçuk'a 5 km uzaklıktaki sahilde bulunan Bahçecik'e gidip, bozuk olan Gümrük iskelesinin tamiri için 948 liralık kereste satın almıştı. Askerler satın aldıkları keresteleri önce sahile nakletmiş daha sonra da 12 Mayıs'ta iskelenin tamarine başlamıştı.¹⁵⁸

İskelenin tamirâtı bahanesiyle bölgeye gelerek burada kontrolü sağlayan İtalyanlar 14 Mayıs'ta Kuşadası'nı ve sonrasında Selçuk istasyonunu işgal etmiştir.¹⁵⁹ Bu olaydan sonra Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey, Regine Elena Kruvazörüne bizzat giderek, bu şekilde karaya asker çıkarmalarının anlaşma şartlarına aykırı olduğunu, ortada İtalya'yı tehdit eden herhangi bir unsur olmadığını söylemiştir. Kaymakamın bu sözlerine karşılık İtalyan komutan, henüz bir sorun olmadığını lakin bunun bir önlem olduğunu söyleyerek, benzer şekilde Marmaris sahillerine de bu sebeple asker çıkardıklarını belirtmiştir. Öte yandan gerçekleştirilen olayın, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında alınan ortak bir karar olduğu yalanını dahi söylemekten çekinmemiştir. Zira İtalya, bölgede gerçekleştirmiş olduğu işgalleri kimseye haber vermeden sadece kendi aldığı kararlar doğrultusunda yapmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara, 2002, s.96-105.

¹⁵⁷ Mevlüt, Çelebi, "Kuşadası'nda İtalyan İşgali (1919-1922)", *Geçmişten Geleceğe Kuşadası, Sempozyum*, İzmir, 2001, s.278.

¹⁵⁸ Pancar, Aydın ve Muğla Kuvâ-yı Milliye ..., 2010, s.89.

¹⁵⁹ Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadele Döneminde Eskişehir Mitingleri Ve Çekilen Protesto Telgrafları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.III. S.4, 2000,s.250; Çelebi, "Milli Mücadele'de...", 1993, s.404.

¹⁶⁰ Çelebi, "Kuşadası'nda İtalyan İşgali...", 2001, s.278.

Kuşadası'nın işgali Şefik Aker tarafından 15 Mayıs 1919 tarihinde 17. Kolordu'ya bildirilmiş ancak hükümet bu işgal karşısında herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. Aker bu telgrafında ayrıca Albay Alessandro'nun şu sözlerini de aktarmıştır:

“... Hükümet-i mahalliyenin protestosuna cevaben İtalyan sefine-i harbiyesi kumandanı Alessandro beyanat-ı âtide bulunmuştur: Asker çıkarmakta İtalya hükümetinin fena bir maksadı yoktur. Memurin, hükümet-i metbû'ları namına kemâ-fi-s-sâbık ifa-yı vazife edebilirler. Gerçi âsaiş-i mahalliyede bir şey yok ise de, istikbalde asayişe müteallik vuku bulacak herhangi bir hâdiseye vukuundan evvel mâni olmak maksadına mebnidir. Bu hareketimiz hükümet-i Osmaniye ile İtalyan hükümeti arasında verilen karar neticesidir ve Megri (Fethiye), Marmaris ve Bodrum sevahiline de bu karar veçhile asker ihraç edilmiştir.” İtalyan kumandan mafevkinden aldığı emir dışına çıkamayacağını ilave etmiştir.”

Albay Alessandro'nun bu sözlerine her ne kadar İstanbul Hükümetinden bir uyarı gelmemişse de İngiltere, Kuşadası'nın işgaline büyük tepki göstermiştir. İngiltere Başbakanı L. Georgeu İtalya Başbakanı'nın olmadığı bir toplantıda, sinirlenerek *bu İtalyanlar delirdiler* diye bağırarak, İtalyan'ın izlediği politikaya karşılık, Türkiye'nin her yerine asker göndereceklerini açıklamıştır.¹⁶¹

1.2.2.3. Aydın Sancağında İşgaller (Söke ve Çine)

İstanbul Hükümeti işgaller karşısında daima İtalya'nın sözlerine itimat etmeyi tercih etmiştir. Ancak İzmir'in işgali ile birlikte halkın bir bölümü de artık Osmanlı Devletinin sonunun geldiğini kabullenerek manda ve himaye konusunu iyiden iyiye gündeme getirmeye başlamıştır. Hangi devletin himayesine girilmesi konusunda ise aslında elde fazla bir seçenek yoktur. Bu konu hakkında Aydın eşrafından bir grup İtalyanlara himayelerine girmek istediklerini dahi belirtmiştir.¹⁶²

İtalyanlara bu teklifi götürenlerin Aydın Sancağında yaşayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı kişiler olduğu düşünülmektedir. Zira halkın huzurunu kaçıran bu güruh Aydın çarşılarında, *Mukavemet hakkında teşvike kapılmayınız, felaket getirir. Memleketimizde subayların tek dikili ağacı bile yoktur... Biz hükümetten daha mı iyi biliriz! Elbette bize zararı var ki hükümet sükûneti emrediyor* şeklinde propaganda yapmıştır. Şefik Aker, İtilafçıların bu çalışmalarına karşılık bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. Ödemiş ve çevresindeki askerlik şubelerine, bölgelerinde İzmir'de ki

¹⁶¹ Çelebi, “Milli Mücadele'de İtalyan ...”, 1993, s.405.

¹⁶² Özgenç, *Aydın ve Civarında Milli...*, 2011, s.24.

56. Tümene bağlı birlik varsa bildirmelerini ve bu birliklerle irtibat kurmalarını istemiştir. Bunun üzerine 16 Mayıs gecesi 50-60 kadar asker, İzmir'den Aydın'a trenle gelerek bölgedeki birliklere dağıtılmıştır. Ancak bu birliklerin de gelmesi pek işe yaramamış zira İtalyanlar bölgeye asker çıkarmaya devam etmiştir.¹⁶³

200 kişilik İtalyan birliğinin Söke'yi işgal etmesinden sonra Albay Alessandro komutanlık binası önünde Söke halkını toplayarak işgalin padişahın emri ile yapıldığını bildirerek, niyetlerinin halka medeniyet öğretmek olduğunu ifade etmiştir. İtalyanların bu tavrının nedeni ise halkın saltanata olan bağlılığını kullanmak ve bu sayede kendilerine karşı herhangi bir tepki gelmesini engellemektir.¹⁶⁴

Buna rağmen Söke'nin işgaliyle halk direnişe geçmiştir. Ancak İstanbul Hükümeti işgallere karşı herhangi bir müdahale de bulunulmamasını emretmiştir. Nitekim Damat Ferit Hükümeti adına Dâhiliye Nezaretinden Şefik Aker'e gönderilen telgrafta bu durum bildirilmiş ve işgallere karşı bölgede halkın kontrol altında tutulması istenmiştir. Her ne kadar Şefik Aker, bu emri dikkate almayarak bölgede kurulan cemiyetlerle birlikte işgallere karşı direnmeye çalışsa da verilen mücadele işe yaramamıştır.¹⁶⁵ Zira Söke'den sonra Çine'de 5 Haziran 1919 tarihinde İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir.¹⁶⁶ Ancak aynı gün Çine'ye Yunan Kuvvetleri de girmiştir.¹⁶⁷ Yaşanan bu gelişmeler üzerine karargâhını Çine'ye taşıyan Şefik Aker, İtalyan komutanına “Çine'ye hangi amaçla geldiklerini” sorduğunda İtalyan birlikleri yine hükümet emri ve halka yardım amacıyla geldikleri yalanını öne sürmüştür. Neticede Çine'nin her iki devlet tarafından kontrol altına alınmaya çalışılması Yunanistan ve İtalya arasındaki gerginliği iyiden iyiye artırmış ve işgal rekabeti Anadolu'nun diğer bölgelerine doğru hızla devam etmiştir.¹⁶⁸

¹⁶³ Pancar, Aydın ve Muğla..., 2010, s.56-57.

¹⁶⁴ Çelebi, “Milli Mücadele'de...”, 1993, s.407.

¹⁶⁵ Aker, 57. *Tümen ve Aydın...*, 2006, s.244.

¹⁶⁶ Çelebi, “Milli Mücadele Döneminde...”, 1998, s.165.

¹⁶⁷ Aker, 57. *Tümen ve Aydın...*, 2006, s.225-226.

¹⁶⁸ Ercan Haytoğlu, “Aydın Kuva-yı Milliye'sinde Efe Ve Zeybekler”, *Belgi*, S.1, Kış 2011, s.55; Çelebi, “Milli Mücadele'de...”, 1993, s.411.

1.3. AFYON (KARAHİSAR-I SAHİB) SANCAĞINDA İTALYAN İŞGALLERİ

1839 yılında Hüdavendigâr Eyaletine bağlı bir sancak olan Afyonkarahisar, 1867 yılında yapılan idari düzenleme sonrası müstakil bir mutasarrıflığa dönüşmüştür. 1922 yılına kadar bu idari yapısını koruyan ve “*Karahisar-ı Sahib*” olarak zikredilen bu sancak daha sonra Afyonkarahisar olarak anılmış ve cumhuriyet döneminde yapılan düzenleme sonrasında ismi Afyon olmuştur.¹⁶⁹

Milli Mücadele yıllarında müstakil bir mutasarrıflık olan Afyon, Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonrası İtilaf Devletleri tarafından kısa süreli de olsa iki kez işgal edilmiştir.¹⁷⁰ Ocak 1919’de demiryolu hatlarını işgale başlayan İngilizler, Eskişehir’den sonra Afyon’a da asker çıkarmıştır. İngilizlerden sonra Fransızlarda 16 Nisan 1919 tarihinde anlaşma şartlarını bahane ederek 200 kişilik bir birlikle şehre girmiştir. Böylelikle Afyon her iki devlet tarafından da kısmi de olsa işgale uğramıştır.¹⁷¹

İtalya’nın Afyon’a olan ilgisi ise I. Dünya Harbi döneminde başlamıştı. İngiltere ve Fransa’nın 16 Nisan 1916 tarihinde imzaladıkları Skyes-Picot anlaşmasında Ortadoğu’nun paylaşılması sonrası İtalya Almanya’ya savaş açmıştı. Ayrıca bu paylaşım karşılığında Anadolu’dan daha büyük bir pay istemişti. 8 Ağustos 1917 tarihinde St. Jean De Maurienne’de alınan kararlar İzmir ile Afyon’un güney bölgeleri de İtalya’ya taahhüt edilmişti. Ancak İtilaf Devletleri bu sözlerinde durmayarak İzmir’i Yunanistan’a verilince planlar değişmişti.¹⁷²

İtalya ise Afyon’dan vazgeçmek niyetinde değildi. Ancak görüldüğü üzere Afyon’u elde etmek isteyen yalnızca İtalya değildi. Neredeyse tüm müttefikleri de bölgeyi elde etmek istiyordu. Afyon’da yaşanan işgaller sonrasında halk miting ve toplantılar yaparak işgallere karşı öncelikle direniş cemiyetleri kurulmasına karar verdi. Bu karar üzerine Afyonkarahisar Merkez Vaizi İzzet Efendizade, İsmail Şükrü Çelikalay ve Afyon eşrafının önde gelenleri yardım almak için 23. Fırka Kumandanı

¹⁶⁹ M.Feridun, Emecen, "Afyonkarahisar", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 442-446.

¹⁷⁰ Daşdemir, “Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar”, *Afyonkarahisar Kütüğü, Komisyon, c.I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları*, Afyon 2001.s.149.

¹⁷¹ Çelebi, “Milli Mücadele Döneminde...”, 1998, s.164.

¹⁷² Ahmet, Altıntaş. “*Milli Mücadele’de Afyonkarahisar*”, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, 2011 Afyonkarahisar, s.19-21.

Ömer Lütfü Bey'le görüşmeye gitti. Ömer Lütfü Bey, İsmail Şükrü Çelikalay ve yanındakilere çaresizce İstanbul'dan aldığı emirlere göre resmi olarak bir şey yapamayacağını söyledi. Ancak konuşmasının devamında gizlide olsa bu direnişe destek vereceğini belirtti. Ayrıca Kuvâ-yı Milliye'ye teslim edilmek üzere elinde silah bulunduğunu ve İstanbul Hükümetinin tüm engellemelerine rağmen bu silahlara sahip çıkacağını belirtti. Bu sözler karşısında vaiz İzzet Efendi de milletin esir olmasını isteyen İstanbul Hükümetine karşı her şekilde vatanını müdafaa edeceğine söz vererek, Ömer Lütfü Bey'den milletin parası ile alınmış olan bu silahları düşmana teslim etmemesini rica etti. Bu görüşmeden sonra Afyon'da *Redd-i İlhak Cemiyetinin* kurulmasına karar verildi.¹⁷³

Afyon Reddi İlhak Cemiyetinin kurulmasından sonra 1919 yılının Nisan ve Mayıs aylarında bölgede ki işgallere bir nebze olsa karşılık verilebilmiştir. Ancak cemiyetin resmi olarak kurulmasına kadar geçen süre zarfında Afyon önce İngiltere, sonra da Fransa ve İtalya tarafından yaklaşık iki yıl boyunca işgal altında kalmıştır.¹⁷⁴

1.4. SİVAS KONGRESİNE GİDEN SÜREÇ AMASYA GENELGESİ, ERZURUM KONGRESİ VE DELEGELERİN SEÇİLMESİ

30 Ekim 1918'de şartları oldukça ağır olan Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Osmanlı Devletinde İttihat Terakki Cemiyeti üyeleri kabineyi bırakarak ülkeyi terk etmişti.¹⁷⁵ Daha sonra İzzet Paşa ve Tevfik Paşa kabineleri kurulmuşsa da bu hükümetler de uzun sürmemiş ve 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan padişah tarafından feshedilmişti. Böylelikle Mondros Mütarekesi gereğince başta doğu illeri olmak üzere işgal edilen Anadolu topraklarında halkı savunacak bir meclis kalmamıştı.¹⁷⁶

Bunun yanı sıra daha da vahim olanı işgallerin kapsamı ve derinliği karşısında bir şeyler yapmak isteyenler de *manda* altına girmeyi düşünmekteydi. Kısmi de olsa

¹⁷³ Adnan Şişman, "Millî Mücadele'de Afyon ve Uşak'ın Kurtuluşu", Onuncu Milli Egemenlik Sempozyumu "Büyük Taarruz ve Sonuçları", TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Afyon, 7 Mayıs 1996, s.51-52.

¹⁷⁴ Latif Daşdemir, "Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Kütüğü c.I,2001, s.152.

¹⁷⁵ Ramazan Boyacıoğlu, Erzurum'dan Sivas Kongresi'ne, ", *Sivas Kongresi Uluslararası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002-Sivas)*, Sivas,2002,s.72.

¹⁷⁶ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, I. Cilt, 6.Baskı, Ankara 2016, s.12.

bölgesel kurtuluş çareleri üzerinde düşünenlerde bulunmaktaydı. Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu'nun üzerindeki kara bulutlar İzmir'in işgaliyle daha da artmıştı. Ali Fuat Bey'in dediği gibi : "*Anadolu'da tam bir anarşi hâkimdi*".¹⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa ise 13 Ekim 1918 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve yaklaşık 6 ay boyunca ülkenin kurtuluşu için çareler aramıştı. Ancak İstanbul'dan bunu gerçekleştirmesinin söz konusu olmadığını anlayınca Anadolu'ya geçmeye karar verdi. Neticede kendisini 3. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a görevlendirmeyi başardı.¹⁷⁸ Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesinden bir gün sonra İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıktı. Böylece hem İtilaf devletlerine hem de İstanbul Hükümeti'ne karşı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele hareketi başlamış oluyordu.¹⁷⁹

Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa başlangıçta İstanbul Hükümeti ile karşı karşıya gelmemeye büyük özen gösterdi. Mustafa Kemal Paşa İtilaf Devletlerinin Anadolu'daki işgallerinin durdurulması gerektiğini düşünüyordu. Bu yüzden 28 Mayıs'ta Havza'ya geçerek buradan valiliklere, mutasarrıflıklara ve ordu komutanlıklarına gönderdiği telgraflarla, Anadolu'nun her yerinde halkı, işgallere karşı mitingler yapması, cemiyetler kurması, İstanbul'a ve İtilaf Devletlerine telgraflar çekmesi konusunda örgütlemeye başladı. Öte yandan İstanbul Hükümetine de halkın işgalleri kabullenmediğini ve bir an önce vatanın kurtarılması gerektiğini izah etmeye çalıştı.¹⁸⁰

Bu süreçte Heyet-i Temsiliye'nin kuruluş fikri de ortaya çıktı. Nitekim Amasya Genelgesi ile Millî Mücadele'nin Amaç, gerekçe ve yöntemi belirlendiği gibi "*millletin içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak millî bir heyetin varlığı*

¹⁷⁷ Ahmet İlyas, Heyet-i Temsiliye'nin Siyasal Yapılanması, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl.5, S.9, Nisan 2013, s.

¹⁷⁸ Ramazan Tosun, "Milli Mücadelede Sivas'ın Yeri ve Önemi", *Atam Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XII, 12 Mart 1996, S.34, s.70.

¹⁷⁹ Zafer Çakmak, "Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu İşgali Sırasında Osmanlı Rumlarını Silâh Altına Alması" *Belgi Dergisi*, S.13, Kış 2017/I, s.353; Tosun, "Milli Mücadelede Sivas'ın Yeri..."1996, s.70.

¹⁸⁰ Yücel Özkaya, "İzmir İn İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri" *Atatürk Yolu Dergisi*, c.I, S.1, 1998, s.74-75.

zarurîdir" maddesi ile Temsil Heyeti'nin kurulması fikri ortaya konulmuştu. Bu amaçla Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması kararı alındı.¹⁸¹

1919 yılının Ocak ve Şubat aylarında İstanbul'da Doğu illeri ile alakalı *Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* kurulmuştu. Bu cemiyet Ermenistan ve Pontus tehlikesine karşı öncelikle Erzurum'da bir kongre toplanmasını istemişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir ve Rauf Beyler Sivas Kongresi öncesinde Erzurum'da bu kongrenin toplanması kararını aldı. Mustafa Kemal Paşa, delegelerin en geç 10 Temmuz'da Erzurum'da olmalarını istemişti. Ancak Erzurum Kongresi gecikmeli olarak 23 Temmuz 1919'da toplanabildi. Bu kongre ile birlikte doğu ve kuzeydoğu bölgelerinin milli kuruluşları *Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adı altında bir araya getirilerek millî birliğin ilk adımları atılmış oldu.¹⁸²

Erzurum Kongresinin son günü olan, 7 Ağustos 1919 tarihinde, Kongre Genel Kurulu tarafından on altı kişiden oluşan Temsil Heyet-i seçildi. Buna göre Heyet-i Temsiliye geçici bir hükümet gibi çalışacaktı. Yani Heyet-i Temsiliye'nin yetki ve sorumluluk alanı çok geniş tutulmuştu. Gümüşhane Delegatesi Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey'in teklifi ile öncelikle üç kişilik bir tasnif heyeti belirlenmişti.¹⁸³ Artık amaç Amasya Tamimi ile belirlenip Erzurum'da kabul edilen kararların Türk Milleti'nin temsilcilerinin katılmasıyla Sivas'ta toplanacak millî bir kongrede kabul edilmesini sağlamaktı.¹⁸⁴ İstanbul Hükümeti ise bu süreçte boş durmamış kongrenin yapılmasını engellemek için uğraşmıştı. Başarılı olamayınca ilk iş olarak Mustafa Kemal Paşa'nın 9 Temmuz 1919 tarihi itibarı ile müfettişlik görevine son vermişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa da Harbiye nezaretine çektiği telgrafla hem müfettişlik görevinden hem de askerlikten istifa ettiğini bildirerek Türk Milli Mücadele hareketine sivil bir vatandaş olarak devam etme kararı aldı.¹⁸⁵

Anadolu'da ki bu hareketlilik İtilaf Devletlerinin yanı sıra İstanbul Hükümeti tarafından da tasvip edilmemekteydi.¹⁸⁶ Zira İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletlerinin

¹⁸¹ İlyas, Heyet-i Temsiliye'nin Siyasal Yapılanması, 2013, s.19-20.

¹⁸² Haluk Selvi, Sivas Kongresi, İslam Ansiklopedisi, c.XXXVII, 2009, s.284-285; İlyas, Heyet-i Temsiliye'nin Siyasal Yapılanması, 2013, s.19-20.

¹⁸³ İlyas, Heyet-i Temsiliye'nin Siyasal Yapılanması, 2013, s.20-23.

¹⁸⁴ Emine Kısıklı, "Sivas Kongresinin Milli Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi", *Atatürk Yolu Dergisi*, c.I,S.01, 1988, s.33.

¹⁸⁵ Tosun, "Milli Mücadelede Sivas'ın Yeri...", 1996, s.74.

¹⁸⁶ Sabahattin Selenk, *Ulusal Kurtuluş Savaşı*, c.I.İstanbul, 2002, s.195-197

elinde Mondros Ateşkes Anlaşması gibi bir koz varken, Anadolu’da böyle bir teşkilatlanmanın siyasi ilişkilerde sıkıntı çıkaracağı düşüncesindeydi. Bu sebeple Temsil Heyeti ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezleri bu tarihten itibaren İtilaf devletlerinin yanı sıra İstanbul Hükümeti ile de uğraşmak zorunda kalmıştı.

Temsil Heyeti için Sivas Kongresi’nin toplanması hayati bir önem arz etmekteydi. Zira artık iki ay öncesine göre şartlar değişmiş ve bu yüzden kongreye olabildiğince fazla sayıda delege katılması son derece önemliydi. Zira kongreye ne kadar fazla delege katılırsa kongrede alınacak kararlar da bir o kadar etkili olacaktı. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa kongreye delege gönderilmesi meselesine ayrı bir önem vermişti. Öncelikle kongre için her sancaktan halkın güvenini kazanmış üç delegenin Sivas’a gelmesi kararı alındı. Delegelerin halkın güvenini kazanmış kişilerden seçilmesine bilhassa dikkat edildi. Zira bu delegelerin kongreden sonra sancaklarına döndüklerinde eşrafı etrafında toplayabilmesi ve kongrede alınan kararları bire bir uygulayabilecek düşünce yapısına sahip kişiler olması gerekmektedir. Her ne kadar Temsil Heyeti kongre için bu denli sıkı hazırlık yapmış olsa da kongreye her sancaktan delege seçilememiş, seçilmiş olsa da bu delegelerin tamamı Sivas’a ulaşamamıştı.¹⁸⁷

1.4.1. İtalyan İşgal Bölgelerinden Sivas Kongresi’ne Gönderilen Delegeler

1.4.1.1. Konya Sancağında Sivas Kongresi Hazırlıkları

Sivas’a gidecek delegelerin belirlenme aşamasında Temsil Heyeti, vilayetlere çektiği telgraflarla, delege seçimlerinin ne derece ilerlediğini yakından takip etmeye çalışmıştır. Ayrıca delegelerin seçilmesi ve Sivas’a sağ salim varmaları için yapılması gerekenler Müdafaa-i Hukuk Merkezlerine ve ordu komutanlıklarına bildirilmiştir. Ancak Konya’da durum pek iç açıcı değildi.¹⁸⁸ Zira Konya halkının önde gelenlerinin Milli Mücadele’ye karşı ilgisizliği, hatta karşı çıkmasının delege seçimlerini olumsuz etkilediği söylenebilir. Fakat halkın bu denli soğuk baktığı delege seçimlerin yapılmamasının tek nedeni bu değildi.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Demiryürek, “Kütahya Sancağında...”, s.522.

¹⁸⁸ TİTE, Arşivi. K:295, G:35, B:35001

¹⁸⁹ Semiz - Toplu, “Milli Mücadele Döneminde Konya...”, 2017, s.259.

Konya’da Sivas Kongresi için delege seçilmesine ve Sivas’a doğru yola çıkmasına en büyük engel bizzat Vali Cemal Bey’di.¹⁹⁰ Nitekim daha önce de belirttiğimiz üzere Konya Vilayeti Cemal Bey’in faaliyetleri yüzünden Milli Mücadele safına geç katılmıştı. Bu durumdan haberdar olan 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Bey, 1 Temmuz 1919’da 22. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey’e yolladığı telgrafla, Konya ahalisinin Milli Mücadele’ye ne derece destek verdiğini ve kongre için delege seçilip seçilmediğini öğrenmek istemişti.¹⁹¹

Aslında Ali Fuat Bey, Cemal Bey’in bu dönemin en kudretli valisi olduğunun ve Milli Mücadele karşıtı faaliyetleriyle halkı ne denli etkilediğinin farkındaydı.¹⁹² Ayrıca valinin sürekli İtalyanlarla işbirliği içerisinde olduğunu ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası için çalıştığını da iyi bilmekteydi. Buna rağmen Vali, Konya halkının Milli harekâta katılmasına engel olamamıştı.¹⁹³

Konya Valisi olan Cemal Bey’in Milli Mücadele ve İttihat Terakki düşmanı olmasının sebebi olarak Elazığ’da görev yaptığı sırada Ermenileri himaye ettiği gerekçesiyle valilik tarafından görevinden alınması ve emekliye sevk edilmesi gösterilmektedir. Hatta İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iktidar olduğu dönemde önce hapsedildiği, sonrasında tahliye edilerek emekliye sevk edildiği de ikdam gazetesinde haber olarak yayınlanmıştır.¹⁹⁴ Bu sebeplerden dolayı Milli Mücadele karşıtı olan Cemal Bey’e karşı öncelikle Konya halkı birlik olma kararı almıştır. Başta Mehmet

¹⁹⁰ Avanas, *Milli Mücadele’de...*, Ankara, 1998, s.84-85; s.148. Osman Akandere, “İdama Mahkûm Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İlk İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkartılan İdam Kararları”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2008,s.148.

¹⁹¹ TİTE, Arşivi. K:295, G:35, B:35-1

¹⁹² Akandere, “İdama Mahkûm Edilen...” 2008, s.148.

¹⁹³ TİTE, Arşivi. K:297, G:15, B:15-1; Refik Koraltan hatıralarında Konya Valisi Cemal Beyin şehrin kaderini ne derece etkilediğini ve Milli Mücadeleye verdiği zararı şu sözleri ile anlatmıştır: “Şehrin umumi hayatında âdeta bir felç hali vardı. Damat Ferit Hükümeti, tarafından Konya’yı milli hareketlere karşı ayaklandırmak, halkı kendi kanaat ve Arzu’larına göre saltanat ve hilâfet etrafında toplamak için buraya Cemal Bey isminde bir Vali gönderilmişti. Vali, çevrede âdeta bir terör yaratmıştı. Vatandaşlardan iki adamın yan yana gelmesi sanki bir suçtu. Bütün idareye, hatta adliyeye dahi tahakküm yoluna girmişti. O sıralarda Konya’da Sulh Hukuk Hâkimi bulunan Hasan Fehmi Bey isminde, dürüst ve metin karakterli bir hâkim, verilen kanunsuz bir emri yerine getirmediğinden dolayı idarece arası açılınca istifa etmiş, bu yüzden orada avukatlığa başlamıştı reye, hatta adliyeye dahi tahakküm yoluna girmişti.” Süleyman Pınarcı, *Cemal Bey’in Konya Valilikleri Dönemi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.s.35-36.

¹⁹⁴ Erol Akcan- Recep Murat Geçikli, Milli Mücadele’de “Artin” Cemal ve Faaliyetleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017, s.2-3.

Vehbi Çelik olmak üzere Konya’da bulunan Kuvâ-yı Milliyeciler ve halkın önde gelen isimleri onu Konya’dan uzaklaştırmak için çalışmıştır.¹⁹⁵

Cemal Bey’i Konya’dan uzaklaştırmak için yapılan çalışmalara Ali Fuat Bey’de destek vermiştir. Cemal Bey’in burada ki çalışmaları hakkında 29 Temmuz 1919’da Temsil Heyetine bir telgraf çekerek valinin Milli Mücadele aleyhinde çalışmalarda bulunduğunu ve durumun oldukça vahim olduğunu bildirmiştir. Zira gerekli önlemler alınmadığı takdirde Cemal Bey’in bu çalışmalarında başarılı olacağını ve Milli Mücadelenin bu durumdan çok zarar göreceğini belirtmiştir.¹⁹⁶

Ali Fuat Bey ile Temsil Heyeti arasında yapılan yazışmalarda Konya merkezden Sivas Kongresi için delege seçildiğini ancak Konya valisinin çalışmaları yüzünden seçilen delegelerin kongreye katılmadıklarını görüyoruz. Zira 23. Kolordu Komutanı Ömer Lütfi Bey, Ali Fuat Bey’e çektiği telgrafta Konya ve Kayseri’den delegelerin seçildiğini ancak bunların kongreye katılmayacaklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Erzurum’da bulunan Mirliva Kazım Karabekir’de Ali Fuat Bey’e 2 Ağustos 1919 tarihinde Konya ve Kayseri delegelerinin hazır olmasına rağmen neden konferansa katılmayacaklarını sormuştur.¹⁹⁷

Kazım Karabekir’in bu telgrafından sonra Ali Fuat Bey’e Konya’dan seçilmiş delege olup olmadığı hakkında araştırma yapmaya başlamıştır. Bir yandan delegeler hakkında malumat almaya çalışırken bir yandan da Eskişehir Mıntıka Kumandanlığına, Konya ve çevresinde yaşanan son olayları denetlemek üzere Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından Harbiye Nezaretinden Süleyman Şefik Paşa ve Ziya Bey’in tayin edildiğini bir Tahkik Heyetinin gönderildiğini haber etmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Gülseren, Çınar, *Balkan Savaşları’ndan Millî Mücadele’ye Şehit Olan Konyalılar Üzerine Bir Sosyal Tarih Araştırması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009,s.38

¹⁹⁶ TİTE, Arşivi. K:298, G:8, B:8001.

¹⁹⁷ TİTE, Arşivi. K:298, G:26, B:28001; TİTE, Arşivi. K:298, G:26, B:26001.

¹⁹⁸ TİTE Arşivi. K:298, G:52, B:52-1001; Damat Ferit Paşa hükümeti 27 Temmuz 1919 tarihinde ülkedeki asayiş denetlemek ve idari durumu kontrol etmek mahiyetinde üç bölgeye Tahkik Heyetleri gönderemeye karar vermiştir. Bu heyetlerden bir tanesi de Konya-Afyon-Antalya vilayetlerine gönderilen Süleyman Şefik Paşa heyetidir. Konya hem konumu hem de bölgede ortaya çıkan mülki ve askeri otoriteler arasında meydana gelen çatışmalar yüzünden Heyetin dolaşacağı yerler içinde en önemlisidir. Zira Konya İkinci Ordu Müfettişliğinin merkezi durumunda olan Konya’da yaşanan güç mücadelesi ve mevcut hükümetin yeni siyasi şartlar gereğince uygulayacağı politikaların destek bulacağı bölgelerin başında Konya gelmektedir. Çünkü Konya aynı zamanda Hürriyet ve İtilaf Fırkası liderlerinden Zeynelabidin Efendinin nüfuz bölgesidir. Nitekim bu sebeplerden dolayı mütareke Döneminde Hürriyet Ve İtilaf Fırkasının En Kolay Şekilde Örgütlendiği İl Konya Olmuştur. Taha Niyazi Karaca, “Milli

Ali Fuat Bey vali Cemal Bey'in de gelecek olan heyetten haberdar olduğunu belirtmiş ve heyetin soracağı tüm soruların cevaplanmasını, ancak Sivas'ta toplanacak konferans hakkında kati suretle hiçbir malumat verilmemesini tembihlemiştir. Heyetin 11 Ağustos'ta Konya'dan ayrılmasından sonra¹⁹⁹ 13 Ağustos 1919'da Ali Fuat Bey 23. Fırka Komutanlığına Fahrettin Altay'a iletilmek üzere bir telgraf göndermiştir. Telgrafında Konya'dan delege seçilmesinin elzem olduğunu tekrarlamış, Afyon delegesi Mehmet Şükrü Bey'in Ankara'ya geldiğini ve kendisinin Konya'dan da delege seçilebileceği hakkında bazı umutları olduğunu bildirmiştir. Bu yüzden konuyla alakalı yapılabilecek ne varsa sonuna kadar takipçisi olunmasını istemiştir.²⁰⁰

Bu görüşmeler devam ederken Ömer Lütfi Bey, 14 Ağustos ta Ali Fuat Bey'e Konya ve Niğde delegelerinin seçildiğini ancak delegelerin tutuklandıkları için Konferansa katılamayacaklarını bildirilmiştir. Ancak belgede nerede tutuklu buldukları hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Görüldüğü üzere Konya Merkez Sancağından Sivas Kongresi için delege seçilmiş ancak bilinmeyen sebeplerden tutuklanmış ve kongreye katılamamıştır. Yine de vali Cemal Bey'in bu tutuklamalar ile alakası olduğu yüksek ihtimaldir.²⁰¹ Bu haber üzerine 18 Ağustosta Kazım Karabekir, Ali Fuat Bey'den Konya vilayetinden Sivas Kongresine katılmak için o güne kadar hareket etmiş kimler varsa mıntika isimlerinin belirlenmesini istemiştir. Eğer hareket etmemiş olanlar varsa onların bölgelerinden hareket etmeleri için engel olan ne sebep varsa ortadan kaldırılmasını bildirmiştir. Bu konuda Fahrettin Bey'in bu alakadar olmasını da özellikle istemiştir.²⁰²

Delegelerin Sivas'a doğru yola çıkmasına en büyük engel vali Cemal Bey'di. Bu yüzden Konya eşrafi da bu konuda bir şeyler yapmalıydı. Bu gelişmelerden sonra Konya'nın ileri gelenleri Sivaslı Ali Kemali, Gilisralı Hacı Tahir Efendi, Müftü Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Mehmet Vehbi Efendi ve eşraftan bazı isimler bir miting düzenlemiş ve sonrasında Cemal Bey'i Konya'dan uzaklaştırma kararı almıştır.²⁰³

Mücadele'de Bozkır İsyanları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.I, S.16, 2004, s.172-174

¹⁹⁹ TİTE, Arşivi. K:298, G:52, B:52-1001

²⁰⁰ TİTE, Arşivi. K:299, G:56, B:56001.

²⁰¹ TİTE, Arşivi. K:298, G:28, B:28001.

²⁰² TİTE, Arşvi. K:299, G:39, B:39001.

²⁰³ Pınarcı, *Cemal Bey'in Konya Valilikleri...*, 2006 s. 39-40.

Vali Cemal Bey bu gelişmeler karşısında başlarda sessiz kalmayı tercih etse de Refet Bele ve kuvvetlerinin bölgeye doğru yola çıktığını haber alınca 26 Eylül 1919'da İstanbul'a kaçmayı tercih etmiştir.²⁰⁴

Cemal Bey'in yanına telgraf başmüdürünü de alıp İstanbul'a kaçmasından sonra Isparta Şarki Karaağaç Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Mümessili Sivas'a bir telgraf yollayarak Konya vilayetine bağlı sancaklarda işgallere karşı Milli Mücadelenin tamamıyla başladığını ve Bozkır, Akşehir, Beyşehir, Burdur, Isparta havalisinde ve Antalya'ya kadar her tarafta Ferit Paşa Hükûmetiyle mücadeleye girildiğini bildirmiştir. Hareketin merkezi Isparta'nın kazası olan Şarki Karaağaçtır. Sivas'tan telgraf ile buraya ulaşmak zor olduğu için Ankara üzerinden bu kazaya ulaşıp ulaşılamayacağı sorulmuş ve muhakkak bu kaza ile iletişime geçilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Ali Fuat Bey, Karaman ile iletişimi olan Refet Bey'den Konya'nın son durumunu bildirmesini ve Vali Cemal Bey'in firarının doğru olup olmadığını teyit etmesini istemiştir. Refet Bey'den alınan telgrafla valinin firarının doğru olduğu kesinleşmiştir. Ayrıca telgrafta bu firar ile rahat bir nefes alan Konya halkının tamamının bu tarih itibarı ile Milli Mücadele tarafına geçtiği de teyit edilmiştir.²⁰⁵ Cemal Bey'in İstanbul'a kaçmasıyla yerine vali vekili olarak Mehmet Vehbi Efendi atanmış ve vakit kaybetmeden çalışmalara başlamıştır.²⁰⁶

Konya'da güvenliğin sağlanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa Refet Bey'e 30 Eylülde bir telgraf yollayarak, Milli Mücadele için önemli çalışmalarda bulunan Mehmet Vehbi Efendi'den Konya Müdafa-i Hukuk Cemiyetini kurmasını istemiştir.²⁰⁷ Bunun üzerine Vehbi Efendi Konya eşrafının önde gelenlerini vilayet konağına davet etmiştir. Cemal Bey'in şehri terk etmesini fırsat bilen Konya ahalisi Mehmet Vehbi Efendinin davetiyle, 4 Ekim 1919 da vilayet konağında toplanmış ve böylece *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Merkez Heyetini* kurmak için ilk adım atılmıştır.²⁰⁸ Bir hafta

²⁰⁴ Ahmet Atalay, Milli Mücadele'de Konya Kuvay-ı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler), c.I, Konya 1997, s.15; TİTE, Arşivi. K:308, G:88, B:88-1001

²⁰⁵ TİTE, Arşiv. K:308, G:5, B:5001

²⁰⁶ Semiz - Toplu, "Milli Mücadele Döneminde Konya...", 2017, s.261; Atalay, "Milli Mücadele'de Konya..." 1997, s.15; TİTE, Arşivi. K:308, G:88, B:88-1001

²⁰⁷ Çağatay Benhür-Erol Yüksel, "Dava Vekili Refik (Koraltan) Bey'in Bozkır İsyanına Bakışı", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, Mayıs 2016, Konya, s.547.

²⁰⁸ Atalay, Milli Mücadele'de Konya..., c.I, 1997, s.111.

sonra Refet Bey başkanlığında Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmen kurulmuştur.²⁰⁹

Cemiyetinin kurulmasından sonra Mehmet Vehbi Efendi 8 Ekim 1919'da cemiyetin ilk toplantısını yaparak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin Konya şubesinin resmen açıldığını halka duyurmuştur. Ayrıca toplantıda bundan sonra sadece Sivas Kongresi kararlarına uyulacağını belirtmiştir. Toplantıda önce 10 kişi seçilerek cemiyetinin yönetimi oluşturulmuştur. Abdülhalim Çelebi Efendi, Kazım Hüsnü Bey, Sivaslı Ali Kemali Efendi, Gilistralı Hacı Tahir, Yalvaçlı Ömer Vehbi, Saatçi Rıfat Efendi de yönetimde yer alan isimlerdir.²¹⁰

Görüldüğü üzere Konya'da bulunan Cemal Bey'in Milli Mücadele karşıtı çalışmaları neticesinde Sivas Kongresine Konya'dan delege gönderilmemiştir. Ayrıca bölgenin İtalyan işgalinde olması da sancaktan Sivas'a delege gönderilmesini engellemiştir.²¹¹

1.4.1.2. Burdur ve Isparta Sancağında Sivas Kongresi Hazırlıkları

Vali Cemal Bey'in faaliyetleri yüzünden Konya Vilayetine bağlı sancaklar Sivas'a delege gönderme konusunda oldukça zorlanmıştır. Burdur Sancağında da bu durumu gözlemlemek mümkündür. Zira bir yandan İtalyan işgalleri bir yandan da vali Cemal Bey'in faaliyetleri Burdur'da milli teşkilatlanmayı engellemiştir. Burdur'da ki genel durumdan rahatsız olan Ali Fuat Bey, 29 Haziran 1919 tarihinde Isparta ve Burdur'un da içinde bulunduğu bölgeden sorumlu 23. Fırka Kumandanlığına çektiği

²⁰⁹ *Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye arasında Miralay Refet Beyefendi, Konya Vilayeti dâhilinde Teşkilat-ı Milliyenin utmanı ve teşkil her türlü emri asayiş irtibatının temini hususlarında salahiyeti-i Kemaliye malik bulduklarından kendileri ile tesis-i irtibat ve teşrik-i mesai buyurularak amal-ı müşarünileyhimizin husulüne ihtimam kılınmasının temini.* Atalay, Milli Mücadele'de Konya..., c.I, 1997, s.65.

²¹⁰ Atalay, Milli Mücadele'de Konya... c.I, 1997, s.18; Daha sonra Ilgın ve Bozkır teşkilatları da Konya teşkilatına katılır ancak kısa bir süre sonra cemiyet bünyesinde daha önce Vali Cemal Bey'in yanında yer alan bazı isimler ortaya çıkmıştı. Bu isimler Konya halkını oldukça rahatsız edecek tavırlar sergiliyordu. Bunun üzerine aralarında Refik (Koralan) ve Eflatun Cem (Güney)'in de bulunduğu bir grup Müdafaa-i Hukuk üyesi 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay)'a durumu bildirmiş ve gerekenin yapılmasını istemiştir. Fahrettin Altay'da halkın şikâyetini Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya iletmişti. Bu olaylardan sonra Mustafa Kemal Paşa, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yeniden düzenlenmesini istedi. Bu düzenlemeden sonra cemiyetin başına Sivaslı Ali Kemal getirildi. Ayrıca daha sonra ortaya çıkabilecek bu gibi durumları engellemek için de cemiyet bünyesinde bir irşat ve teftiş heyeti kuruldu. Semiz - Toplu, "Milli Mücadele Döneminde Konya...", 2017, s.262.

²¹¹ Tosun, "Milli Mücadelede Sivas'm...", 1996,s.77.

telgrafta Sivas'ta toplanacak olan kongreye Burdur ve Isparta Sancaklarının da biran önce delege göndermesi gerektiğini bildirmiştir. Aynı telgrafta, İstanbul Hükümetinin İtilaf Devletlerinin tesiri altında olduğunu belirterek halkın kendi kurtuluşu için çalışması gerektiğini, bunun için de hemen delege seçimlerine başlanmasını ve her sancaktan üçer delegenin seçilerek derhal Sivas'a doğru yola çıkmasını istemiştir. Bunun yanında Kütahya, Afyon, Isparta ve Burdur'un içinde bulunduğu mıntikanın asayişinden sorumlu Ömer Lütfi Bey'den de bahsi geçen sancaklarda delegelerin seçilmesi konusunda bizzat alakadar olmasını, Kütahya ile Burdur'a birer mevki kumandanı gönderilmesini rica ederek bu bölgelerin alay ve tabur komutanlarının da bu hususta yardımcı olmasının uygun olduğunu bildirmiştir.²¹²

Ali Fuat Bey'in bu telgrafi üzerine bölgede çalışmalara başlayan Ömer Lütfi Bey, 19 Temmuz 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta Burdur'un da içinde bulunduğu bu mıntıkada birlik sağlamanın pek de kolay olmadığını bildirmiştir. Ömer Lütfi Bey, kendisine birçok yerden Burdur Mutasarrıfı olan Vasfi Bey hakkında telgraf ulaştığını ve mutasarrıfın Konya Vilayetinden aldığı emirler doğrultusunda hareket ettiğini bildirmiştir.²¹³ Telgrafında Burdur Mutasarrıfından aciz diye bahseden Ömer Lütfi Bey, bu mutasarrıfın her türlü tedbir hareketine muhalefet ettiğini ve bu hareketleri yüzünden yerinin değiştirilmesi gerektiğini Ali Fuat Bey'e bildirmiştir.²¹⁴

Bu yazışmadan sonra gerekli tedbirlerin alınmasıyla Ömer Lütfi Bey, 21 Temmuzda 1919 tarihinde Ali Fuat Bey'e çektiği telgrafta; *Mahalli hükümetlerinin muhâlefet -i cedîdesine rağmen muhâfaza-ı vatan endişesiyle çırpınan Dinar, Antalya, Uluborlu, Eğirdirliler tarafının teşkilâtının harfiyen icrâsına başlandığı Burdur ahz-ı asker kısm-ı riyasetinin iş'ârına atfen ma'rûzdur*²¹⁵ diyerek Burdur'da da teşkilatlanma çalışmalarına başlandığını bildirmiştir.

Ali Fuat Bey ve Ömer Lütfi Bey arasında yapılan yazışmalarda Cemal Bey ve Burdur Mutasarrıfının Milli Mücadele aleyhinde birlikte hareket ettikleri görülüyordu. Bununla birlikte Sivas'a çağrılan delegeler konusunda Burdur mutasarrıflığına Sivas'tan gönderilen telgraflar Vasfi Bey vasıtasıyla Cemal Bey'e ulaştırılmış, Cemal Bey'de Sivas'tan gelen bildiriye aynen sadarete göndermişti. Bu telgraftan sonra İstanbul

²¹² TİTE Arşv, K:295, G:32, B:32-1.

²¹³ Şeker, "Milli Mücadele Döneminde..." 2010, s.67.

²¹⁴ TİTE Arşv, K:297, G:34, B:34001.

²¹⁵ TİTE Arşv, K:297, G:40, B:40001.

Hükümeti de, 23. Fırka Kumandanlığı mintikasındaki bölgeleri merkezden ayrı bir teşkilatlanma içinde yer almak ve İstanbul Hükümeti ile Padişaha karşı vatan hainliği yapmak ile suçlamıştı. Sadaret ayrıca Burdur mutasarrıfından İstanbul Hükümeti için çalışmasını ve bu gibi hain hazırlıklardan haberdar etmesini istemişti.²¹⁶

Bu olay üzerine Ömer Lütfi Bey, 26 Temmuz'da Ali Fuat Bey'e mutasarrıfın Milli Mücadele karşıtı çalışmaları hakkında kendilerine daha önce hiçbir bilgi gelmediğini ancak bu konu hakkında gerekli çalışmanın yapıldığını bildirerek kendisini savunmuştu. Bununla birlikte sadarete gönderilen telgrafın hain valinin eline nasıl geçtiğinin de araştırılmaya devam ettiğini ve sonucun derhâl kendilerine bildirileceğini belirtilmişti.²¹⁷

Nitekim 27 Temmuz 1919 tarihinde Ömer Lütfi Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Bey'e gönderdiği şifre telgrafta kendisinin delege seçimi ve isimleri konusunda Burdur Mutasarrıflığına her hangi bir bilgi vermediğini, sadece Burdur Mevki Kumandanı ile bu bilgiyi paylaştığını ifade etmişti. Kumandanın ise Burdur Mutasarrıfının hain olduğunu bilmesine rağmen, gafil avlanarak bilgileri paylaştığını, böylelikle bu gizli bilgilerden Konya Valisi Cemal'in haberdar olduğunun anlaşıldığını bildirmişti.

Gönderilen bu yazı üzerine 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Bey, 30 Temmuz 1919 tarihinde Ömer Lütfi Bey'e gönderdiği şifre telde; "Burdur mutasarrıfının hâini bildiği halde en mühim telgrafi mûmaileyhaya viren 67. Alay kumandanının cehline mi haml ediyorsunuz. Yoksa mûmâileyh tarafından aldatılmış olmasun. Nazar-ı dikkatinizi celb iderim." Diyecekti.²¹⁸

Olayların merkezindeki isim Cemal Bey ise sadarete bir telgraf göndererek kendisini savunmuştur. Tek amacı sadarete yaranmak ve Sivas Kongresinin toplanmasını engellemek olduğu için telgrafında doğuda Milli Mücadeleyi belirleyecek bir konferans teşkil edildiğini anlatmıştır.²¹⁹ Cemal Bey burada Milli Mücadele için oldukça önemli bir bilgiyi de ifşa etmiştir. Zira Ali Fuat Bey mutasarrıflıklara gönderdiği telgraflarda bölgelerden seçilen delegelerin Ankara'ya gelirken tedbir için

²¹⁶ TİTE Arşv, K:297, G:49, B:49001.

²¹⁷ TİTE Arşv, K:297, G:78, B:78001.

²¹⁸ TİTE Arşv, K:298, G:14, B:14001.

²¹⁹ ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:251, G:78, B:78-1.

yanlarında ticaret yapmak için geldiklerini gösteren bir belge bulundurmalarını istemiştir. Cemal Bey bunu da öğrenmiş ve sadaretle bu bilgiyi de paylaşmıştır.²²⁰ Ayrıca Cemal Bey telgrafında ayrıca 2. Kolordu Müfettişliğinin bu teşkilatlanmanın içinde olduğunu bu yüzden mevcut teşkilatın yani kongrenin hazırlıklarının ne boyutta olduğunu araştırılması gerektiğini yazmıştır.²²¹

İtalyan işgalleri ile uğraşan Isparta Sancağı' da Sivas Kongresine delege gönderememiştir. Ancak Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasından sonra cephe gerisinde önemli çalışmalar yapılmıştır. Cemiyetin kurulmasına İbrahim Demiralay öncülük etmiş ve 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya bir telgraf göndererek Burdur ve Isparta bölgelerinde teşkilatlanmak istediklerini bildirmiştir. Cemal Paşa önce kendilerine teşekkür ederek böyle bir şeye gerek olmadığını bildirmiştir. Ancak aynı gün gizlice bir telgrafla İbrahim Demiralay'a teşkilatlanmaya devam etmelerini ve Burdur Askerlik Şube Başkanı ile haberleşmelerini söylemiştir. Böylece Burdur ve Isparta da teşkilatlanma çalışmaları hız kazanmış ve 1919 yılının Eylül ayında Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de kurulmuştur.²²²

Cemiyetin ilk aldığı karar, Sivas Kongresine tamamen bağlı kalmak ve alınan kararlara tamamıyla uymak olmuştur. Demiralay'ın belirttiğine göre cemiyet, daha sonra sancağın her türlü yönetiminden, haberleşmesinden, giriş-çıkışından hatta askeri yönetiminden sorumlu tek merci haline gelmiş ve ufak bir devlet gibi çalışmıştır.²²³ Yöneticileri bir yandan cepheye doğrudan yardımda bulunurken diğer yandan da Mustafa Kemal Paşa tarafından alınan kararları yakından takip ederek tatbik etmeye çalışmıştır.²²⁴ Sivas Kongresi sonrasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yeni nizamnamesi yayınlanmış ve bunun üzerine cemiyet *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Isparta Heyet-i İdaresi* olarak ismini yenilemiştir.²²⁵

²²⁰ TİTE Arşv, K:297, G:82, B:82-1.

²²¹ ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:251, G:78, B:78.

²²² Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli...*, 1999, s.78; Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde Mitingler (1918-1920)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994, s.61.

²²³ Köstüklü, "Isparta Müdafaa-i Hukuk...", 1990, s.605.

²²⁴ Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli...*, 1999, s.80.

²²⁵ Babacan, *Isparta Müdafaa-i Hukuk...*, 2009, s.5.

1.4.1.3. Antalya Sancağından Sivas Kongresi Hazırlıkları

Anadolu’da Sivas Kongresi için hazırlıklar yapılırken Antalya’da ise İtalyan işgaliyle uğraşılmaktaydı. Zira İtalyanlar halkın işgallere gösterdiği tepkilere aldırış etmeden, hâkimiyet alanını genişletmeye ve bölgedeki kuvvetlerini arttırmaya çalışıyordu.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, işgalleri engellemek adına çaba harcamış olsa da bir netice elde edememişti. Aslında cemiyet işgallerden önce bölgede bir dizi gizli çalışmalar da bulunmuş, 28 Mart 1919 tarihinde Antalya’nın resmen işgal edilmesinden sonra ise çalışmalarını daha da arttırmıştı. Cemiyetin faaliyetlerini yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa ise 9. Ordu Müfettişi sıfatı ile 29 Mayıs 1919’da Havza’dan; Sivas, Erzurum ve Ankara’daki Kolordu Komutanlıklarına çektiği telgraflarda Antalya’da ki İtalyan işgalinin vahim bir hal aldığını bildirmişti.²²⁶ Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa, önce Konya’da bulunan 2. Ordu Komutanı Cemal Paşa ile iletişime geçmiş ardından İtalyan işgali altında bulunan Müdafaa-i Hukuk merkezlerine, İtalyanların erzak teminini ve bölgede iskânının engellenmesi için var gücüyle çalışmalarını istemişti. Bununla birlikte vilayet ve mutasarrıflıklara da konuyu bildirerek bölge halkının bu çetin süreçte her türlü işgal ve saldırıya karşı temkinli olarak Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte hareket etmesini istemişti.²²⁷ Yaşanan bu gelişmeler üzerine bölge halkı da işgallere karşı Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte hareket etmişti.

Buna mukabil Antalya’dan Sivas’ta toplanacak olan Milli Kongreye delege yollanamamıştı. Antalya mutasarrıflığı yol güvenliğini bahane ederek delegelerin Sivas’a gitmesini engellemişti.²²⁸ Aslında delegelerin gönderilmemesinin tek sebebi yol güvenliği değildi. Zira bu dönem de Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey, tıpkı Konya Valisi Cemal Bey gibi İtalyanlarla işbirliği yaparak Milli Mücadele aleyhine çeşitli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Ali Firuzan Bey, başlarda işgallerin protesto edilmesi ve cephede ki Türk Ordusuna asker ve silah toplama konularında Antalya Müdafaa-i

²²⁶ Çeltikçi, “İtalyan İşgalinde Antalya...”, 2015, s.86-88.

²²⁷ Mustafa Onar, Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, -IV-, Ankara, 1991, s.50.

²²⁸ Çeltikçi, “İtalyan İşgalinde Antalya...”, 2015, s.88-89.

Hukuk Cemiyetine önemli yardımları olan birisiydi.²²⁹ Ancak daha sonra milli mücadele karşısı bir tavır içerisinde girerek Antalya halkı için *onların hakkı kötüdür* diyecek ve Antalya'dan Sivas Kongresine delege gönderilmesini engelleyecektir.²³⁰

İşgal döneminde Antalya Mutasarrıflığı yapan Ali Firuzan Bey'in İtalyanlarla işbirliği yaptığı ortaya çıkmış ve görevinden alınmıştı. Yerine vekâleten mutasarrıflık tecrübesi olmayan Antalya Müftüsü Yusuf Talat Bey getirilmişti.²³¹ Talat Efendi, İtalyan işgallerinin önlenmesinde Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte hareket ederek Milli Mücadele adına önemli faaliyetlerde bulundu.²³²

1.4.1.4. İzmir, Aydın ve Mentеше Sancaklarında Sivas Kongresi Hazırlıkları

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilmesi ve akabinde Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla birlikte Türk Milli Mücadele hareketi başlamış oluyordu. İzmir aynı tarihlerde hem Yunanistan hem de İtalya tarafından işgal edilmişti. Ancak Yunanlıların yaptıkları mezalim İtalyan işgallerini gölgede bırakıyordu. Sancakta böylesine ağır bir zulüm devam ederken Amasya'da milli mücadeleyi tek elden organize etmek amacıyla Sivas'ta ulusal bir kongre toplanması kararı alınmıştı.

Bu kongre için öncelikle delege seçimleri yapılması gerekiyordu. Kongreye tüm bölgelerden olabildiğince delege gönderilmesi istenmişti. Ancak Batı Anadolu ve

²²⁹ İzmir'in işgali sonrasında Antalya'dan Belediye başkanı Mustafa Bey, Ulemadan Hacı Hatip Osman Efendi ve Müftü Yusuf Talat Efendi imzalı bir telgraf çekilir ve hükümetin acilen tedbir alması gerektiği, bu işgalin Türk Milletine hakaret olduğu ve buna göz yummaktansa ölmeyi tercih edecekleri bildirilir. Recep, Çelik, *Milli Mücadele'de Din Adamları-I*, İstanbul,1999, s.244.

²³⁰ Antalya'da yayınlanan Akdeniz gazetesi yayıncısı Ferruh Niyazi Ayoğlu hatıratında Mutasarrıf Ali Bey hakkında İtalyanlarla işbirliği yaptığını şu sözleri ile anlatmıştır: "...acı olan Şubat 1919'da İtalyanların Antalya'da emellerini gerçekleştirmek için rahat çalışma ortamı bulmalarıdır. İtalyanların faaliyetlerini kolaylaştıran bu esnada görevde bulunan basiretsiz bir mutasarrıftır. Mutasarrıf Antalya'da devlet adına görev yapmaktadır. Bu mutasarrıf odasına bitişik olan ve mutasarrıfın gizli görüşmelerine ve dinlemelerine ayrılmış olan odayı bir İtalyan'a tahsis etmiştir. Güya gümrüğe gelen İtalyan mallarının kontrolünü Antalya ve Antalya'nın ihtiyaçlarını sağlayan bir İtalyan memuru da bu oda da oturuyor, kapısında da silahlı bir İtalyan askeri bulunuyordu. Bu mutasarrıf da makamında başı açık oturduğu için (O zamanlar makamda başı açık oturulmazdı) o odada oturan İtalyan memurunu mutasarrıf sanarak halkın götürüp dilekçe vermesine de seyirci kalmıştır" Çeltikçi, "İtalyan İşgalinde...",2014, s.82; Mevlüt, Çelebi, "İtalyan Kaynaklarında İzmir'in Kurtuluşu", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2009,s. 174.

²³¹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46de; Çeltikçi, "İtalyan İşgalinde...",2014, s.183.

²³² ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46-df; ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:332, G:52, B:52

Trakya'nın ağır bir işgal altında olması delegelerin seçilmesini engellemiştir. Nitekim İzmir sancağında da Sivas kongresi için delege seçimi yapıp yapılmadığına dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Zira Yunanistan'ın bölgede gerçekleştirdiği işgal düşünüldüğünde İzmir'in delege seçimiyle uğraşmasının pek mümkün olmadığı söylenebilir.²³³

Aydın Merkez ve Menteşe Sancağında ise durum daha farklıydı. Bu bölgeler ağırlıklı olarak İtalyanlar tarafından işgal edildiği için delege seçimleri daha rahat bir şekilde yapılabiliyordu. Ancak burada da seçimler Yörük Ali Efe ile Demirci Mehmet efenin mücadelesinin gölgesinde yapılmak zorunda kalmıştı. Bu iki Kuvâ-yı Milliye kahramanı kendi adaylarının delege olması istemiş, efelerin kendi aralarındaki mücadele ise halkı olumsuz etkilediği gibi delegelerin de istenilen tarihte (4-11 Eylül 1919) seçilip Sivas'a ulaşmasını engellemiştir. Bu nedenle delege seçimleri ancak ekim ayı sonunda bitirilebilmişti. Aydın ile Menteşe havalisi Kuvâ-yı Milliye Umum Kumandanı Hacı Süleyman Efendi 26 Ekim 1919 tarihinde, Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Paşa'ya çektiği telgrafta; Aydın ve Menteşe bölgelerinde delege seçimlerinin bittiğini ve Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey, Duhul-ı Ulemadan ve Nazilli eşrafından Hacı Süleyman Bey, Ulemayı Namdan Denizli müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi ile Aydın eşraf ve Handan-ı Kadimden Kazım Nuri Bey'in delege olarak seçildiğini bildirmişti. Hacı Süleyman Efendi telgrafın devamında seçilen delegelerden Milli Mücadele fikrine son derece bağlı ve güvenilir kişiler diye bahsetmiş ve kongrede başarılı olunacağını ümit ettiğini belirtmişti..²³⁴

Demirci Mehmet Efe'de 26 Ekim günü Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey ve Nazilli ulemasından Hacı Süleyman Efendi ile Aydın eşrafından Kazım Nuri Beyin Nazilli'den Sivas'a doğru hareket ettiğini bildiren bir telgraf çekmişti. Telgrafın devamında delegelerin Sivas'a, Konya, ya da Ulukışla yollarından hangisi ile gitmesinin uygun olduğunun 3. Kolordu Komutanı Refet Bey'e bildirilmesini istemiştir. Ayrıca eğer imkân varsa Konya ya da Ulukışla'ya delegeleri götürmeleri için bir otomobil tahsis edilmesi de talep edilmişti.²³⁵

²³³ Tosun, "Milli Mücadelede Sivas'ın Yeri...",1996, s.77.

²³⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ad.

²³⁵ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ae; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, Kol. K:24, G:96, B:96aea; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ah.

Bu telgraflardan 5 gün sonra 31 Ekim günü Kayseri Mutasarrıf Vekili Abidin Bey'de Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'y bir telgraf çekmişti. Abidin Bey, telgrafta “*Aydın ve Havâlisi Umûm Kumandanlığı tarafından murahhas olarak i'zâm kılınan Mentеше Mutasarrıfı Hilmi Bey ile iki refiki bu gün Salı sabâh otomobil ile Sivas'a hareket ettiler*” diyecekti.²³⁶

Görüldüğü üzere Hacı Süleyman Efendi, Sivas'a seçilen delegeler arasında Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi'yi vermektedir. Oysa hem Demirci Mehmet Efe hem de Kayseri Mutasarrıfı Vekili Abidin Bey'in telgraflarında Ahmet Hulûsi Efendi yoktur. Bununla birlikte 4-11 Eylül 1919 tarihinde yapılan toplantı tutanaklarında Ahmet Hulûsi Efendi'nin ismi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hacı Süleyman Efendi'nin telgrafında bir bilgi hatası yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Nitekim Sivas'tan Afyon, Niğde ve Konya mutasarrıflıklarına çekilen telgraflarda Mutasarrıf Hilmi Bey'in, Hacı Süleyman Efendi'nin ve Kâzım Nuri Bey'in, Aydın bölgesinden delege olarak Sivas'a doğru teşrif etmekte oldukları haber edilmiş ve delegelerin Ulukışla üzerinden, Ulukışla-Sivas arasında işleyen Amerikan otomobillerinden de faydalanmaları için gerekenin yapılacağı bildirilmiştir.²³⁷

Aydın'dan yola çıkan delegeler kasım ayı ortasında Sivas'a varmasından sonra Mustafa Kemal Paşa Nazilli'de bulunan Refet Bey'e bir telgraf çekerek Demirci Efe'nin gönderdiği delegelerin Sivas'a geldiğini ve delegelerden bölgenin durumuyla alakalı bazı bilgiler aldığını bildirmiştir. Ancak bölgeye kumanda etme ve ihtiyaçların karşılanması konusunda henüz yeterli bilginin olmadığını ve tam anlamıyla doğru bir karar verebilmeleri için biraz daha bilgiye ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. Aslında Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafında açıkça sormadığı ama merak ettiği mesele Efelerin bölgede asayışı ne derece sağladığıdır. Zira Efelerin bölgede önemli bir statüsü olduğu görülmektedir. Zira etraflarında azımsanmayacak sayıda kuvvetleri bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa ve Kolordu Komutanlıkları da bunun farkındadır. Bu yüzden

²³⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96aj; Görüldüğü üzere Hacı Süleyman Efendi, Sivas'a seçilen delegeler arasında Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi'yi vermektedir. Oysa hem Demirci Mehmet Efe hem de Kayseri Mutasarrıfı Vekili Abidin Bey'in telgraflarında Ahmet Hulûsi Efendi yoktur. Bununla birlikte 4-11 Eylül 1919 tarihinde yapılan toplantı tutanaklarında Ahmet Hulûsi Efendi'nin ismi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hacı Süleyman Efendi'nin telgrafında bir bilgi hatası yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

²³⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ak.

Mustafa Kemal Paşa telgrafında Refet Bey'den Demirci Mehmet Efe'nin Milli Mücadeleye karşı duruşu hakkında kendisine açıkça rapor vermesini istemiştir. Refet Bey'in bölgede bulunduğu süre boyunca yapmış olduğu izlenimler sayesinde Demirci Mehmet Efenin askeri birlikleri hakkında fikir sahibi olmak istemiştir. Mustafa Kemal Paşa Mehmet Efenin Milli Mücadele için çalışmalarından memnun olsa da emir ve kumanda konusunda ne dereceye kadar yetki almasının doğru olacağını merak etmektedir. Bu yüzden Refet Bey'den bu durumu gözlemleyerek ve Efeyi gücendirmeden ağzını aramak suretiyle yaptığı görüşmelerden sonra değerlendirmesini istemiştir.²³⁸

1.4.1.5. Afyon Mutasarrıflığında Sivas Kongresi Hazırlıkları

Batı Anadolu'da Efelerin de yardımıyla delegeler Sivas'a ulaşmayı başarmıştır. Ancak bazı sancaklarda mutasarrıflar delege gönderilmesini engellemeye çalışmıştır. Afyon ise bunlar arasında daha şanslı olanlardandır. 29 Haziran 1919 tarihinde Ali Fuat Bey, 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey'e çektiği telgrafla Sivas'a, Afyon'un bir an önce delege göndermesi gerektiğini bildiren bir yazı göndermiştir.²³⁹ Bunun üzerine Ömer Lütfi Bey'de Karahisar Mevki Kumandanı Binbaşı Cevdet Bey'le görüşmüş ve delegelerin biran önce seçilmesi ve kongreye gönderilmesi için acele etmelerini istemiştir.²⁴⁰

Bu telgraf sonrasında Afyon'da delege seçimi hız kazanmıştır. Nitekim ağustos ayı başında Afyon'dan kongreye üç delege gönderildiğini görmekteyiz. Her ne kadar bazı kaynaklarda Afyon'dan seçilen delegelerin sayısı iki olarak verilse de arşiv kayıtlarında Tüccardan Kesrizade Salih Sıtkı Bey, Dava Vekili Mehmet Şükrü Bey ve Gümüşzade Hafız Bekir Bey'in 12 Ağustos 1919 tarihinde Sivas'a doğru Ankara'dan yola çıktığını görüyoruz.²⁴¹ Buna mukabil kayıtlarda delegelerin Afyon'dan hangi

²³⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96an; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96aq.

²³⁹ TİTE Arşiv, K:295, G:32, B:32-1.

²⁴⁰ ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:251, G:78, B:78.

²⁴¹ Ahmet Altıntaş, "Afyon'da Kuva-yı Millîye", *90.Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.s.41.*

tarihte ayrılıp hangi tarihte Ankara'ya geldiği veya hangi tarihte Sivas'a vardıkları hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır.²⁴²

Sancakların Sivas Kongresi için yapmış olduğu hazırlıklar ve Sivas'a ulaşmak için nasıl bir yol izlediği elde ettiğimiz arşiv belgeler ışığında verilmeye çalışılmıştır. Belgelerden de anlaşılacağı üzere delegelerin seçilmesi bazı sancaklarda malum nedenlerden dolayı kongrenin başlama tarihinden sonra gerçekleştirilebilmiştir. Bu yüzden seçilen delegelerin bir kısmı yol güvenliği ve ulaşım engeli yüzünden konferansın yapıldığı tarihten çok daha sonra Sivas'a varabilmiştir. Ancak hangi şartlarda olursa olsun delegelerin Sivas'a gittiği ve burada kendi bölgeleri ile alakalı Mustafa Kemal Paşa'yı bilgilendirerek fikir alışverişinde bulunduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte dönemin koşulları düşünüldüğünde sancakların Sivas'ta toplanacak olan kongreye delege gönderme cesareti göstermesi Türk Milli Mücadelesine destek vermesi açısından son derece önemlidir.

1.5. SİVAS KONGRESİ (4-11 EYLÜL 1919) VE SANCAKLARIN İSTANBUL İLE İLİŞKİLERİNİ KESMESİ

Vilayet ve sancak merkezlerinden seçilen delegelerin Sivas'a ulaşmasıyla birlikte kongre 4 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın açılış konuşmasıyla başlamıştır. Kongrede Mustafa Kemal Paşa oybirliğiyle başkan seçilirken, Bekir Sami ve Rauf Beyler de başkan yardımcısı seçilmiştir. Kongre devam ederken Eskişehir ve Afyon'daki İngiliz kuvvetleri iki katına çıkartılarak bir bakıma gözdağı verilmiştir. Ayrıca İngiliz General George Milne, Konya'ya gelmiş Konya valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa bu duruma karşı çıkamamıştır. Durumun böyle karışık bir hal alması üzerine kongre 11 Eylül 1919 tarihinde sona erdirilmiş ve kongrede görüşülecek diğer konular, oluşturulan Temsil Heyeti'nin komutasına bırakılmıştır.²⁴³

Sivas Kongresi'nde üzerinde durulan en önemli konu Mebusan Meclisinin açılması meselesi olmuştur. Bu amaçla padişaha bir telgraf gönderilerek Sivas Kongresi'nin toplanma amacının İstanbul Hükümetinin Kanun-ı Esasi'ye aykırı olarak

²⁴² ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22ac.

²⁴³ Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.77.

seçimleri yapmayıp Meclis-i Mebusan'ı toplamaması gösterilmiştir.²⁴⁴ Kongrede ayrıca seçimlerin bir an önce yapılması gerektiği özellikle belirtilmiştir. Akabinde de Damat Ferit Hükümetinin istifası için çalışmalara başlanmıştır.²⁴⁵

Temsil Heyeti kongrede alınan kararlar gereğince ilk olarak birçok vilayet ve sancak merkezinden İstanbul Hükümetiyle tüm iletişimini kesmesini istemiştir.²⁴⁶ Kongre sonrası alınan bu kararları İtalyan işgali altında bulunan Konya, Isparta, Burdur, Antalya, İzmir, Aydın, Menteşe ve Afyon Sancakları da kabul ederek sırayla İstanbul Hükümeti ile tüm iletişimini kesmiştir. Sancaklar arasında İstanbul ile iletişimini ilk kesen Konya merkez ve Antalya Sancakları olmuştur. Her iki sancakta 12 Eylül 1919'da İstanbul'la iletişimini kesme kararı almıştır.²⁴⁷ Burdur, Afyon Sancakları ve Aydın merkeze bağlı Söke Kazası da 1 Ekim 1919 tarihinde İstanbul Hükümeti ile tüm iletişimini kesme kararı aldığını bildirmiştir.²⁴⁸

Isparta Sancağında ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası Isparta Şube Başkanı Süleyman Sami Bey, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Ekim ayı ortalarında kurulmasından hemen sonra, askerlik şubesine el koyduğunu ve ardından Ekim ayı sonlarında da İstanbul ile tüm iletişimini kesme kararı aldığını belirtmiştir.²⁴⁹ Yani Kasım ayına girmeden İtalyan işgal bölgelerinde İstanbul ile tüm iletişim sona ermiştir. Bundan sonra Temsil Heyeti ile İstanbul Hükümeti arasında yeni bir dönem başlamıştır.

²⁴⁴ Filiz Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir Vekilleri Ve Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi (Tod)*, 2015, S.21, s. 191.

²⁴⁵ Hakkı Uyar- Çağdaş Cansın Korkmaz, "Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın İşbirlikçi Hükümetleri: Damat Ferit Paşa ve Vichy Hükümetleri", *Belgi Dergisi*, c.X, S.10, 2015, s.1335. Mustafa Kemal Paşa bu durumu Nutukta şu sözleri ile eleştirmiştir: "Milleti ve memleketi Birinci Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilâfet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, Oşahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki Hükümet âciz, haysiyetsiz ve korkak. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı." Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.1.

²⁴⁶ TİTE Arşv, K:308, G:15, B:15-1.

²⁴⁷ Tosun, "Milli Mücadelede Sivas'ın...", 1996, s.83; Çimrin, *Antalya Kent Kronolojisi...*, 2012, s.69.

²⁴⁸ TİTE Arşv, K:312, G:11, B:11-1 .

²⁴⁹ Köstüklü, "Isparta Müdafaa-i Hukuk...", 1990, s.604-606.

1.6. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİNİN KURULMASI VE SEÇİM KARARININ ALINMASI

Amasya Görüşmeleri ile birlikte Temsil Heyeti ve Milli Mücadele adına yeni bir dönem başlamıştı. Bu görüşmeler bir nevi sarayın Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşma çabasıydı. Bu uzlaşma çalışmaları aynı zamanda Osmanlı Devletinde Damat Ferit Paşa'nın istifa etmesine neden olmuş ve yerine Ali Rıza Paşa kabinesinin kurulmasına imkân sağlamıştı. Nitekim Temsil Heyeti'nin çalışmaları sonucunda gücü sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlı kalan Damat Ferit Paşa Temsil Heyeti ve Anadolu'nun baskılarına daha fazla dayanamayarak sağlık nedenlerini gerekçe göstererek 30 Eylül 1919 tarihinde istifa etmiştir.²⁵⁰ Damat Ferit Paşa hükümetinin istifası ise Temsil Heyeti ve halk arasında memnuniyetle karşılanmıştır.²⁵¹ Damat Ferit Paşa'nın istifası sonrası Alemdar gazetesi de 1 Ekim günü yaptığı haberde;

*Talat kadar bencil ve gururlu. İttihat Terakki Hükümeti kadar mantıksız ve Tevfik Paşa Hükümeti kadar da faydasız bir şekle büründüğü ve devletin bu zatın Sadrazamlığı zamanında adeta Avcı Sultan Mehmet zamanına döndüğü, Köprülünün kendisine rakip olabilecek sadrazamları birer bahane ile harcadığı gibi Ferit Paşa da rakip addettiği şahsiyetleri bertaraf etti.*²⁵²

diyerek kendisini ağır bir şekilde eleştirmişti. Yabancı basında ise bu istifa tam anlamıyla Anadolu'nun zaferi olarak yorumlanmıştı. İstifa sonrası Padişah Vahdettin, Damat Ferit'in yerine tekrar Tevfik Paşa'nın geçmesini istenmiş ancak sağlık sorunları nedeni ile Tevfik Paşa görevi kabul etmemiştir.²⁵³ Bunun üzerine Milli Mücadele'ye daha ılımlı bakan eski bahriye nazırı Ali Rıza Paşa getirilmiştir. 3 Ekim 1919 tarihinde Ali Rıza Paşa kabinesinin kurulmasıyla Türk Milli Mücadele tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.²⁵⁴

Ali Rıza Paşa hükümetinin kabinesinde yer alan isimle şunlardır:

Hariciye Nâzırı: Mustafa Reşit Paşa, Şeyhülislam: Haydarizâde İbrahim Efendi,
Harbiye Nâzırı: Ferik Cemal Paşa, Bahriye Nâzırı: Salih Paşa, Dâhiliye Nâzırı: Damat

²⁵⁰ İhsan Güneş, “Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları”, İstanbul,2012, s.239; Nurettin Çetin, “Salih Paşa Hükümeti, Basın Ve Siyasi Çevrelerin hükümete Yaklaşımı”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, S.25. Yıl. 9, Mart 2016, s.871.

²⁵¹ Bahar Bilgen, “Dönemin Basınına Göre 1919 Seçimleri ve Meclis-i Mebusan'ın Oluşturulması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2011, s. 11.

²⁵² *Alemdar*, 1 Teşrinievvel 1335, s.1.

²⁵³ Akandere, “İdama Mahkûm Edilen...” 2008, s.194; *Alemdar*, 1 Teşrinievvel 1335, s.1. ; Halim Demiryürek, “Kütahya Sancağında 1919 Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri”, *MCBÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, c.XVI, S.3, 2018, s.523.

²⁵⁴ TİTE Arşv, K:297, G:49, B:49-1; Güneş, “Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e...” ,2012, s.239.

Şefik Paşa, Ticaret ve Ziraat Nâzırı: Hadi Paşa, Maârif Nazırı: Said Bey, Şurayı Devlet Reisi: Ayândan Abdurahman Şerif Bey, Evkâf Nâzırı: Said Bey (vekâleten) Nafiâ Nâzırı: Abuk Paşa²⁵⁵

Yeni hükümet Milli Mücadeleyi desteklediğini açıkça belli etmemiş olsa da Anadolu halkının kendi çabasıyla bu mücadelenin kazanılacağına da farkındaydı.²⁵⁶ Bu yüzden Harbiye Nazırı vasıtası ile orduya doktor, subay yardımı yapmak başta olmak üzere her yönden destek vermişti.²⁵⁷ Daha da önemlisi Ali Rıza Paşa göreve gelmez seçimlerin yapılması için hazırlıkların başlamasını istemiştir. Ayrıca Meclis-i Mebusan'ın toplanması için Anadolu ile İstanbul Hükümeti arasında dengeleri sağlamaya çalışmış²⁵⁸ kabinenin bu tavrı Temsil Heyeti'ni de umutlandırmıştır. Ali Rıza Paşa hükümetinin bir ara hükümet olduğunu ve görevinin Mustafa Kemal Paşa ile Temsil Heyeti'ni yumuşatarak Milli Mücadele harekâtını dağıtmak olduğu fikrinde olanlar olsa da Batılı devletlerde dâhil olmak üzere genel kanı Damat Ferit Paşa hükümetinin düşürülerek yeni bir hükümetin kurulması Mustafa Kemal Paşa ve İttihatçıların zaferi olarak görülmektedir.²⁵⁹

Ali Rıza Paşa kabinesi ilk iş olarak seçimlerin yapılması için bir kararname yayınladı. Aslında seçim konusu hükümetin kurulmasından çok daha önce yine Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Okyar tarafından gündeme getirilmişti.²⁶⁰ Ancak işgaller ve Padişah'ın oyalamaları neticesinde uzunca bir süre bu karar alınamamıştı. Nihayetinde seçimler 1919 yılı sonlarına doğru yapılabilmiştir.²⁶¹

Mustafa Kemal Paşa seçimlerin yapılacağını ilk olarak bizzat maddi olarak ta destek verdiği Minber gazetesi ile halka duyurmuştur. Gazete 14 Ekim 1919 tarihli baskısında seçimleri konu almış ve artık yurttan ilk gündem maddesi seçimler olmuştur.²⁶² Aynı şekilde seçimlerin başlaması diğer gazetelerde ilk sayfa haberi olarak verilmiştir. 16 Ekim den sonra İkdâm gazetesi yayınladığı ilk sayıda Osmanlı Mebusan

²⁵⁵ *Alemdar*, 3 Teşrîn-i Evvel 1335, s. 1.

²⁵⁶ Mihçı, "Osmanlı Parlamentosu...", 2000, s.30. Vakıf, 4 Aralık 1919:1

²⁵⁷ Zekeriyâ "Türkmen, "Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması", Ankara, 2001, s.39

²⁵⁸ İhsan Güneş, "Ali Rıza Paşa Hükümeti Programı ve Meclis-i Mebusandaki Yankıları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.1,1988, s.15.

²⁵⁹ Mehmet Şahingöz, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkileri, Ankara 2001, s.6-8.

²⁶⁰ Çavdar, Türkiye'nin..., 2004, s.184.

²⁶¹ Selvi, "Milli Mücadelede...", 2000, s.223.

²⁶² Akdağ, "Milli Mücadele'den Çok ..." 2008, s.221.

Meclisi için seçimlerin İstanbul’da yapılmaya başlandığını “*Müntehib-i Saniler belirleniyor*” başlığıyla vermişti. Haberin devamında; İstanbul seçimlerinin 18 Aralık 1919’da yapılacağı ve Mebuslar Meclisi’nin ise 12 Ocak 1920’de açılacağı ifade etmişti.²⁶³

Seçimlere giden bu süreçte İstanbul Hükümeti ise anlaşma şartlarını bahane eden İtilaf devletleri ile barış ortamını korumak ve silahlı mücadeleye girmemek için Dışişleri Bakanlığına bağlı bir “*Bırakışma Komisyonu*” kurmuştur. Bu da İstanbul Hükümetini, özellikle İngiliz isteklerinin yerine getirilmesinde bir araç haline getirmiştir. Anadolu’da ise İtilaf Devletleri Mondros hükümlerini esas göstererek devletin tüm kurum ve güç merkezlerini işleyemez hale getirmiş hatta saf dışı bırakmıştır.²⁶⁴

1.7. 1919 SEÇİMİ BAŞLIYOR

Ali Rıza Paşa hükümetinin 9 Ekim 1919 tarihinde seçim kararnamesini yayınlamasından sonra sıra seçim kanununun hazırlanması ve seçimin yapılmasına gelmişti.²⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa ise olacakları tahmin etmiş ve çok daha önceden 13 Eylül’de vilayet ve sancaklarda bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezlerine gönderdiği genelge ile İstanbul Hükümeti’nin her türlü gerici çalışmasına karşılık meclisin bir an önce açılması için çalışmaların hızlandırılmasını istemişti. Bu konuda halktan ve ordudan uyanık olmalarını ve üç hususta dikkatli davranmalarını istemişti. Birincisi seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanunlara göre belirlenen zamanda bir an önce yapılabilmesi için sancak merkezlerinin ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin birlikte çalışması gerektiği idi. İkincisi sancaklarından seçilecek mebus sayısı bölgenin nüfus durumuna göre hemen tespit edilecek ve Temsil Heyeti’ne bildirilecekti. Adaylar konusu ise daha sonraki haberleşmeler de ele alınacaktı. Üçüncüsü seçim hazırlıkları

²⁶³ *İkdam*, 18 Teşrinievvel 1335, s.1.

²⁶⁴ Emine Pancar, “Aydın ve Muğla Kuvay-ı Milliye’si”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir 2010, s.18

²⁶⁵ Demiryürek, “Kütahya Sancağında...”, s.526.

yapılırken seçimler sırasında gecikmeye neden olacak herhangi bir engelin daha önceden düşünülmesi ve ortadan kaldırılması isteniyordu.²⁶⁶

Ali Rıza Paşa Hükümeti 7 Ekim 1919 tarihinde “1908 İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkati” hükümleri doğrultusunda bir seçim kararnamesi hazırlattı ve yayınlattı:

1- İş bu kararnâme mu'cibince intihâbâtın icrasına mübâşerat için vukû' bulacak tebliğ tarihinden itibaren nihayet on beş gün zarfında mer'î-i intihab mebusan kararnamesinin on birinci maddesine tevfikân hak itihaba haiz her Osmanlı Tezkere-i Osmaniyyesine hâmilen müntehib-i sâni intihâbât için mensup olduğu şube-i intihâbiyeye davet olunacaktır. Yine mezkûr kararnâmenin yirmi birinci maddesine tevfikân ilan olunacak içtimâata isbat-ı vücûd eden müntehibler ikinci derece müntehiblerin intihâbâtına başlayacaklardır.

2- Şube-i intihâbiyenin ikinci derece müntehibleri adediyle devâir intihâbının mebusları adedi en son intihâbattaki müntahib-i sâni ve mebuslar miktarının adededir.

3- Müntehibler nâhiye merkezlerine vürûdlarında atik intihâb-ı mebusân kararnâmesinde gösterilen hey'et-i mahsûsaya Tezkere-i Osmaniyyelerini irâe etmeğe mecburdurlar. Tezkerelerini irâe edenler yedlerine heyetçe verilecek mahtûm pusulalara reylerini tahrir ve sandığa vaz' ederler. Müntâhibler pusula tevdiğini müteâkib irâe ettikleri tezkereler heyetçe damgalanıyor. İsimleri madde-i âtiyede gösterilen deftere kayd olunur.

4- Şubelere me'mur olan heyetlere oy veren müntahiblerin isimlerini Mübin bir defterde tutmağa ve bu defteri müntehib-i sâniler inhayı mütehakib Hükümet-i mahalliyyeye tedi' eylemeye mecburdur.

5- Bir kazaya merbût şubât-ı intihabiyede ikinci derecede müntehib olanları tayin ettikten sonra nihayet beş gün zarfında bunlar mebusları intehab etmek üzere reisi kaza olan kasabaya davet edileceklerdir.

6- Âtik intihâb-ı mebusân kararnâmesinin işbu mevâd ile teâruz etmeyen ahkâmı kema-kemâ-kân ma'mûlün bih olacaktır.

7- İşbu kararnâmenin ahkâmı bu defa icra kılınacak intihâbâta münhasırdır.

8- İşbu kararnâme tarih-i neşrinin ferdasından itibaren mer'î-ül-icrâdır.

9- İşbu kararnâmenin icrây-ı ahkâmına Dâhiliyye ve Adliye Nâzırları Me'murdur.²⁶⁷

Bu kararnameye göre sancaklar seçim merkezi olacak ve mebus sayısı bu sancaklarda ki nüfus sayısına göre belirlenecekti. İki dereceli seçim sisteminin uygulanacağı 1919 seçiminde seçilebilmek için 30, oy kullanmak içinde 25 yaşında olmak gerekiyordu.²⁶⁸ Birinci aşamada öncelikle Müntehib-i Evveller kendi seçim bölgelerinde Müntehib-i Sanileri seçecek sonra Tezkere-i Osmanilerini gösterip oylarını kullanan ilk seçmenlerin isimleri defterlere kayıt edilecekti.²⁶⁹ Ayrıca Tezkere-i

²⁶⁶ İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919- 1935)*, İstanbul 2017, s.11-12.

²⁶⁷ *Alemdar*, 9 Teşrinievvel 1335, s.1. ; *Yenigün*, 12 Teşrinievvel 1335, s.2.

²⁶⁸ Erol Tuncer, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Ankara, 2003, s.84; Demiryürek, “Kütahya Sancağında...”, s.524; *Tasvir-i Efkâr*, 8 Teşrinievvel 1335, s.1.

²⁶⁹ *Vakit*, 9 Teşrinievvel 1335, s.2; Bilgin, “Son Osmanlı Mebusan...”, 2015, s.1116; *Yenigün*, 12 Teşrinievvel 1335, s.1.

Osmanisini gösteren herkes (imam, papaz, haham) soruşturması yapıldıktan ve ismi defter-i mahsusaya yazıldıktan sonra oy pusulasını alıp oy kullanabilecekti.²⁷⁰ Dâhiliye Nezareti de I. Dünya Harbinden sonra değişen nüfus nedeniyle seçilecek mebus sayısının belirlenmesi için 1919 öncesinde yapılan son seçimin yani 1914 seçiminin esas alınmasını istemişti.²⁷¹

Seçimlerin birinci aşaması bu kurallar çerçevesinde bittikten sonra Müntehib-i Saniler oylarını kullanmak için nahiye merkezlerine gidecek ve 5 gün içinde mebus seçimleri tamamlanacaktı.²⁷² Bununla birlikte 1919 seçimlerinde seçim kararnamesine memurların oy kullanmasına dair bazı düzenlemeler getirilmişti. Buna göre subayların mebus seçilebilmeleri için askerlikten istifa etmesi gerekiyordu.²⁷³

Ekim ayı ortalarına kadar seçim çalışmaları bu şekilde ilerledi ancak 1919 seçimlerine ait seçim talimatnamesi yetişmediği için Ekim ayının ortalarına doğru Şehremaneti tarafından seçimlerin daha çabuk yapılabilmesi için bir komisyon kurulmasına karar verildi. Bu komisyon seçim talimatnamesinin hazırlanması için çalışmalara başladı. Şehremini Cemil Paşa Şehremini muavini Raif Bey, Müfettiş-i Umumi Mehmet Ali Bey ve Tahrirat müdürü Arif Hikmet Beylerden oluşan komisyon 12 Ekimde toplandı. Komisyon tarafından “*Cemiyet-i Umumiye Belediye*” henüz teşkil etmediği için gerekli heyet üyelerinin intihap encümenleri arasından seçilmesine karar verildi. Bu karar daha sonra Dâhiliye Nezareti tarafından Sadarete iletildi ve Meclis-i Vükelâda görüşülen konuda Heyet-i Teftişîye üyelerinin İntihap Encümenleri arasından seçilmesine karar verildiği, bildirildi. Kasım ayı ortalarında “*Cemiyet-i Umumiye Belediye*” seçimleri tamamlanınca yeni Teftiş Heyet-i oluşturuldu ve eski heyetin aldığı bazı kararlar doğrultusunda görevi devraldı.²⁷⁴

Teftiş Heyetinin oluşturulmasına dair alınan kararlar döneme ait yerel gazetelerde ilk sayfa haberi olarak yer aldı. Haberlerde ağırlıklı olarak İstanbul seçimlerine yer verilmişti. Zira daha önceki seçimlerde on bir mebus çıkarılan İstanbul’da bu kez kaç mebus seçileceği merak ediliyordu. Çünkü İstanbul’da nüfus oldukça fazlaydı. Bu yüzden eğer seçimleri Türkler kazanırsa meclisteki Türk sayısı da artacaktı.

²⁷⁰ *Yenigün*, 20 Teşrinievvel 1335, s.1.

²⁷¹ Demiryürek, “Kütahya Sancağında...”, s.526.

²⁷² Bilgin, “Son Osmanlı Mebusan...”, 2015, s.1116.

²⁷³ Olgun “Türkiye’de Cumhuriyetin...”, 2011, s.10.

²⁷⁴ Karaca, “*Meclis-i Mebusan’dan...*”, 2004, s. 181-182, ; *Yenigün*, 12 Teşrinisani 1335, s.2.

Bu yüzden İstanbul seçimleri oldukça önemliydi. “İstanbul’da İntihabat Nasıl Olacak?” şeklinde halka duyurulan haberde; İstanbul’da yapılacak seçimlerde bazı sorunların olduğu ve seçimleri teftiş edecek heyetin henüz belirlenmediği yazıyordu. İstanbul’dan kaç tane mebus seçileceği ve yeni ilan edilen kararnameye göre mebus sayısının geçen senelerde ki ile aynı olup olmayacağı da ayrı bir merak konusuydu.²⁷⁵

Seçimler hakkında şüphesiz dönemi anlatan yerel gazeteler bu süreci anlayabilmemizde en büyük yardımcı kaynaklar olmuştur. Bu bağlamda seçim sürecini yakından takip eden gazetelerden Yenigün’ün birçok nüshasına ulaşılabilmesi de seçimler hakkında bazı bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Gazetenin seçimler ile alakalı yayınladığı ilk haber 12 Ekim 1919 tarihine aittir ve seçimlerin nasıl yapılacağı konusuna açıklık getirmektedir. Nitekim haberde; Damat Ferit Paşa kabinesinin istifa etmesi ile kurulan yeni kabinenin ilk işi Teşkilât-ı Milliye’nin de tesiri ile seçimler konusunu ele almak olmuştur. Ayrıca seçim kararının alınmasıyla seçim kararnamesinin yayınlanması ve bu kararnamenin tüm vilayetlere gönderilmesi de haberde yer almıştır. Haberin devamında seçimlerin bir an önce yapılması istendiği, seçimlerin ne zaman biteceğinin bilinmediği ve seçilecek mebus sayısının eski seçimlere göre belirleneceği yer almıştır.²⁷⁶ Gazete 13 Ekim’de yayınladığı “Yeni İntihabata dair” haberinde ise;

“...Teşkilat-ı milliye daha ne istiyor? Sulh meselesinin bir millet meselesi olarak telâkkisini ve öylede yürütülmesini... Biz bu fikir ile nasıl ihtilaf edebiliriz? Acilen intihâbat icrasıyla hal ve mevki-i kavi teşriyenin yeni irade-i milliyenin hâkim olmasının pek eyi her şeye hâl edecek olan bu noktede teşkilat-ı milliye ile neden ihtilâf etmediğimizi ben anlamıyorum. Bu günden tezi yok en kısa tarikle intihabat icrasına ciddiyetle teşbis edelim. Memleketin dahilde sükûn ve intizamı iade, harice karşı ise vakar ve kemâlini ârâ edecek yegâne tarik bundan ibaretdir. Zaten mesele bir kanun esası meselesidir, ifasından ictinab edilemeyecek bir borcdur. O cihetle hatta burada devir diraz münakeşesi bile câiz görülmese yeridir. Memleketde tabii hali tesisi intihâbatın acilen icra ve intacına bağlıdır. Ben bunu talep ediyorum. Muhaverenin mabedi Ferid Paşa’nın hükümet işinde ki zihniyetini gösteren şu mukabelesiyle-mevzu bahis nazırında sükût idibarına müncer olan velevleli bir safhaya inkilâb etmişdir. Pekiye ama derhal intihâbat icrasına şeruu etsek gelecek mebûsların yüzde doksanı ittihâdcı çıkar? -İntihâbat gibi neticesi itibariyle memlekete bu kadar hayır ve menfaati dokunacak bir vecibenin böyle bir vahimeye feda edilmesi hak ve mantık-ı muvafik olamaz. Haydi, bir an için bu vehamı bir hakikât gibi kabul edelim.”²⁷⁷

diyerek Teşkilât-ı Milliye’nin yanında yer aldığını, bu teşkilatın vatanın bütünlüğünden başka bir amacı olmadığını belirtmiş ve halkın da aynı şekilde birlik olması gerektiğini yazmıştır:

²⁷⁵ Yenigün, 14 Teşrinievvel 1335, s.1.

²⁷⁶ Yenigün, 12 Teşrinievvel 1335, s.1.

²⁷⁷ Yenigün, 13 Teşrinievvel 1335, s.1.

Dönemin bir diğer gazetesi İkdam ise Osmanlı Mebusan Meclisi için seçimlerin İstanbul'da yapılmaya başlandığını “*Müntehib-i Sâniler*” belirleniyor başlığı altında halka duyurmuştu.²⁷⁸ Görüldüğü üzere artık Türk Milleti'nin kaderini belirleyecek olan seçim sürecine resmi olarak girilmişti.

Seçimlerin başlaması ile Temsil Heyeti ve İstanbul Hükümeti adına yepyeni bir dönem de başlamış oluyordu. Ancak seçim sürecinde Temsil Heyeti'ni seçimlerin yapılması kadar önemli başka bir sorun beklemekteydi.²⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasının uygun olmayacağını düşünmekteydi ve Anadolu'da toplanması konusunda ısrar etmekteydi.²⁸⁰ Nitekim seçimler sırasında hangi güvenlik önlemlerinin alınacağını bilmeden Meclisin İstanbul'da toplanmasının güvenli olmayacağını düşünmekteydi.²⁸¹ Ancak bazı vilayetlerden çekilen telgraflar mutasarrıfların Mustafa Kemal Paşa ile aynı fikirde olmadığını göstermekteydi.²⁸²

Temsil Heyeti için meclisin İstanbul'da toplanması kadar önemli bir diğer mesele de mebusların İstanbul'a gitmeden önce Mustafa Kemal Paşa ile yapacağı toplantının nerede olacağı konusuydu. O günlerde Ankara-Eskişehir demiryolu çalışmaya başlamış ve bu güzergâh ulaşım açısından kolay bir nokta da bulunmaktaydı. Bu yüzden Temsil Heyeti, buluşma yeri olarak Ankara'yı belirlemiştir.²⁸³ Mustafa Kemal Paşa tarafından Müdafaa-i Hukuk merkezlerine çekilen telgraflar ile bu karar bildirilmiş ve Temsil Heyeti namına seçilmiş olan tüm mebusların İstanbul'a geçmeden önce Ankara'da toplanmaları ve genel durumu istişare ettikten sonra İstanbul'a geçmeleri istenmişti.²⁸⁴

²⁷⁸ *İkdam*, 18 Teşrinievvel 1335, s.1.

²⁷⁹ Selvi, “Milli Mücadelede...”, 2000, s.224.

²⁸⁰ Olgun “Türkiye'de Cumhuriyetin...”, 2011, s.8-9.

²⁸¹ Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.106.

²⁸² Bolu Müdafaa-i Hukuk Reisi Fuat Bey tarafından çekilen telgraf buna bir örnek teşkil etmektedir: *Makam-ı mücellâyı hilâfet meclis-i meb'ûsânın İstanbul hâricinde ictimâna muhâlefet âraya gelenleri muhakkak görüldüğünden bu takdirde teşkilât-ı milliye ile a'yân ve makam-ı saltanat arasında izâlesimüşkil bir ihtilâf ve mübâenet de zuhura gelebilir. Her iki şikka taalluk eden mahâzîr mürcat ve mehâlik tehlike muhâkeme edilerek meclis-i milliyenin Dersâadet'teictimâi ehven şık bulunduğu binâen bu sureti tercih ettiğimizi arz eyeriz. Ereğli Kaymakamı Hayri, Zonguldak Kaymakamı Cevdet, Devrek Kaymakamı Şükrü, Ereğli'de Bolu Mutasarrıfı Haydar, Ereğli Reisi Vasfi, Zonguldak Reisi İbrahim, Devrek Reisi Osman, Bolu Müdâfai Hukuk Reisi Fuad. ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46cma.*

²⁸³ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.227.

²⁸⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16aa

Bunun için ilk olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezlerine gönderilen telgraf ve bildirimlerle, mebus adaylarının şahsen müracaat etmeleri gerektiği bildirilmişti. Adaylığını koyan kişilerin kesinlikle Milli Mücadele esaslarını benimsemiş olmasına dikkat edilmesi istenmiştir. Ayrıca Temsil Heyeti bu konuda bir bildiri yayınlarak seçimlerde uygun kişilerin seçilmesi için sıkı tedbirler alınmasını istemişti.²⁸⁵

Dâhiliye Nezareti de seçimler konusunda aynı şekilde temkinli davranmaktaydı. İlk olarak 16 Ekim 1919 tarihinde vilayetlere, seçimlerde hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiğini belirten bildirimler göndermiş ve bununla seçimlerde herhangi bir usulsüzlük yapılması engellenmeye çalışılmıştı.²⁸⁶ Ayrıca bildirimlerde seçmenlerin özgürce oylarını kullanabilmeleri için seçimlerin kanunlara uygun bir şekilde tarafsız olarak yapılması gerektiği belirtilmişti. Bununla birlikte seçimleri kontrol etmek için müfettişler gönderilerek asker, siyasi fırka ve cemiyetlerin seçimlere müdahale etmesi ve seçimleri kendi adaylarına kazandırmak için yetkilerini kullanmaları da yasaklanmıştı.²⁸⁷ Tüm bunlara rağmen Mustafa Kemal Paşa vilayetlerden, müstakil ve mülhak livalardan Teşkilat-ı Milliye'nin çalışmalarının nasıl gittiğini ve seçimlerin hangi safhada ilerlediğini sık sık öğrenmeye çalışacaktı.²⁸⁸ Ayrıca Milli Mücadele taraftarı olan kişilerin seçilmesi için aday isimlerini dahi tek tek belirleyerek bu kişilerin seçilmesini isteyecekti.²⁸⁹

Anadolu'nun her yerinde seçim çalışmaları hızla devam ederken, Mebus aday listeleri de yavaş yavaş belli olmaya başlamıştı. Bu yüzden Sivas karargâhının seçim bölgelerindeki her şeyden haberdar olması Ulusal Mücadelenin gidişatı açısından son

²⁸⁵ Taner Bilgin, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri ve İzmit Mebusları", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, C: II, 2015, s.1117; TİTE, Arşv. K: 310, G:44, B: 44-1; "Milletin ruh ve vicdanından tuğyan eden vahdet ve azim ve irade sayesinde vaziyeti siyasiyenin vatanımızın tayin-i mukadderatı ile milletimizin hukuk ve istiklali mevzu bahis olduğu bu hengâme-i tarihide lehül hamd lehimize döndüğünü kemali şükranla idrak ediyoruz. Cenabı hakkın inayet ve adaletine sığınan milleti necibemiz böyle yekvücut bir halde ve sarsılmaz bir azim ve iman ile kaldıkça hiç şüphesiz amal-i meşruasına nailiyetle mesut olacaktır. Binanaleyh mevcudiyeti milliyemizi yar ve yar nazarında izhar ve ispat eden teşkilatın nizamname mucibince taazzu ettirilmesi ve bilhassa küçük büyük bilcümle merkezlerin birbiriyle Heyet-i Merkeziyeyle sıkı bir irtibat tesis eylemeleri, bugünün en mühim ve hayati vazife-i milliye ve vataniyesidir. Bu sebeple hususati mezkureye son derece ehemmiyet verilmesini tekid ile ve teşkilatın tevsi ve teşmil derecesi hakkında peyder pey itay-ı malumat olunmasını rica ederiz." BOA. DH. KMS. D:56_1, G:44-20.

²⁸⁶ BOA. DH. İ.U.M. EK. D:114, G:39-16.

²⁸⁷ BOA. DH. İ.U.M. EK. D:114, G:39-5.

²⁸⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:34, B:34-aa.

²⁸⁹ Bilgin, "Son Osmanlı Mebusan...", 2015, s.1117.

derece önemliydi. Bu amaçla büyük oranda gizli şifre ve telgraflarla haberleşme sağlanmaya çalışılacaktı. Arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre bu gizli bilgilerin Sivas'a aktarılmasında önemli rol oynayan isimlerin başında Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Şevket'in geldiğini görmekteyiz. Miralay Şevket özellikle Batı Anadolu ve Marmara bölgesindeki genel durum ve seçimlerin gidişatı ile alakalı olup bitenler hakkında Sivas karargâhına oldukça önemli bilgiler aktarmıştır. Bu bilgileri Sivas'a çoğu zaman gizli şifrelerle yollayarak seçimlerin güvenliğini de sağlamaya çalışmıştır. Bu görevi icra ederken o da tıpkı Mustafa Kemal Paşa ve bazı komutanlar gibi takma ad kullanmıştır.²⁹⁰

Yine arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Miralay Şevket Bey tarafından Sivas'a gönderilen belgelerin bazılarının "Nuh" takma adı ile bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya gönderildiğini görüyoruz. Sivas'ta bu dönemde delegeler arasında Kayseri delegesi Nuh Naci Bey de bulunmaktadır. Ancak yaptığımız çalışmalarda bu şifrelerde bahsi geçen *Nuh Bey*'in Nuh Naci Yazgan olmadığını görüyoruz. Bu belgeler acil şifreler olarak 3. Kolordu Komutanlığına *Nuh Beye ve Bekir Sami Bey'e* gönderilmiştir. Ancak bu şifrelerin neredeyse hepsine Bekir Sami Bey'de dâhil olmak üzere başka kimse cevap yazmamış hepsine şahsen 3. Kolordu Komutanlığı adına Mustafa Kemal Paşa tarafından cevap yazılmıştır. Bu cevaplarda bize Mustafa Kemal Paşa'nın Nuh ismini o dönem takma ad olarak kullandığını göstermektedir.²⁹¹

1.8. SEÇİME KATILAN DİĞER FIRKALAR

Hürriyet ve İtilaf fırkası seçimlerin adil yapılmayacağı bahanesiyle seçimleri boykot etmiş ve birçok yerde seçimlere katılmayacağını belirtmiştir.²⁹² Nitekim daha sonra gazete haberlerinde gördüğümüz üzere Hürriyet ve İtilaf Fırkası ani bir karar değişikliği ile seçimlere katılmaya karar vermiştir. Haberin devamında bazı gazetecilerin bu haber üzerine fırka genel merkezine gittiği ancak burada yetkili bir isim

²⁹⁰ Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki Ve Bolşevizm*, İstanbul 2018, s.199.

²⁹¹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206al; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206an; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ap; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ar; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bj; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bk; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bm.

²⁹² Olgun "Türkiye'de Cumhuriyetin...", 2011, s.9; *Vakit*, 2 Teşrinisani 1335, s.2.

bulamadıkları da belirtilmiştir. Sadece orada bulunan bazı isimlerle görüşen gazetecilere, fırkanın seçimlerin adil olamayacağını düşündüğü için seçimlere katılmama kararı aldığı ancak sadrazam tarafından kendilerine seçimlerin güven içinde yapılacağı sözü verilmesi üzerine fırkanın seçimlere katılma kararı aldığı belirtilmiştir.²⁹³

Aslında seçimlere Hürriyet ve İtilaf grubunun katılmaması Milli Mücadele için olumlu bir gelişme olurdu. Zira Mustafa Kemal Paşa yapılacak olan seçimlerin başarıya ulaşması için Milli Mücadele taraftarı olan kişilerin seçilmesinin gerektiğini düşünmekteydi. Bunun için de yapılacak 1919 seçimlerinde herkesin aday olmasından ziyade Temsil Heyeti tarafından uygun görülen kişilerin aday olarak gösterilmesini istemişti.

1919 seçimlerine katılma kararı alan fırkalar arasında İttihat Terakkinin kendisini feshetmesi ile ortaya çıkan Teceddüt Fırkası'nda vardır.²⁹⁴ Ancak Vükelâ Heyeti tarafından kapatılma kararı alınmasıyla seçimlere girememiştir.²⁹⁵ Seçimlere katılan diğer fırkalar ise Selameti Osmaniye Fırkası, Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası, Ahali İktisat Fırkası,²⁹⁶ Sosyal Demokrat Fırka, Mesai Fırkası, Çiftçiler Derneği, Milli Ahar Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ve Milli Türk Fırkasıdır.²⁹⁷

1.9. SEÇİM HEYETLERİ

Ali Rıza Paşa kabinesi döneminde seçimlerin başlaması ile Ferit Paşa kabinesi döneminde yapılmasına karar verilen seçim teftiş heyetleri konusu tekrar gündeme gelmiş ancak bu konuda hiçbir çalışma başlatılmamıştı. Aslında İstanbul Hükümeti'nin bu heyetleri görevlendirmesinin nedeni Mili Mücadele hareketinin nasıl gittiğini yakından takip etmek ve seçimleri kontrol etme çabasıdır.²⁹⁸ Hazırlıkların

²⁹³ *Yenigün*, 21 Teşrinievvel 1335, s.2.

²⁹⁴ Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyet'inin son üyeleri tarafından 24 Kasım 1918 tarihinde kurulan fırka İttihatçıların devamı oldukları iddialarını reddetseler de hem kadroları hem de fikir olarak aynı idiler. Teceddüt Fırkası seçimlere katılmasa da bazı üyeleri Milli Mücadeleye katılmıştır. Serhan Yücel, *Türkiye'nin Siyasal Partileri*, İstanbul, 2006, s.12

²⁹⁵ Serkan Tuna, "Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?", *TAD*, S.23, 2016, s. 26-27

²⁹⁶ Bilgen, "Dönemin Basınına Göre...", 2011, s.26-28

²⁹⁷ Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri...*, 2017, s.42

²⁹⁸ *Alemdar*, 29 Teşrinievvel 1335, s.1.

tamamlanması ile bu sorun çözülmüş, seçim müfettişleri görevlendirilmiş ve iki seçim heyeti oluşturulmuştur.²⁹⁹ Bu heyetler gittikleri bölgelerde ki seçimlerin genel durumunu incelemek ve seçimlerin kanun ve nizamlara uygun şekilde yapılıp yapılmadığını kontrol etmekle sorumluydu. Ayrıca seçim bölgelerinde Müslüman ve gayrimüslim halkın birbirleriyle nasıl geçindiklerini de tespit etmek ve burada görevli olan memurlar hakkında düşüncelerini bildirmekle yükümlüydüler.³⁰⁰

Heyetlerden birincisi Fevzi Çakmak Paşa Heyetidir. Ferik Ahmet Fevzi Paşa ile Mahkeme-i Temyiz azasından Cafer İlhami ve Fetva Emini Muavini Hasan Efendi'den oluşan heyet Ankara, Sivas ve Erzurum vilayetlerine doğru yola çıkan ilk heyettir.³⁰¹ Diğer ise Hurşit Paşa yönetiminde olan heyettir.³⁰² Bu heyet Konya Vilayetinin de içinde bulunduğu iç ege ve iç Anadolu bölgelerinden sorumludur. Ekim ayı sonlarında oluşturulan heyetlerden Fevzi Paşa Heyeti 10 Kasım da İstanbul'dan yola çıkmış önce Zonguldak sonra Samsun ve Amasya seçimlerini denetledikten sonra Tokat'a geçmiştir. 25 Kasım'da Sivas'a varan heyet Sivas'a vardığında burada 16 Kasım'da başlayan Kumandanlar toplantısı hala devam etmektedir. Heyet burada Temsil Heyeti tarafından karşılanmıştır. (Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir, Ali Fuat Bey, Refet Bey). Heyet Sivas'ta hazırladığı raporu İstanbul'a göndermiş ve burada yapılan seçimlerin sona erdiğini ve hiçbir müdahale yapılmadan seçimlerin tamamlandığını bildirmiştir.³⁰³ Konya'dan sonra Erzurum, Erzincan ve ardından Trabzon'a geçen heyet 51 gün süren seyahati sonunda 6 Ocakta İstanbul'a varmış ve raporlarını teslim etmiştir. Diğer seçim Heyeti ise Hurşit Paşa Heyeti'dir. Sadaret Müsteşar-ı sabıkı Emin Bey ve Mahkeme-i Temyiz azasından Ömer Lütfü Bey'ler den oluşan heyet denetlemeler için İstanbul'dan yola çıkmadan evvel saraydan aldığı harcırah dışında sonradan beş yüz lira daha ilave ödenek almıştır.³⁰⁴ Heyet İzmit, Eskişehir, Konya, Afyon, Aydın, Karesi ve Bursa bölgelerinden yapılmış olan seçimleri denetlemiştir.³⁰⁵

²⁹⁹ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004, s. 264.

³⁰⁰ Selahettin Tansel, *Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, Cilt II, İstanbul, 1991, s.163-164.

³⁰¹ *Vakit*, 29 Teşrinievvel 1335, s.1; BOA, BEO / 4598 – 344833:1.

³⁰² BOA, MV. 217/129-1.

³⁰³ BOA, DH. KMS, 57/37:1.

³⁰⁴ BOA, MV.217/129:1

³⁰⁵ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004, s.285

1.10. SEÇİMLERDE GAYRİMÜSLİM TEBA

Seçim Heyetlerinin oluşturulması Anadolu'nun her yerinde seçimlerin tam olarak denetlenebileceği anlamına gelmemektedir. Özellikle gayrimüslim halkın yaşadığı bölgelerde seçim çalışmalarına hile karıştırılabilme ihtimali yüksektir. Çünkü gayrimüslimlerin oy kullanıp kullanmamaları meselesi hem İtilaf Devletlerinin hem de Yunanistan'ın Osmanlı Devleti için oynadığı oyunun bir parçasıdır.³⁰⁶ Bu yüzden Dâhiliye Nezareti tarafından seçim bölgelerinde bulunan seçim heyetlerine (özellikle askeri birlikler dâhil) Rum ahali tarafından sahte nüfus tezkireleri kullanılacağına haber alındığı bildirilmiş ve bunun gibi seçimleri suiistimal edecek hareketlerin önüne geçilmesi için gerekenlerin yapılması istenmiştir.³⁰⁷ Gayrimüslim ahali için bazı bölgelerde seçimlerde usulsüzlük yaptıkları haberleri yayılmış bu nedenle Rum Patrikhanesi de kiliselere Rumların seçimlere katılmaması konusunda bir genelge yollamıştır.³⁰⁸ Buna mukabil Rumların ise sürekli halkı huzursuz etmek ve karışıklık çıkarmak için uğraştığı görülmektedir. Dönemin gazetelerinde “*Tuhaf propagandacı*” başlığı ile yer alan haber bunu doğrulamaktadır.³⁰⁹

Aslında Rumlar ve Ermeniler Tevfik Paşa hükümeti döneminde aldıkları kararla yapılacak herhangi bir seçime katılmayacaklarını daha önce belirtmişti. Sebebi ise Mondros ile Yunanistan lehine çalışmalar yapan Rum patrikhanesinin Türk uyruklu Rum vatandaşlara yayınladığı tamimdi. Bu tamimde özetle Anadolu'nun Yunanistan'a verildiği bu yüzden Türk hükümetinin emirlerine katiyen uyulmaması gerektiği belirtiliyordu. Ayrıca Ortodoks Rumların Türk uyruğunda kalmalarına gerek olmadığı, özellikle de mebus seçimlerine katılmamaları isteniyordu.³¹⁰

Bu nedenlerden dolayı seçim süresince Rumlar kadar Musevi halkın da bu seçimlerde nasıl davranacağı merak konusu olmuştu. Bunun üzerine “*Musevi İntihabat Cemiyeti*” bir gazeteye röportaj vererek tıpkı Türkler gibi Musevi halkında seçimlerde yer alacağını halka duyurmuştu:

“*Osmanlı Musevi intihâbat cemiyetinin kemal faaliyetiyle çalıştığı anlaşılmaktadır. İşbu cemiyet, hahamhanece işarı vecihle intihâbatda hahamhanenin hiç alakadar olmayacağı ve milletin bu*

³⁰⁶ Karaca, “*Meclis-i Mebusan'dan...*”, 2004, s.317.

³⁰⁷ Yenigün, 24 Teşrinievvel 1335, s.3.

³⁰⁸ Yenigün, 26 Teşrinievvel 1335, s. 2.

³⁰⁹ Yenigün, 27 Teşrinievvel 1335, s.2.

³¹⁰ Karaca, “*Meclis-i Mebusan'dan...*”, 2004, s.316

hususda serbest bulunduğu yolunda ki cevabı nazar-ı dikkate almış ve Musevi milletinin intihâbat için irşadına karar vermiştir. Bu gayenin temini için muhtelif yerlerde konferanslar verilecektir. Musevi işleriyle meşgul selâhiyetdar bir zatın ifadesine nazaran darülfünun müderrislerinden Mişon Ventura Efendi İstanbul ve Avram Galaniti Efendi de İzmir'den namzedliklerini koymuşlardır. Aynı zat muharririmize: Musevi cemaatinin teşkilatı hemen kâmil münfesih bir halde bulunmaktadır. Bu sebeble musevi cemaati efradının, Diğer gayr-i müslim azalar gibi hukuk şahsiyelerinden olan hak intihâbdan vâsi mukayesede müstefid olmaları pek tabiidir ve intihâbata iştirak etmemek için hiçbir sebep mevcut değildir. Her Türk gibi her Musevi de reyini vereceği ve vermekde olduğu görülür. Binaenaleyh bugün musevilerin intihâbata iştirak edib etmemesi bir mesele teşkil etmez".³¹¹

Daha sonra Museviler ve İntihabat başlığıyla yapılan başka bir habere göre Hahambaşı Haim Nahum Efendi Paris'ten bir haber göndererek Musevi halkın da seçimlere katılmasını istemiştir.³¹²

1.11. 1919 SEÇİMLERİNİN GENEL SONUÇLARI VE SEÇİMLERE İTİRAZLAR

1919 seçimleri bu kurallar çerçevesinde 15 vilayet, 35 mülhak liva ve 16 müstakil livada gerçekleştirilmiş ve seçimler Temsil Heyeti kontrolünde büyük bir titizlikle yapılmaya çalışılmıştır.³¹³ Ağırlıklı olarak *İttihatçılar – İtilafçılar* arasındaki mücadeleye sahne olan seçimler üç ay kadar sürmüş ve 1919 yılının Aralık ayı ortalarına kadar tamamlanmıştır. Toplamda 168 mebus seçilmiştir.³¹⁴ Genel itibarı ile seçimleri Temsil Heyeti adına aday gösterilen adaylar kazanmıştır.³¹⁵ Bununla birlikte Milli Mücadeleyi destekleyen diğer fırkalardan gösterilen bazı adaylar da meclise seçilmiştir. Bunlar arasında *Milli Türk Fırkası, Osmanlı Mesai Fırkası, Teceddüt Fırkası* ve *Osmanlı Çiftçiler Derneği* adına aday gösterilen isimler bulunmaktadır.³¹⁶

³¹¹ Yenigün, 28 Teşrinievvel 1335, s.2.

³¹² "Diğer taraftan da işaret ettiğimiz vecihle Hahambaşı Haim Nahum Efendi Paris'den telgrafla intihâbata iştirak lüzumunu bildirmiştir. Bunun üzere Emanuel Karasu Efendi'nin bazı makamata müracaatla namzedlerin hahamhane tarafından gösterilmesi için teşbisat da bulunduğunu haber alıyoruz. İntihâbat meselesi bir vatandaşlık meselesidir. Bir mezheb meselesi değildir. Bu nokta-yı nazardan hahamhanenin buna müdahalesi ancak cemaati temsil eden Meclisi Umumi alakasıyla olabilir ki bu meclisde hal-i hazırda mevcud değildir. Binaenaleyh Musevi milletinde milli temsiller vasıtasıyla intihâbat işini tedvir eylemesi elbette müreccahdır zannederiz." Yenigün, 14 Teşrinisani 1335, s.2.

³¹³ Erdem Karaca, "1914 Seçimleri Sürecinde İttihat ve Terakki...", 2014, s.92; Demiryürek, "Kütahya Sancağında...", s.525; *Alemdar*, 8 Teşrinievvel 1335, s.1.

³¹⁴ Türkeş, *Kurtuluş Savaşında...*, 1973, s.36; Çavdar, *Türkiye'nin...*, 2004, s.192

³¹⁵ Tanör, "Osmanlı...", 2017, s.230

³¹⁶ Bu seçimler de milletin kendi özgürlüğü için kendi iradesine güvenmesi gerektiğinin ve bu seçimin parti esaslı üzerine yapılmasının bir hata olacağına, aslında meselesinin millet varlığını kurtarmak meselesi olduğunun vurgusu yapılmıştı. Dönemin gazetelerinden bazıları bu seçimlerin önemini şu başlıklarla yayınladı; Yenigün Gazetesi "Her memlekette her hangi bir zamanda yapılacak herhangi bir

Seçim sonuçlarına göre İtalyan işgalinde olan sancaklardan Meclis-i Mebusan'a Konya merkezden beş,³¹⁷ Burdur'dan bir,³¹⁸ Isparta'dan iki,³¹⁹ Antalya'dan üç,³²⁰ Aydın Merkez'den üç,³²¹ İzmir'den altı,³²² Mentеше'den iki,³²³ Afyon'dan üç³²⁴ olmak üzere toplam yirmi üç mebus seçilmiştir. Mebusların seçilmesinden sonra çoğunluğun katılması ile Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı 12 Ocak 1920 tarihinde ilk toplantısını yapmış³²⁵ ve ilk gün yetmiş iki mebus yemin etmiştir. 268 oyla Erzurum Milletvekili³²⁶ olan Mustafa Kemal Paşa³²⁷ ise tutuklanma tehlikesine karşın hastalığını bahane göstererek İstanbul'a gitmemiş ve mazereti kabul edilerek izinli sayılmıştır.³²⁸

Her seçimde olduğu gibi bu seçimlerde de birçok bölgede yapılan seçimlere itirazlar olmuş, seçimlere müdahale edildiği iddia edilmiştir.³²⁹ Bunlar arasında özellikle İstanbul seçimlerine hile karıştığı tespit edilmiş³³⁰ ve Temsil Heyeti tarafından konu ile alakalı soruşturma başlatılmıştır.³³¹ Ayrıca Karesi bölgesinin de arasında bulunduğu bazı

intihâbta metalik hakkında milletin rey'ini almak icab eden mühim bir mesele bulunur. Bugün bizim intihâbâtın yegâne mevzu ve gayesi de Türk Milletinin istiklalini, hakkını, hürriyetini, bir kelime ile bütün varlığını kurtarmaktır. Binaen aleyh mesele: 1-Ne, herhangi bir sınıfın menfaati meselesidir, 2-Ne muhafazakârlık ve hürriyetperverlik gibi bir hassiyat ve hayat anlayışı meselesidir, 3-Nede bir siyaset-i hâriciyye meselesidir, bilakis mesele, tam ve hakiki manasıyla: Milletın varlığını kurtarmak meselesidir” şeklinde ifadeler yer almıştır. Vakit Gazetesi: “Bugün bizim için seçim demek, adet yerini bulsun diye her tarafta gelişi güzel bir mebus çıkarıp İstanbul'a getirmek değildir. Vaziyet karşısında hukukunu müdafaa edecek, milletin azim ve kabiliyetine her vecihle tercüman olabilecek insanlardan oluşan bir fikir ordusu oluşturmak manasına gelir. Bugün İstikbale dair bütün ümitlerimiz İstanbul'da biran evvel vatanperver bir heyet oluşmasındadır. Güneş, “Atatürk Dönemi Türkiye'sinde...”, 2017, s.88; Bilgen, “Dönemin Basınına Göre...”, 2011, s.29.

³¹⁷M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1,İn.3, 12 Kânunusani 1336, s. 4. ;Avanas, *Milli Mücadele'de...*, Ankara, 1998, s.91; Akdağ, “Milli Mücadele'den Çok ...” 2008, s.221; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:22, G:43, B:43-1.

³¹⁸ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk, Ankara, 2016, s.228; Candeğer, “Birinci Dünya...”Ankara, 2017, s.81;BOA. DH. İ.U.M. EK. D:116, G:63-3,1.

³¹⁹ BOA. DH. İ.U.M. EK. D:116, G:63, B:2-1.

³²⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46de.

³²¹ *İkdam*, 4 Kânunuevvel 1335, s.1; *İleri*, 4 Kânunuevvel 1335, s.7.

³²² *Sabah*, 6 Teşrinisani 1335, s.1; Vakit, 6 Teşrinisani 1335, s.2.

³²³ Türkeş, *Kurtuluş Savaşında...*, 1978, s.361.

³²⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22aa; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22ab; ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:22, G:44.

³²⁵ Güneş, “Ali Rıza Paşa Hükümeti...”, 1988, s.15.

³²⁶ Seçim öncesinde Mustafa Kemal Paşa'ya eğer aday olursa hangi ilden aday olacağı sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: “Mebus namzelliğimi vazetmedim ve etmeyeceğim ve fakat Millet herhangi bir yerden beni mebusluğa intihab ederse maal-iftihar kabul ederim. ” Mihçı,”*Osmanlı Parlamento...*”, 2000, s. 47.

³²⁷ Güneş, “Atatürk Dönemi Türkiye'sinde...”, 2017, s.88.

³²⁸ “Diğerini de okuyunuz. Meclisi Mebusan Riyaseti Celile'sine hastalığıma binaen bugünlerde hareketime imkân yoktur. Mezun addedilmek ligimi istirham eylerim. Erzurum Mebusu Mustafa Kemal. M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1,İn.3, 23 Şubat 1336, s.186.

³²⁹ Vakit, 6 Kânunusani 1335, s.2.

³³⁰ CA. A:III/7,D:18, F:127/9,B:12681

³³¹ Güneş, “Atatürk Dönemi Türkiye'sinde...”, 2017, s. 89-90; Vakit, 7 Kânunuevvel 1335, s.1.

yerlerde eğer lüzum görülmüş ise seçim tekrar yapılmıştır.³³² Başta Hürriyet ve İtilaf fırkası olmak üzere İtilaf Devletleri de seçimlere hile karıştırıldığı fikrindedir. Ayrıca İngiltere Yüksek Komiseri Sir. J.de Robeck, Curuzon'a 12 Kasım 1919 tarihinde bir mektup göndererek İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin vilayette seçilebilmek için her türlü sahtekârlığı yaptığını ve yeni açılacak meclisin de bunlarla dolu olacağını bildirmiştir. Amerikan Yüksek Komiserliği tarafından gönderilen raporda da aynı durumdan bahsedilmiş milliyetçilerin ustalıklarla kendi adamlarını seçtirdikleri belirtilmiştir. Bu yüzden Times Gazetesi'nde yapılan haberde seçimler "*İttihatçıların Büyük Zaferi*" başlığı altında dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Zira Milli Mücadele'yi tamamıyla İttihatçıların hareketi olarak lansetmek, İtilaf devletlerinin her zaman uyguladığı siyasi bir politikadır.³³³

³³² *Vakit*, 9 Kânunuevvel 1335, s.1.

³³³ *Karaca*, "*Meclis-i Mebusan'dan...*", 2004, s.308

İKİNCİ BÖLÜM

MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİNİN UYGULANMA SÜRECİ

2.1. İTALYANLARIN SEÇİM SÜRESİNDE UYGULADIĞI POLİTİKA VE SEÇİMLERDE İTALYAN ETKİSİ

Çalışmanın başında da belirtildiği üzere İtalya hem İtilaf Devletlerine nazaran daha güçsüz olduğu için hem de Paris Barış Konferansında haksızlığa uğramasını sindirememesinden dolayı Osmanlı Devleti topraklarına karşı diğer müttefiklerine nazaran daha ılımlı, daha barışçıl bir politika takip etmeyi tercih etmiştir. Zira güç dengelerinin kensisinin aleyhinde olduğunun farkındadır. Bu yüzden kendisine çizdiği yol haritasında artık yalnız hareket etmeyi tercih etmiştir. Ancak bu tavrı İtilaf Devletleri'ni tamamen karşısına aldığı anlamına gelmemektedir. Nitekim ilk olarak 1913'lü yıllarda geldiği Anadolu üzerinde kendisine uygun işgal bölgelerini belirlemiş daha sonra 1919 yılı Mart ayında Osmanlı topraklarında ilk işgallerine başlamıştır. Antalya'dan başlayarak Kuşadası'na kadar geniş bir bölgeyi ele geçirmiştir. Daha öncede birçok kez belirttiğimiz üzere İstanbul Hükümeti ise bu işgaller karşısında Mondros Mütarekesi şartlarını bahane göstererek sessiz kalmayı tercih etmiştir.³³⁴

Bunun sebebi de hem yurdun dört bir yanında yaşanan işgallere karşı koyacak gücün olmaması hem de hükümet içerisinde bazı kişilerin ülkenin kurtuluşunun güçlü bir ülkenin himayesi altına girerek sağlanabileceği düşüncesi idi. Bu nedenle İstanbul Hükümeti tüm işgal bölgelerinde her türlü direniş hareketinine mani olmak ve karışıklık çıkmasını önlemek için uğraşmıştır. Hükümetin bu sakin ve herşeye sessiz kalan tavrı ise birçok bölgede işgal güçlerine daha fazlasını yapma cesaretini vermiştir. Nitekim İtalya'da İstanbul Hükümeti'nin birçok resmi yazışmada da açıkça belirttiği üzere Dâhiliye Nezareti'nin işgallere izin verdiğini bahane ederek Antalya'dan başlayarak İzmir'e doğru işgallerine devam ettirmiştir. İşgal ettiği topraklarda halkın direnişi ve protestosu ile karşılaşınca işgallerini İstanbul Hükümeti'nin haberi dâhilinde gerçekleştirdiği mazeretine sığınmıştır. İstanbul Hükümeti ise gerekli gereksiz, önemli

³³⁴ Selvi, *Milli Mücadele'de İlk İşgaller...*, 2011, s.110.

önemsiz tüm işgallere sessiz kalmayı tercih ederek İtalya ve diğer İtilaf Devletleri'nin işini kolaylaştırmıştır.

Bu işgaller sırasında İtalya'nın diğer müttefiklerine nazaran barışçıl yollarla halkı kendi tarafına çekmeye çalıştığı görülmüştür. Buna mukabil halkın büyük çoğunluğu ise İtalyanların bu ılımlı politikasının ardında her zaman sadece işgal amacı güttüğünün farkında olmuştur. Ancak hem işgallere karşı koyacak güçte olmamaları hemde o günün şartlarında can güvenliklerini ön planda tutmaları, yer yer İtalyanlar ile birlikte hareket etmelerine de sebep olmuştur. Tıpkı demir yolu yapımında olduğu gibi. Konya Valisi Cemal Bey'in Harbiye Nezaretine çektiği telgraflarda da bu durumu görmek mümkündür. Nitekim Cemal Bey, İtalyanların Antalya-Burdur ve Antalya-Konya arasındaki yol çalışmalarında Müslüman köylüleri parayla çalıştırdığını ancak köylülerinde bu durumdan memnun olduklarını belirtmiştir.³³⁵

İtalyanların izlediği bu ılımlı siyaset halkın da gönlünü kazanmış, özellikle Batı ve Güney Batı Anadolu Bölgesinde eğer bir devletin himayesine girilecekse bu devletin İtalya olması gerektiği hususunda yaygın bir kanaat oluşmuştur. Hatta Aydın eşrafından bir grup, ahali adına İtalyanlarla bu konuyu konuşmaya dahi gitmiştir. Bu görüşmelerde İtalyanlar ise oldukça temkinli davranarak Aydın'a gittikleri takdirde kendilerinin Aydın'a çağrıldıklarına dair ellerinde bir belge olmasını istemiştir.³³⁶ Burada İtalya'nın aslında diğer müttefiklerine karşı güçsüzlüğüne karşılık Anadolu üzerinde izlediği işgal politikasının halk tarafından kurtuluş olarak kabul edildiği görülmektedir. Aslında İtalya'nın tıpkı diğer müttefikleri gibi amacı sadece toprak işgal etmektir.

Temsil Heyeti ve Mustafa Kemal Paşa ise işgaller karşısında İstanbul Hükümeti gibi sessiz kalmak yerine direniş cemiyetlerini örgütlemeyi tercih etmiş ve bir kurtuluş planı hazırlamıştır. İtalya ise Müdafaa-i Huku Cemiyetlerinin bu çalışmalarına pek karışmamıştır.³³⁷ Bu yönden bakıldığında Mustafa Kemal Paşa için de başka bir İtilaf Devletinden ise İtalya'nın Anadolu'da işgalci olarak bulunması ehvenişer bir durumdur. Ayrıca bu dönemde güney de Fransızlarla, doğu da Ermenilerle ve batı da Yunan ordusuyla savaşılırken bir de güneybatı bölgelerinde İtalyanlara karşı bir cephenin açılması, Milli Mücadele hareketini daha zor bir duruma sokabilir ve çok fazla insanın

³³⁵ Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Ankara, 1998, s.32.

³³⁶ Özgenç, *Aydın ve Civarında Milli...*, 2011,s.24,s.23.

³³⁷ Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Ankara, 1998, s.28

ölmesine neden olabilirdi.³³⁸ Bu nedenlerden dolayı İtalya Osmanlı Devleti topraklarında işgallerine devam ederken izlediği ılımlı siyasetin karşılığını alarak, çoğunluk olarak halkın direnişi ile karşılaşmadan işgallerini gerçekleştirmiştir.

Elde ettiğimiz arşiv ve ikinci el kaynaklardan Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri sürecinde İtalyanların seçimlere müdehale etmediğini görüyoruz. Özellikle Yunanistan tarafından işgal edilen ve aynı zamanda İtalya'nın da işgal ettiği bazı bölgelerde seçimlere müdehale edildiğini, seçimlerin iptal edildiğini, halkın çeşitli saldırılara uğradığını görülürken, İtalya'nın ise halka baskı yapmadığını, seçimlere de müdehale etmediği görülmektedir. Bunun en iyi örneğini de Yunanistan ve İtalya tarafından paylaşılamayan İzmir seçimlerinde göreceğiz. Yunanistan tarafından seçimlerin iptal edildiği halka gazeteler aracılığıyla duyurulacak³³⁹ ve İtalyan işgalinde olan bölgelerde seçim yeniden yapılacaktır. Bu gazete haberi de yine İtalya'nın Osmanlı topraklarındaki politikasının anlaşılması bakımından önemli bir bilgi olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa da 19 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan Anadolu'ya geçtikten sonra İtalya'nları daha yakından takip etmeye başlamıştır. Aslında Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti ile İtalyanlar arasında ki ilk ilişkiler Sivas kongresi'nden sonra başlamıştır. Zira Sivas'tan Umumi Kongre heyeti imzasıyla 11 Eylül 1919 tarihinde İtalya Yüksek Komiserliğine gönderilen bir telgrafta Mustafa Kemal Paşa'nın meclisi toplanacağı bildirilmiştir. Her ne kadar bu süreçte Mustafa Kemal Paşa İtalyan askerlerinin halkı ve Türk yetkilileri rahatsız etmediklerini, nazik davrandıklarını belirtmiş olsa da İtalyanlara karşı hep seviyeli ilişkiler kurmaya dikkat etmiştir. Sivas Kongresinden sonra Temsil Heyeti İtalyanları,, İtalyanlar da Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyetinin yaptıklarına daha yakından takip etmeye başlamıştır. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın İtalyan Komiserliği ile telgraflaştığı ve işgal ettikleri bölgelerden ne zaman ayrılacaklarını sorduğu da görülmektedir. Nitekim İtalyanlar'ın Anadolu'yu Terk etmeye niyeti yoktur. Zira seçimlerin devam ettiği Kasım ayı sonlarında bile Anadolu'ya mühimmat ve asker getirmeye devam etmişlerdir. İtalyanlar'da 1919 seçimlerini yakından takip etmektedir. Aralık ayında İtalya'daki Dışişleri Bakanlığı'na gönderdikleri telgrafta İtalyanlar açıkça Mustafa Kemal Paşa'nın amacının yeni milletvekillerinden oluşan İstanbul dışında bir yerde meclisi tekrar açmak

³³⁸ Mevlüt Çelebi, *Ahenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hatıraları (1919-1922)*, Ankara, 2015, s.101

³³⁹ *Sabah*, 10 Teşrinisani 1335, s.3.

olduğunu yazmıştır. Bunun sebebinin de müttefiklerinin kontrolünden olduğu için meclisin yeterince serbest çalışamayacağından ve milletvekillerine şiddet kullanılmasından çekindiği için olduğunu bildirmişlerdir.³⁴⁰ Nitekim yazışmalardan da anlaşılacağı üzere İtalyanlar seçim sürecini de tıpkı işgaller gibi yakından takip etmiş ancak sancak merkezlerinde yapılan seçimlere müdahale etmemişlerdir.

2.2. KONYA MERKEZ SANCAĞINDA SEÇİM SÜRECİNİN BAŞLAMASI

1919 yılında Konya merkez sancağına Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Ilgın, Bozkır, Karaman, Hadim, Ereğli, Ermenek,³⁴¹ Karapınar ve Koçhisar kazaları bağlıydı. Ayrıca 22 Ocak 1920 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda adı geçen *Saitli* yani günümüzdeki adı ile *Kadınhanı* da bu dönemde Konya'ya bağlı bir kaza konumundaydı. Bu da bize Konya'nın Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri yapılırken 13 kazası olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Osmanlı'da yapılan son seçimlerde bu idari taksimat esas alınarak yapılmıştır.³⁴²

1914 yılında vilayet salnamelerine göre Konya, Antalya, Burdur, Isparta ve Niğde Sancaklarından oluşan Konya Vilayetinin³⁴³ 1914 kayıtlarına göre nüfusu 789.308'dir.³⁴⁴ Bununla birlikte 1919 yılına gelindiğinde ise yaşanan savaş, göç ve idari taksimatta ki düzenlemeler nedeni ile nüfusta değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu nedenle Konya'nın da içinde bulunduğu birçok sancak ve vilayette seçilecek mebus sayısının da farklılıklar olması gerekiyordu. Nitekim seçimler esnasında vilayetlerden ve

³⁴⁰ Çelebi, Milli Mücadelede Türk-İtalyan...2002,192-201.

³⁴¹ Ermenek kazası da 1909-1915 yılları arasında Konya Vilayetine bağlıdır, ancak 1915'te İçel'e bağlanmış daha sonra 1919 yılında tekrar Konya'ya bağlanmıştır.

³⁴² Selçuklular döneminde Anadolu'da Sultan Raziye Hatun tarafından 1223 te Konya-İstanbul yolu üzerinde inşa edilmiş olan hanın bulunduğu yerin adıdır Saidili. Bu handan dolayı zamanla buranın adı Kadınhanı olmuştur. Konya ile birlikte Fatih döneminde Osmanlı sınırları içerisine giren Saidili Konya'ya bağlı bir nahiye konumundadır. Saidili'nin Cumhuriyet'le birlikte kaza statüsü devam etmiştir, zamanla nahiyenin adı olan Saidili adı yerine nahiyenin merkezi olan Kadınhanı kasabasının adına bırakmıştır ve günümüzde de hala Konya'nın bir ilçesi konumundadır. Osman Akandere, *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Konya*, 2016, s.308; *Salname-yi Vilayet-i Konya*, 1329,s.143; Caner Arabacı, "Milli Egemenliğin Tesisi Döneminde Konya", *TBMM "16. Milli Egemenlik Sempozyumları*, Ankara 2005, s. 60; Barış Sarıköse, "Konya Vilâyet Salnâmelerine göre Saidili Nahiyesi'nin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012, S.12, s.295-296; *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1,İn.4, 22 Kânunusani 1336, s. 16

³⁴³ *Salname-yi Vilayet-i Konya*, 1330, s.155.

³⁴⁴ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul 2010, s.381.

livalardan Dâhiliye nezaretine çekilen telgraflar da savaş öncesi ve sonrası nüfus arasındaki fark nedeniyle mebus seçimlerinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği sorulmuştu.³⁴⁵ Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, son seçimlerdeki mebus sayısına göre seçimlerin yapılmasını kararlaştırmıştı.³⁴⁶ 1912 seçimlerinde Konya'dan beş mebus seçildiğini görüyoruz³⁴⁷ ancak bilindiği üzere 1919 yılı öncesinde yapılmış olan son seçim 1914 yılında gerçekleşmişti ve bu seçimde Konya Sancağından 6 mebus seçilmişti. Ancak Konya vilayetinde yaşanan idari taksimattaki bazı değişiklikler nedeniyle son seçimde seçilmesi gereken mebus sayısı 5'e düşmüştür.³⁴⁸

Sivas Kongresinin bitimiyle birlikte Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit Paşa'nın istifasını ve Hükümetin seçim kararını beklemeden seçim hazırlıklarına başlamıştı. Bu amaçla mebus seçiminin bir an önce yapılmasının son derece elzem olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, 24 Eylül 1919 tarihinde bütün vilayet ve sancak merkezlerinden seçim işlemlerinde ne derece yol kat ettiklerini hızlı bir şekilde bildirmelerini istedi. Akabinde 28 Eylül 1919 tarihinde mebus seçimlerine yönelik bir tebligat yayınlarak taleplerini seçim bölgelerine bildirdi.³⁴⁹

Öte yandan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin 7 Ekim'de seçim kararı almasıyla yurt genelinde seçim hazırlıkları hız kazandı.³⁵⁰ Bu çalışmalar doğrultusunda Sivas Kongresinde alınan kararlara müteakiben 8 Ekim 1919'da Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve Konya'da asayiş genel anlamda sağlanmıştı. Sıra seçimlerin yapılmasına gelmişti. Mustafa Kemal Paşa ilk olarak 11 Ekim 1919 tarihinde 3. Kolordudan, Selahaddin Bey vasıtasıyla Ali Fuat Bey'e bir telgraf göndererek Konya'da gerçekleşecek olan mebus seçimlerinde Milli Mücadele fikirlerini temsil edecek sadık zatlardan seçilmesi için çalışmalarına başlanmasını istedi. Aynı zamanda Konya vilayetine bağlı Isparta, Burdur, Sancakları ve Antalya'daki Müdafa-i Hukuk merkezleri ile daha kolay irtibat kurulabilecek kişi ve noktaların da araştırılmasını bildirdi.³⁵¹

³⁴⁵ BOA. DH. İ.U.M. EK. 113/10-6.

³⁴⁶ Demiryürek, "Kütahya Sancağında...", s.526.

³⁴⁷ *Salname-yi Vilayet-i Konya, 1328,s.152.*

³⁴⁸ *M.M. Z.C,c. 1, D. 3, İçs.1,İn.13, 29 Mayıs 1330:240; M.M. Z.C, C. 2, D.3.C.2.D.3,İçs.1.İn.37. 5 Temmuz 1330:392*

³⁴⁹ Demiryürek, "Kütahya Sancağında...", s.526.

³⁵⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:19, G:23, B:23-1.

³⁵¹ TİTE, Arşv. K: 310, G:44, B: 44-1; Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015, s. 107; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:131, B:131-1.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre Osmanlı Devletinin bu son seçiminin başarıya ulaşması ancak ve ancak Milli Mücadele taraftarı kişilerin seçilmesi ile mümkün olabilirdi. Dolayısıyla seçimlerde herkesin mebus adayı olmasını istemiyordu. Bunun yanında birçok seçim bölgesinde de seçimlere direkt müdahale ederek, mebus olmasını istediği kişileri vilayet ve sancak merkezlerine bildiriyordu. Doğal olarak Konya Sancağından da Milli Mücadele taraftarları kişilerin seçilmesi isteniyordu.³⁵² Bu yüzden Mehmet Vehbi Efendi ile Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin diğer üyeleri vakit kaybetmeden seçim hazırlıklarına başladı.³⁵³ Bu amaçla Konya sancağında önemli çalışmaları olan aynı zamanda Konya Müdafaa-i Hukuk üyesi Hadimli müderris Vehbi Efendi Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Konya merkezden adaylığını koydu.³⁵⁴

Buna mukabil Dâhiliye Nezareti daha seçimlerin başında Vilayetlere gönderdiği yazılarla sanki seçimlere müdahaleler olacağını biliyormuşçasına uyarılar da bulunuyordu. Nitekim Konya vilayetinin de içinde yer aldığı tüm vilayet ve sancak merkezlerine, 16 Ekim 1919'da seçimlerde uyulması gereken kuralları içeren bir yazı yolladı. Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa imzasıyla sancak ve vilayet merkezlerine gönderilen bu yazıda öncelikle memleket yararı için mebus seçimlerinin kanunlar ve tarafsızlık ilkesi çerçevesinde yürütülmesi gerektiği vurgulanıyordu. Ayrıca seçmenlerin hiçbir etki altında kalmadan oylarını kullanmaları gerektiği belirtiliyor ve seçimleri denetlemek üzere merkezden müfettişler gönderileceği bildiriliyordu. Askeri ve mülki memurların ayrıca siyasi fırkaların, cemiyetlerin kendi adaylarını kazandırmak amacıyla nüfuz kullanmalarına ve vazifelerini ihmal etmelerine meydan verilmemesi isteniyordu. Yazının devamında, seçimlerin dünya nazarındaki itibar açısından da son derece önemli olduğu ve milli hukuku muhafaza ve müdafaa için seçilecek mebusların, vatanın saadeti ve selameti endişesiyle hareket eden namus, iffet ve hamiyet erbabından olmalarına özen gösterilmesi gerektiği belirtiliyordu.³⁵⁵ Mustafa Kemal Paşa da aynı şekilde vilayet ve sancak merkezlerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Merkezlerinden hem milli teşkilatın derecesi hem de mebus seçim süreci konularında bilgi edinmeye devam

³⁵² Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015, s. 107

³⁵³ Atalay, *Milli Mücadele'de Konya...*, c.I, 1997, s.19; Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*,2017, s.231.

³⁵⁴ Sevgi Bayat, *Milli Mücadele Döneminde Konya Halkının Durumu Babalık Gazetesi*, Ankara 2015, s.43.

³⁵⁵ BOA. DH. İ.U.M. EK. 114/39-5.

ederek tedbiri elden bırakmıyordu.³⁵⁶ Zira Mustafa Kemal Paşa'ya göre seçimin başarıya ulaşması öncelikle ve sadece Milli Mücadele taraftarı kişilerin seçilmesi ile mümkün olabilirdi. Bu sebeple 1919 seçimlerinde herkesin mebus adayı olmasını doğru bulmuyordu. Bu nedenle bazı bölgelerde seçimlere direkt müdahale edilecek ve mebus olması istenen şahısların isimleri öne çıkartılmaya çalışılacaktı.³⁵⁷

Çanakkale Müstahkem mevki komutanı Miralay Şevket Bey'in 25 Ekim 1919 tarihinde "3. Kolordu Komutanlığında Nuh ve Bekir Sami Beylere verilmek üzere" başlığıyla Sivas'a gönderdiği acil şifreye göre; Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine üye olmayan bazı isimlerin de Konya'dan aday oldukları görülmekteydi. Buna göre Konya Sanacağından;

- 1-Asaf Muammer Bey
- 2-Agâh Mazlûm Bey (Samsun)
- 3-Bekir Sami Bey
- 4-Tevfik Hamdi Bey (İzmit)
- 5-Hâcı Bey (Aydın)
- 6-Refik İsmail Bey (Kırkkilise)
- 7-Süleyman Nüzhet Bey (Aydın)
- 8-Mahir Said Bey (Ankara)
- 9-Ahmed Refik Bey (Aydın) ve (Eskişehir)
- 10-Said Bey mütekâ'idin-i 'askeriyeden
- 11-Kemâl Midhat Bey (İstanbul)
- 12-Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)
- 13-Rana bey (Aydın)
- 14-Rauf Ahmed Bey (İstanbul)
- 15-Reşad Hikmet Bey (İstanbul)
- 16-Yahya Kemal Bey
- 17-Ali Haydar Mithat Bey (İstanbul) ve (Aydın)
- 18-Ebu'l-cihad Ali Rıza Bey (Kastamonu)
- 19-Nüzhet Sabit Bey (Aydın)

³⁵⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bo.

³⁵⁷ Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde ...*, 2015, s. 107; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:131, B:131-1.

- 20-Fazıl Ahmed
- 21-Aziz Samim Bey (Ankara)
- 22-Fazlı Bey
- 23-İsmail Fazıl Paşa (Ankara)
- 24-Rauf Nureddin Bey (Aydın)
- 25-Suad Bey ve İzmit mutasarrıfı
- 26-Moralızâde Halid Bey (Aydın)
- 27-Mahmud Sadık Bey
- 28-Vasıf Bey mütekâ'idîn-i 'askeriyeden (İstanbul)
- 29-Sırrı Bey Amasya mutasarrıf-ı sâbıkı
- 30-Abdurrahim Bey Felsefe doktoru
- 31-Sırrı Bey dava vekili
- 32-Yusuf Akçura Bey (İstanbul)
- 33-Hamdullah Hilmi Bey
- 34-Hüsni Hamid Bey dârü'l-fünûn mu'allimlerinden (Antalya)
- 35-Çobanoğlu Zeki

olmak üzere 35 Müdafaa-i Hukuk cemiyeti üyesi mebus adayı olmuştu. Bununla birlikte Fırkaya mensup olmayan adayların da azımsanmayacak kadar çok olduğu görülmektedir. Nitekim bu isimler;

- 1- Sabahaddin Bey (İstanbul)
- 2- Lütü Fikri Bey (İstanbul) ve (Dersim)
- 3- Celaleddin Arif Bey (İstanbul) ve (Karesi)
- 4- Hacı Fatih Efendi,
- 5- Hakkı Halid Bey,
- 6- Hakkı Bey,
- 7- Evkâf müze müdir-i sâbıkı, Mimar Kemaleddin,
- 8- İsmail Sıdkı Bey 'Adliye nâzır-ı sâbıkı (Aydın)
- 9- Veli Bey Aydın meb'ûs-ı sâbıkı,
- 10- Elmas Bey kezâ, Mehmet Ali Bey Canik meb'ûs-ı sâbıkı (Samsun)
- 11- Hâfız Mehmet. Bey Trabzon meb'ûs-ı sâbıkı
- 12- Mehmet Ali Kasım Bey Beyoğlu Belediye müdiri,
- 13- Emced Bey Bayezid Belediye müdiri,

- 14- Hamdi Bey Posta ve telgraf me'mûrîn müdir-i sâbıkı,
- 15- Münir Bey Evkâf-ı müsteşâr-ı sâbıkı (Çorum)
- 16- Babanzâde Mahmud Muhlis Bey (Dersim)
- 17- Cevad Bey esbak mâbeyn başkâtibi (İstanbul)
- 18- Salahaddin Bey müderris, (Mersin)
- 19- Süleyman Necmi Bey Doktor, (Canik-Samsun)
- 20- Osman Bey doktor,
- 21- Musa Kazım Bey doktor
- 22- Necmedddin Arif Bey,
- 23- Ahmed Rüstem Bey,
- 24- Ahmed Fahri Bey, telefon şirketi müdir-i esbakı,
- 25- Yusuf Razi Bey şurâ-yı devlet a'zâ-yı sâbıkasından, (Denizli)
- 26- Muammer Davud

olmak üzere 26 kişiden oluşuyordu. Görüldüğü üzere ilk anda toplam 61 kişinin aday olduğu Konya sancağında Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti tarafından seçilmesi istenmeyecek kişilerde aday olmuştu. Zira adayların neredeyse yarısı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine üye olmayan kişilerden oluşuyordu. Bu da Mustafa Kemal Paşa'nın seçimlerde tedbiri elden bırakmaması için yeterli bir sebepti.³⁵⁸ Ancak Konya'daki adaylar bu kadarla sınırlı kalmayacaktı. Zira 26 Ekim 1919 tarihli Yenigün gazetesinin haberinde Konya'dan namzetliğini ilan eden isimler arasında Konya Macarlarından Abdih Azmi, Kazım Hüsnü, Baba Zade Yusuf, Levleci Zade Hüseyin Tevfik, Karekan Eşrafından Mehmet Galip Bey'in isimleri verilmişti. Haberin devamında ise Konya eski valilerinden Hüsnü Bey ile Tüccardan Ermenekli Mehmet Nuri Bey'in de Ahali İktisat Fırkası adına namzetliklerini koyduğu belirtilmişti.³⁵⁹ Bu adayların yanı sıra 27 Ekim 1919 tarihli gazete haberinde 1908 ve 1914 Meclis-i Mebusan Meclisinde Konya Mebusu olan Ali Haydar Bey'inde³⁶⁰ tekrardan aday olduğunu görmekteyiz. Gazete haberinin devamında Haydar Bey'in adaylığından duyulan memnuniyet dile getirilmişti.³⁶¹

28 Ekim'de ise Çanakkale Mevki Kumandanı Şevket Bey tekrardan Sivas'a bir

³⁵⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206an.

³⁵⁹ *Yenigün*, 26 Teşrinievvel 1335, s.2.

³⁶⁰ *M.M. Z.C.*, c. 1, D.3, İçs. İn.23. 16 Haziran 1330,s.544.

³⁶¹ *Yenigün*, 27 Teşrinievvel 1335, s.2.

telgraf çekerek sancaktan yeni bir adayın olduğunu bildirmişti. Buna göre, Konya esnafından Tasvirici Velid Efendi de Konya'dan mebus olmak için Konya Heyet-i Temsiliye Merkezine müracaat etmişti. Şevket Bey, Sivas'a çektiği telgrafın devamında hem bu şahsın adaylığını bildirmiş hem de eğer Temsil Heyeti tarafından bu zatın adaylığı uygun görülürse seçilmesi için gerekli hazırlık ve önlemlerin alınmasını istemişti.³⁶²

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları seçimleri yakından takip ediyor ve Milli Mücadele taraftarı kişilerin seçilmesi için çabalıyordu. Buna mukabil daha önce de belirttiğimiz üzere seçimlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti dışındaki fırkalardan da adaylar bulunmaktaydı. Nitekim 30 Ekim 1919 tarihinde Çiftçiler Cemiyeti, Doktor Hulusi Beyin önderliğinde bir toplantı yaparak fırkaları adına Konya Sancağından eski Konya mebusu Ali Haydar ile Hamdi Beylerin tekrar aday gösterildiğini belirterek bu adayların Konya'ya doğru yola çıkmalarını istemişti.³⁶³

Bununla birlikte Konya Sancağında Kasım ayı başında bazı kazalarda seçimler başlamıştı. Nitekim 12. Kolordu Kumandanı Fahreddin Bey Sivas'a çektiği bir telgrafla Konya'nın bazı kazalarında Müntehib-i Sani seçimlerinin bittiğini haber verirken aynı telgrafta Müdafaa-i Hukuk üyelerinin seçimler sırasında kimlere nasıl yardım edebileceğini sorduklarını da belirtmiştir.³⁶⁴ Telgrafın devamında Galatalı Şevket Bey'den bahsedilerek Şevket Bey'in, Orhan Rifat Bey, isminde bir şahsın mebus seçilmemesi konusunda haber gönderdiği de belirtilmiştir. Burada bahsi geçen Galatalı Şevket Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Miralay Şevket Bey'dir. Şevket Bey yazışmalarında yer yer "İsa" kod adını kullanmış olsa da yazışmalarda genelde "Galatalı Şevket" ismini kullanmıştır.³⁶⁵ Fahreddin Bey'in bu telgrafına Sivas'tan Mustafa Kemal Paşa tarafından 20 Kasım 1919'da gönderilen cevapta ise telgrafta bahsi geçen ve genelde İstanbul'da değil de Anadolu dâhilinde bulunan ismin yani Orhan Rifat Bey'in Temsil Heyeti tarafından seçilmesinin münasip olduğu belirtilmiştir.³⁶⁶

³⁶² Ancak seçim sonuçlarına baktığımızda bu ismin mebus olarak seçilemediğini görüyoruz. ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bi

³⁶³ *Yenigün*, 30 Teşrinievvel 1335, s.2

³⁶⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:128, B:128aa.

³⁶⁵ Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal...*, 2018, s.199.

³⁶⁶ Ancak bu isimde Konya seçimlerinde mebus olarak seçilememiştir. ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:128, B:128ab.

Diğer yandan Dâhiliye Nezareti, 5 Kasım 1919'da vilayet ve sancak merkezlerine gönderdiği telgrafla mebus seçiminin tarafsız ve hür bir şekilde yapılmasını, milletin selameti endişesiyle hareket eden namus, iffet ve dirayet sahibi kişilerin seçilmesi konusunda çok titiz davranılmasını tekrar hatırlatmıştır. Telgrafın devamında seçimlerde ne derece ilerlendiği, mebus seçiminin gerçekleşip-gerçekleşmediği ve eğer gerçekleşiyse kimlerin nereden mebus seçildiği sorulmuştur. Ayrıca henüz seçim olmayan yerlerde adaylığını koyan isimlerin bildirilmesi de istenmiştir.³⁶⁷

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Şevket Bey'de 7 Kasım 1919'da Sivas'a çektiği bir telgrafla “...*Mu'allim Mehmet Vehbi Beyler ise sosyalistlerin namzedi olub kat'iyen intihâbları elzem...*” diyerek Vehbi Bey'in Konya'dan muhakkak seçilmesi gerektiğini belirtmiş, telgrafın devamında seçilmesi uygun görülmeyen isimlerin nereye bildirilmesi gerektiğini sormuştur.³⁶⁸

Kasım ayının ortalarına gelinmiş olmasına rağmen Konya sancağında yeni adayların isimleri zikredilmeye devam etmekteydi. Nitekim 9 Kasım 1919 da Konya'dan Miralay Şevket Bey Dârü'l-fünûn müderrislerinden İsmail Hakkı Bey'in de Konya merkez sancağından adaylığını koyduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı telgrafla bildirmişti.³⁶⁹ 14 Kasım 1919 tarihli Yenigün gazetesinin haberinde de eski mebuslar Mehmet Emin Bey, Hasib Efendizade ve hukuk mektebi muallimlerinden Niğdeli Hilmi Efendi (Mustafa Hilmi Soydan) ile birlikte Eski vali Hasan Bey, vilayet mektupçusu Mustafa Bey, istinaf aza sabıkasından Lütfi Bey, Askeriyeden emekli olmuş Yusuf Ziya Paşa, Konya eski belediye reisi Ahmet Muhtar Bey ve Konya üst

³⁶⁷ BOA. DH. İ.UM. EK. 114/83-1; *Meb'ûsân intihâbâtının kemâl-i hürriyet ve bî tarfî ile icrası bir hukûk -i mukaddese-i milliyeyi muhafaza ve müdafaa için tevkil edecekleri zevatın münhasıran selâmet ve saâdet-i Feke endişesiyle hareket eden, namus, iffet, hamiyet ve dirâyet erbabından olmalarına pek ziyade dikkat ve itina edilmesi lazım geldiğinin müntehablara suret-i ihtârı 16 Teşrinievvel 1335 taihli telgrafla tebliğ edildiğinden merkezce de husûl-i ittıla' için intihâbât ne dereceye geldi meb'ûsân intihab eden yerler oldu mu, Olmuş ise kimler nereden meb'us şntihab edilmişlerdir. Ve henüz intihab olunmayan mahallerde namzedliğini i'lân eden zevat kimlerdir. Serian malumat i'tâsı. ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bt*

³⁶⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bl

³⁶⁹ Burada bahsi geçen Dârü'l-fünûn müderrislerinden İsmail Hakkı Bey'in daha önce verdiğimiz namzet listesinde bahsi geçen Hakkı Bey'le aynı olup olmadığını bilmiyoruz. ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-cd

yargı ceza reisi Mehmet Necati Bey ile ismi verilmeyen yirmi kişinin daha adaylığını koyduğu belirtiliyordu.³⁷⁰

Buna mukabil Harbiye Nazırı Cemal Paşa 17 Kasım 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği şifre telgrafta eski Konya mebuslarından Hasib Efendizade Ali Haydar Beyler'in hükümet tarafından mebus seçilmesinin son derece sakıncalı olduğunu belirterek bu kişinin mebus seçilmemesi yönünde telkinde bulunmuştu. Harbiye Nazırı Cemal Paşa, ayrıca eski Konya mebuslarından Mehmet Emin, Ahmet Cevdet ile Reisi Müftizâde Kazım ve Türk Dünyası başmuharriri Nebizâde Mehmet Efendilerin de hükümet tarafından mebus olarak seçilmesinin istenmediğini bildirmişti.³⁷¹

Bu süreçte Ali Rıza Paşa Hükümeti de gelişmeleri yakından takip etmek ve seçimleri denetlemek için Anadolu'ya iki gruptan oluşan bir heyet gönderilmesine karar vermişti.³⁷² Heyetlerden Hurşit Paşa Heyeti Konya'nın da içinde bulunduğu İzmit, Eskişehir, Afyon, Aydın, Karesi ve Bursa bölgelerini teftiş edecekti. Aslında heyet öncelikle İzmit ve Eskişehir'deki seçimi denetleyecek sonrasında ise Konya Sancağına gidecekti. Ancak son anda alınan kararlar doğrultusunda heyet doğrudan Konya Sancağına gelmişti.³⁷³

Burada dikkat çeken husus Hurşit Paşa heyetinin diğer vilayetlerden önce neden Konya vilayetine geldiğidir. Aslında sebebi Milli Mücadele düşmanı Konya valisi Cemal Bey, Zeynel Abidin ve biraderinin çıkarmış olduğu Bozkır isyanıdır. Zira Konya'da patlak veren Bozkır isyanının henüz neticelenmiş olması ve hükümetin bu heyet vasıtasıyla bölgeyi kontrol altına almak istemesi nedeniyle Hurşit Paşa heyeti öncelikle Konya Sancağına gelmiştir. Nitekim Hurşit Paşa'nın Konya'ya gelmesinden sonra Harbiye nezaretine gönderdiği aşağıdaki raporda bunu doğrulamaktadır:

"Konya'daki intihabata ve Kuvay-i Milliye'nin vaziyeti ile ve bozkır hadisesine dair Heyet-i Teftişiyemizce icra edilen tahkik hülasası bervech-i ati arz olunur:

Henüz hitam olmamış olan müntehib-i sani intihabatına hiç bir taraftan hiçbir suretle müdahale va-ki olmayıp ahkâm-ı kanun dairesinde Kemal'i serbesti ile icra edilmekte olduğu anlaşılmuştur." Kuvay-i Milliye'nin Konya'da tesir ve nüfuzu cari olup ancak ahaliden cebren iane arzı gibi ahval gayr-ı vakidir. Bozkır hadisesi ve Kuvay-i Milliye'nin eski İttihat ve

³⁷⁰ Yenigün, 23 Teşrinisani 1335, s.3.

³⁷¹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-cp

³⁷² Selçuk Duman, "Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Kuruluşu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, Elazığ, 2002, s. 353.

³⁷³ İkdâm, 11 Kânunuevvel 1335, s.1; BOA. BEO. 4598-34433:1

*Terakki Fırkası mensubini tarafından teşkil edilmiş ve bu suretle Furka-ı mezkurenin yeniden makam-ı iktidara gelmesi ihtimali hasıl olmuş olduğu zahabiyle buna mümanaat edilmek üzere Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından vaki olan teşebbüsat ve teşvikat neticesi olarak hadiseye Vali-yi Sabık Cemal Bey ve Zeynel Abidin ve biraderi Şeyh Ziya Efendiler ile Konya ve Bozkır'da bulunan akraba ve taraftarlarının sebep verdikleri anlaşılmıştır.*³⁷⁴

Konya'da altı gün kalan heyet,³⁷⁵ hazırladığı raporda, Dâhiliye Nezaretine Konya'da yapılan seçimlerde herhangi bir sorun yaşanmadığını ve halkın serbest şekilde oylarını kullanabildiğini bildirmiştir.³⁷⁶ Ayrıca heyet, raporunda Konya Sancağında seçim dışında sancağın yönetimi ile alakalı yapılan bazı yolsuzluklar hakkında da bilgi vermiştir. Gönderilen raporlardan Hurşit Paşanın Konya'da seçimlerin teftişinden çok bölgede çıkan isyanlar ile alakadar olduğu ve halkı teskin etmeye çalıştığı da anlaşılmaktadır.³⁷⁷ Hurşit Paşa Heyeti burada ki tetkiklerini bitirdikten sonra Aydın, Karesi, Hüdavendigâr ve diğer vilayetlere gitmek üzere yola çıkmıştır.³⁷⁸

Hurşit Paşa'nın Dâhiliye Nezaretine verdiği rapor dışında ayrıca İkaz gazetesine verdiği bir demece göre Heyet İstanbul'dan doğruca Konya'ya gelmiş ve geldikleri tarihte Konya Sancağında Muntehib-i Sani seçimleri bitmiştir. 23 Kasım 1919 tarihli Vakit gazetesi haberinde de Hurşit Paşa aynı şekilde Konya Sancağında hem Muntehib-i Sani seçimlerinin bittiğini hem de seçimlere Rum ve Ermenilerin de katıldığını belirtmiştir.³⁷⁹

Konya sancağında Muntehib-i Sani seçimlerinin tam anlamıyla bitmesiyle artık mebus adayları kesinleşmeye başlamıştı. Aday sayısı çoğaldıkça Müdafaa-i Hukuk Merkezi adına kimlerin kati suretle seçilmesi gerektiği konusu da önem kazanmıştır. Buna müteakip Konya sancağı Heyet-i Merkeziyesine Sivas'tan 3 Aralıkta çekilen telgrafta *Muslihiddin Adil Bey* ve *Heyet-i Temsiliye Üyesi Hakkı Behiç Bey*'in seçilmelerinin mümkün olup olmadığı sorulmuştur. Ayrıca telgrafta bu isimlerin seçilmesinin memnurluk verici olacağı da bilhassa belirtilmiştir.³⁸⁰

Neticede adayların neredeyse tamamı belli olmuş ve bundan sonraki süreçte asıl merak edilen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin telkin ettiği şahısların Konya Sancağından

³⁷⁴ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.286.

³⁷⁵ Yenigün, 19 Kânunuevvel 1335, s.1.

³⁷⁶ İkdâm, 11 Kânunuevvel 1335, s.1; BOA. BEO. 4598-34433:1

³⁷⁷ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.290.

³⁷⁸ Yenigün, 19 Kânunuevvel 1335, s.1.

³⁷⁹ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.287.

³⁸⁰ Ancak Konya seçimlerinin sonucuna baktığımız zaman bahsi geçen bu isimlerin ne Konya merkez sancaktan nede Konya Vilayetine bağlı müstakil livalardan seçilemediğini görüyoruz. Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.293.

mebus seçilip-seçilmeyeceği idi. Zira Mustafa Kemal Paşa seçim bölgeleri ile sürekli iletişim halindeydi. Nitekim “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal Paşa* ” imzalı beyanat da;

“Milletin ruh ve vicdanından tuğyan eden vahdet ve azim ve irade sayesinde vaziyet-i siyasiyenin vatanımızın tayin-i mukadderatı ile milletimizin hukuk ve istiklali mevzubahs olduğu bu hengâme-i tarihide lehü'l-hamd lehimize döndüğünü kemal-i şükranla idrak ediyoruz. Cenab-ı hakkın inayet ve adaletine sığınan millet-i necibemiz böyle yekvücut bir halde ve sarsılmaz bir azim ve iman ile kaldıkça hiç şüphesiz amal-i meşruasına nailiyetle mesut olacaktır. Binaenaleyh mevcudiyet-i milliyemizi yar ve ağyar nazarında izhar ve ispat eden teşkilatın nizamname mucibince taazzu ettirilmesi ve bilhassa küçük büyük bilcümle merkezlerin birbiriyle Heyet-i Merkeziye ile sıkı bir irtibat tesis eylemeleri, bugünün en mühim ve hayati vazife-i milliye ve vataniyesidir. Bu sebeple hususat-ı mezkureye son derece ehemmiyet verilmesini tekid ile ve teşkilatın tevsi ve teşmil derecesi hakkında peyderpey i'tâ-yı malumat olunmasını rica eyeriz.”³⁸¹

bunu açıkça ortaya koyuyordu. Görüldüğü üzere bir yanda İstanbul Hükümeti ve görevlendirdiği Teftiş Heyetleri bir yanda da Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti seçimler konusunda oldukça sıkı önlemler almaya gayret gösteriyordu. Bu koşullar altında tespit edebildiğimiz kadarıyla Konya sancağından aday olanların sayısı 100'ü geçmişti. Bununla birlikte Osmanlı Devletinin uyguladığı seçim kanununa göre adaylar 3 yerden namzetliklerini koyabiliyordu. Aynı şekilde Konya'dan adaylığını koyan bazı isimlerin de başka sancaklardan aday olduğunu görmekteyiz. Bu adaylar arasında önemli isimlerden Karakol Cemiyeti kurucu üyelerinden Kara Vasıf ve Bekir Sami Bey ve Yusuf Akçura'da bulunmaktadır.³⁸² Kara Vasıf Konya ile birlikte Sivas'tan da aday olmuştur. ³⁸³ Yusuf Akçura'da Eskişehir sancağından adaylığını koyduğunu bildirmiştir.³⁸⁴

Konya sancağı ile birlikte iki yerden adaylığını koyan bir diğer önemli isimde Bekir Sami Bey'dir. Mütareke öncesi Beyrut Valisi olarak görev yapan Bekir Sami Bey Erzurum Kongresinde seçilen Heyet-i Temsiliye üyeleri arasındadır. Mustafa Kemal Paşa da 1919 seçimlerine kadar bu göreve devam etmesi gerektiğini düşünmektedir.³⁸⁵

³⁸¹ BOA. DH. KMS. 56-1/44-20.

³⁸² Milli Türk Fırkasının sadece İstanbul'dan aday gösterdiği Dr. Adnan Adıvar meclise Mebus olarak girebilmiştir. Kemal, Şenoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Fikir Hayatında Yusuf Akçura'nın Yeri*, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.14-15.

³⁸³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-cm.

³⁸⁴ ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:19, G:177, B:177.

³⁸⁵ “*Bu seçilenler hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Bey'ler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler Sivas Kongresine katılmışlar ve ondan sonra biri Erzurum'a diğeri Erzincan'a dönmüşlerdir. Raif Bey ve Sivas Kongresinde heyete katılan Bekir Sami Bey, İstanbul Meclis-İ Mebusan'ına Gidinceye Kadar Çalışmışlardır.*” Mustafa Bostancı, “Milli Mücadelede Erzurum Kongresi Ve Kararları”, *Neşehir Hacı*

1919 seçimlerinde Konya merkez sancağından aday olan Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Temsil Heyeti adına aynı zamanda Amasya'dan da adaylığını koymuştur.³⁸⁶

İki yerden adaylığını koyan bir başka isimde İsmail Fazıl Paşa'dır. Mondros Ateşkesinden sonra Anadolu'da başlatılan bağımsızlık mücadelesinde yer alan önemli isimler arasındadır. İsmail Fazıl Paşa Mustafa Kemal Paşa ve İttihat ve Terakki yetkilileriyle birlikte Hürriyet ve İtilaf fırkası ile de arası oldukça iyi olan birisidir. Bu yakınlığı da Mustafa Kemal Paşa'nın işine gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa ile aralarında okul yıllarından tanışıyor olmalarından kaynaklanan bir bağ vardır.³⁸⁷ İsmail Bey'de 1919 seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa tarafından Konya'dan aday gösterilen isimler arasındadır. Konya'nın yanı sıra Yozgat'tan da adaylığını koymuştur.³⁸⁸

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti Milli Mücadele taraftarı adayları iki üç seçim bölgesinden aday göstererek seçilme şanslarını arttırmaya çalışarak ve mecliste kendi düşüncesinde hareket edecek kişi sayısını çoğaltmaya çalışmıştır. Nitekim Konya Sancağının da aralarında bulunduğu birçok bölgede Temsil Heyeti tarafından belirlenen isimlerin büyük çoğunluğu seçilmeyi başarmıştır. Bu da bize Temsil Heyetinin tek amacının Mebusların hangi sancak veya vilayetten aday olduklarının değil, meclise seçilip seçilmedikleri ile ilgilendiğini göstermektedir.

Ayrıca Konya Sancağından adaylar arasında oldukça önemli isimler olduğu da göze çarpmaktadır. Bunlar hakkında da kısaca bilgi vermenin önemli olduğu kanaatindeyim.

Kara Vasıf Bey:

1872'de Yemen'de doğan Kara Vasıf Bey Harbiye Mektebini bitirdikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olmuştur. Mondros Mütarekesi sonrasında İttihat ve Terakki üyelerinin sürgüne gönderilmesi ile ülkede kalan İttihatçılar arasında gizli

Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dergisi, 4-2015, s.195; Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Ankara, 2016, s.44-45.

³⁸⁶ *M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336. s.4.*

³⁸⁷ İsmet Türkmen, "I. TBMM Hükümeti Döneminde İsmail Fazıl Paşa'nın Nafia Vekilliği Görevi (1920-1921), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.10, S. 3, 2008, s.139*

³⁸⁸ *M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336. s.3.*

direnış grubu Şeklinde ortaya çıkan cemiyet, bir müddet sonra Anadolu’da başlatılan Millî Mücadele’yi destekleyen gizli bir kuruluŐa dönüşmüştür.³⁸⁹

İttihatçı Talat Paşa Anadolu’dan ayrılmadan önce Kara Vasıf ve Kara Kemal’e gizli bir örgüt kurmaları için beraber hareket etmelerini ve İttihatılığı bırakmamalarını tembihlemiştir. Lidersiz kalan arkadaşlarının itttihatılıklarını devam ettirebilmeleri için gizli bir kuruluŐla birbirlerine bağlanmaları istemiştir. Böylece kurulan Karakol Cemiyeti Anadolu’da ulusal mücadelenin kazanılması için birçok önemli olaya imza atmıŐtır.³⁹⁰ 1919 seçimlerine Konya merkezden Mebus adaylığını koymuŐsa da seçilememiştir, ancak Sivas’tan Mebus olarak Meclise girmeyi başarmıştır.³⁹¹ Ayrıca neden Konya’dan aday olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

12 Ocak 1920’de toplanan son Osmanlı Meclisi Mebusanı’na katıldı ve İstanbul’un 16 Mart 1920’de işgalinden sonra Malta sürgünleri arasında yer aldı. Bir buçuk yıllık sürgün hayatının ardından 21 Şubat 1921’de başlayan Londra Konferansı sürecinde esirler konusu da gündeme getirilmiş ve TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey 109 kişilik sürgün listesinden ilk etapta 59’unun hemen salıverilmesini talep etmişti. Geneli askerî önderlerden oluşuyordu. 16 Mart 1921’de iki taraf arasında anlaşma yapılarak Kara Vasıf ve Rauf Bey’ler ancak 1921 yılının Kasım ayında serbest kalabilmiŐtir.³⁹²

23 Kasım 1921’de Sivas Mebusu olarak TBMM seçildikten sonra ikinci grup içinde yer almıştır. 1923’te toplanan İkinci Dönem TBMM’ye seçildikten sonra ise 17 Kasım 1924’te kurulmuş olan *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına* katılmıştır. Fırkanın 5 Haziran 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararı kapatılmasından sonra 1926’da İzmir’de Mustafa Kemal Paşa ’ya suikast düzenlenmesi olayına karıŐan kırk dokuz kişi arasına

³⁸⁹ Ersin Müezzinoğlu, Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar zerine Bir Değerlendirme, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, 2016, s.2917.

³⁹⁰ Mondros AteŐkesinin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri Ermeni tehcirinden İttihat ve Terakki üyelerini sorumlu tuttıkları için hemen tutuklayarak sürgün etmişlerdir. Talat Bey’de Anadolu’dan ayrılırken Kara Vasıf ve Kara Kemal’e gizli bir örgüt kurmaları için beraber hareket etmelerini ve İttihatılığı bırakmamalarını tembihlemiştir. Böylece kurulan Karakol Cemiyeti Anadolu’da ulusal mücadelenin kazanılması için birçok önemli olaya imza atmıŐtır. Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında...*, 2018, s.168.

³⁹¹ *M.M.Z.C*, c. 1, D. 4, İs.1, İn.1, 12 Knununusani 1336. s.2

³⁹² Müezzinoğlu, Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar...,2016, s.2925-2926.

ismi karışmış ve yargılanmıştır.³⁹³ Buna mukabil dava sonucu aklanmış ve 1931 yılında hayatını kaybetmiştir.³⁹⁴

Yusuf Akçura Bey:

1876 yılında Volga kıyısında bulunan Simbir şehrinde dünyaya gelen Yusuf Akçura, varlıklı bir aileye mensup idi. Çocuk yaşta babasını kaybetmiş annesi ise kızakla kaza geçirince yatalak olmuştu. Bunun üzerine 1883 yılında annesi ile birlikte Odesa üzerinden İstanbul' a gelmeye karar verirler. İlkokulu ve Askeri Rüştiye'yi burada bitirdikten sonra Pangaltı'da ki Harbiye Mektebi'ne yazılmıştı. Burada Jön Türklerle kurduğu ilişkiler yüzünden tutuklanıp Fizan' a sürüldü. Ancak bir süre sonra Trablusgarp'ta rütbeleri geri verilerek tekrar göreve başladı. Ancak kendisi bunu istemeyerek bir yıl sonra, 1899'da kaçarak Fransa'ya yerleşti. Yusuf Akçura ve arkadaşı Ahmet Ferit, birlikte Paris'e geldikten sonra "*Serbest Ulumi Siyasiye Mektebi*"ne kaydoldular. Her ikisi de burada ünlü tarihçi Albert Sarel ve Emil Bautmey'den ders alarak batı kültürünü de yakından inceleme imkânı bulmuştu. Yusuf Akçura, bitirme tezi olarak hazırladığı "*Osmanlı İmparatorluğu Müesseselerinin Tarihine Ait Bir Tecrübe*" adlı çalışmasıyla 1903 tarihinde üçüncülükle bu okuldan mezun oldu. 1905 Rus Parlamentosunda "*Rusya Müslümanlar İttifakı*" adlı siyasi partinin kurulmasına öncülük etmişti.³⁹⁵

Kazan'da Türklerin gazete çıkarmasına izin verilmesinden sonra, "*Kazan Muhbiri*"ni çıkarmaya başladı. Bir yandan da Anadolu'da Abdülhamit yönetimine karşı çalışanlarla da irtibat halindeydi. Akçura bu süre zarfında Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerini tahlil ettiği "*Üç Tarz-ı Siyaset*" isimli ünlü eserini yayınladı. Bu eseri Kazan'da yazmıştı ancak Rus idaresi yüzünden Kahire'de çıkan Türk Gazetesin de yayımlamak zorunda kalmıştı.³⁹⁶

1908 yılı sonlarına doğru Mülkiye Mektebinde Müdür Celal Beyin nezaretinde "*Türk Derneği*", kuruldu. Böylece "*Türk Derneği Dergisi*" nin ilk sayısı 1911'de çıkarıldı. 7 sayı yayımlandıktan sonra, yerini "*Türk Yurdu*" dergisi çıkarılmaya

³⁹³ Gülten Savaşal Savran, 1926 İzmir Suikastı Ve İstiklal Mahkemeleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İzmir 2006, s.42.

³⁹⁴ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi...*,1983, s.36.

³⁹⁵ Sayim Türkman Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, Atatürk Üniversitesi, *Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, c.III,S.4, 2003, s.135.

³⁹⁶ Ercüment Berk, Yusuf Akçura Ve Fikirleri, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, Erzurum 2017, s.483.

başlandı. Daha sonra Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin zade Ali ve Akil Muhtar Bey önderliğinde 18 Ağustos 1911'de "*Türk Yurdu Cemiyeti*" kuruldu. 12 Mart 1912 de "*Türk Ocağı*" kurulmasıyla 20 Haziran 1912 tarihinde, cemiyetin adı "*Türk Ocağı*" olarak değiştirildi. Böylece "*Türk Yurdu*" dergisi, Türk Ocağı'nın yayın organı oldu ve Yusuf Akçura, 1931 yılına kadar bu dergiyi yönetti.³⁹⁷

Türk adını taşıyan ilk siyasi parti olan "*Milli Türk Fırkası*"na katılan Yusuf Akçura, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yapılan 1919 seçimlerinde, Konya'dan aday olarak gösterilmiştir. Ancak bu seçimlerde Konya'dan Mebus olarak seçilememiştir.³⁹⁸ Aynı yıl Bolşevik İntihali ile Rusya, I.Dünya Savaşı'ndan çekilince Yusuf Akçura, Türk esirlerinin yurda dönmeleri için Kızılay tarafından Rusya'ya gönderildi. Yurda döndükten sonra 1921-1922 yıllarında Ankara'daki Serbest Halk Dersleri kurslarında ve Ankara Hukuk Mektebinde ders verdikten sonra 1923 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkasından İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 1934' e kadar Mecliste İstanbul'u temsil etti. Ölümünden bir yıl önce de Kars milletvekili oldu. 12 Mart 1935'te, İstanbul'da vefat ederek Edirne Kapı Şehitliği'ne defnedildi.³⁹⁹

Bekir Sami (Kunduk) Bey:

Bekir Sami Bey 1865 tarihinde Kuzey Kafkasya'nın Osetya Bölgesi'nde doğdu. Rus ordusunda General iken Osmanlı İmparatorluğu tarafına geçip, Türk ordusunda da Generallik yapmış olan Musa Kunduk Paşa'nın oğludur. Mütareke öncesi son görevi Beyrut Valiliğidir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyin çağrısı ile Anadolu'ya geçmiş ve Sivas Kongresi'nden itibaren Milli Mücadelenin içinde yer almıştır. Erzurum Kongresi sırasında Sivas'ta olmasına rağmen Temsil Heyeti üyesi seçilmiştir. Amasya Görüşmesinde İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti arasındaki ilk resmi görüşmede Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile birlikte hazır bulunmuştur.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Türkman, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp...,2003, s.137.

³⁹⁸ Milli Türk Fırkasının sadece İstanbul'dan aday gösterdiği Dr. Adnan Adıvar meclise Mebus olarak girebilmiştir. Kemal, Şenoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Fikir Hayatında Yusuf Akçura'nın Yeri*, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.14-15.

³⁹⁹ Berk, Yusuf Akçura Ve Fikirleri,2017, s.488.

⁴⁰⁰ Halime Demirel, Bekir Sami Bey ve Faaliyetleri, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü,Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Ankara 1994. S.7.

Temsil Heyetinin Ankara'ya taşınmasından sonra yapılmış olan son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçiminde Amasya mebusu olarak katılmıştır. Ancak meclisin 16 Mart 1920 tarihinde bu İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra Ankara'ya dönmüş ve TBMM'ne katılmıştır. TBMM bünyesinde oluşturulan ilk Hükümette Türkiye'nin ilk Dışişleri Bakanı olmuştur. Bu süre zarfında Ankara Hükümeti temsilcisi olarak Londra Konferansına katılan heyette yer almıştır.⁴⁰¹ Daha sonra 8 Mayıs 1921'de Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa ettikten sonra TBMM'nin ilk dönemlerinde iki dönem Tokat Milletvekilliği yaptı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Partinin kurucuları arasında yer alan Bekir Sami Bey fırkanın dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatılmasından sonra meclisteki görevine geri döndü. Bununla birlikte İzmir Suikastına karıştığı iddiasıyla bu partinin tüm üye ve kurucuları ile birlikte İstiklal Mahkemesinde yargılandı. Bu davadan berat etti ancak bu olaydan oldukça etkilenen Bekir Sami Bey 1933 yılında İstanbul'da vefat etti.⁴⁰²

Konya Valisi Cemal Bey:

Cemal Bey, 1862 yılında Antalya'da dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Nafiz Efendidir. Mülkiye Mektebi'nde okuduktan sonra üç yıl nahiye müdürlüğü yapmış ve daha sonra 1887 senesinde Ünye kaymakamlığına atanmıştır. 1903 yılında mutasarrıflığa terfi ettirilerek Kerkük Sancağına atanmıştır. Dokuz yıl mutasarrıflık yaptıktan sonra 1912 yılında Elazığ valisi olmuştur. Elazığ valisi olarak görev yaptığı süre içerisinde Ermenileri himaye ettiği gerekçesiyle valilik görevinden alınarak 1 Mayıs 1915 tarihinde emekli edilmiştir. Bu olay hakkında gazetelerde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından önce hapsedildiği ve sonra emekli edildiği belirtilmiştir. Ayrıca Cemal Bey'in Bekirağa Bölüğü'nde yattığından bahsedilmektedir. Dahası Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucularını gösteren listede "*Eski İzmit Mutasarrıfı Cemal Bey*" olarak ismi geçmektedir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi olan Cemal Bey'in hapis yatması ise muhtemelen Mahmut Şevket Paşa suikastından sonradır.⁴⁰³ İttihatçılara bu süreden sonra düşman olan vali mütareke döneminde İstanbul Hükümeti tarafından 28 Kasım 1918 tarihinde Konya Valisi olarak atandı. 4 Mart 1919 tarihinde Damat Ferit kabinesinin kurulmasından sonra Dâhiliye Nazırlığına getirildi ve 7 Mart 1919 tarihinde

⁴⁰¹ Erkin Akan, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921- 12 Mart 1921), *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl.16, Bahar.2018, S.24.s.246.

⁴⁰² Demirel, Bekir Sami Bey..., 1994, s.146-147.

⁴⁰³ Akcan- Geçikli, Milli Mücadele'de "Artin" Cemal..., 2017, s.2-3.

Konya Valiliğinden ayrıldı. Böylece Konya'daki birinci valiliği son bulmuş oldu. Dâhiliye Nazırlığı yaptığı dönemde İngilizlerden izin almadan İstanbul Polis Müdürünü değiştirmeye kalkışması yüzünden Damat Ferit Paşa'nın ikinci kabinesine alınmadı. 24 Nisan 1919'da tekrar Konya Valiliğine atandı. Burada da rahat durmayarak Kuvay-ı Milliye karşıtı faaliyetlerde bulundu. Özellikle Sivas Kongresi'ne delege gönderilmesini engellemesinden sonra Temsil Heyeti tarafından Miralay Refet Bey Konya'ya gönderildi.⁴⁰⁴

İttihat Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele düşmanı olan Cemal Bey 'e karşı başta Konya halkı olmak üzere Konya'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri onu Konya'dan uzaklaştırmak için çalışmıştır.⁴⁰⁵ Bu çalışmalardan sonra tutuklanacağını anlayınca 26 Eylül 1919'da İstanbul'a kaçan Cemal Bey İstanbul'da kısa süreliğine Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde tutuklanmış Damat Şerif Paşa'nın tutuklamadan haberdar olmasından kısa süre sonra Cemal Bey serbest kalmıştır. Cemal Bey tahliye edildikten sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin yönetim kadrosunda yer almıştır. Milli Mücadele düşmanı Damat Ferit Paşa tarafından desteklenen vali bir süre Ticaret ve Ziraat Nazırlığı yaptıktan sonra Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Damat Ferit ve daha birçok Milli Mücadele karşıtı gibi yurt dışına kaçmıştır. 1924 yılında tekrar yurda dönen Cemal Bey Daivan-ı Harb ve İstanbul Cinayet Mahkemelerinde yargılanmış ve tekrar yurt dışına sürgün edilmiştir.⁴⁰⁶

2 Ağustos 1933 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'dan Cumhuriyet'in 10. yılı sebebiyle af talebinde bulunmuş dahası 11 Eylül 1933'te bir mektup daha yollamıştır. Daha sonra 27 Ekim 1937'de de yazdığı mektupta, artık yetmiş beş yaşında olduğunu ve kalan ömrünü vatanında ve ailesinin yanında geçirmek istediğini ifade etmiştir. “Yüz ellilikler”⁴⁰⁷ listesinde Sevr Anlaşmasını imzalayanlar arasında olduğu için, 1927'de

⁴⁰⁴ Kamil Erdeha, Yüzellilikler yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi, Tekin Yayınevi, İstanbul 1998, s.41.

⁴⁰⁵ Gülseren, Çınar, *Balkan Savaşları'ndan Millî Mücadele'ye Şehit Olan Konyalılar Üzerine Bir Sosyal Tarih Araştırması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009,s.38

⁴⁰⁶ Akcan- Geçikli, Milli Mücadele'de “Artin” Cemal..., 2017, s.15-17.

⁴⁰⁷ Milli Mücadele döneminde İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti ile işbirliği yapanlar Lozan Anlaşması'ndan sonra genel bir Af Kanunu kapsamı dışında tutularak vatandaşlıktan çıkarılarak yurda girişleri yasaklanmıştır. Bu listede yer alanlara “Yüzellilikler” olarak adlandırılmıştır. Murat Yümlü, Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme, *History Studies*, Volume 2 / 3 2010,s.334.+

vatandaşlıktan çıkarılan Cemal Bey, Cumhuriyetin ilanından on beş sene sonra affın çıkmasıyla beraber Köstence'den "Romanya" vapuruyla 26 Temmuz 1938'de İstanbul'a dönmüş ve Keşmir soyadını almıştır. İstanbul Valiliğince her ay hakkında rapor tutulan Cemal Keşmir Bey 29 Eylül 1949'da, 87 yaşında Cerrahpaşa Hastanesi'nde ölmüştür.⁴⁰⁸

Görüldüğü üzere Milli Mücadele adına oldukça önemli isimler Konya Sancağından adaylığını koymuştu. Buna mukabil zikredilen bu önemli isimlerden ziyade başka isimler Konya halkı tarafından mebus seçilmişti.

Nitekim Aralık ayı sonlarında Konya Sancağında yapılan seçimler tamamlanmış ve mebuslar belli olmuştu. Buna göre Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına Konya merkez sancağından Temsil Heyeti adına aday olan Akşehir Tüccarından Hacı Bekir (Sümer) Efendi, Kazım Hüsnü Bey, Hadimli Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi, Musa Kazım (Onar) Efendi, Ömer Vehbi (Büyük Yalvaç) Efendi olmak üzere beş mebus seçilmişti.⁴⁰⁹

Konya'dan mebus seçilen bu isimler Konya Müdafaa-i Hukuk Teşkilatının çalışmalarında önemli katkılarda bulunmuş ve Milli Mücadele taraftarı olan kişilerdi. Buda bize Mustafa Kemal Paşa'nın Konya'da seçim çalışmalarında etkili ve güçlü olduğunu göstermektedir.

Seçimlerin tamamlanmasından sonra Kuvâ-yı milliye Hey'et-i Merkeziye Reisi Namına Rıfat Bey Ali Fuat Bey'e 29 Aralık 1919 tarihinde Konya'dan Ankara'ya gidecek olan mebusların, Ankara'dan İstanbul'a doğru yola çıkışlarını bir belge ile bildirmesini istemişti. Ayrıca Temsil Heyeti azalığına seçilen mebusların yola çıkmaları için gerekli olan belge suretinin aynı telgrafta yer aldığını ve bu belge ile yola çıkmaları gerektiği belirtmişti.⁴¹⁰

Mustafa Kemal Paşa 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e 31 Aralık 1919'da bir telgraf çekerek seçilen mebusların İstanbul'a geçmeden önce mutlaka seçim sonrası son durumu değerlendirmek üzere Eskişehir'de toplanmalarını ve daha sonra Ankara'ya

⁴⁰⁸ Pınarcı, *Cemal Bey'in Konya Valilikleri...*, 2006 s.4.

⁴⁰⁹ Avas, *Milli Mücadele'de...*, Ankara, 1998, s.91; Akdağ, "Milli Mücadele'den Çok ..." 2008, s.221; *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.3, 12 Kânunusani 1336, s. 4; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:22, G:43, B:1

⁴¹⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16ab

gelmelerini istedi. Aynı telgrafta kendisinden ayrıca mebusların Ankara'ya ulaşmaları konusunda elinden gelen yardımı yapmasını da bildirdi.⁴¹¹

Bu telgraflardan sonra seçilen mebuslar Ankara'ya doğru yola çıkmaya başladı. Fahrettin Bey'in belirttiğine göre Mehmet Vehbi Efendi ve Ömer Vehbi Efendi 11 Ocak 1920'de Konya'da Alaaddin Tepesinde yapılan mitingden sonra yani 12 Ocak'ta İstanbul'a doğru hareket etmiştir.⁴¹² Konya Valisi Suphi Bey'de Mustafa Kemal Paşa'nın 12 Ocak 1920 tarihinde Konya'ya çektiği telgrafına cevap olarak Konya mebuslarından Hacı Bekir Sümer Efendinin bir hafta evvel yani 8 Ocakta Ankara'ya uğramak üzere yola çıktığını bildirmiştir. Ancak Mebuslardan Musa Kazım Bey ve Kazım Hüsnü Bey'in İstanbul'a doğru ne zaman yola çıktıkları konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.⁴¹³

2.2.1. Meclis-i Mebusan ve Konya Mebusları

Seçimlerin bitmesinden sonra İstanbul'a gelen mebuslar ile Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 tarihinde Bursa Mebusu Hacı İlyas Efendi başkanlığında ilk oturumunu gerçekleştirmiştir.⁴¹⁴ Bazı yerlerde seçimler geç bitmiş, bazı mebuslar ise meclise gelirken ulaşımda bazı aksaklıklar yaşamıştır. Bu yüzden mebusların hepsi farklı tarihlerde meclise katılabilmıştır.⁴¹⁵

Birinci oturumda Mehmet Emin Bey (Niğde), Şakir Bey (Gelibolu), Rahmi Bey (Tekfur Dağı) ve Edirne Mebusu Faik Bey'in kâtip seçilmesinden sonra hazır bulunan Mebusların yemin etmelerine geçilmiştir. Ayrıca rahatsızlığı nedeniyle oturuma katılamayan Sultana hem geçmiş olsun hem de Meclisin açılmasından dolayı teşekkürlerini iletmek üzere gönderilecek bir heyet seçilmiştir. Heyet üyeleri şubelerden seçileceği için şubelere Mebus ataması yapılmıştır. Bu atamalara göre Konya Vilayeti Mebuslarından Musa Kazım (Onar) Bey 1. Şubeye, Mehmet Vehbi Efendi 2. Şubeye,

⁴¹¹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:3, G:45, B:45-1,3; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16aa.

⁴¹² Avanas, *Milli Mücadele'de...* Ankara, 1998, s.91.

⁴¹³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46du.

⁴¹⁴ Demiryürek, "Kütahya Sancağında...", s.535.

⁴¹⁵ Selvi, "Milli Mücadelede...", 2000, s.237.

Ömer Vehbi Bey ve Kazım Hüsni Bey 3. Şubeye, Hacı Bekir Sümer Efendi de 5. Şubeye üye seçilmiştir.⁴¹⁶

Mecliste her ne kadar okunmamış olsa da Mustafa Kemal Paşa meclisin açılışını tebrik etmek için 14 Ocak 1920 tarihinde meclis genel kuruluna bir tebrik mesajı göndermiştir.⁴¹⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi seçilen mebuslardan bazıları hala İstanbul'a gelemediği için Toplam 24 oturum yapan meclis ikinci oturumunu ancak 22 Ocak 1920'de yapabirmiştir.⁴¹⁸ Bu oturumda seçilen mebusların yeminleri ve mazbatalarının kabulü oylanmıştır. Konya mebuslarının mazbatalarının oylanmasına başlanmasıyla birlikte ilk olarak Mehmet Vehbi Efendinin mazbatasının kabulü oylamaya sunulmuştur. Ancak oylamanın başlamasıyla birlikte diğer tüm Konya mebuslarının mazbatalarının onaylanmasına evrak eksikliği gerekçesiyle itirazlar olmuştur. Bazı mebuslar Konya seçimlerine hile karıştırıldığı ve bu nedenle mebusluklarının kabul edilemeyeceğini beyan etmiştir:

“Konya Mebusluğuna intihap olunan Mehmet Vehbi Efendinin mazbatası Encümen-i Mahsusunda tetkik olunduktan sonra Dâhiliye Nezaretinden vârid olup Makam-ı Riyasetten havale buyurulan Hülâsa, mezkûr mazbata ve evrak-ı müteferriasiyla şubemizde ledel-kırae her ne kadar mezkûr hülâsa Ereğli, Beyşehir, Saitli ve Koçhisar intihabatında yolsuzluk vukua getirildiği, Mebus-u Esbak Mehmet Emin ve Ermenekli Hulusi ve sair ‘imzalarla ihbar olunması üzerine keyfiyetin vilâyetten istizah olunduğu ve henüz cevap alınmadığı bildiriliyor ise de müştekilerin namzetlerden bulunmalarına ve muhalif-i kanun musibet maddeler irae olunamayıp yalnız intihabatın yolsuzluğundan bahis gibi umûmî bir ‘şikâyetle iktifa olunmasına ve evrak-ı tahkikiyye elde olmamakla beraber daha ciddî tahkikat icrası da vasatî-i hâzıra ile şubemizce gayr-ı mümkün bulunmasına binaen keyfiyet Heyet-i Umûmiyyenin nazar-ı takdirine arz olundu.”⁴¹⁹

Aynı oturumda Canik Mebusu Mehmet Ali Bey söz alarak, Konya mebuslarının evrak eksikliği ve seçimde hile yapıldığı iddialarına, meselenin şubelerde görev alanlar

⁴¹⁶ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 22 Kânunusani 1336. s.1-2

⁴¹⁷ Mustafa Kemal Paşa telgrafında; “*Milli Hâkimiyetimizi uzun bir müddet kaybetmiş olduğumuz için başlatmış olduğumuzun mücadelemizin neticelerinden birini, Milli Meclisin açılmasıyla elde etmiş bulunuyoruz. Milletimiz, milli mukadderatını en meşru ve en kanuni makam olan Muhterem Meclise vermiş olmakla iftihar eder ve bahtiyardır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Teşkilatı altında kuvvetlerini, emellerini ve ruhlarını birleştirmiş olan Millet, bu günden itibaren yalnız kendi iradesini temsil ve hâkim kalacak olan Meclisinizi dikkatle takip edecektir. Millet, istiklal ve mevcudiyetinin sonuna kadar müdafaaasını emretmiş olduğu Meclisinizin en fedakâr dayanağı olacaktır. Temsil Heyetimiz, bu itibarla bu günden itibaren milli emel ve milli taleplerimizin kabulü hususunda, muhterem mebuslarımızın tarihi mesuliyeti üzerlerine alacaklarından emin olarak tebrik ve hürmetlerimi takdim eder ve bunların Meclise bildirilmesini istirham eyler.” Cengiz, *Meclisi Mebusan Tutanaklarında Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Son Dönemi ve Milli And'ın İlanı (12 Ocak 1920 -18 Mart 1920)*, 2015,s.7; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*,2017, s.230.*

⁴¹⁸ Demiryürek, “*Kütahya Sancağında...*”, s.535.

⁴¹⁹ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 21 Kânunusani 1336. s.16

tarafından halledilmesi gerektiği cevabını vermiştir. Canik mebusunun bu teklifine karşılık Ertuğrul sancağı mebusu Mehmet Bey ise şikâyetin seçimlerde aday olup kazanamayan kişiler tarafından yapıldığını belirterek bu yüzden hükümsüz sayılması gerektiğini söylemiş ve mazbataların onaylanmasını istemiştir.⁴²⁰ Bu konuşmalara rağmen bazı mebuslar hala evraklarda hata olduğuna dair ısrar etmiştir. Bu iddia üzerine Saruhan Sancağı Mebusu Muvaffak Bey’de söz alarak;

“Müsaade buyurursanız bir şey söyleyeceğim. Bendeniz zannediyorum ki; Bu meseleyi yalnız Konya üzerine müzakere ötmek doğru değildir. Çünkü birinci şubede biz, birçok mebusların mezâbıt-ı intihabiyyesihi tetkik ederken ve Mebusluklarını da kabul etmek üzereyken Dâhiliye Nezâretinden bir tezkire aldık. Bu tezkirede filanca ve filanca diye intihap olunan birçok zevatın isimleri yazılır idi. [Bunlar hakkında bir takım şikâyet vardır. Bunları mahallerince tetkik ettiriyorum. Mazbatalarını tevkiif ediniz, diyordu. Biz de bu mazbataların tetkikini tevkiif etmeğe mecbur olduk. Şimdi böyle mütemadiyen evrak-ı tahkikiyye gönderilecek diye intizar mı edeceğiz, yoksa elimizdeki evrakı çıkaracak mıyız? Zannederim ki evvel-emirde bunu halletmek (lâzımdır. ‘Çünkü bugün Konya hakkındaki itirazat Isparta, Antalya ve daha beş altı liva hakkında da aynen vardır. Onun için esas hakkında bir karar ittihaz etmek daha muvafiktir.”

sadece Konya merkez sancağı için değil Konya vilayetine bağlı diğer sancaklarda da seçimlere hile karıştırıldığının bildirildiği hususunda ısrar etmiştir:

Bu itham üzerine daha öncede belirttiğimiz gibi her ne kadar müstakil sancak konumunda olsa da resmi yazışmalarda Konya vilayetine bağlı kabul edilen Antalya sancağı mebuslarından Hamdullah Suphi Bey söz almış ve Konya vilayetine bağlı tüm sancakların mebuslarına ait mazbataların tetkiklerinin kendisinin de görevli olduğu şubede yapıldığını, mazbataların hazırlanmasında hiçbir usulsüzlük tespit edilmediğini belirtmiştir.⁴²¹

Hamdullah Suphi Bey’in bu sözlerinden sonra salondan “*Kabul*” sadaları yükselmiş ve mebusların mazbataları onaylanmıştır. Bunun üzerine Lazistan Sancağı mebusu Osman Bey söz alarak bu kararın Dâhiliye Nezaretine bildirilmesini ve tahkikat yapılmaya uğraşılmamasını istemiştir. Şikâyetlerin asılsız çıkması sonucunda oturumda oylama tamamlanmış ve Konya mebuslarının mazbatalarının onaylanmasına oy birliğiyle karar verilmiştir.⁴²²

⁴²⁰ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 22 Kânunusani 1336. s.16

⁴²¹ “*Efendim, Konya Mebuslarına ait olan mazbatalar bizim şubede tetkik edilmiştir. Bu mazbatalarda hiçbir madde tasrih edilmemiştir. Dâhiliye Nezâretinden Riyasete, Riyasetten de şubemize havale edilen tezkirelerde yalnız şikâyet vardır. Fakat madde tasrih edilmemiş ve musibet hiç bir şey söylenmemiştir. Buna binen şubenin nokta-i nazarı Konya Mebuslarının kabulüne mütemayildir.*”

⁴²² M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 22 Kânunusani 1336. s.17.

Meclis-i Mebusan'ın toplanmasından sonra üzerinde durulan en önemli mesele mebusların Misakı Milli konusunda birlikte hareket etmeleri olmuştur.⁴²³ Misak-ı Milli (Ahd-ı Milli) kararları meclisin 22 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda ele alınmış⁴²⁴ ve 28 Ocak'ta kabul edilmiştir.⁴²⁵

Meclis-i Mebusan 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilinceye kadar ancak 24 oturum yapabirmiştir. Aslında İtilaf devletleri, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da kendi denetimlerinde toplanacak olmasına başlangıçta karışmamışlardır. Ancak daha sonra Misak-ı Millinin kabul edilmesi ile durumun ciddiyetini anlayarak İstanbul'u işgal edip Meclisi de dağıtmışlardır. İstanbul'un işgali ile birlikte⁴²⁶ Meclis-i Mebusan çalışmalarına yine ara vermek zorunda kalmıştır.⁴²⁷ Meclisin feshedilmesinden önce İşgal altındaki İstanbul'da yapılan tek olumlu iş ise Milli Andın kabulü olmuştur.⁴²⁸

2.2.2. Son Osmanlı Mebusan Meclis-i Konya Mebusları Biyografileri

2.2.2.1. Akşehir Tüccarından Hacı Bekir (Sümer) Efendi

1867'de Konya-Akşehir'de doğan Hacı Bekir Sümer Efendi, ilk ve orta öğrenimini Akşehir Sıbyan Mektebi ve Rüştüyesinde tamamladıktan sonra 1886'da İstanbul'a gelmiştir. Akşehir de bir süre belediye ve ticaret odası üyeliği yaptıktan II. Meşrutiyetin ilânından (1908) sonra İttihat ve Terakki Fırkasında siyaset yapmaya

⁴²³ Selvi, "Milli Mücadelede...", 2000, s.237.

⁴²⁴ Olgun "Türkiye'de Cumhuriyetin...", 2011, s.10.

⁴²⁵ Rauf Orbay Mustafa Kemal'e 4 Şubat 1920 tarihinde çektiği bir telgrafla Misakı Milli kararlarının kesin sayı belli olmamakla birlikte mecliste yüzden fazla mebus tarafından imzalandığını bildirmiştir. Mihçi, "Osmanlı Parlamento...", 2000, s.102.

⁴²⁶ Güneş, "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde...", 2017, s.95.

⁴²⁷ İçlerinde Hüseyin Rauf (Orbay) Beyin ve Konya mebusu Hoca Vehbi Efendinin de bulunduğu İstanbul'a giden tebliğ heyetine İstanbul'un işgalinden bir gün önce yani 15 Martta Padişah huzuruna çıkacakları bildirilmiş ancak keyfi bir tutumla bu görüşme 16 Mart öğleden sonraya ertelenmişti. Bu keyfiyet elbette mebusların dikkatinden kaçmamış ve bu erteleme iki şekilde değerlendirilmişti. Birincisi Padişah tarafından Hüseyin Rauf Bey'in kaçmasını engellemek, ikincisi de Mustafa Kemal Paşa tarafından bizzat Vahdettin'e yazılmış mektubun Hüseyin Rauf'ta olması idi. Ertesi gün öğleden sonra Yıldız Sarayında yapılan kısa görüşmeye Celalettin Arif Bey katılmaz ve heyet azaları fikirlerini açıkça dile getirirler. Ancak Heyetin 'Efendimiz Anadolu birlik halindedir.' diyerek destek ve cesaret beklediği bu kısa toplantı Vahdettin'in 'Bir Millet var, koyun sürüsü, bir çoban lazım, oda benim.' Sözleri ile son bulur. Cebesoy, *Milli Mücadele...*, 2017, 317-318; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.244.

⁴²⁸ Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, 2017, s.230.

başlamış⁴²⁹ ayrıca mecliste oluşan Felah-ı Vatan Grubuna her türlü maddi manevi desteği vermiştir. Bununla birlikte özellikle grubun lideri olan Hüseyin Rauf Orbay ile zaman zaman İstanbul'daki ticarethanelerinde görüşerek Misak-ı Millînin kabul edilmesi için çok çalışmıştır. Meclis-i Mebusan'ın feshinden sonra Konya'dan kendisiyle birlikte milletvekili seçilen Hadimli Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi ile 19 Nisan 1920'de TBMM'ye katılmıştır.⁴³⁰

14 Ağustos 1920'de tekrar Konya Milletvekili olarak Meclise girmiş ve Mecliste İktisat, Bütçe, Malî Kanunlar ve Sayıştay komisyonlarında çalışmıştır. Siyasi hayatı süresince onu gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde on iki konuşma yapmış, dört soru önergesi ve dört kanun önerisi vermiştir. II ve III. Dönemde de tekrar Konya'dan Milletvekili seçilmiş ancak dönem başında 6 Aralık 1927'de ölmüştür. Ailesi (Sümer) soyadını almıştır. Mecliste (Hacı Bekir Efendi) olarak anılmıştır.⁴³¹

2.2.2.2. Kazım Hüsni (Halil İbrahim Nakıpoğlu) Bey:

1883 Konya-Karataş doğumlu olan Kazım Hüsni Bey İsmail oğlu Mehmet Hüsni Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1900'de Konya İdadisinden mezun olmuş ve 1901'de Sanayi Mektebinde Türkçe öğretmenliğine atanmıştır. "Konya" Gazetesi Başyazarlığı ve İl Basımevi Müdürlüğü yaptıktan sonra İttihat ve Terakki Fırkasında politikaya girerek İl Genel Meclisi Üyeliğine seçilmiş ve İstanbul Mebusan Meclisinin son dönemi için 13 Aralık 1919'da yapılan seçimde Konya Milletvekili olarak Meclise katılmıştır. 12 Nisan 1920'de Meclisin feshi üzerine Temsil Heyeti'nin talimatına uyarak Ankara'ya gelmiş ve 2 Haziran 1920'de TBMM Genel Kurulunda Konya Milletvekili olarak takdim edilmiştir.⁴³² Mecliste Bütçe, Millî Eğitim ve Bayındırlık Komisyonlarında çalışan Hüsni Konya ayaklanmasında suçlu görülerek Divan-ı Harbin sürgün ve mallarının müsaderesi hakkında verdiği hüküm 6 Aralık 1920 tarih ve 79 sayılı Meclis Kararıyla geçersiz sayıldı. Konya olayını soruşturmak üzere Meclis kararıyla kurulan Komisyonca da suçsuz görüldü. Dönem içinde kürsüde altı konuşma yaptı on sekiz soru önergesi verdi. Konya Yetim evine

⁴²⁹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (1919-1923)*, C.III, Ankara 1995, s.666.

⁴³⁰ Atalay, *Millî Mücadele'de Konya...*, c.I, 1997, s.125.

⁴³¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...* c.III, 1995, s.667.

⁴³² TBMM Albümü, c.I, 1920-1923, S.44.

bütçeden ek ödenek ayrılmasına dair Vehbi Efendi (Konya) ile birlikte yaptığı öneri, 28 Ocak 1922’de 187 sayılı Kanun olarak kabul edildi. II, III ve IV üncü dönemlerde tekrar Konya Milletvekili seçilerek TBMM’deki yerini ölümüne kadar korudu. 1 Mart 1934’te İstanbul’da öldü. Büyükkada Kabristanında toprağa verilen Kazım Hüsnünün nüfus kaydın da adı (Halil Kâzım) ise de Mecliste (Kâzım Hüsnü) olarak anılmıştır.⁴³³

2.2.2.3. Hadimli Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi:

1862 yılında Konya’nın Hadim ilçesinin Kongul köyünde doğan Mehmet Vehbi⁴³⁴ II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte Konya Mebusu olarak İstanbul Meclisi Mebusanı’na katılmış, 1911’de Meclis’in dağıtılmasından sonra Konya’ya gelerek Türkçe tefsir yazma ile uğraşmıştır. Daha önce Konya’da müderrislik yapan⁴³⁵ Mehmet Vehbi Efendi Vali Cemal Beyin İstanbul’a kaçmasından sonra⁴³⁶ tüccar ve esnaf temsilcileri ve Müftü Ali Rıza Efendi başkanlığında bir toplantı düzenlemiştir. Edip Bey ve Ömer Vehbi Bey’in de destekleri ile Vali vekiliğine seçilmiş,⁴³⁷ aynı gün çektiği bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa’ya durumu anlatarak, Valilik makamının boş kalmaması için halkın ileri gelenleri tarafından kendisinin Vali vekili seçildiğini bildirmiştir.⁴³⁸

Suphi Bey’in Ekim ayında Vali tayin edilmesiyle vali vekilliği son bulan Mehmet Vehbi Efendi, 9 Ekimde başlayıp, Aralık 1919 da son bulan Son Osmanlı Mebusan seçimlerinde⁴³⁹ Yalvaçlı Ömer Vehbi, Musa Kazım Efendi, Hacı Bekir Efendi, Kazım Hüsnü Beyler ile birlikte Konya’dan Mebus olarak seçilmiştir.⁴⁴⁰ Mehmet Vehbi Bey 16 Mart 1920 de İstanbul’un işgali ile İstanbul’dan ayrılmak zorunda kalmıştır.⁴⁴¹ Daha sonra Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’dan kaçabilen tüm

⁴³³ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi...c.III*, 1995, s.670-671.

⁴³⁴ Bayat, *Milli Mücadele Döneminde Konya...*, 2015, s.42.

⁴³⁵ Atalay, *Milli Mücadele’de Konya...*, c.I, 1997, s.6.

⁴³⁶ Avanas, *Milli Mücadele’de...* Ankara, 1998, s.87.

⁴³⁷ Bayat, *Milli Mücadele Döneminde Konya...*, 2015, s.141.

⁴³⁸ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.115.

⁴³⁹ Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*,2017, s.231.

⁴⁴⁰ Atalay, *Milli Mücadele’de Konya...*, c.I, 1997, s.19.

⁴⁴¹ Bayat, *Milli Mücadele Döneminde Konya...*, 2015, s.44.

mebusları Ankara'ya çağırmasıyla 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'ya gelerek TBMM'nde mebus olarak göreve başlamıştır.⁴⁴²

2.2.2.4. Musa Kazım (Onar) Efendi:

Musa Kazım Efendi 1882'de Karaman İlinin Hadim ilçesinde Aşağı Hadim Köyünde doğdu. Müderris Musa Hocasade Ahmet Zühtü Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Hadim İbtidai Mektebinde yaptıktan sonra Konya'ya gelerek İrfaniye Medresesinde orta öğrenimini tamamladı. Bu arada Konya'da açılmış olan Hukuk Mektebine devam ederek 1911'de mezun oldu.⁴⁴³ Selanik Hukuk Mektebi Fıkıh Usulü ve Mecelle Öğretmenliğine atanarak 13 Nisan 1912'de göreve başladı. Balkan savaşında Selânik'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine oradan ayrılarak Konya'ya döndü. Avukat olarak yaşamını sürdürürken İstanbul Mebusan Meclisinin son dönemine Konya mebusu seçildi.⁴⁴⁴

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalini müteakip Meclisin dağıtılması üzerine Ankara'ya geldi. 2 Haziran 1920'de TBMM Genel Kuruluna Konya mebusu olarak takdim edildi. Mecliste Bütçe, Millî Eğitim ve Adalet komisyonlarında çalıştı. 28 Kasım 1921'de I. Başkanvekilliğine seçildi. III ve IV. toplantı yıllarında II. Başkanvekili seçilmek sureti ile Başkanlık Divanındaki görevini sürdürdü. 15 Nisan 1923'te Şer'îye ve Evkaf Vekili oldu. Görevi I. Dönemin nihayeti olan 11 Ağustos 1923'te son buldu. Dönem içinde altısı gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 91 konuşma yaptı.⁴⁴⁵ Bir kanun önerisi verdi. II. Dönemde yeniden Konya mebusu oldu. 14 Ağustos 1923'te yeni İcra Vekilleri Heyetinin seçiminde Şerîye ve Evkaf Vekilliğine getirildi. 29 Ağustosta görevinden çekildi. III. Dönemde tekrar mebus seçilerek yasama görevini ölümüne kadar sürdürdü. 8 Aralık 1930'da İstanbul'da öldü. Edirnekapı Şehitliğinde toprağa verildi. Evli olup beş çocuk babası idi. Oğullarından Ahmet Onar, 1961-1966 Dönemi Cumhuriyet Senatosu Konya üyesi olarak parlamentoda bulunmuştur. Ailesi (ONAR) soyadını almıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴² Atalay, Milli Mücadele'de Konya..., c.I, 1997, s.28.

⁴⁴³ Atalay, Milli Mücadele'de Konya..., c.I, 1997, s.99.

⁴⁴⁴ TBMM Albümü, c.1, 1920-1923, s.44.

⁴⁴⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*...c.III, 1995, s.688.

⁴⁴⁶ Atalay, Milli Mücadele'de Konya..., c.I, 1997, s.107-108.

2.2.2.5. Ömer Vehbi (Büyük Yalvaç) Bey:

Eğitim tarihi açısından bakıldığı zaman da Konya vilayeti zengin bir kültür birikimine sahiptir. Bu zengin miras Hukuk fakültesinin açılması ile tamamlanmış yetişen âlimler Konya'nın geleceğinde önemli roller oynamıştır. Bu âlimlerden birisi de Ömer Vehbi Efendidir. 1870 yılında Isparta'nın yalvaç kazasında dünyaya gelen Ömer Vehbi, farklı görevler yaptıktan sonra 1901,1904 tarihlerinde Konya Bidayet Mahkemesi Hukuk bölümü üyeliği ve istinaf mahkemesi üyeliği yapmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından (1908) sonra İttihat ve Terakki Fırkası programında Meclis-i Mebusana mebus olarak seçilmiştir. 1912 seçimleri ile tekrar mebus seçildikten sonra Balkan savaşlarının çıkması ile Konya'ya dönmüş, 1919 seçimlerinde de tekrar Konya mebusu olarak seçilmiştir.⁴⁴⁷

İstanbul'un işgalinden sonra TBMM'ye katılmıştır. Daha sonra mebusluğu bırakmış ve 1922 yılında Konya Müftülüğünü kabul etmiştir.⁴⁴⁸ Kuvâ-yı Milliye teşkilatının kurulmasında ve Milli Mücadele'de önemli görevler üstlenen Ömer Vehbi Efendi, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Muvakkatesi Reisliğini de yapmıştır. Konya'da Milli Mücadele direniş mitinglerinin başını çekerek Cemal Bey'in vilayetten kaçmasında etkili olmuştur. Sonrasında boş kalan valilik makamının doldurulması için gerekli kurulu toplayıp seçimle, bir valiyi iş başına getirmeye de öncülük eden ilk isimdir.⁴⁴⁹

2.2.3. Konya Sancağı Mebuslarının Meclisi Mebusandaki Faaliyetleri

Konya mebuslarının mecliste genel olarak çok faal olmadıklarını görüyoruz. Mebuslar arasında oturumlarda en çok Mehmet Vehbi Efendi söz almıştır. Bununla birlikte diğer mebuslar da hemen hemen tüm oturumlara katılmış ve oylamalarda hazır bulunmuştur. İlk olarak Musa Kazım Efendi 26 Ocak 1920 tarihli oturumda Amasya mebusu İshak Paşa'nın Ertuğrul mebusu Ahmet Bey'in meclise laik olmadığını ve mazbatasının tekrar oylanması gerektiği iddia etmesi üzerine Ahmet Bey'in tarafında yer almıştır. Mazbatasını onaylanan bir mebus hakkında verilen bir kararın tekrar müzakere edilemeyeceğini belirtmiştir:

⁴⁴⁷ Atalay, Milli Mücadele'de Konya..., c.I, 1997, s.81-83.

⁴⁴⁸ Bayat, *Milli Mücadele Döneminde Konya...*, 2015, s.45.

⁴⁴⁹ Atalay, Milli Mücadele'de Konya..., c.I, 1997, s.88-89.

“Mazbatai intihabiyede esbabı talil mevcut değildir. Onun için emsali gibi müttefikan kabul edilmiştir. Ancak badel kabul Makamı Riyasetin kara r hakkında tekrar reyî talep etmesi, diğer mazabıtm da ademi kabulünü icap eder. Binaenaleyh b u mesele tekrar müzaker e edilemez. Çünkü kabul edilmiş ve karar verilmiştir.”⁴⁵⁰

Meclis-i Mebusan da neredeyse her oturumda söz alan Konya Mebusu Mehmet Vehbi Efendi, Misak-ı Millinin kabul edildiği oturumda başkan vekilidir ve özellikle bu oturumda Mustafa Kemal Paşa'nın da isteği doğrultusunda Misak-ı Millinin Meclisce kabul edilmesinde oldukça önemli rol oynamıştır.⁴⁵¹

Hüseyin Kazım Bey'in reis vekilliği yaptığı ve Ali Rıza Paşa kabinesinin müzakere edildiği 9 Şubat 1920 tarihli oturuma katılan 106 mebustan üçü Konya mebusudur (Kâzım Hüsnü Bey, Mehmet Vehbi Efendi ve Musa Kâzım Efendi) ve üçü de evet oyu kullanmışlardır.⁴⁵² Diğer Konya mebusları Ömer Vehbi ve Hacı Bekir Efendi bu oturuma katılmamıştır. Aynı oturumda Mehmet Vehbi Efendinin ismi zabıtlara yanlış yazılarak Ahmet Vehbi olarak geçmiştir. Buradaki konuşmasında Erzurum vekili Celalettin Arif Bey'i desteklemiş ve Padişah ve İstanbul Hükümeti ile bir bütün oldukları mesajını vermiştir. Mehmet Vehbi Efendi bu oturumda yaptığı son konuşmasını Ali Rıza Paşa kabinesine övgü dolu sözlerle bitirmiştir.⁴⁵³

16 Şubat 1919 tarihli oturumda da Ferit Paşanın mecliste sunulan önergeler ve bunlara dair yapılan açıklamalar hakkındaki görüşüne katılmamış ve Ferit Bey'in açıklamalarında çelişki olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁴ Ancak bu konuşma sonunda Ferit Paşa'nın nizamname hakkında yaptığı açıklamada yer alan taktir ekseriyetle kabul edilmiştir.⁴⁵⁵

Meclisi mebusanın hemen hemen her oturumunda aktif olan Mehmet Vehbi Efendi 23 Şubat 1920 tarihli oturumda Medaris-i İlmîyye talebesinin terhis olunmalarını esbabına dair Harbiye Nezaretinden sual taktirinde bulunmuştur. Yine bu oturumda Edirne mebusu Galip Bahtiyar Beyin, *“İstanbul Vilâyeti Muhasebe-i Hususîyesinden maaş alanların duçar oldukları müzayaka hakkında Hükümetçe ve Encümente ne gibi karar ittihaz edildiğinin alenen müzakeresini talep ettiğ”* sual taktirine *“Efendinin buyurduğu doğrudur. Bunu yalnız İstanbul'a tahsis etmemeli, her*

⁴⁵⁰ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 26 Kânunusani 1336. s.29.

⁴⁵¹ Avanas, *Milli Mücadele'de...*, Ankara, 1998, s.19.

⁴⁵² Demiryürek, “Kütahya Sancağında...”, s.538.

⁴⁵³ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 9 Şubat 1336. s.89.

⁴⁵⁴ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 16 Şubat 1336. s.110-111.

⁴⁵⁵ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 16 Şubat 1336. s.126.

yerde muallimler aklıktan ölüyor. Maksadımız budur.” Sözleri ile destek vererek memur maaşlarının yeniden düzenlenmesi konusunu dile getirmiştir. Bunun üzerine meclis başkanı da kendilerinden bu isteklerini bir sual takriri ile meclise sunmalarını istemiştir.⁴⁵⁶

Mehmet Vehbi Efendi bir başka oturumda tıpkı Antalya mebusu Hamdullah Suphi gibi Meclis-i Mebusan’ın açılma sebebini;

“Efendiler; biz, saçı bitmedik yetimler, elbisesi olmayan dul kadınlar, askerde Ölerək han-ı manian sönenlerin vekiliyiz. Bir babanın beş oğlu askere gitti, beşi de öldü; baba seksen yaşında bir adanı, beş oğlanın beş karısı var, beşer de çocuğu var, bu suretle o ihtiyarın başında yirmi beş kişilik bir aile var. İşte biz bunlar tarafından tevkil edildik. Rica ederim, onları düşünelim. Biz buraya, kalenderdeki efendileri, bol bol rahat, rahat beslemek için gelmedik İyi düşünelim.”⁴⁵⁷

şeklinde dile getirmiştir. Meclisin son günleri yaklaşırken Mehmet Vehbi Efendi 29 Şubat günü yapılan oturumda tekrar söz alarak 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu hakkında, şu teklifi sunmuştur;

“Üçüncü madde hakkında dün, Mustafa Arif Bey bir fikir beyan etti, kararname ile Maliye Nezareti par a cibayet edemez, dedi. Binaenaleyh bu fikir kabul olunsun. Eğer bu teklif, tasdik ve kabul olunursa şu üçüncü maddenin tamamen tayyolunması lazım gelir. Esasen ben, bu Kanunun iadesi taraftarıyım. Efendiler; bu, bir açık bonodur. Biz, hükümetin, Vükelanın eline açık bono vermeye gelmedik, rica ederim. Kendimizi düşünelim, bizi intihab eden milleti düşünelim, arkamızdaki müntehini sanileri düşünelim. Üç milyon felan Nezarete, beş milyon felan Ne zarete veriliyor. Kime ve nereye?... Bu Kanunu iade edecek olursak, işler tatil olunur ve bir şey yapamayız; diye bizi tasdike icbar etmek istiyorlar. Böyle değil efendim. Ben diyorum ki; bir maddeyi kanuniye tanzim edelim ve diyelim ki : «Muamelatı hükümet tatil olunmamak üzere umumî bütçe tasdik olununcaya kadar muamelatı cariyenin kemaflıssabık temşiyetine bilumum Şubatı Devlet mezundur»⁴⁵⁸

2.2.4. Meclis-i Mebusan’ın İşgal Edilmesi ve Konya Mebusları

Meclis-i Mebusan 16 Mart 1920’de İngilizler tarafından işgal edilinceye kadar toplam 24 oturum yapmıştır. Milli And’ın ilanı aynı zamanda meclisin de sonunu hazırlamıştır. Zira İtilaf devletleri, Meclis-i Mebusanın İstanbul’da kendi denetimlerinde toplanacak olmasına başlangıçta karışmamış, ancak Misak-ı Millinin kabul edilmesi ile durumun ciddiyetini anlayan İtilaf Devletleri İstanbul’u işgal edip Meclisi dağıtmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 23 Şubat 1336. s.195-196.

⁴⁵⁷ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 28 Şubat 1336. s.238.

⁴⁵⁸ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 29 Şubat 1336. s.269-270.

⁴⁵⁹ Güneş, “Atatürk Dönemi Türkiye’sinde...”, 2017, s.95; İçlerinde Hüseyin Rauf (Orbay) Beyin ve Konya mebusu Hoca Vehbi Efendinin de bulunduğu İstanbul’a giden tebliğ heyetine İstanbul’un işgalinden bir gün önce yani 15 Martta Padişah huzuruna çıkacakları bildirilmiş ancak keyfi bir tutumla bu görüşme 16 Mart öğleden sonraya ertelenmişti. Bu keyfiyet elbette mebusların dikkatinden kaçmamış

Meclisin işgalinden sonra mebuslardan bazıları sürgüne gönderilmiş kaçabilenler ise Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Ankara'da toplanarak TBMM'ye katılmıştır.⁴⁶⁰

19 Mart 1920 tarihli seçim genelgesinden sonra İstanbul'dan kaçabilen mebuslar Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Bunlar arasında dağıtılan mecliste hazır bulunan Konya mebusları da vardır. Daha önce mebus biyografilerinde belirttiğimiz üzere beş Konya mebusu vakit kaybetmeden İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya gelmiş ve TBMM'ye katılmıştır.⁴⁶¹ Böylece TBMM'de Konya mebusu sayısı yeni seçilen beş mebus ile birlikte 10'a çıkmıştır. Buna göre TBMM'de görev alan Konya mebusları Mehmet Vehbi Çelik, Musa Kazım Onar, Halil Kazım Hüsnü, Ömer Vehbi Büyükyalvaç, Hacı Bekir Sümer Efendi, Abdülhalim Çelebi Efendi, Bekir Refik (Koraltan) Bey, Saatçizade Mehmet Rifat Efendi, Hacı Arif (Beysal) Bey ve Hulusi (Göksu) Bey'dir.⁴⁶²

2.3. ANTALYA SANCAĞINDA 1919 SEÇİM SÜRECİ

Antalya 1841 yılında yapılan idari düzenleme ile Konya Vilayetine bağlı bir sancak haline getirilmiş ve bu konumunu 1914 yılına kadar korumuştur. 10 Temmuz 1914 tarihinde ise Sultan Mehmet Reşat'ın onayı ile Nefs-i Şehr-i Antalya, Serik, Beşkonak (Manavgat), Bucak, Kızılkaya, Elmalı, Andifli, Kalkanlı, Finike, İğdir, Akseki ve Alanya (alaiye) kazalarından oluşan müstakil liva haline getirilmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk düzenlemeye kadar (1924) bu idari yapısını aynen devam etmiştir.⁴⁶³

1914 yılında Antalya Sancağının toplam nüfusu 249.027'dir.⁴⁶⁴ Dâhiliye Nezareti'nin 1919 seçimlerinde, 1914 yılına ait nüfus verilerinin esas alınmasını

ve bu erteleme iki şekilde değerlendirilmişti. Birincisi Padişah tarafından Hüseyin Rauf Bey'in kaçmasını engellemek, ikincisi de Mustafa Kemal Paşa tarafından bizzat Vahdettin'e yazılmış mektubun Hüseyin Rauf'ta olması idi. Ertesi gün öğleden sonra Yıldız Sarayında yapılan kısa görüşmeye Celalettin Arif Bey katılmaz ve heyet azaları fikirlerini açıkça dile getirirler. Ancak Heyetin 'Efendimiz Anadolu birlik halindedir.' diyerek destek ve cesaret beklediği bu kısa toplantı Vahdettin'in 'Bir Millet var, koyun sürüsü, bir çoban lazım, oda benim.' Sözleri ile son bulur. Cebesoy, *Milli Mücadele...*, 2017, s.317-318.

⁴⁶⁰ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.244.

⁴⁶¹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya...*, 1991, s.56; Atalay, *Milli Mücadele'de Konya...*, C.I, 1997, s.28.

⁴⁶² Daha geniş bilgi için Bkz. Ahmet Atalay *Milli Mücadele'de Konya Kuvay-ı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)* C.I,Konya 1997.

⁴⁶³ Çeltikçi, "İtalyan İşgalinde Antalya...", 2014, s.3-4; Zeki Koday-Taner Aydın, "İdari Coğrafya Özellikleri Açısından Elmalı (Antalya) İlçesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ATASOBED)*, Mart 2019 23(1), s.75.

⁴⁶⁴ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul 2010, s.384.

istememesi üzerine⁴⁶⁵ Antalya’da yapılan Son Osmanlı Meclisi Mebusan seçimlerinde bir önceki seçimde olduğu gibi iki mebus seçilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁶

Hükümetin seçim kararı almasından çok daha önce Antalya sancağında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurma çalışmaları başlamış ve Antalya halkı Milli Mücadeleden yana tavrını koymuştu. Nitekim Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 21 Haziran 1919 tarihinde resmen kurulmuştu.⁴⁶⁷ Afyon’da bulunan 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey’de 26 Temmuz 1919’da Ankara’da bulunan 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Bey’e çektiği bir telgraf ile İstanbul Hükümeti’nin tüm engellemelerine rağmen Antalya Sancağında Milli teşkilatlanmaya başlandığını bildirmişti.⁴⁶⁸

Sivas kongresi sonrası Mustafa Kemal Paşa olacakları önceden tahmin etmiş ve İstanbul Hükümeti’nin seçim kararı almasından önce 20 Eylül 1919 tarihinde 3. Kolordu Kumandanlığı vasıtasıyla Antalya Sancak merkezine bir telgraf çekerek seçimlerle ilgili bir dizi sorulara cevap istemişti. Mustafa Kemal Paşa’nın sorduğu suallerde; “Mebusluk için namzetliğini koyan var mıdır? Varsa bunlar kimlerdir? Mebusluk için namzetliğini koyanların bu konuda sahip oldukları nitelikler nelerdir? Bunlardan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti düşüncesini benimseyenler kimlerdir? Sancakta Milli Mücadele taraftarı yeterli aday bulunamazsa, başka kimler aday gösterilebilir?” Bahsi geçen maddelerin bütün kuşklar açıklanacak şekilde ayrıntılı olarak bildirilmesini istemişti. Antalya sancağına gönderilen bu telgraftan da anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa seçimleri muhakkak suretle Müdafaa-i Hukuk üyesi adayların kazanmasını istemiş ve bu yüzden Sivas Kongresi’nin hemen akabinde uygun nitelikte adayların seçilmesi için çalışmalara başlamıştı.⁴⁶⁹

İstanbul Hükümeti’nin 7 Ekim 1919 tarihinde seçim kararı almasıyla birlikte bütün ülkede olduğu gibi işgal altında bulunmasına rağmen Antalya sancağında da seçim hazırlıkları hız kazandı.⁴⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa da vakit kaybetmeden 11 Ekim 1919 tarihinde Ali Fuat Bey’e bir telgraf göndererek Milli Mücadele’ye sadık isimlerin

⁴⁶⁵ Demiryürek, “Kütahya Sancağında...”, s.526.

⁴⁶⁶ *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 1, İçs.4, İn.1, 2 Teşrin-i Evvel 1327,s.2.; *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 3, İçs.1, İn.1, 1 Teşrin-i Evvel 1334,s.2.

⁴⁶⁷ Nedim Sarıgözel, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri, *Uluslararası Toplum Araştırma Merkezi Opus*, 2017,C.7, S.12, s.208.

⁴⁶⁸ TİTE, Arşv. K: 297, G:40, B: 40001.

⁴⁶⁹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aa.; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aaa.

⁴⁷⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:19, G:23, B:23-1.

seçilebilmesi için Antalya'daki Müdafaa-i Hukuk Merkezi ile biran evvel irtibata geçilmesini istedi.⁴⁷¹ Bu arada Ekim ayının ortalarına gelinmiş ve sancakta Müntehib-i Evvel ve Müntehib-i Sani seçimleri de yapılmaya başlanmıştı.⁴⁷²

Dâhiliye Nezareti ise 16 Ekim 1919 tarihinde tüm vilayet ve sancak merkezlerine, seçimler ile ilgili bir genelge gönderdi. Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa imzasıyla sancak ve vilayet merkezlerine gönderilen bu yazıda, seçmenlerin hiçbir etki altında kalmadan oylarını kullanmaları gerektiği belirtiliyor, askeri ve mülki memurların yanı sıra siyasi fırkaların, cemiyetlerin kendi adaylarını kazandırmak amacıyla nüfuz kullanmalarına izin verilmemesi isteniyordu.⁴⁷³ Buna mukabil Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'de tedbiri elden bırakmayarak vilayet ve sancak merkezlerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk merkezlerinden aldıkları bilgiler ile seçim sürecini yakından takip etmeye çalışıyordu.⁴⁷⁴

Dâhiliye Nezareti'nin sancaklara gönderdiği bu bildirimden sonra adaylarda ortaya çıkmaya başlamıştı. Antalya Sancağından aday olan ilk isimler arasında son derece ünlü simalar bulunmaktaydı. Bu kişiler arasında Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, Konya Valisi Cemal Bey, Hoca Rasih Efendi, Celal Nuri (İleri) ve Antalya Sancağı eski mebusu Hamdi (Hamdullah Emin) Paşa gibi isimler bulunmaktaydı.⁴⁷⁵ Dahası sancakta adaylığını koyanlar arasında Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa'da bulunuyordu. Şerif Paşa'nın Antalya sancağını neden tercih ettiği bilinmemekle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın Nutukta Şerif Paşa'dan Temsil Heyeti'nin Ali Rıza Paşa kabinesiyle uzlaşmaya çalıştığı dönemde halkı Temsil Heyetine karşı zehirlemeye çalıştığından bahsettiği görülmektedir. Zira Şerif Paşa Temsil Heyeti'ni ülke içinde bozgunculuk ve bölücülük yapmakla suçlamıştır.⁴⁷⁶ Bu yüzden de Mustafa Kemal Paşa, Şerif paşanın seçilmesini istememektedir. Görüldüğü üzere Antalya Sancağında Müdafaa-i Hukuk üyeleri dışında aday olan isimler de bulunmaktaydı. Nitekim Korkuteli Kazası kaymakamı Ali Rıza

⁴⁷¹ TİTE, Arşv. K: 310, G:44, B: 44-1; Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015, s. 107; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:131, B:131-1.

⁴⁷² *Yenigün*, 16 Teşrinievvel 1335, s.2

⁴⁷³ BOA. DH. İ.U.M. EK. 114/39-5.

⁴⁷⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bo; Bununla birlikte seçim konusu basında "Hepimizin En Büyük Düşüncesi İntihabat" başlığı ile ele alınarak halktan bu konuda bilinçli davranması ve seçimlere olabildiğince katılması isteniyordu. *Yenigün*, 17 Teşrinievvel 1335, s.1.

⁴⁷⁵ *Yenigün*, 16 Teşrinievvel 1335, s.2; *Yenigün*, 22 Teşrinievvel 1335, s.2.

⁴⁷⁶ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.151.

Bey 28 Ekim 1919'da Vali Cemal Bey'in Antalya merkezden adaylığını koyduğunu bildirmişti.⁴⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine harekete geçerek Konya 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e durumu bildirmiş ve Vali Cemal Bey'in adaylığı konusunda gerekenin yapılmasını istemişti. Temsil Heyeti açıkça bu ismin seçilmesini istemiyordu. Zira Cemal Bey, Milli Mücadeleye karşı en tehlikeli isimlerden biriydi. Bu nedenle Temsil Heyeti, mebus adaylarını milli esaslara bağlı kişilerden belirlemeye çalışmış ancak Konya halkı yine de bildiğini yaparak kendi doğrularına göre hareket etmişti. Vali Cemal Bey gibi İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi birisini desteklemişti.⁴⁷⁸ Bununla birlikte Valisi Cemal Bey'in, Antalya'dan mebusluğa aday olmasının bir nedeni olmalıydı. Nitekim Dâhiliye Nazırı iken Antalya'daki önemli bazı devlet kademelerine kendi adamlarını yerleştirmiş ve bu kişiler sayesinde Antalya sancağından mebus olmayı düşünmüştü. Buna mukabil Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de durumdan haberdar olarak Sivas'ta bulunan Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermişti. Gönderilen telgrafta;

*"Konya vâli-i sâbıkı Cemal Beyin, Teke livâsı meb'ûsluğuna nâmzedliğini vaz'eylediği ve dâhiliye nâzırı iken zimmet-i intihâba çalışmak üzere ta'yîn eylemiş olduğu bazı kâ'im-makâmlar ve müdirlerin Teke livâsı me'mûriyet-i mâliyesinin bir mumâ-ileyhin ekseriyet kazanması husûsunda ibrâz-ı mesâ'i eyledikleri anlaşılmışdır. İcrâ-yı icâbı menû-tı re'y-i 'âlîlerindedir."*⁴⁷⁹

denilecekti. Antalya Sancağından aday olan bir diğer önemli isim de Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'di. Bilindiği üzere hükümetin yayınladığı seçim kararnamesine göre adaylar üç yerden adaylığını koyabiliyordu.⁴⁸⁰ Hamdullah Suphi Bey'de hem Antalya Sancağından hem Saruhan Sancağından hem de İstanbul'dan aday olmuştu. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyetine göre Hamdullah Suphi Bey, kesinlikle seçilmesi istenilen bir isimdi. Bu yüzden de üç yerden aday gösterilmişti.⁴⁸¹

Birden fazla sancaktan aday gösterilen bir diğer isim de Tasvirci Velid Bey'di. Miralay Şevket Bey 28 Ekim 1919'da Sivas'a çektiği bir telgrafla Tasvirci Velid Bey'in hem Antalya Sancağından hem Konya'dan aday olmak istediğini belirtiyor ve bu

⁴⁷⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:91, B:91; Çimrin, *Antalya Kent Kronolojisi...*, 2012, s.70.

⁴⁷⁸ Her ne kadar Cemal Bey sancaktan aday olarak gösterilse de Temsil Heyetinin çalışmaları sancakta sonuç verecek ve Cemal Bey mebus olarak seçilemeyecekti.

⁴⁷⁹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:91, B:91-aa

⁴⁸⁰ *Yenigün*, 20 Teşrinievvel 1335, s. 2.

⁴⁸¹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bm; *Yenigün*, 19 Teşrinievvel 1335, s.2.

konuda ne yapması gerektiğini soruyordu. Ayrıca eğer Velid Bey'in seçilmesi uygun görülüyorsa kendisine yardım edilmesi için gerekenin yapılmasını istiyordu.⁴⁸² Sivas'tan Şevket Bey'in bu telgrafına gönderilen cevapta; Temsil Heyeti'nin seçimlere müdahale edemeyeceği bu yüzden Velid Bey'in ancak Müdafa-i Hukuk Cemiyeti adına aday olabileceği bildirilmişti.⁴⁸³ Bununla birlikte aynı tarihlerde yeni adaylar da ortaya çıkmaya devam ediyordu. Bunlardan biri de Çiftçiler Derneği Fırkası'ndan adaylığını koyan eski Antalya mebuslarından Hamdullah Emin Paşa idi.⁴⁸⁴

Darülfünun Müderrislerinden Hamid Bey'de Milli Ahrar Fırkasından aday olmuştu.⁴⁸⁵ Kayıtlarda Hamid Bey'in de yine iki yerden adaylığını koyduğunu görüyoruz. Zira hem Konya'dan hem de Antalya'dan aday olmuştu.⁴⁸⁶ Antalya'dan aday olanlar bununla sınırlı değildi. 30 Ekim 1919 tarihinde "*Nuh Bey'e*" şifresiyle Sivas'a ulaşan bir telgrafta Antalya Sancağından yeni adaylar olduğu bildirilmişti. Telgrafın nereden ve kimden gönderildiği bilinmemekle beraber telgrafta Celal Nuri Bey, Fatih Hoca, Velid Bey ve Ebu'z Ziya Beylerin de Antalya sancağından aday olmak istedikleri bildirilmişti. Konya Vilayeti adına gizli şifreler ekseriyetle Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Şevket Bey tarafından Sivas'a "*Nuh Bey'e*" şifresiyle yollanmıştı. Bu nedenle bu belgenin de Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Şevket Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderildiği kuvvetle muhtemeldir.⁴⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın 30 Ekim 1919 tarihli isimsiz telgrafa dair bir cevabının olup olmadığını bilmemekle birlikte 10 Kasım 1919 tarihinde Antalya mutasarrıflığına bir telgraf gönderdiğini ve telgrafında adaylığını koyan isimler hakkında yeniden bilgi istediğini görmekteyiz.⁴⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafına cevap olarak ise Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Şevket Bey 14 Kasım 1919 tarihinde "*Zeyl şifresidir Nuh ve Bekir Sami Beylere verilecektir*" diyerek, Antalya sancağından aday olanların isimlerini bildiren bir telgraf daha göndermiştir. Telgrafta Antalya

⁴⁸² ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bo.

⁴⁸³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bp.

⁴⁸⁴ Yenigün, 26 Teşrinievvel 1335, s.2; Yenigün, 27 Teşrinievvel 1335, s.2.

⁴⁸⁵ Ancak fırkanın adayı Antalya'dan seçilmeyi başaramamıştır. *Vakit*, 30 Teşrin-i Evvel 1335, s.1-2.

⁴⁸⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206an.

⁴⁸⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bm.

⁴⁸⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ad.

sancağından Hamdullah Suphi Bey⁴⁸⁹ ile Dârü'l-fünûn muallimlerinden Hüsnü Hamid Beyin aday olduğu bildirilmiştir.⁴⁹⁰

Antalya'dan adaylığını koyan bir diğer önemli isim de Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından olan Yusuf Talat Efendi'di. Antalya halkı tarafından oldukça sevilip sayılan Yusuf Talat Efendi, İtalyan işgallerine karşı sancakta önemli faaliyetlerde bulunmuştu. Ancak adaylığını koymasından sonra çıkan söylentiler yüzünden zor bir süreç geçirmişti. Zira müftülük yaptığı süre içerisinde dört defa görevden alındığı söylentileri çıkmış ve bu durum Burdur Askerlik Şube Başkanı İsmail Hakkı Bey tarafından Temsil Heyeti'ne bildirilmişti.⁴⁹¹ Bu durum doğal olarak Temsil Heyeti tarafından pek hoş karşılanmamış ve Milli Mücadele esaslarına uygun bir aday olup olmadığı konusunda şüphe duyulmasına neden olmuştu.⁴⁹² Ayrıca İsmail Bey'in de belirttiği gibi eğitim olarak ta gerekli nitelikleri taşııyordu. Buna rağmen Antalya halkı tarafından sevilen bir isimdi.⁴⁹³

Görüldüğü gibi Antalya'dan seçilmesi tartışmalı isimler aday olmuştu. Bunun yanı sıra hem Temsil Heyeti hem de İstanbul Hükümeti adına önemli isimler de adaylığını koymuştu. Bunlara kısaca değinelim.

Damat Şerif Paşa

Mehmet Şerif (Çavdaroğlu), 1873 yılında İstanbul'da doğan Mehmet Şerif Paşa İstanbul İptidaî Mektebi'ni bitirdikten sonra Soğuk çeşme Askerî Rüştıyesi, İptidaî Mektebi, Mülkiye Mekteb-i mezun olmuştur. Daha sonra Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İdadîsinde Dârümuallimîn-i Âliye'de ders vermiştir. Bu sürede 1901 yılında Sultan Abdülaziz'in kızı Emine Sultan ile evlenerek damat unvanı almıştır.⁴⁹⁴ Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde Dâhiliye Nazırı olarak görev yapmış⁴⁹⁵ ve Mustafa Kemal Paşa tarafından bu hükümet döneminde Milli Mücadele aleyhinde çalışmalar yaptığı belirtilerek ulusu zehirlemekle suçlanmıştır.⁴⁹⁶ 1919 seçimlerinde Antalya'dan

⁴⁸⁹ Milli Ahrar Fırkası tarafından aday gösterilen Hamdi Bey Antalya'dan seçilmeyi başaramamıştır.

⁴⁹⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206an.

⁴⁹¹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46-df.

⁴⁹² ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:332, G:52, B:52

⁴⁹³ *Vakit*, 30 Teşrin-i Evvel 1335, s.1-2.

⁴⁹⁴ Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1850-1908)*, C.III, Ankara 1968, s.23.

⁴⁹⁵ Güneş, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hükümetler...", 2012, s.246.

⁴⁹⁶ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.151.

adaylığını koymuş ancak seçilememiştir.⁴⁹⁷ Osmanlı hanedanına mensup olduğu için 6 Mart 1924 tarihinde yurtdışına çıkarılmış ve 1946 yılında yurda dönebilmiştir. 1958 yılında ise vefat etmiştir.⁴⁹⁸

Celal Nuri (İleri) Bey

1881 yılında Gelibolu da doğan Celal Nuri İleri Heyet-i Ayan üyesi Nuri Giridi'nin oğlu, Sedat Nuri İleri ve Suphi Nuri İleri'nin kardeşidir. Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra II. Meşrutiyet döneminde İkdam gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Soyadı kanunundan sonra İleri soyadını alan Celal Nuri 1 Ocak 1918'de Ati gazetesini yayımlamaya başlamıştır. Mondros mütarekesini ve İstanbul Hükümetini eleştiren yazılarından dolayı gazetesi kapatılmıştır. 1919'da Ati gazetesinin ismini değiştirerek İleri yapan Celal Nuri Bey, Milli Mücadele yanlısı tutumunu sürdürdüğü için Mart 1920'de İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür. 1921 yılı sonlarında serbest bırakıldıktan sonra Ankara'ya gitmiş ve TBMM'de Gelibolu ve Tekirdağ mebusu olarak beş dönem görev yapmıştır.⁴⁹⁹

Görüldüğü üzere birçok önemli isim Antalya'dan mebus olmak için aday olmuştur. Yapılan seçimler aralık ayı ortalarında sonuçlanmıştı. Buna göre Yusuf Talat Bey ile Hamdullah Suphi Bey seçimi kazanmayı başarmıştı. ATASE Arşivindeki bazı belgelerde Antalya seçimlerinin 22 Aralık 1919 tarihinde bittiği ifade edilmiş olsa da, Burdur askerlik şube başkanı İsmail Hakkı Bey'in belirttiğine göre Antalya'da seçimler 14 Aralık 1919 tarihinde son bulmuştu. Zira İsmail Hakkı Bey 14 Aralık'ta Konya Kolordu Komutanlığına çektiği bir telgrafta Yusuf Talat Bey'den Antalya mebusu Yusuf Talat diye söz ediyordu.⁵⁰⁰

Antalya'da yapılan seçimlerde ne Temsil Heyeti'nin istediği olmuş ne de İstanbul Hükümetinin isteği gerçekleşmişti. Hamdullah Suphi Bey Temsil Heyeti adına seçimi kazansa da Temsil Heyeti adına aday gösterilen diğer isimlere Antalya halkı rağbet göstermemişti. Zira onlar için önemli bir isim olan, Müftü Yusuf Talat Efendi seçimi kazanmıştı. Antalya'dan adaylığını koyan ve Mustafa Kemal Paşa ile Temsil Heyeti tarafından seçilmesi özellikle istenen Celal Nuri (İleri) Bey ise Antalya'dan

⁴⁹⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:91, B:91.

⁴⁹⁸ Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi...*, 1968 ,s.128.

⁴⁹⁹ Emre İsmet, Türk Dili ve Edebiyatına Dair Görüşleriyle Celal Nuri İleri - I -, "*Türk Dili*", Yıl: 68 Sayı: 799, 2018.

⁵⁰⁰ ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:332, G:52, B:52.

kazanamasa da doğum yeri olan Gelibolu'dan mebus seçilmiştir.⁵⁰¹ Buna mukabil İstanbul Hükümetinin adayı olan Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa'da Antalya'dan mebus seçilememiştir.

Mebusların belli olmasıyla birlikte sıra Temsil Heyeti adına seçilen mebusların İstanbul'a gitmeden önce Ankara'da toplanmasına gelmişti. İsmail Hakkı Bey, 14 Aralık 1919 tarihinde Sivas'a çektiği telgrafla 12. Kolordu'ya bağlı Antalya sancağından seçilen mebusların daha önceden planlandığı gibi İstanbul'a geçmeden evvel Eskişehir'de toplanacağını bildirdi.⁵⁰²

Zira kendisine 25 Kasım 1919 tarihinde Sivas'tan gönderilen bir telgraf ile mebusların önce Eskişehir'de sonra Ankara'da toplanacağı bildirilmişti. İsmail Hakkı Bey telgrafında ayrıca Konya vilayetine bağlı diğer sancaklardan seçilen mebusların Temsil Heyeti'nin programına uyarak Eskişehir'e geçme konusunda kendilerini bilgilendirdiğini ancak Antalya mebusları Müftü Yusuf Talat Efendi ile Hamdullah Suphi Bey'in ise bu konuda ki şahsi düşüncelerini henüz kendisine iletmediğini belirtti. İsmail Hakkı Bey, bu telgrafta sadece mebusların İstanbul'da toplanması meselesine değinmemişti. Ayrıca Antalya mebusu Yusuf Talat Efendi'nin de içinde bulunduğu bazı mebusların Milli Mücadele'nin amaç ve gayesine uygun nitelikte eğitilmiş kişiler olmadığını söyleyerek açıkça Müftü Yusuf Talat'ın seçilmesini onaylamadığını belirtmişti.⁵⁰³

Seçimlerin tamamlanmasıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa'da zaman kaybetmeden 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e 31 Aralık 1919 tarihinde bir telgraf çekerek Konya vilayetine bağlı sancaklardan seçilen tüm mebusların İstanbul'a geçmeden önce mutlaka Eskişehir'de toplanmalarını bildirdi.⁵⁰⁴ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Fahrettin Bey'den mebusların Ankara'ya ulaşması için gereken bütün önlemlerin alınmasını istedi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu talimatından sonra da Temsil Heyeti adına seçilen mebuslar Ankara'ya doğru yola çıkmaya başladı.⁵⁰⁵ Buna mukabil Antalya mebusları Ankara'ya gitmeyerek direkt İstanbul'a geçecekti. Nitekim Antalya Jandarma

⁵⁰¹ *Yenigün*, 22 Teşrinievvel 1335, s.2.

⁵⁰² ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dd.

⁵⁰³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46de.

⁵⁰⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16aa

⁵⁰⁵ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16aa.

Tabur Kumandanı Nihat Bey, 15-16 Ocak 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta öncelikle Meclisi-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanıyor olmasından duyduğu rahatsızlığı belirtmiş ve sonrasında mebusların Ankara'ya uğrayamayacaklarını bildirmişti. Nihat Bey bunun nedeni olarak da yakın zaman önce yağan aşırı yağmurlar nedeniyle yolların tahrip olduğunu, bu nedenle de Burdur'a dahi otomobil ve arabanın ulaşamadığını bildirmişti. Ayrıca 12 Ocak 1920 tarihinde meclis açıldığı için Dâhiliye Nezaretinin mutasarrıflık vasıtasıyla mebusların İstanbul'a bir önce gitmeleri noktasında uyarıldığını belirtmişti.⁵⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa bu telgraftan sonra 16 Ocak günü mebus Yusuf Talat ve Hamdullah Suphi Beye ulaştırılmak üzere Antalya Jandarına Tabur Kumandanı Nihat Bey'e bir telgraf çekti. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında;

“Doğruca Dersâadet'te Meclis-i Milli'ye teşrif edilmesini ve orada bulunan Rauf Bey ile bir araya gelinmesini ve müştereken istihlâs-ı vatan ve selâmet-i memleket ve millet hakkında ibrâz-ı mesâî buyrulmasını ricâ ederiz.”⁵⁰⁷

diyecekti. Elimizdeki kayıtlarda Antalya mebuslarının hangi tarihlerde İstanbul'a hareket ettikleri ile alakalı net bir bilgi bulunamamakla birlikte, meclisin 22 Ocak 1920 tarihli oturumunda hazır bulduklarını görmekteyiz.⁵⁰⁸

2.3.1. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Açılışı ve Antalya Mebusları

Mebusların İstanbul'a gelmesi ile 12 Ocak 1920 tarihinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı açılmıştı. Her ne kadar yeni açılan mecliste Mustafa Kemal Paşa'nın tüm istedikleri gerçekleşmemişse de meclisin ekseriyetinin Müdafaa-i Hukuk üyesi mebuslardan oluşması planlarına devam etme imkânı vermişti. Mebusların yemin etmesinden sonra Konya sancağından aday olan ancak Sivas'tan mebus seçilen Vasıf Bey (Kara Vasıf) Meclisin açılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirip ardından da rahatsızlığı nedeni ile açılışa katılmayan padişaha bir heyet gönderilmesini teklif etti.⁵⁰⁹ Bu teklifin kabul edilmesinden sonra sıra şube atamalarına geldi. Şube atamalarının yapıldığı bu oturumda Antalya mebuslarının hazır oldukları görülmektedir. Yapılan bu

⁵⁰⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dy.

⁵⁰⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dx.

⁵⁰⁸ M.M. Z.C, c. 1, D. 1, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336:1-2.

⁵⁰⁹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206an.

atamalara göre Yusuf Talat Efendi 2. şubeye, Hamdullah Suphi Bey ise 4. şubeye seçildi.⁵¹⁰

Şube tayinlerinin bitmesinden sonra sıra mazbatalarının onaylanmasına geldi. Mazbataların onaylanması sırasında (meclisin 3. Oturumunda yani 26 Ocak 1920 tarihinde) oturum başkanı Hacı İlyas Efendi, Antalya mebusları Hamdullah Suphi Bey ile Yusuf Talat Beyin mazbatalarının 1. Şubeye havale edildiğini bildirdi. Ancak hemen akabinde Dâhiliye Nezaretinden ellerine ulaşan bir listeye göre bazı mebuslar hakkında şikâyetler olduğunu ve bu şikâyetlerle ilgili birçok belge bulunduğunu belirtti. Bu mebuslar arasında Antalya mebusları da vardı. Hacı İlyas Efendi konuşmasının devamında seçimlerde tutulan tutanaklarda ve Teftiş Heyeti'nin tuttuğu zabıtlarda konu ile alakalı hiç bir şey bulunmadığını ve bu gibi durumlarda tetkikin beklenmesinin meclis faaliyetlerini geciktireceğini belirtti. Ardından bu iddiada bahsi geçen belgelerin 1. Şube Heyeti Umumiyesi tarafından incelenmesine karar verildi. Bu şikâyetleri bildiren kişilerin bizzat mahkemeye başvurmaları gerektiğini belirttikten sonra, şubenin verdiği kararlar Mebusların mazbatalarının onaylanmasına karar verildi. 26 Ocak 1920 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda bu kararın okunmasından sonra Yusuf Talat Efendi ve Hamdullah Suphi Bey'in Antalya mebusluğu kabul edildi.⁵¹¹ Mazbataların onaylandığı bu oturumda bir başka konuya da açıklık getirilmesi gerekiyordu. Zira Hamdullah Suphi Bey iki yerden de mebus seçilmişti. Meclis başkanı hem Saruhan'dan hem de Antalya'dan mebus seçilen Hamdullah Suphi Bey'e "*Antalya'yı mı tercih ediyorsunuz?*" diye sordu. Hamdullah Suphi Bey ise Saruhan'dan istifa ettiğini ve Antalya'yı tercih ettiğini belirtti.⁵¹²

Bunun üzerine meclisten bazı mebuslar Yusuf Talat Efendi'nin mazbatasının tetkik edilerek mebusluğunun kabul olup olmadığını sordu. Meclis başkanının hayır demesi üzerine Yusuf Talat Efendi'nin istifa etmesine gerek olmadığı, istifa edebilmesi için önce mazbatasının kabul olması gerektiği belirtildi. Bunun üzerine meclis başkanı istifanın hükümete bildirmesi kararını aldı.⁵¹³

⁵¹⁰ M.M. Z.C. c. 1, D. 1, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336:1-2.

⁵¹¹ M.M. Z.C. c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 26 Kânunusani 1336:25-26.

⁵¹² M.M. Z.C. c. 1, D. 3, İçs.1, İn.1, 26 Kânunusani 1336:25; Hamdullah Suphi'nin Antalya mebusluğunu tercih etmesi üzerine onun yerine Saruhan Sancağı mebusluğuna daha önce Meclis-i Mebusan tavsiyesi ile İbrahim Süreyya Bey aday gösterilmiş ve yapılan seçimle sancaktan oy çokluğu ile seçilerek Meclise Saruhan Mebusu olarak girmiştir. ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dd

⁵¹³ M.M. Z.C.c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 19 Şubat 1336:166.

Antalya mebuslarından Hamdullah Suphi Bey siyasi karakteri oldukça baskın ve Müdafaa-i Hukuk Merkezlerinde aktif çalışan, bilgili bir kişidir. Türk Ocaklarında yıllarca çalışmış ve ocağın başkanlık görevini de uzun yıllar üstlenmiş birisi olarak meclis oturumlarında sıkça söz almış ve hemen hemen her oturumda fikirlerini dile getirmiştir. Bu özelliğinden dolayı da Mustafa Kemal Paşa'nın mecliste görmeyi çok istediği kişiler arasında olmuştur.

Meclis-i Mebusan'da ki ilk faaliyeti Konya mebusu Mehmet Vehbi Efendinin mazbatasının usule uygun olduğu konusunda 4. Şube üyesi olarak kabul oyu kullanmasıdır.⁵¹⁴ Daha sonra Konya mebuslarının mazbatalarında evrak sahteciliği iddiasının müzakere edildiği 2. oturumda söz almış ve buradaki konuşmasında Konya mebuslarını savunmuştur. Mebusların evraklarının sorunsuz olduğunu belirterek mazbatalarının onaylanması gerektiğini belirtmiştir.⁵¹⁵

Meclisin 9 Şubat 1920 tarihli oturumunda Ali Rıza Paşa Kabinesinin kurulmasından dolayı paşa ve kabine üyelerine teşekkür ve tebrik mesajları okundu. Bu mesajlardan bir tanesi de meclis oturumlarında sık sık söz alan Antalya mebusu Hamdullah Suphi'ye aitti. Hamdullah Suphi Bey Ali Rıza Paşa hükümetine teşekkürle başlayan uzun bir konuşma yaparak vatanın içinde bulunduğu mühim ahvalden şu şekilde bahsetmişti:

“Efendiler, ilk sözümlerim hükümete teşekkür olacak. Kabine, beyannamesinin birinci kısmında çok müşkül şerait dairesinde vazifeyi deruhte ettiğini bize hatırlatıyor. Şüphesiz biz bunu daima nazarı dikkatimizde tuttuk. Son derecede vahim bir vaziyet içinde ve bin müşkülle muhat ve yalnız vatanperverlik hissiyatından mühlhem olarak, hükümetimiz vazifeyi deruhte etti. Biz bundan dolayı kendisine teşekkür etmeyi bir vazife biliriz. Padişahımızın Millet Meclisinde okunan Nutku Hümayunları, hükümetin şimdi dinlediğimiz beyannamesi ile bizim içlerimizde yaşanan hisler, elemeler birleşiyor. Faka t ne yazık ki memleketimizde tamam i ile vazih bir vaziyet meydana gelmekte gecikiyor. Aradığımız vuzuh ve sarahati bulamıyoruz. Tabii şerait dairesine giremiyoruz. Çünkü memleketimizde fuzulî olmak üzere hiçbir hakka istinat etmeyen birtakım işgaller var...”

Onun için Anadolu'da bir millî hareket uyandı ise bu hükmü geri alsınlar, bütün şikâyet edenleri ihtar ediyoruz, haksızlığı, zulmü geri alsınlar. Hüküm giymiş olan canileri yerlerine iade etsinler.”⁵¹⁶

⁵¹⁴ M.M. Z.C.c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 15 Kânunusani 1336:16-17.

⁵¹⁵ “Efendim, Konya Mebuslarına ait olan mazbatalar bizim şubede tetkik edilmiştir. Bu mazbatalarda hiçbir madde tasrih edilmemiştir. Dâhiliye Nezaretinden Kiyasete, Riyasetten de şubemize havale edilen tezkirelerde yalnız şikâyet vardır. Faka t mad de tasrih edilmemiş ve musibet hiç bir şey söylenmemiştir. Buna binen şubenin nokta-i nazarı Konya Mebuslarının kabulüne mütemayildir.”M.M. Z.C, c.I, D. 4, İçs.1, İn.1, 22 Kânunusani 1336:37.

⁵¹⁶ M.M. Z.C.c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 9 Şubat 1336:85.

16 Şubat 1920 tarihli oturumda bir takrir teklifi olduğunu söyleyerek söz alan Hamdullah Suphi Bey, “*Kanun-ı Esasimizin tayin ettiği müddet zarfında ecnebi işgali dolayısıyla bazı mahallerde intihabat icra edilememesi, mezkûr aksam-ı vatanın hukukî vaziyetlerini tayin edemeyeceği bir emr-i bedihidir.*” diyerek sözlerine başlamış ancak daha sonra karar değiştirerek sunmak istediği takririn eksik olduğunu belirterek geri çekmiştir.⁵¹⁷

Mecliste önemli bir faaliyeti de Aydın Mebusu Cami Bey’in vermiş olduğu Misak-ı Millinin tekrar tahrir edilmesi teklifini desteklemesidir.⁵¹⁸ Bu teklif And-ı Millinin Avrupa parlamentolarına tebliğ edilme şekli bakımından önem arz etmektedir. Yapılan oylama ile değişiklik teklifi kabul edilmiştir.

Bir diğer Antalya mebusu Yusuf Talat Bey ise meclis oturumlarında pek söz almamıştır. Nitekim meclisin 12. Oturumunda:

*“Vatan ve Millete acizane arz-ı hizmet etmek yegâne emel iken, ahval-i sihiyyemin meşak-ı seferiyyeye tahammül edemeyecek ‘bir halde bulunması Meclis-i Millide arz-ı vücut ve hizmete mani olduğundan istifamın kabulünü maal-ihiram arz eylerim. Antalya Mebusu Yusuf Talat .”*⁵¹⁹

diyerek sağlık sorunları yüzünden istifa etmiş ve mebusluktan çekilmiştir: Mecliste hemen hemen her oturumda faal olan Hamdullah Suphi Bey ise Yusuf Talat Bey’in istifasına hiçbir şekilde yorum yapmamıştır. Aslında bu sessizliği Temsil Heyeti gibi kendisinin de Yusuf Talat Efendi’nin seçilmesini doğru bulmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Meclis oturumlarında Hamdullah Suphi tarafından birçok kez söz alınmış kimisinde verdiği takrir ve teklif, kimisinde ise suallere verdiği cevap çok konuşulmuştur. Ancak belki de Meclis-i Mebusan oturumlarında en önemli konuşmasını 26 Şubat 1920 tarihli oturumda yapmıştır. Bu oturumda Trakya’nın Osmanlı Devleti’n den ayrılacağı rivayeti üzerine, Misak-ı Milli kararlarının asıl amacı hakkında yaptığı şu konuşma ile:

“Efendim, iki üç kelime için karşınıza geldim. Kendimize son derecelerde ağır bir töhmet atfetmenin sırası gelmiştir, zannederim. Sonu gelmeyen bir rehavetimiz var. (Bir buçuk ay müteceviz bir zamandan beri toplanıyoruz. Memleketin birçok köşelerinde nâ-mahdud bir kıtal devam ediyor Millet Meclisi hiç olma z ise başvurması lâzım gelen yerlere müracaat etmemiş, başvurmamıştır. Bu kıtalın durması için hiç olmazsa, söz söyledim; demek hakkını ‘kazanmamıştır. Onun için bu kâğıtlar okunduğu vakit alelusul havale edelim, diye verilen kararlar a bendeniz

⁵¹⁷ M.M. Z.C.c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 16 Şubat 1336:127.

⁵¹⁸ M.M. Z.C.c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 16 Şubat 1336:146.

⁵¹⁹ M.M. Z.C.c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 19.Şubat 1336:166.

şiddetle itiraz diyorum. Kâğıtların aralarındaki farkları ayırmıyoruz efendim. Bu boğazlanan insanların, kesilen adamların imdatt sesi olarak en son melce olmak üzere Millet Meclisine yolladıkları seslere karşı «havale edelim» demek, o fecaati duymamaktır, âdem-i hassasiyet göstermektir. Bunun için, teklif ediyorum efendim, bunları da havaleden havaleye göndererek içindeki sesleri öldürmeyiniz. Kararı şimdi veriniz. Kendi aleyhimize olmak üzere elimizden silâhlarımızı almışlar ve şimdi nâ-mahdud bir kıtal devam ediyor. Bunun için Dünyanın bütün Meclislerine başvuralım, şikâyet edelim.»⁵²⁰

büyük takdir toplamıştır.

2.3.2. Son Osmanlı Mebusan Meclis-i Konya Mebusları Biyografileri

2.3.2.1. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey:

1885 yılında İstanbul Aksaray'da, dünyaya gelen Hamdullah Suphi Bey⁵²¹ Maarif, Maliye, Nafia, Evkaf ve Maarif nazırlıkları yapmış bir aileden gelmiştir. Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı ve Türk Bilgi Derneği gibi kuruluşların faaliyetlerine katıldıktan sonra⁵²² henüz yirmi yedi yaşında olmasına rağmen uzun süre Türk Ocakları'nın başkanlığını yapmış, Yusuf Akçura'nın tabiri ile Türk Ocağının kalbi olmuştur.⁵²³

Türk Ocakları için bu kadar yoğun çalışıyor olmasına rağmen 22 Mart 1912 tarihinde Türk Ocaklarının başkanlığına Ahmet Ferit Bey seçilmiştir. Hamdullah Suphi ise o bu dönemde oldukça genç olduğu ve tanınmadığı için Yönetim Kurulu'na aday gösterilmişse de seçilememiştir.⁵²⁴ Ocağın maddi olarak sıkıntıya girmesi ve kapanma noktasına gelmesiyle Ocaklı gençler Ocağı toparlayacak bir başkan aramaya başlamış ve Hamdullah Suphi'yi başkan olarak seçmiştir.⁵²⁵ Hamdullah Suphi Bey, Türk Ocaklarında ki çalışmaları kadar meclis içerisinde ki faaliyetleri ile de oldukça aktif bir isim olmuştur. Örneğin Mehmet Akif Ersoy'un yazdığı İstiklal Marşı'nı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuyan ilk kişi o olmuştur. Önce fecr-i âti hareketi içinde, daha

⁵²⁰ M.M. Z.C.c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 29.Şubat 1336:204-205.

⁵²¹ Cemal Güven-Ekrem Zahid Boyraz, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C.6, S.6, Haziran 2016, s.289.

⁵²² Abdullah Uçman, Hamdullah Suphi Tanrıöver. *TDVİA*, (39), 2010, s.575.

⁵²³ İbrahim Kafesoğlu, Kaybettiğimiz Değer Ve Hazin Bir Gerçek, *Türk Kültürü Dergisi*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı, S.45, Temmuz 1966, s.744.

⁵²⁴ Nedim Sarıgözel, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri (Biyografi Ve Faaliyetleri), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Konya 2009,s.45.

⁵²⁵ Dr. Eren Akçiçek - Dr. Mehmet Karayaman, *Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretleri Ve Yaptığı Konuşmalar*, İzmir 2007, s.34.

sonra milli edebiyat topluluklarına katılsa da en çok siyasi kişiliği ile ön plana çıkmış⁵²⁶ ve Millî Mücadele yıllarında Konya ve Antalya'dan aday gösterilerek 35 yaşında Milli Mücadele'ye Antalya Mebusu olarak katılmıştır.⁵²⁷ İstanbul'un işgal edilmesi ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısıyla Ankara'ya gelerek TBMM'ye katılmıştır. Milli Mücadelenin en zor dönemlerinde Maarif Vekilliği yapmış ve 12 Kasım 1921'de istifa etmiştir.⁵²⁸ Siyasi faaliyetlerinin yanı sıra edebiyatla da yakından ilgilenen Hamdullah Suphi Bey, bizzat kaleme aldığı '*Dağ Yolunda*' adlı eserinde üç mebus arkadaşı ile Ankara'dan ayrıldıktan sonra Yozgat'ta konakladıkları bir geceyi anlatmış ancak diğer Mebus arkadaşlarının isimlerini burada zikretmemiştir.⁵²⁹ TBMM'de 1. dönem Antalya, 2.,3., 8. ve 10. dönem İstanbul, 7. dönem İçel, 9. dönem Manisa milletvekili olarak görev yapan Hamdullah Suphi Bey Aralıklarla 1920'den 1957'ye kadar TBMM ile bağlantılı olmuştur.⁵³⁰

Tüm siyasi hayatı boyunca Mustafa Kemal Paşa hayranlığını muhakkak dile getirmiş Mustafa Kemal Paşa'dan "*O emir ve kumanda mekiğinde hiç mağlup olmamış bir askerdir, cihan muharebesinin enkaz halinde bıraktığı bir devletten yepyeni bir devlet çıkarmak için lazım unsurları üzerinde toplayan bir ıslahatçıdır, hesapsız akan kanlar pahasına kazanılmış zaferlere rağmen kıt görüşlü siyasiler tarafından felaketlere sürüklenirken bize Türk davasını anlatan bir siyasidir, tüm Müslüman dünyasını esarete uğratan manevi zincirleri kırmasını bilen bir ıslahatçıdır, askerlikte, idarede siyasette, sanatta, ve zevkte o bir rehberdir, baştır ve bir hatiptir.*" diye söz etmiştir.⁵³¹ Ayrıca Meclisin birçok oturumda söz alarak Milli Mücadelenin en ateşli savunucularından olmuştur.⁵³²

⁵²⁶ Güven-Boyras, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in..., 2016, s.288-289.

⁵²⁷ Uçman, Hamdullah Suphi Tanrıöver. *TDVİA*, (39), 2010, s.575.

⁵²⁸ CA. A:III/7, D:18, F:31, B:1242; Güven-Boyras, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in..., 2016, s.288.

⁵²⁹ Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağyolu ve günebakandan seçmeler*, Ankara 1971, s.214.

⁵³⁰ Ümmü Gülsüm Candeğer, Tbm Arşiv Kayıtlarına Göre Atatürk Dönemi Antalya Milletvekilleri Ve TBMM Faaliyetleri (1920-1938), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Journal Of Modern Turkish History Studies)* XVIII/36 (2018-Bahar/Spring), s.198.

⁵³¹ Tanrıöver, *Dağyolu ve günebakandan...*, 1971, s.14-17.

⁵³² "*Memleketimiz bir harp neticesinde mağlup oldu, silahlarını karşısındaki hükümetlerin adaletine emniyet ederek terk etti. Hâlbuki Anadolu artık kendi mukaddesatına, kendi yuvasına, kendi kadınına ve kendi hakkına karşı uzatılan silsile-i hakareti kabul edemezdi. Bunun için biz onlarla beraber olarak, ruhumuzla daima kendilerini teşci ediyoruz. Evet, onlarla beraber diyoruz ki: Anadolu üzerinde tarihî hakkımıza karşı irtikâb edilen cinayet devam ettikçe orada muharebe müebbetir.*" M.M. Z.C,c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 9 Şubat 1336:86.

Bükrüş Büyükelçiliği'ne tayin edildikten sonra 1946 yılında İstanbul'dan tekrar milletvekili seçilmiş ve bu görevine 1960'a kadar devam etmiştir. Aralıklarla da olsa 34 yıl Türk Ocağı Genel Başkanlığı yapan Hamdullah Suphi Bey, 10 Haziran 1966 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapı Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁵³³

2.3.2.2. Yusuf Talat Efendi

Eski Antalya Müftüsü olan Yusuf Talat Efendi Dava vekili Kandil zade Hasan Efendi, Tosun zade Hakkı Efendi, Civelek zade İzzet Efendi, gibi şehrin ileri gelenleri ile birlik olarak Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasında önemli rol oynamış bir isimdir.⁵³⁴

İstanbul'un işgal edilmesi ve Meclis-i Mebusanın dağıtılmasından sonra TBMM'nin 1. dönemi için yapılan seçimde de tekrar Antalya mebusu seçilmiştir. Ancak Yusuf Talat Efendi Müdafa-i Hukuk Cemiyeti için yaptığı çalışmalarından dolayı bölgede de tanınan birisidir. Bu durumu seçimlerden sonra gizlice Ankara'ya ulaşmasını zorlaştıracak için seçimlere katılamamıştır. Bunun üzerine Ali Vefa Bey, onun yerine seçime katılmış⁵³⁵ ve 19 Nisan 1920 tarihinde 97 oy alarak seçimi kazanmıştır. Ali Vefa Bey'in Müftü Yusuf Talat Efendi'nin yerine seçimleri kazandığı ancak 22 Nisan 1920 tarihinde onaylanabilmiştir. Bu yüzden TBMM 'de görev alamamıştır.⁵³⁶

⁵³³ Cenazesinin defnedildiği günü İbrahim Kafesoğlu şu sözler ile ifade etmektedir: “*Ne kadar esef edilir ki, fâni hayata veda ettiği zaman şaşırtıcı bir durumla karşılaşıldı. Beyazıt Cami avlusundaki namazında cemaat yalnız caminin müdavinlerinden ibaretti. Tabutu takip edenlerin büyük çoğunluğu yaşlan 50 civarında veya daha yakın olanlardı. Mezarı başında ise kalabalık hayli azalmıştı. İstanbul Üniversitesinin ve Ordu'nun bütün vatanperver aydınları minnettar bırakan kadirşinaslığı ile tertiplenen tören ve burada söylenen sıcak sözler de olmasaydı, cenazenin fevkalâdeliğini anlamak cidden güçleşecekti, ilerici geçinen bir kısım gazeteler, onun yüksek şahsiyetini maziye gömmekten fayda umarcasına, vefat haberini bile vermemekte âdeta ağız birliği yapmışlar, adım ve hatırasını anmaktansa, inatçı bir sükûta girmeği tercih etmişlerdi. Demek ki, bir zamanların ateşli milliyetçi hatibi, plâtin saçlı, zarif Hamdullah Suphi'si iyice itibardan düşmüş bulunuyordu. Hele gençlik ve üniversite talebesi, Türk Ocaklarının ünlü reisini, Türklük şuurunun temsilcilerinden birini, Gökalp'in ve Mustafa Kemal'in mefkûre arkadaşım, Atatürk'ün Millî Eğitim Bakanını artık tanımıyordu. Bu hazin gerçek, Türklükten nefret eden ve Türk milliyetçiliği karşısında dehşete düşenlerin 10-15 yıldan beri memlekette ettikleri milliyetçilik aleyhinde muzır tohumların yeşermesi neticesinden başka bir şey değildi.*” Kafesoğlu, Kaybettiğimiz Değer Ve Hazin Bir Gerçek, 1966, s.746.

⁵³⁴ Çeltikçi, “*İtalyan İşgalinde Antalya...*”, 2015, s.86-87.

⁵³⁵ Çimrin, *Antalya Kent Kronolojisi...*, 2012, s.66.

⁵³⁶ Sarıgüzel, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde..., 2017, s.209-210.

2.4. BURDUR SANCAĞINDA 1919 SEÇİM SÜRECİNİN BAŞLAMASI

Milli Mücadele döneminde Konya Vilayeti 'ne bağlı bir sancak konumunda olan Burdur'un 1914 yılındaki toplam nüfusu 85.920'dir. 57. Tümen Komutanı Albay Mehmet Şefik Aker'in belirttiğine göre 1918 yılına gelindiğinde ise Burdur'un toplam nüfusu 80.560'a düşmüştür. Bunlardan 80.000'i Müslüman Türk, 500'ü Rum ve 60'ı ise Ermeni'dir.⁵³⁷ 1919 seçimlerinde de bu nüfus kayıtları esas alınmıştır. Aslında Burdur Mutasarrıflığının 1908 ile 1912 seçimlerinde herhangi bir mebusu bulunmamaktaydı.⁵³⁸ 1914 seçimlerinde ise 1 mebus seçilmişti. Dolayısıyla Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimlerinde de mutasarrıflıktan 1 mebus seçilmesi kararlaştırılmıştı.⁵³⁹

Temsil Heyeti, İstanbul Hükümeti'nin seçim kararı almasından önce, hazırladığı bildiriye 15 Eylül 1919 tarihinde Burdur, Antalya, Kütahya sancağının bağlı olduğu Afyon fırkasına göndermişti. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu bildiride sancaklardan seçim döneminde dikkat edilmesi gereken hususlar ve adaylarda olması gereken nitelikler belirtiliyordu.⁵⁴⁰

Ali Rıza Paşa hükümetinin seçim kararı alması ile birlikte Burdur Mutasarrıflığında da seçim hazırlıkları başladı. Öncelikle Mustafa Kemal Paşa 3. Kolordudan Selahaddin Bey vasıtasıyla 11 Ekim 1919 tarihinde Ali Fuat Bey'e bir telgraf göndererek Burdur Müdafa-i Hukuk Merkezi ile daha kolay irtibat kurulabilecek kişilerin belirlenmesini⁵⁴¹ ve Burdur'un Milli görüşe bakış açısının öğrenilmesini istedi.⁵⁴²

Milli Mücadele döneminde üç kazası bulunan Burdur Mutasarrıflığında Müntehib-i Evvel ve Müntehib-i Sani seçiminin ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekle beraber kayıtlara göre Burdur merkezden ilk adaylığını koyan isim daha sonra Birinci Dönem TBMM'de Burdur mebusu olarak görev yapacak olan İbrahim

⁵³⁷ Şeker, "Milli Mücadele Döneminde..." 2010, s.64.

⁵³⁸ Kenan Olgun, 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili, *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan (1877-1920)*, İstanbul 2010, s.45-50.

⁵³⁹ M.M. Z.C. c. 1, D. 3, İçs.5, İn.1, 1Teşrini evvel 1330:4.

⁵⁴⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aa; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aaa; Demiryürek, "Kütahya Sancağında...", s.526.

⁵⁴¹ TİTE, Arşv. K: 310, G:44, B: 44-1; Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015, s. 107; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:131, B:131-1.

⁵⁴² TİTE, Arşv. K: 310, G:44, B: 44-1.

Suphi Soysallıođlu'dur. Nitekim 11 Ekim 1919 tarihinde İsamil Suphi (Soysallıođlu) Bey, Anadolu ve Rumeli Mūdafaası Hukūk Cemiyeti Temsil Heyeti'nden Bekir Sami Bey'e gönderdiği telgraf ile Temsil Heyeti tarafından da uygun görülen bir iki yerden aday olmak istediđini bildirmişti.⁵⁴³

Bu arada Dâhiliye Nezareti de 16 Ekim'de vilayet ve sancak merkezlerine gönderdiği bir bildiri ile seçimlerde dikkat edilmesi gereken hususları bildirerek müdahaleler konusunda uyarılarda bulunmuştu.⁵⁴⁴

Burdur Mūdafaası-i Hukuk Merkezi Reisi Mehmet Bey 23 Ekim 1919 tarihinde Amasya Heyet-i Temsiliye merkezine çektiği bir telgrafla, İzmir'in işgali öncesi ve sonrasında Milli Mücadele hakkında halkı bilinçlendiren ve tüm varlığı ile fedakârca çalışmış olan Burdur Ahz-ı Asker Kalem Reisi İsmail Hakkı Bey'in, mebus olarak seçilmesinin uygun olduğunu bildirmişti. Ayrıca Burdur Sancağında Heyet-i Temsiliye karar ve fikirlerine uygun başka bir namzet bulunmadığını da özellikle belirtmişti.⁵⁴⁵

Böylelikle Burdur Sancağında Temsil Heyeti tarafından seçilmesi istenilen isim de netleşmişti. Buna mukabil sancaktan başka isimler de aday olarak gösterilmişti. Nitekim Kasım ayı başlarında Babanzade Hüseyin Şükrü Bey ve Burdur hukuk muallimlerinden Vehbi Bey aday olmuştu. Her ne kadar Temsil Heyetine göre sancaktan Milli Mücadele fikir ve esaslarına uygun tek isim İsmail Hakkı Bey olarak görülse de sancaktan başka adaylarda ortaya çıkmaya devam ediyordu.⁵⁴⁶

Temsil Heyetinin seçimlere müdahale etmesi üzerine Dâhiliye Nezareti 5 Kasım 1919 tarihinde yeniden bir telgraf göndererek seçimlere hiçbir şekilde müdahale edilmemesi konusunda yeniden uyarıda bulunmuştu. Ayrıca seçimlerin ne derece ilerlediği, seçilen mebus olup olmadığı ve eğer seçilenler varsa kimlikleri sorulmuştu.⁵⁴⁷

Burdur'dan Dâhiliye Nezaretine ne gibi bir cevap verildiği bilinmemekle birlikte 19 Kasım 1919'da Burdur Mūdafaası-i Hukuk Cemiyeti kurucularından Hafız İbrahim Demiralay sancakta Muntehib-i Sani seçimlerinin 19 Kasım 1919 tarihinde bittiğini bildirmişti. Buna mukabil Muntehib-i Sanilerin seçtiği mebuslar hakkında henüz

⁵⁴³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ai.

⁵⁴⁴ BOA. DH. İ.U.M. EK. 114/39-5.

⁵⁴⁵ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:93, B:93.

⁵⁴⁶ Yenigün, 4 Kânunuevvel 1335, s.2; Yenigün, 7 Kânunuevvel 1335, s.2.

⁵⁴⁷ BOA. DH. İ.U.M. EK. 114/83-1.

herhangi bir bilgi yoktu. İbrahim Demiralay, Milli Mücadele boyunca Burdur için önemli çalışmaları olmuş bir isimdi. Mebusluk için aday olmayı çok istemiş ancak bu seçimlerde Temsil Heyeti tarafından aday gösterilmemişti.⁵⁴⁸ Çünkü Temsil Heyetinin Burdur'dan aday olmasını istediği isim daha öncede belirtildiği üzere İsmail Hakkı Bey'di.⁵⁴⁹

Temsil Heyeti'nin bütün baskılarına ve Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bölgedeki çalışmalarına rağmen İsmail Hakkı Bey, yapılan seçimde Muntahib-i Sani lardan gerekli oyu alamamış ve mebus seçilememiştir. Nitekim 10 Aralık 1919 tarihi itibarı ile Burdur sancağında seçim sonucu kesinleşmiş ve Burdur Belediye Başkanı Reşit Bey'in kardeşi Hüseyin Baki Çelikbaş Burdur mebusu seçilmiştir.⁵⁵⁰ Konya Valisi Suphi Bey'de 11 Aralık 1919 tarihinde Sivas'a çektiği telgraf ile Burdur Sancağında seçimlerinin sonuçlandığını doğrulamış ve Bâkî Beyzâde Hüseyin Remzi bin Abdülbâkî, yani Hüseyin Baki Bey'in mebus olarak seçildiğini bildirmişti.⁵⁵¹

Görüldüğü üzere sancaktan Temsil Heyetinin belirlediği aday seçilmemiştir. Ancak Hüseyin Baki Bey mebus seçildikten sonra Sivas'a bir telgraf çekerek hem Temsil Heyeti tarafında olduğunu bildirmiş hem de Ankara'da yapılacak olan toplantıya katılmak için hazırlıklara başladığını belirtmiştir.⁵⁵²

Konya Valisi Suphi Bey de sonuçlar kesinleşir kesinleşmez Burdur seçimlerinin bittiğini ve sancaktan Hüseyin Baki Bey'in mebus olarak seçildiğini Sivas'a bildirdi. 12. Fırka ahz-ı askeriye Reisi İsmail Bey'de 14 Aralık'ta Vali Suphi Bey'e Burdur mebusunun da içinde bulunduğu Isparta ve Antalya mebuslarının evvela Eskişehir'e gitmelerini daha sonra da Ankara'da toplanmalarını bildirdi.⁵⁵³ Bu toplantı mutasarrıflar aracılığıyla mebuslara bildirildi. Ancak Hüseyin Baki Bey'in İstanbul'da toplanacak Meclisi Mebusan hakkında bazı tereddütleri vardı. Bu yüzden Burdur Heyet-i Temsiliye Merkezine bir telgraf çekerek bu tereddütlerini söyle dile getirmişti:

“Sivas'ta müteşekkil Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından tebliğ edilip heyet-i aliyeleri tarafından irsâl buyrulan telgraf nameler serâpâ mütâlaa olunarak mündericâtına tamâmen ittulâ' hâsıl olmakla ber vech-i zîr cevâbına ibtidâr olundu:

⁵⁴⁸ Kodaman- Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay'ın...*, 1998, s.171.

⁵⁴⁹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dd.

⁵⁵⁰ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.228; BOA. DH. İ.UM. EK. D:116, G:63-3,1

⁵⁵¹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:22, G:52, B:52.

⁵⁵² ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dg.

⁵⁵³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46de.

1- *Telgraf name-i mezkûr mündericatu âmâl-i milliyeye hâdim ve muvâfık-ı nefsü'l-emr olduğu cihetle harfîyen kabul eylerim.*

2- *Bu havâli mebuslarının İstanbul'a varmadan güzergâhta bulunması itibariyle Eskişehir'de ictimâ ederek mülk ve milletin istihlâs ve istiklâlî hususunda bil-müzâkere ittihâz olunacak karar dâiresinde hareket olunması ra'y ve mütâlaasındaım.*

3- *İttihâzı lazım gelen tedâbir hakkında Sivas Hey'et-i Temsîliyesinin bu bâbta tanzim ettiği ve edeceği program esas ittihaz olunarak Eskişehir'de vuku bulacak içtimada ona göre müzâkere ve müdâvele-i efkâr olunması fikrindeyim.*

4- *Meclis-i meb'ûsânın İstanbul'da ictimâî zaruriyet-i kanuniyesine karşı birşey denmezse de ezher cihet melhuz ve mevcut olan mahâzir nazar-ı dikkate alınarak mesûniyet-i ictimâiyenin taht-ı temine alınması için en ziyade bu cihetle hükûmet-i merkeziye ile bil-muhabere İstanbul vilayeti dâhilinde bir noktada ictima' olunması mütâlaasında olduğumun arzıyla takdîm-i ihtirâmât eylerim efendim.*⁵⁵⁴

Hüseyin Baki Bey bu telgrafi çektiği süreçte aynı zamanda İstanbul'a gitmek için de hazırlık yapıyordu. Ancak Konya Kolordu Kumandanlığına gelen bir telgrafta Burdur mebusu Hüseyin Bey'in Kanun-i cezanın 121'nci maddesine göre Denizli Mahkemesi tarafından 11 Şubat 1331 tarihinde tevkifine dair verilmiş bir karar bulunduğu bildirilmişti. Belge de hangi suçtan tutuklandığı belirtilmemekle birlikte bu belgenin Temsil Heyeti tarafından hoş karşılanmadığı görülmektedir. Zira daha önce de belirttiğimiz üzere içlerinde Hüseyin Baki Bey'inde bulunduğu bazı mebuslar Milli Mücadele için yeterli donanımda görülüyordu.⁵⁵⁵

İstanbul Hükümeti ise meclisin açılmasından önce Ankara'da yapılması planlanan bu toplantıyı engellemek için düzenlediği sahte evraklarla bazı mebusların isimlerini kullanarak mebusları öncelikle İstanbul'a çağırıyordu. Nitekim Burdur mebusu Hüseyin Baki Bey 29 Aralık 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği şu telgrafla durumu bildirmişti.

"İstanbul'da toplanan milletvekilleri adına Aydın Milletvekili Hüseyin Kazım imzasıyla Denetleme Kurulu başkanlığına gelen telgrafta en hızlı araçla İstanbul'a gitmenin pek gerektiği bildirilmekte ve bugün de İçişleri Bakanlığından gelen telgrafta yola çıkmam bildirilmektedir. Daha önce Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa hazretleri tarafından verilen emir ve duyuru üzerine bu konudaki görüşüm açıklanıp sunulduğu halde henüz bu konuda bir Emir alınmadığından sizlerin emirlerini önemli bekliyorum efendim."

Bunun yanında mebusların Ankara'da toplanmasına Harbiye Nazırı Cemal Paşa'da karşı çıkıyordu:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özel İstanbul'da bulunan milletvekillerinden bir grubun bize verdikleri yazılı isteklerini aşağıda Aynen sunuyorum

1- *Mebuslar Meclisi'nin bir an önce toplanması çok gereklidir Bu sırada bazı milletvekillerininin Ankara'ya çağırılıyor olmaları meclisin hemen açılmasına engel olacak.*

⁵⁵⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dg.

⁵⁵⁵ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dd.

- 2- *Bu durumun ve yapılan devletin davetin açacağı kötü yorumlar arasında Düşmanların en çok dikkatini çekecek olanı yasama gücünün başka güçlerin etkisi altında iş görmekte olduğumuz alınmasıdır bu durum içeride ve dışarıda elbette çok büyük bir güvensizlik doğuracaktır.*
- 3- *Böyle bir durum ve tutum karşısında meclisin kendisinden beklenen işleri yerine getirebilmesi mümkün değildir.*
- 4- *Önceden yapıldığı gibi milletvekilleriyle görüşmelerde bulunmak üzere geniş yetkilere sahip bir kişinin temsilci sıfatıyla İstanbul'a gönderilmesi amacın gerçekleşmesi için yeterlidir.*
- 5- *Ankara'ya davet edilen milletvekillerinin gelişlerinin ertelenmesi ve orada toplanan kişilerin de hemen İstanbul hareketleri hakkında yeniden acil bir dur yapılması beklenmektedir."*

Cemal Paşa'ya göre Ankara'da yapılan bu toplantı gereksiz zaman kaybıydı. Bunun yerine geniş yetkilere sahip bir üye Temsil Heyeti adına İstanbul'a gelerek mebuslarla görüşebilirdi. Ancak Cemal Paşa'nın bu yorumu Temsil Heyeti üyelerini oldukça kızdırmıştı.⁵⁵⁶

Ankara'da yapılacak toplantının tartışmaları devam ederken bir yandan da sıra mebusların mazbatalarının hazırlanmasına gelmişti. Konya Valisi Suphi Bey 29 Aralık 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafla Burdur Sancağından seçilen Hüseyin Baki Bey'in mazbatasını postaya verdiğini bildirmişti.⁵⁵⁷ 12 Ocak'ta 1919 tarihinde Ankara'dan Konya Valisi Suphi Bey'e gönderilen telgrafta, Hüseyin Baki Bey'in ne zaman Ankara'ya geleceği sorulmuştu. Bunun üzerine Suphi Bey'de 15 Ocak 1920 tarihinde Burdur mebusu Hüseyin Beyin üç gün evvel yani 12 Ocak 1919 tarihinde Ankara'ya uğramak üzere Burdur Sancağından hareket ettiğini bildirmişti.⁵⁵⁸

Hüseyin Bey'in ne zaman Ankara'da olacağı aynı şekilde Antalya Jandarma Tabur Kumandanı Nihat Bey'e de sorulmuştu. O da Hüseyin Baki Bey'in Ankara'ya doğru yola çıktıktan sonra şiddetli bir yağmura yakalandığını ve Burdur'dan çıkamadığı için Ankara'ya zamanında ulaşamayacağını bildirmişti. Şiddetli yağmur yüzünden yollar kapanmış ve otomobiller şehre giremediği içinde Hüseyin Baki Bey Burdur'da mahsur kalmıştı.⁵⁵⁹ Dolayısıyla Hüseyin Baki Bey'in hangi tarihte Ankara'ya vardığı ve daha sonra hangi tarihte İstanbul'a geçtiği bilinmemektedir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.227-230.

⁵⁵⁷ BOA. DH. İ.U.M. EK. D:116, G:63-6,1.

⁵⁵⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46du.

⁵⁵⁹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dy.

⁵⁶⁰ *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 27 Kânunusani 1336. s.37.

2.4.1. Meclis-i Mebusan'da Burdur Mebusu Hüseyin Baki Bey'in Faaliyetleri

12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan açılmış ancak mebusların hepsi meclisin açılışına katılamamıştır. Bunun nedeni de daha önce belirttiğimiz gibi seçimlerin her bölgede aynı tarihlerde bitmemiş olmasıdır. Ayrıca ulaşımda meydana gelen bazı aksaklıklar nedeniyle mebuslar meclise farklı tarihlerde katılmıştır. 12 Ocak'ta gerçekleştiren meclisin ilk oturumunda mebus mazbatalarının kabulü oylanmış ve daha sonra şubelere tayin edilen isimler belirlenmişti. Buna göre Burdur mebusu Hüseyin Baki Bey 3. Şubeye seçilmişti.⁵⁶¹ Meclisin ilk oturumunda şube atamaları yapıldıktan sonra meclis, sayı eksikliği nedeni tatil edilmiş ve ikinci oturumunu ancak 22 Ocak 1920 tarihinde yapabilmıştır.⁵⁶²

Ulaşımda yaşadığı sıkıntılar yüzünden meclise geç katılan Hüseyin Baki Bey meclise ancak 4. Oturumda katılabilmştir. Bu oturumda Dâhiliye Nezaretinden gönderilen belgeye göre Hüseyin Baki Bey'in mazbatasının onaylanmadığı görülmüyordu. Zira Burdur'dan Hacı Ali isminde bir kişi Hüseyin Baki Bey hakkında Dâhiliye Nezaretine şikâyetle bulunarak, Burdur Belediye Reisi Reşit Bey'in kardeşi Hüseyin Baki Bey'i mebus intihap ettirmek için birtakım mektupları intihap varakası gibi kabul etmek suretiyle Muntehib-i Sani intihabatında usulsüzlük yaptığını iddia etmişti. Ayrıca Heyeti Teftişiyeye azaları tarafından kura ile izam edilen azadan her birinin kendi bölgelerine gönderilerek Hüseyin Beyin mebusluğunu, kabul ettirmeye çalıştıkları, oy kullanmak için merkeze gelen Muntehib-i Sani de kendi evlerinde ikamet ettirdikleri ve mebus olarak Hüseyin Bey'i seçmeleri için zorlandıkları iddia edilmişti. Bu şikâyet sonrasında nezaretten tayin edilen bir Mülkiye Müfettişi Burdur'a giderek olayı teftik etmiş ve tahkikat sonucu meclisin 27 Ocak 1919 tarihli oturumunda gündeme gelmişti. Meclis encümenine olay hakkında ne karar verdiği sorulmuş ve gelen tahkikat sonucunun okunması istenmişti. Buna göre Hüseyin Baki Beyin Burdur mebusluğu oy çokluğu ile kabul edilmişti.⁵⁶³ Genel olarak meclis oturumlarına baktığımızda Burdur Mebusu Hüseyin Baki Bey'in çok aktif olmadığını görüyoruz.

⁵⁶¹ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336. s.1-4.

⁵⁶² Selvi, "Milli Mücadelede...", 2000, s.237.

⁵⁶³ M.M.Z.C, c.1,D.4, İçs.1, İn.1, 27 Kânunusani 1336 s.37; Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...",2004,s.312 313.

Genellikle bazı takrir ve kanunların oylama listesinde adı geçmektedir. Bu kanun ve takrirler hakkında sadece birkaç yerde söz almış ve yorum yapmıştır. İlk olarak mecliste istida encümeni ile birlikte şu mazbatayı sunmuştur:

*“Maaşları İdare-i Hususiyeye Bütçesinden tesviye edilmekte olan mekâtib-i ibtidaiyye muallime ve muallimlerinin muntazaman maaş almalarını (emin için bunların maaşatının Muvazene-i Umumiyyeye ithali hakkında İstida Encümeninin bir mazbatası var, kâtib bey okuyacaklar.”*⁵⁶⁴

Bir başka oturumda 1920 Senesi Mart ve Nisan Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu lâyihasının kabul edilip edilmemesi konusunda yapılan oylama da layihayı kabul eden 57 kişi arasında yer almıştır.⁵⁶⁵

6 Mart 1920 tarihli oturumda Hüseyin Baki Bey, 1914 yılında Burdur ve Isparta’da çıkan yangında zarar gören halka devlete ait ormanlardan ücretsiz kereste kestirilmesi konusunda bir sual takriri sunmuştur.⁵⁶⁶ Hüseyin Bey tarafından sunulan bu takririn hükümetin ilgili makamlarına gönderileceği bildirilerek not alınmıştır.⁵⁶⁷

Hüseyin Baki Bey mecliste son olarak iki oturumda oy kullanmıştır. 1920 Senesi Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyyesinin Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçe Kanunu Layihasının oylamasında evet oyu kullanmış⁵⁶⁸ ve 1920 Senesi Evkaf Nezaretinin Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçe Kanunu lâyihasının oylamasında da red oyu vermiştir.⁵⁶⁹

2.4.2. Hüseyin Baki Çelikbaş:

1885 yılında Burdur’un Üçdibek Mahallesinde doğan Hüseyin Baki Bey’in Babası Abdülbaki Bey annesi de Hayati Hanım’dır. Burdur Mekteb-i Rüşdiyesi’ni bitirmiş ve Hukuk Mektebine başlamış ancak işlerinin çokluğu ve ailesinin izin vermemesi nedeniyle bitirememiştir. Burdur Maarif Komisyonu’nda Meclis-i İdare azalığı yapmış ve Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi olan kardeşi Reşid Baki Bey ile birlikte Milli Mücadele için çalışmıştır.

⁵⁶⁴ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 26 Şubat 1336. s.221.

⁵⁶⁵ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 29 Şubat 1336. s.293.

⁵⁶⁶ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 6 Mart 1336. s.386.

⁵⁶⁷ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 8 Mart 1336. s.388.

⁵⁶⁸ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 10 Mart 1336. s.424.

⁵⁶⁹ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 11 Mart 1336. s.454.

1919 seçimlerinde Burdur mebusu olarak seçilmiş⁵⁷⁰ ve meclisin dağılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'ya ancak geç kaldığı için TBMM'ye katılamamıştır.⁵⁷¹ Yine de İkinci dönem TBMM'ye Burdur'dan mebus olarak seçilmeyi başarmıştır.⁵⁷²

Evli ve 4 çocuk babası olan Hüseyin Baki Bey, 21 Mayıs 1949 Cumartesi günü saat 11.00'de geçirdiği kalp krizi sonrasında vefat etmiştir.⁵⁷³

2.4.3. Meclisin İşgali ve Hüseyin Baki Bey'in TBMM'ye Katılması

Son Osmanlı Meclisi Mebusanında pek aktif bir isim olmasa da Hüseyin Baki Bey Mustafa Kemal Paşa'nın meclisin dağıtılmasından sonra İstanbul'dan Anadolu'ya geçebilen tüm mebusların TBMM'de mebusluklarının devam edeceğini belirtmesi üzerine İstanbul'dan kaçmayı başarmıştı. Ancak Hüseyin Baki Bey eşinin rahatsızlığını nedeniyle izin istemiş, lakin TBMM'ye belirtilen süre içerisinde katılamadığı için

⁵⁷⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:22, G:52, B:52.

⁵⁷¹ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 5 Temmuz 1336. s.176.

⁵⁷² Ahmet Durmaz, Atatürk Dönemi Burdur Milletvekilleri Ve Faaliyetleri, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Kars 2011,s.13-14.

⁵⁷³ Hüseyin Baki Bey'in ölüm haberini Burdur Gazetesi 24 Mayıs 1949 tarihli 216. Sayısında "Hazine Bir Ölüm" başlığıyla duyurmuştur. Hüseyin Baki Bey'in ölümünden sonra dönemin Burdur mebusu Dr. Mehmet Şerif Korkut'un "Hüseyin Baki Bey" isimli yazısı Burdur Gazetesi'nin 3 Haziran 1949 tarihli 219. sayısında yayınlanmıştır: "Burdur'un yetiştirdiği nadir şahsiyetlerden biri olan Hüseyin Bey, Arap Hoca devrinin Arap Hoca kadar meşhur, Burdur gençliğine hizmet edenlerden olduğunu söylemek ancak şimdi bana mukadder olmuştur. Bu iyi kalpli, şefik ve herkese yardım elini uzatan tertemiz adam keşke daha uzun yıllar yaşasaydı da ben de bu hislerim ile baş başa kalsaydım. Onun evinde birkaç oda daima bildim edebî bir mahfelimiz idi. Orada biz, yatılı okullarda okumakta olan Burdur gençleri, beylerden, ağalardan, halktan aydın gençler, Burdurlu ve dışarıklı Türk münevverleri hep orada toplanır edebî, ilmi, tarihî eserlerden münakaşalar açardık. İleri geri herkes alabildiğine demokratik bir ifade ile konuşurdu. Dinî ve millî bahisler en canlı mevzularımız olurdu. Rahmete kavuşmuş Hatip Hoca orada kükrerdi. Alfabemiz için Doktor Milaşlı İsmail Hakkı orada konuşur, domuz etinin hususiyetlerini orada izah ederdi. Dinî mebahiste en geniş toleransa malik olan Hatip Hocamızın münakaşaları en çok orada Kasaboğlu'nun fikirleriyle taarruz ederdi. Bizi orada birleştiren ve bize gereken kitapları temin eden o temiz karakterli Hüseyin Baki Bey idi. Biz yatılı okullara döndüğümüzde hep Hüseyin Baki Bey'i ve onun evindeki canlı münakaşalarımızı ve mevzuları kafamızda yaşatır ve ikinci tatil zamanı tekrar birleşmeler için kendimizi hazırlardık. İşte memleket irfanında o zamanın bu canlı mihveri olan Hüseyin Baki Bey'in ölümünü haber aldığımız zaman en büyük üzüntüyü duymuş ve onun aziz ruhu gözlerim önünde canlanmıştır. Allah'ın rahmeti üzerine mebzul olsun. Ailesinin büyük ziyalarından ötürü elemlerine iştirak ederken sevgili Hüseyin Baki Bey için ayrıca duyduğum acılarımı açıklamak bir vicdan borcudur." Dr. Şerif Korkut Burdur Milletvekili Hüseyin Baki Bey'in Mezar Taşı Hüseyin Baki Çelikbaş'tım, altmış dört yıl sürdürdüm hayat. Evlatlarım gurbetteyken yakaladı ölüm heyhât! Ne mal, ne mülk, ne şeref şan, ne de evlat vermez necât. Kalb-i selim, temiz ahlak, istiyor Hak vardır Âyât. İstikamet rehber olsun, bundan gelir çok felâhat. Bir Fatiha oku zâir, ruhumda yok benim vefât." Yenigün Gazetesi, 19 Ekim 2017:5.

mebusluğu kabul edilmemişti. Bu maruzatını bir dilekçe ile meclise sunmuş⁵⁷⁴ ancak gösterdiği mazeret yine de kabul edilmemiştir. Bu yüzden Burdur'dan birinci dönem TBMM'ye katılan mebuslar arasında yer alamamıştır.

2.5. ISPARTA SANCAĞINDA 1919 SEÇİM SÜRECİNİN BAŞLAMASI

1915 yılında Isparta, merkez, Eğirdir, Karaağaç, Yalvaç kazalarından ve Keçiborlu, Ağrus, Uluborlu, Senirkent, Barla, Pavli, Afşar, Hoyran nahiyelerinden oluşan bir sancak konumundadır. Milli Mücadele döneminde merkez kaza ile birlikte 4 kazası olan Isparta sancağı, 18 Haziran 1920 tarihinde müstakil mutasarrıflık halini alana kadar bu idari yapısını korumuştur.⁵⁷⁵ 1914 yılında yapılan en son nüfus sayımına göre sancağın nüfusu 54.465'dir.⁵⁷⁶ Milli Mücadele döneminde işgallerden diğer sancaklara nazaran daha az etkilenen Ispartada bu verilere göre 1914 seçiminde 2 mebus seçildiği görülmektedir. Aynı şekilde 1919 seçiminde de 1914 nüfus bilgileri esas alınarak 2 mebus seçilmesi kararı alınmıştır.⁵⁷⁷

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin 7 Ekim 1919 tarihinde seçim kararı almasıyla 1919 seçimleri için Isparta Sancağında da hazırlıklar başladı. Mustafa Kemal Paşa, Isparta sancağında ki seçim hazırlıklarını öğrenmek için 11 Ekim 1919 tarihinde Ali Fuat Bey'e bir telgraf göndererek Isparta sancağıyla irtibat kurulabilecek noktaların belirlenmesini istedi. Akabinde de sancakta milli teşkilatlanmanın ne derece ilerlediğini sordu. Telgrafında ayrıca Isparta'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde çalışmaların ilerleyebilmesi için öncelikle başkan seçiminin tamamlanması gerektiğini bildirdi.⁵⁷⁸

Bu görüşmenin akabinde Isparta'dan Mustafa Kemal Paşa'ya cevaplar gelmeye başladı. Nitekim 16 Ekim'de Yalvaç Müdafaa-ı Hukûk-ı Milliye Cemiyeti Müfettişi Hüseyin Avni Bey Sivas'a çektiği telgrafta Temsil Heyeti tarafında yer alacaklarını

⁵⁷⁴ "Ailemin meşru olan rahatsızlığı az bir zaman yalnız bırakılmamasını icap ettiriyor. Mezuniyetimin Temmuz yirmisine kadar temdidine müsaade buyurulmasını maahicap istirham ve takdimi ihtiram eylerim efendim hazretleri." M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 5 Temmuz 1336. s.176.

⁵⁷⁵ Feridun Emecen, "Isparta" *DİA*, C.19, 1999, s.200; Torun, "Son Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun...",2017,s.101.

⁵⁷⁶ Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830...*,s.380.

⁵⁷⁷ Kenan Olgun, 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili, *Belgeler ve Fotoğraflarla Meclis-i Mebusan 1877-1920*,İstanbul 2010, s.380; M.M. Z.C, c. 1, D. 3, İçs.1, İn.1, 1Mart 1330, s.2.

⁵⁷⁸ TİTE, Arşv. K:310, G:44,B:44001.

belirtmişti.⁵⁷⁹ Aynı şekilde Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Nureddin Bey’de 19 Ekim’de çektiği telgrafta vatanın müdafaası için teşkilatının hazır olduğunu bildirmişti.⁵⁸⁰

Dâhiliye Nezareti ise 16 Ekim’de vilayet ve sancak merkezlerine seçimler hususunda uyulması gereken kuralları içeren bir genelge göndermişti.⁵⁸¹ Bu genelgenin Isparta Sancağına ulaşmasından sonra sancakta seçim çalışmaları hız kazanmıştı. Sancakta Müntehib-i Evvel ve Müntehib-i Sani seçimlerinin ne zaman yapıldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi 16 ve 19 Ekim tarihlerinde Sivas’a gönderilen telgraflarda sancakta milli teşkilatın çalışmalara başladığı bildirilmişti. Bu süreçte seçilebilecek sadık isimlerde belirlenmişti. Miralay Şevket Bey 20 Ekim 1919 tarihinde Sivas’a “*Nuh Beye ve Bekir Sami Beye verilecektir.*” şifresiyle gönderdiği telgrafla bu isimleri bildirmişti. Listede yer alan isimlerden ilki Edirne’den Dârü’l-Fünûn Müderrislerinden Amm-e Terbiye Mütahhasısı İsmail Hakkı Bey’di.⁵⁸² Bunun yanı sıra Miralay Şevket Bey tarafından Sivas’a “*Nuh Bey’e*” şifresiyle çekilen bir başka telgrafta “*...Evvelce takdim edilen sosyalist namzedlerin nazar-ı dikkate alınması mercûdur efendim...*” notuyla İsmail Hakkı Bey’in Milli Türk Fırkası adına sancaktan adaylığını koyduğu belirtiliyordu.⁵⁸³

Burada bahsi geçen İsmail Hakkı Bey, Burdur Askerlik Daire Başkanı İsmail Hakkı Bey’le karıştırılmamalıdır. Zira müderris İsmail Hakkı Bey Isparta ile birlikte Samsun ve Kayseri’den de aday gösterilmiştir.⁵⁸⁴

Sancakta seçimler hızlanmış ve Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri de 21 Ekim 1919 tarihinde Sivas’a çektiği telgrafta: “*An’asıl Ispartalı olup Harbiye Nazırı muhteremi Küçük Cemal Paşa hazretleri ile dayısı Mirliva Hamdi Paşa’nın Müdafa-i Hukuk Cemiyeti namına ve hepimizin kararı ile Isparta Mebusluğuna namzetlikleri tespit ve ilan edildiği maruzdur efendim.*” diyerek sancaktan Temsil Heyeti adına sancakta herkes tarafından iyi tanınan Mersinli Cemal ve amcası Mirliva Hamdi Bey’in adaylığını bildirmişti.

⁵⁷⁹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:58, B:58aa ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:58, B:58ac.

⁵⁸⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:58, B:58ad.

⁵⁸¹ BOA. DH. İ.U.M. EK. 114/39-16.

⁵⁸² ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bm.

⁵⁸³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dc.

⁵⁸⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bk.

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri Cemal Paşa ve amcasının neden seçilmesini istediklerini ise 24 Ekim 1919 tarihli bir başka telgrafta şu şekilde açıklıyordu:

*“An’asıI Ispartalı olup Harbiye Nazırı muhteremi küçük Cemal Paşa hazretleri ile dayısı Mirliva Hamdi Paşa’nın öteden beri bütün Milletçe dini ve hamiyet-i vataniye dolayısıyla Isparta ahali-yi Muhteremesince doğrudan doğruya Anadolu ve Rumeli müdafaa-i hukuk cemiyetleri namına Isparta Mebusluğuna namzet gösterilmiş ve zevat-ı Müşarün ileyhın her veçhile hepimizce şayanı kabul buyurulmuş olduklarından ve durumlara ayrıca Sivas Kongre-i Umumiye Heyeti Temsilîyesine arz edilmiş bulunmakla intihabı hazırada bilhassa nazar-ı dikkatimizi celp ve delaleti vatanperveranenizi selamet-i Memleket namına rica ederiz efendim.”*⁵⁸⁵

Sancakta seçimler tüm hızıyla devam etmektedir ve Kasım ayına girilmiştir. Ancak henüz Temsil Heyeti tarafından aday gösterilen isimler dışında ülke genelinde ise sancaklarda adaylar belli olmuş ve mebusların seçilmesine geçilmiştir. Bitmeyen yerlerde de tamamlanmak üzere dir.

Dâhiliye Nezareti 5 Kasım 1919’da vilayet ve sancak merkezlerine gönderdiği telgrafla mebus seçimlerinde tarafsız ve çok titiz davranılması için tekrar uyarıda bulunarak seçimlerin ne derece ilerlediği mebus seçiminin gerçekleşip-gerçekleşmediği, gerçekleşiyse kimin, nereden mebus seçildiği sorusunu sormuştur.⁵⁸⁶

Miralay Şevket Bey ise bu telgraf öncesinde 3 Kasım günü Sivas’ta Temsil Heyetine çektiği telgrafla İsmail Hakkı Bey’in adaylığını bildirmiş ve telgrafın sonuna da *“Hiçbir sûretle intihâbâta müdâhale etmeyeceğimize dâ’ir hükümete söz verdik”* notunu düşmüştü.⁵⁸⁷

Seçimlerde Kasım ayının ortasına gelinmiş ve sancakta yeni adaylar ortaya çıkmıştı. Buna göre Temsil Heyeti adına aday gösterilen isimler ile birlikte sancaktan toplam 14 kişi adaylığını koymuştu. Ancak bu adayların hangi kazalardan aday gösterildikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Adayların listesi dönemin yerel gazetelerinde de yayınlanmıştı. Bununla birlikte gazetelerde verilen aday listesi ile Konya Kalemî Mektubîyesinde bulunan belgelerde, sancaktan aday olanların isimleri aynıdır. Sadece arşivlerde verilen listede adayların *sancak genelinde halkın isteği ile seçilenler* ve *bizzat adaylığını koyanlar* olmak üzere ikiye ayrıldığını görüyoruz. Bu

⁵⁸⁵ Kodaman- Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay’ın...*, 1998, s.162.

⁵⁸⁶ BOA. DH. İ.UM. EK. 114/83-1.

⁵⁸⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bk.

listeye göre daha önce belirttiğimiz gibi Harbiye Nâzırı Cemal Paşa⁵⁸⁸ ve Mirlivalıktan Müttekâid Hamdi Paşa Temsil Heyeti tarafından bizzat aday gösterilmişti. Yani kendileri aday olmamıştı.⁵⁸⁹ Listede yer alan diğer isimlerse şu şekildeydi:

1. Dersaadet Divân-ı Harb-i Örfi Müdde'î Umûmisi Sedâd Bey
2. Dersaadet Baş Müdde'î Umûmi Mu'âvinlerinden Isparta Esbak Müdde'î Umûmisi (savcı) Nâmık Bey
3. Söz Gazetesi Sâhibi İsmâil Subhi Bey
4. Milli Kongre İdâre-İ Azâsından Mehmet Hilmi Bey
5. Müdde'î Umûmi Sâmi Bey
6. Uluborlu Askeri Kâimakamlarından Hamdi Bey
7. Uluborlu'lu Nuh Nâci Efendizâde
8. Beykoz Kâdısı Mehmet Rıza Efendi
9. Konya Polis Müdürü Ispartalı Şâkirzâde Seyfullah Efendi
10. Senirkentli Başlegene Zâde Seyhan Efendi
11. Karaağaçlı Salih Zeki Efendi
12. Uluborlulu Yüzbaşı Müttekâid Mustafa Nûri Efendi.⁵⁹⁰

Adayların belli olmasından sonra Isparta'da 20 Kasım 1919 tarihinde seçimlerin bittiğini görmekteyiz. Nitekim Burdur mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine bildirilen sonuçlara göre adaylar arasından Polis Müdürü Şâkirzade Seyfullah Efendi kırk yedi, babası Harbiye nazırı Cemal Paşa'da yetmiş iki oy alarak mebus olarak seçilmişti.⁵⁹¹

Görüldüğü üzere Temsil Heyetinin istediği gibi Cemal Paşa mebus olarak seçilmişti. Ancak amcası Hamdi Paşa için aynı durum geçerli değildi. Eğirdir kazasında yapılan seçim sonuçlarına bakınca bu durumun sebebi ortaya çıkmış ve durum daha ilginç bir hal almıştı. Zira Eğirdir'de yapılan seçimler sonucunda aslında Hamdi Paşa'nın seçildiği ancak paşalar tarafından Hamdi Paşa'nın adaylığının kabul görmediği anlaşılmıştı. Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye Reisi Zeki Bey, Konya Hey'et-i

⁵⁸⁸ Burada adı geçen Cemal Paşa Bahriye nazırı Cemal Paşa ile genellikle karıştırılmaktadır ancak o değildir. Isparta'dan seçilen Cemal Paşa Mersin'de doğan ve Küçük Cemal lakabı ile anılan Mersinli Cemal Paşadır. Seyfullah Korkmaz, "Cemal Paşa'nın Hatıralarına Göre I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.43, 2017/2, s.46.

⁵⁸⁹ Kodaman- Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay'ın...*, 1998, s.162.

⁵⁹⁰ *Yeniğün* 17 Teşrinisani 1335, s.2; BOA. DH. İ.UM. EK. D:116, G:63-1.

⁵⁹¹ BOA. DH. İ.UM. EK. D:116, G:63, B:5-1. ; Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli...*, 1999, s.82

Merkeziyesine Fahrettin Bey'e 5 Aralık 1919 tarihinde bir telgrafla durumu bildirmiş ve Hamdi Paşa'nın yerine Eğirdir'den yeni bir namzet belirlenmesini istemişti.⁵⁹²

Aslında Süleyman Sami'nin verdiği bilgilere göre Hamdi Paşa'nın mebusluğunun kabul edilmemesinin asıl sebebi Cemal Paşa'nın amcasının adaylığını uygun bulmamasıydı. Bu durumdan Temsil Heyeti de haberdar olmuştu ve Mustafa Kemal Paşa 12. Kolordu Komutanlığından Isparta'dan Hamdi Paşa yerine Heyet-i Temsiliye fikirlerine daha uygun bir kişinin aday olarak gösterilmesini istemişti. Bunun üzerine Hamdi Paşa yerine müftü Şakir efendinin kardeşi Seyfullah Efendi aday gösterilmiş ve mebus olarak seçilmişti.⁵⁹³

Seçim sonuçları 9 Aralık 1919 tarihinde gazeteler de “*Müntehib-i Saniler ile Hasbihal*”, “*İstanbul Müntehib-i Sanileri Mebus İntihabında ne düşünüyorlar*” başlıkları ile halka duyurulmuştu.⁵⁹⁴ Aynı şekilde Konya Valisi Suphi Bey'in 20 Aralıkta Dâhiliye Nezaretine çektiği telgrafta: “*Fi 20 kânunievvel sene 35 Isparta livâsı meb'ûs intihâbı icrâ ve ikmâl edilerek yetmiş dört reye karşı yetmiş iki rey ile Harbiye Nâzırı Cemâl Paşa ve kırk yedi rey ile de Konya polis müdürü Şâkirzâde Seyfullah Efendi'nin meb'ûs intihâb edildikleri Isparta mutasarrıflığından bildirilmişdir*” denilerek seçim sonuçları teyit edilmişti.⁵⁹⁵

İbrahim Demiralay'da 10 Aralık 1919 tarihinde Sivas'a çektiği telgrafta “*Mebusan iltihabı hitam bulmuştur. Isparta namına Cemal Paşa ve Konya polis müdürü Seyfullah Efendi intihab olunmuştur*”⁵⁹⁶ diyerek Isparta Sancağında seçimlerin bittiğini bildirmişti. Telgrafın devamında ise mebusların İstanbul'a geçmeden önce Ankara'da katılacağı toplantı hakkında ki endişelerini anlatmıştı.

Sancakta seçim sürecinin tamamlanmasıyla birlikte 11 Aralık 1919 da Konya Valisi Suphi Bey Dâhiliye Nezaretine çektiği telgraf ile seçilen mebusların isimlerini bildirdi.⁵⁹⁷ Aynı tarihte Sivas'a gelen bir telgrafta Seyfullah Efendinin İleri gazetesinde (27 Kasım 1919 tarihinde) Milli Mücadele fikir ve gayesine zarar veren bir yazı kaleme

⁵⁹² ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu., K:334, G:106, B:106.

⁵⁹³ Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli...*, 1999, s.82.

⁵⁹⁴ *Vakit*, 9 Kânunievvel 1335, s.2; *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336. s.4.

⁵⁹⁵ BOA. DH. İ.UM. EK. D:116, G:63, B:5-1.

⁵⁹⁶ Kodaman- Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay'ın...*, 1998, s.176.

⁵⁹⁷ BOA. DH. İ.UM. EK. D:116, G:63, B:2-1.

aldığının tespit edildiği bildirilmişti.⁵⁹⁸ Dahası mazbataların hazırlanmaya başladığı günlerde Konya Vilayetinden Seyfullah Efendi'nin de aralarında bulunduğu 3 mebus hakkında mebusluğa uygun olmadıklarına dair iddialar ortaya atılmıştı. 14 Aralık 1919 tarihinde 12. Kolordu Kumandanlığına bu üç mebusun Meclis-i Mebusana seçilmemesi gerektiği bildirilmişti. Ancak haklarındaki iddianameler incelendikten sonra Seyfullah Efendi ile diğer mebusların seçilmesine engel bir durum olmadığı görülmüştü. Bu iddianamelere göre mebuslara itham edilen suçlar şöyleydi:

“Isparta meb’ûsu Seyfullah Bey’in sıfat-ı hâkimiyetle gayr-ı kâbil-i te’lif harekâtı hakkında İleri Gazetesi’nin 27 Teşrinisâni 1335 nüshasında bazı neşriyat görülmüştür. Burdur meb’ûsu Hüseyin Bey’in Kanun-i cezanın 121’nci maddesine binâen altı mâh tevkîfine dair Denizli Mahkemesince 11 Şubat 1331 tarihinde verilmiş hükm-i ibtidâi İstinâfen tasdik olunmuştur. Antalya meb’ûsu Yusuf Talat Efendinin makâm-ı iftâyanâ lâyük mahvâlerinden dört defa müftülükten azl edildiği mevsûku’l-kelâm bazı zevât ifâdesidir. Her halde azimkâr guruba muktezi evsâfta olmadıkları ma’rûzdur.”⁵⁹⁹

Aslında Seyfullah Efendi hakkında birkaç yerden şikâyet vardı. Bunlardan biriside İbrahim Demiralay tarafından 21 Aralıkta Sivas’a bir telgrafla bildirilmişti. Demiralay telgrafında Seyfullah Efendi’nin Milli Mücadelenin amaç ve fikirlerine ters zihniyette birisi olduğunu belirtmiştir. İbrahim Demiralay telgrafının devamında Seyfullah Efendi’nin Ankara yerine Eskişehir’e gitmek istediğini çünkü İstanbul Hükümeti’nden hala medet umduğunu belirtmişti.⁶⁰⁰

Tüm bu eleştirilere rağmen Seyfullah Efendi Son Osmanlı Meclisi Mebusana Isparta Mebusu olarak seçilmeyi başarmıştı.⁶⁰¹ Daha sonra Seyfullah Efendi’nin mebusluğu Temsil Heyeti tarafından da kabul edilmiş ve Refet Bey tarafından Sivas’a

⁵⁹⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46df

⁵⁹⁹ ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:332, G:52, B:52

⁶⁰⁰ “Seyfullah Efendi'nin mütalaasında maksadını ne olduğu anlaşılıyor. Ankara'ya uğramakta mahzur görüyor Eskişehir'i istiyor; Osmanlı hükümetinin mevcudiyetine ve bir iş yapacağına kani Hükümeti Merkezi mütealaasını mutlaka almayı düşünüyor. Hâlbuki işgal edilerek Hakkı hâkimiyeti elinden alınmış bir devletin ne mütalaası olur bütün idare ve siyaseti düvel-i i'tilaftiyenin emrindedir. İstanbul civarında aynı Mahzur variddir. Sonra bunların Ankara'da toplanması istişare mahiyetinde idi. Milli Gaye'nin tecelliyatına Ankara'nın daha müsait olduğu aşikâr. Mustafa Kemal Paşa bu hakikati açıkça ifade buyurduğu halde Seyfullah Efendi'nin yanaşmadığı zaafından mütevellidir. Bunu daha mühim hadiselerle izhar etmiştir. 16 Mart 1336 da İstanbul'da Meclis dağıtılmış Ankara'da kuvvetli Milli bir Meclisin toplanması Vuku bulmuş. İstanbul Mebuslarının iltihakı kabul edildiği halde manasız ta'lil ile ayaklarını sürümüş nihayet müddetini geçirerek hariç de kalmıştır. Ne derece azimkâr ve evsâfi matlube-i haiz olduğunu Mustafa Kemal Paşa sormuş zaif bulunduğu heyet kararı ile bildirilmiştir.” Kodaman-Babacan, *Hafiz İbrahim Demiralay'ın...*, 1998, s.54-55.

⁶⁰¹ Bilgen, “Dönemin Basınına Göre...”, 2011, s.42-45.

gönderilen bir telgrafla Seyfullah Efendi'nin 29 Aralık 1919 itibarı ile Heyet-i Temsiliye üyeliğine başladığı bildirilmiştir.⁶⁰²

Mebuslar belli olmuş ve Konya Valisi Suphi Bey 29 Aralık 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretine çektiği telgraf ile Isparta sancağından seçilen mebusların mazbatalarını posta ile gönderdiğini bildirmişti.⁶⁰³

2.5.1. Meclis-i Mebusan ve Isparta Mebusları

Seçilen Mebusların mazbatalarının İstanbul'a gönderilmesinden sonra Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920 tarihinde ilk oturumunu yapmış ve mebuslar yeminlerini ederek 4. Dönem Meclis-i Mebusanda göreve başlamıştı. Meclisin ilk oturumunda Isparta mebuslarının ikisi de hazır bulunmuştu. Mebuslar yemin ettikten sonra şube atamaları yapılmış ve Seyfullah Bey 1. Şubeye, Cemal Paşa 3. Şubeye seçilmişti.⁶⁰⁴

26 Ocak 1920 tarihli üçüncü oturumda mazbataları onaylanan Isparta Mebusları toplamda 24 oturumdan oluşan meclis görüşmelerinde genelde hazır bulunmuşlardır. Nitekim bu oturumlarda oylamalar dışında pek aktif oldukları görülmemektedir. Seyfullah Efendi bu oylamalarda bazen kısa sözler almıştır. 23 Şubat 1920 tarihli on üçüncü oturumda adliye memurlarına dağıtılan iki yüz bin liranın akıbetini soran bir tahrir sunmuştur.⁶⁰⁵ Bu tahriri 26 Şubat 1920 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilmiştir.⁶⁰⁶ Bununla birlikte Askerlik mesleğinde ömrünü geçirmiş olan Cemal Paşa'nın ise oturumlarda oylamalara katılmanın dışında pek aktif olmadığı görülmektedir.

⁶⁰² ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:9, B:9ab

⁶⁰³ BOA. DH. İ.U.M. EK. D:116, G:63, B:6-1

⁶⁰⁴ *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336:1-2.

⁶⁰⁵ *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.13, 23 Şubat 1920:195.

⁶⁰⁶ *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.14, 26 Şubat 1920:201.

2.5.2. Son Osmanlı Mebusan Meclis-i Isparta Mebusları Biyografileri

2.5.2.1. Mehmet Cemal Paşa (Mersinli):

1872 yılında Mersin’de doğan Cemal Paşa aslen Ispartalıdır. İttihatçı Cemal Paşa’dan ayırmak için *Küçük Cemal* olarak anılmıştır. 25 Ocak 1898 tarihinde Kurmay Yüzbaşı olarak Erkânı Harbiye Mektebinden mezun olmuştur. 15 Mart 1900’de Kıdemli Yüzbaşı olarak Trakya’daki Demiryolları ve İstasyonların teftişine memur tayin edilmiştir. Ardından 3 Ağustos 1903’te Binbaşılığa terfi etmiştir.⁶⁰⁷ 26 Eylül 1903’te Yarbay olarak dördüncü orduya atandıktan sonra Dersim Ayaklanmasındaki üstün başarısından dolayı 17 Mart 1908’de Albaylığa terfi ettirilmiştir.⁶⁰⁸

1913 yılında 42. Fırka Kumandanlığına getirilen Cemal Paşa 30 Mart 1914’te sekizinci Kolordu Komutanlığına getirilmiştir. Görüldüğü üzere ömrü askerlikle geçen Cemal Paşa 17 Ocak 1918’de 4 üncü Ordu Komutanlığını devralmıştır.⁶⁰⁹ Balkan savaşları ve I. Dünya Harbinden sonra 1919 yılında 2. Ordu Müfettişi olarak Konya’da görevlendirilen Cemal Paşa bu süreçte Mustafa Kemal Paşa ile sıkça görüşme imkânı bulmuştur. Yaptığı görüşmelerde kendisiyle hemfikir olduğunu belirterek Milli Mücadele tarafında yer aldığını bildirmiştir.⁶¹⁰

İstanbul Hükümeti ile Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan Amasya görüşmelerine Mustafa Kemal Paşa, Cemal Paşa’yı da davet etmiştir. Ancak Cemal Paşa uzaklık nedeniyle gidememiştir. Bu görüşmelerden sonra Kuvâ-yı Milliye askerlerine her türlü yardımı yapan Cemal Paşa’nın bu faaliyetleri İtilaf Devletlerinin de gözünden kaçmamış ve İtilaf Devletleri İstanbul Hükümeti’ne Dâhiliye Nazırı Cemal Paşa’nın görevden alınması için baskı yapmıştır. Özellikle İngiliz General Milne bu konu hakkında oldukça ısrarcıdır. Bunun üzerine Harbiye Nezareti Mustafa Kemal Paşa ve Cemal Paşaları görevden alarak 2-3 Temmuz 1919 tarihinde derhal İstanbul’a dönmelerini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa o tarihlerde Sivas’ta, Cemal Paşa’da Konya’dadır. Ancak Cemal Paşa İstanbul’un bu kararından habersizdir ve İstanbul’a

⁶⁰⁷ Dursun Gök, Mersinli Cemal paşa Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.XII / Mart 1996 P7 S.34.s.125.

⁶⁰⁸ Turgut Ermumcu, I. Dönem TBMM’de Isparta Milletvekilleri Ve Meclis Çalışmaları, *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, S:21, s.147.

⁶⁰⁹ Gök, Mersinli Cemal Paşa...,1996, s.125-126.

⁶¹⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*...c.III, 1995, s.473

döndükten sonra tekrar Konya'ya gönderilmemiştir. Ali Rıza Paşa Kabinesinin kurulmasından sonra Harbiye Nazırı olarak göreve başlamış ve Temsil Heyetinin bir üyesi olarak çalışmıştır.⁶¹¹

Cemal Paşa Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimlerinde 3 Aralık 1919'da yapılan seçimde Isparta'dan mebus seçilmiştir. 20 Ocak 1920 tarihinde İtilaf Devletleri temsilcilerinin Cevat Paşa ile kendisinin görevden alınmasını istemesi üzerine, ertesi gün Harbiye Nazırlığı görevinden çekilmiştir. 15 Mart 1920'de İngilizler tarafından tutuklanarak 18 Mart'ta Malta adasına sürgün edilmiştir.⁶¹²

25 Aralık 1921 tarihinde içerisinde Cemal Paşa'nın da bulunduğu Türk Milliyetçileri Malta'dan Anadolu'ya gelmiştir. 29 Aralık 1921'de Ankara'ya gelen Cemal Paşa, TBMM Genel Kuruluna Isparta mebusu olarak takdim edilmiştir. İkinci TBMM döneminde muhalefet gruba dâhil olduğu için İzmir suikastında yargılanan Cemal Paşa, 1926-1930 yılları arasında meclise katılmamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra 1939 yılında İçel'den (Mersin) mebus seçilmiştir. 1941 Yılında vefat eden Cemal Paşa Ankara'da defnedilmiştir.⁶¹³

2.5.2.2. Şakirzade Seyfullah Efendi:

Şakirzade Seyfullah Efendi 1874'te Isparta'da dünyaya gelmiştir. Konya'da polis müdürlüğü yaparken Son Osmanlı meclis-i Mebusan Seçimlerinde adaylığını koymuş ve 47 oy alarak Isparta'dan mebus seçilmiştir.⁶¹⁴ İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'da toplanan TBMM'ye katılmamıştır.⁶¹⁵

2.6. AYDIN VİLAYETİNDE 1919 SEÇİM SÜRECİ

Osmanlı Devletinde 1867'de yapılan idari düzenlemelerden sonra Aydın Vilayetinin idari yapısında birçok değişiklik olmuştur. Bu yeni düzenlemeden sonra Aydın, merkezi İzmir olmak üzere Aydın, Denizli. Saruhan ve Menteşe Sancaklarından

⁶¹¹ Gök, Mersinli Cemal paşa...,1996.s.133-135.

⁶¹² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*...c.III, 1995, s.474.

⁶¹³ Gök, Mersinli Cemal paşa...,1996.s.144-145.

⁶¹⁴ Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*...c.II, 1997, s.445.

⁶¹⁵ Ermumcu, I. Dönem TBMM'de Isparta Milletvekilleri...,2010,s.140.

oluşan bir vilayet şeklini almıştır. 1884 yılına ait vilayet salnamelerine bakıldığında vilayetin sancak sayısında bir değişiklik olmadığı ve aynı idari yapısını koruduğu görülmektedir. Vilayette asıl idari değişiklik II. Meşrutiyet'ten sonra olmuş ve Mentеше Sancağı Aydın Vilayetinden ayrılarak bağımsız mutasarrıflık halini almıştır. Aynı şekilde 1918 yılında da Aydın Vilayeti salnamelerinde Mentеше sancağının vilayet sınırlarında yer almadığını görüyoruz. Bu tarihten itibaren artık müstakil bir mutasarrıflık konumundadır. Vilayetin bu idari yapısı Cumhuriyet dönemine kadar değişmemiştir. Bu idari taksimata göre Aydın Vilayeti 1919 senesinde Aydın, Denizli, Saruhan ve İzmir Sancaklarından oluşmaktadır. Mentеше sancağı ise bu dönemde müstakil mutasarrıflık konumundadır.⁶¹⁶ Nitekim arşiv kayıtlarında ve resmi yazışmalarda Mentеше Mutasarrıflığı'nda Aydın Vilayeti sınırlarında kabul edildiği için bizde konu bütünlüğünün bozulmaması adına 1919 seçimlerinde vilayet sınırlarında ele aldık.

Daha önce işgalleri anlattığımız bölümde belirttiğimiz üzere, Aydın Vilayetinde sadece İzmir, Aydın Sancakları ve Mentеше Mutasarrıflığı İtalyanlar tarafından işgal edilmişti. Bu sebepten dolayı 1919 seçimleri İzmir ve Aydın Sancakları ile Mentеше Mutasarrıflığında daha rahat yapılabilmişti.

Osmanlı Devleti'nde yapılan son nüfus sayımına göre Aydın Vilayetinin Mentеше Mutasarrıflığı hariç, 1914 yılı nüfusu 1.608.742'dir.⁶¹⁷ Mentеше Mutasarrıflığının nüfusu ise 210.874'dür.⁶¹⁸ Dâhiliye Nezaretinin 1919 seçimlerinde son seçimlerdeki mebus sayısının esas alınmasını bildirmesiyle Aydın Vilayeti ve Mentеше Mutasarrıflığında toplam 12 mebus seçilmesine karar verilmiştir. Bu nüfus bilgilerine göre 1914 seçimlerinde Aydın Vilayetinde Aydın'dan üç, Denizli'den iki, İzmir'den altı, Saruhan'dan dört Mentеше'den ise iki mebus seçilmiştir.⁶¹⁹ Bu yüzden 1919 seçimlerinde Aydın Vilayeti ve Mentеше Mutasarrıflığından toplam on iki mebus seçilmesi kararı alınmıştır.

⁶¹⁶ Feridun Emecen, "Aydın" *DİA*, C.4, 1991, s.237; Necmi Ülker, "Mondros Mütarekesi Döneminde Aydın Vilayetinin Nüfusuna Dair Bir Belge", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.V, S.1, İzmir 1990,s.28. ; Serdal, Soylyuer, "XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше Sancağının İdari Yapısı", 2006, s.110-111

⁶¹⁷ Karpat, Osmanlı Nüfusu...,2010, s.367.

⁶¹⁸ Karpat, Osmanlı Nüfusu...,2010, s.394.

⁶¹⁹ Ahmet Demirel, İlk Meclisin Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul 2010, s.43-44.

2.6.1. İzmir Merkez Sancağında 1919 Seçimlerinin Başlaması

1918 yılında merkez kazası İzmir ile birlikte Bergama, Foçateyn (Foça), Menemen, Karaburun, Urla, Sivrihisar, Kuşadası, Nif, Tire, Ödemiş ve Bayındır olmak üzere toplam 13 kazasıyla İzmir, Osmanlı Devleti'nin en zengin vilayeti olan Aydın'ın merkez sancağı konumundadır.⁶²⁰ 1908 yılında nüfusu 627.850 olan sancağın 1919 yılına kadar nüfusunda pek fazla değişiklik olmadığı görülmekle birlikte⁶²¹ 1914 yılında yapılan son nüfus sayımına göre İzmir'in nüfusu 640.803'dür.⁶²² 1914 seçimlerinde bu nüfus esas alınarak meclise sancaktan altı mebus seçilmiştir. Dâhiliye Nezaretinin aldığı karar gereği 1914 seçimlerinde de İzmir Sancağından altı mebus seçilmesi kararı alındığı için 1919 seçimlerinde de altı mebusta karar kılınmıştır.⁶²³

Mevcut şartlar altında 1919 seçimleri ülke genelinde olabildiğince tarafsız yapılmıştır denilebilir.⁶²⁴ Ancak Aydın ve çevresi o günlerde işgal altında olduğu için yapılacak seçimler için hem Temsil Heyeti hem de İstanbul Hükümeti oldukça endişelidir. Zira Aydın Valisi Ahmet İzzet Bey⁶²⁵ nezaretten gelen seçim emrini bile sancak ve kazalara bildirmemiştir. Ancak valinin seçim kararını vilayet merkezi ve sancaklara bildirmemesinin sebebi sadece bölgede yaşanan işgal süreci değildir. Aslında valinin tek amacı İstanbul Hükümeti'nin güttüğü Milli Mücadele karşıtı politikaya destek vermektir.⁶²⁶ Zira onlara göre Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliye hareketi, Damat Ferit Paşa kabinesi ve İngilizler 'in siyasi amaçlarına ulaşmalarında önemli bir engel teşkil etmektedir.⁶²⁷ Bu yüzden bu engeli yıkmak için kimini İttihatçılıkla kimini de Bolşeviklik ile suçlayarak bertaraf etmeye çalışmaktadırlar.⁶²⁸ Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi Temsil Heyeti tüm bunların farkındadır ve bu konuda tedbiri elden

⁶²⁰ Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ankara 1997, s.21.

⁶²¹ *Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326, s.156.*

⁶²² Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, 2010, s.363-365.

⁶²³ Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri...*, 2010, s.43.

⁶²⁴ Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...", 2015, s.194.

⁶²⁵ Arşiv belgelerinin birçoğunda İzmir valisi olarak bahsi geçen İzzet Bey aslında Aydın vilayeti valisi Ahmet İzzet Bey'dir. İzmir sancağı Milli Mücadele döneminde Aydın vilayetine bağlıdır. Bu yüzden bazı belgelerde Aydın yerine İzmir valisi olarak geçmiştir. ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ay

⁶²⁶ Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...", 2015, s.169.

⁶²⁷ Aker, *57. Tümen ve Aydın...*, 2006, s.380; Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...", 2015, s.193.

⁶²⁸ Bilgen, "Dönemin Basınına Göre...", 2011, s.60.

birakmamıştır. Nitekim kazanmasını istediği isimler için seçimlerin başlamasından çok daha önce çalışmalara başlamıştır.⁶²⁹

Aydın Valisi Ahmet İzzet Bey seçim sürecinde İstanbul Hükümeti'nin istekleri doğrultusunda hareket ederek Milli Mücadele karşıtı bir politika takip etmiştir. Elbetteki bu propaganda Aydın ve çevresinde de etkili olmuş ve halktan bir grup Milli Hareket'e karşı ayaklanmıştır. Bu durum İtilaf Devletleri'nin işine yaramıştır. Zira İtilaf Devletlerinin buradaki amacı Meclis-i Mebusanın tekrar açılmasını engellemektir. Bunun için de bölgede iç huzuru bozarak halkı seçim hazırlıklarından uzak tutmaya çalışmışlardır.⁶³⁰

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti ise işgal edilen bölgelerde de bir an önce seçimlerin yapılması ve meclisin açılması için uğraşmıştır. Bu yüzden Temsil Heyeti hükümetin seçim kararı öncesinde 24 Eylül 1919 tarihinde vilayet ve sancak merkezlerine seçimlerin biran evvel yapılması gerektiğini bildiren ve bu konunun önemini anlatan bir genelge yollamıştı. Bu genelge de seçim bölgelerinde yapılması gerekenler bildirilmiş ve ayrıca bu bölgelerde seçim hazırlıklarının ne derece ilerlediği sorulmuştu.⁶³¹

Bu genelge Aydın Vilayet merkezine yani İzmir'e de gönderilmişti. Ancak aradan geçen süre zarfında Aydın Valiliği Temsil Heyetinin bu telgrafına herhangi bir cevap vermemişti. Bunun üzerine Temsil Heyeti tarafından Aydın Valiliğine 5 Ekim 1919 tarihinde bir telgraf daha gönderildi. Telgrafta 24 Eylül'de kendilerine bir genelge gönderildiği halde Aydın'dan bu konu ile alakalı Sivas'a neden bir malumat verilmediği soruluyordu.⁶³² Ancak bu telgrafa da Aydın'dan bir cevap verilmemişti. Aslında bu genelge Aydın Vilayetine ulaşmamıştı. Zira daha önce Aydın Vilayetinde İtalyan işgallerini anlattığımız bölümde belirttiğimiz üzere Sivas Kongresi'nden sonra alınan kararların Aydın Vilayeti'ne bildirilmesi sırasında telgraf hatlarında bir sorun yaşanmış ve telgraflar bölgeye bir aylık gecikme ile ulaşabilmişti. Aydın'da bulunan 57. Tümen Komutanı Mehmet Şefik Aker de Sivas Kongresinde alınan kararların Afyon'da bulunan 23. Tümen'e bildirildiğini, ancak kendilerine bu kararlar ile alakalı hiçbir telgrafın gelmediğini belirtmişti. Telgraf hatlarında yaşanan bu sorunu 23. Tümen

⁶²⁹ Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...",2015, s.194.

⁶³⁰ Aker, *57. Tümen ve Aydın...*, 2006, s.381.

⁶³¹ TİTE Arşivi, K:18, G:83, B:83-1.

⁶³² Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.331.

Komutanı Yarbay Ömer Lütfi Bey'in Denizli Mevki Komutanı'na gönderdiğini zannettiği telgrafların kendisine gelmesiyle öğrendiğini açıklamıştı. 10 Ekim 1919 itibari ile Aydın Vilayet merkezine bu telgrafların ulaşmaya başladığını belirtmiş ve durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bizzat çektiği telgraflarla bildirmişti.⁶³³

Telgraf merkezlerinde yaşanan bu gecikme anlaşıldıktan sonra Temsil Heyeti tarafından yayınlanan seçim kararnamesi Aydın Vilayetine de ulaşmış ve gerekli seçim çalışmaları başlamıştı. Ancak diğer bölgelere nazaran seçimlerin yapılma şeklinde bazı farklılıklar söz konusu olacaktı. Zira İzmir'in yoğun bir şekilde hem Yunanistan hem de İtalya tarafından işgali bu bölgede seçim çalışmalarını önemli oranda sekteye uğratmıştı. Bununla birlikte Vali Ahmet İzzet Bey'de Yunanlılarla işbirliği yaparcasına seçimlerin yapılmasına engel olmak için elinden geleni yapıyordu. Yine de halkın özgürce seçme hakkı göz önünde bulundurulmuş seçimlere herkesin katılmasına dikkat edilmiştir. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından Rumlarında seçimlere katıldığı belirtilmiştir. Her ne kadar basında çıkan haberler bu kuralların İzmir sancağında geçerli olmadığını söylese de Rumlar İzmir'de seçimlere katılmıştı.⁶³⁴ Hatta Dâhiliye Nezaretinden Aydın Vilayeti'ne çekilen bir telgrafta İzmir'de yapılan seçimlerde Yunanlıların nasıl bir tavır sergileyeceğinin bilindiği ve Rumların da seçimlere katılacağı tahmin edildiği belirtilmişti. Bu yüzden de eğer Rumlar seçimlere katılırsa Rumların seçimi kazanmak için İzmir halkını tehdit edebileceğinden endişe ettikleri bildiriliyordu. Eğer Rumlar çoğunluğu sağlar ve seçimi kazanırsa da bunun vahim sonuçları olacağı, bu nedenle de Aydın vilayeti'nin derhal tedbir alması istenmişti.⁶³⁵

Aydın Valisi ve Yunanlıların tüm engellemelerine rağmen Mustafa Kemal Paşa Temsil Heyeti namına 10 Ekim 1919 tarihinde İzmir Sancağına bir telgraf göndererek seçimler konusunda gerekli çalışmanın yapılması ve her türlü tedbirin elden bırakılmaması konusunda seçim merkezine tekrar uyarıda bulundu. Ayrıca seçimlerde yeni hükümetin kurulması ile değişen yeni kararname ellerine geçinceye kadar dikkatli davranmalarını bu süreç içerisinde de adaylığını koyan isimlerin derhal Sivas'a bildirilmesini istedi.⁶³⁶

⁶³³ Aker, 57. *Tümen ve Aydın...*, 2006, s.301.

⁶³⁴ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.330-332.

⁶³⁵ BOA. DH. İ.UM. EK. 114/14-4.

⁶³⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ad.

Nitekim aynı günlerde İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen bir raporda İzmir hakkında iki mühim bilgi ulaştırılmıştı. Bunlardan birincisi İzmir'de milli teşkilatlanmanın tesisi konusu, ikincisi ise İzmir'de seçim hazırlıklarının pek iyi gitmediği ve sonuçlanmasının da mümkün görünmediği idi. Raporda ayrıca Vali Ahmet İzzet Bey'in sürekli İstanbul'dan para istediği ve bu parayı kullanarak Milli Mücadele karşıtı faaliyetlerde bulunduğu bildirilmişti.⁶³⁷ Aslında gazetelerde çıkan haberlerde bu bilgiyi doğruluyordu.⁶³⁸

Sabah gazetesi de "İzmir İntihabatı" başlığı ile yaptığı haberle İzmir'de seçimlerin iptal edildiğini halka şu şekilde duyurmuştu:

*"İzmir'de intihabatın icrası nasıl men olundu – Yunan kuvve-i İşgaliyye Kumandanının bir muhtırası – valinin teceldane cevabı – ikinci bir muhtıra daha hiç şüphe yoktur ki bugünün en mühim meselesi, İzmir'de intihabat-ı teşriyenin icrasının Yunan Kuvve-i İşgaliyyesi Kumandanlığınca men edilmiştir. Zira bidayette İzmir'de intihabat icrasına müsaade edilmiş iken ortada hiçbir sebep yok iken, men edilmesi doğrusu inanılmaz bir haldir... Ahali-i İslamiyyesi, haklarının ihkakını hükümetin ve Millet-i Osmaniyyenin azim ve kiyasetinden bekliyorlar ve İzmir'in mümessilleri olmaksızın Türk Meclis-i Mebusan'ının kesad edileceğini ümit ediyorlar. Böyle bir mukavemet karşısında kalan vali İzzet Bey, derhal meseleyi Hükümet-i Merkeziyeye arz eylemiş ve talimat talep eylemiştir. Hükümet-i Merkeziyemizin, Yunan Kuvve-i İşgaliyyesi Kumandanının bu haksız muamelesini düvel-i itilafiyenin nazar-ı dikkat ve insafına kemal-i ehemmiyetle arz edeceğini ve ortada bulunan havalide yapılmak istenilen bu hodserane muamelenin tamirini azim ve metanetle talep eyleyeceğini şüphesiz addederiz. Zira Yunanlıların bu muamelede bulunmakla istihdaf ettikleri maksut ve gaye pek sarihtir."*⁶³⁹

Haberden anlaşılacağı üzere Yunanlılar İzmir seçimlerini iptal ettirerek Meclis-i Mebusan'ın açılmasına engel olmak için ellerinden geleni yapıyordu.

11 Ekim 1919 tarihinde ise Mustafa Kemal Paşa Ali Fuat Bey'e bir telgraf çekerek İzmir'den adaylığını koyacak olan kişilerin Milli Mücadele esaslarına uygun kişiler olmasına dikkat edilmesini ayrıca İzmir'le irtibatı kolaylaştıracak noktaların da bir an önce belirlenmesini talep etti.⁶⁴⁰

Öte yandan Temsil Heyeti seçimlerin yapılması için çalışırken bölge halkı da üzerine düşen görevi yerine getirerek bir yandan işgallere karşı koymaya çalışıyor bir yandan da seçimleri nihayete erdirmek için uğraşıyordu. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi seçimlerin başladığı dönemde İtalyan işgali altında bulunan İzmir aynı

⁶³⁷ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.332.

⁶³⁸ Yenigün, 12 Teşrinievvel 1335, s.2.

⁶³⁹ Sabah, 10 Teşrinisani 1335, s.3.

⁶⁴⁰ TİTE Arşivi, K:310, G:44, B:44-1.

zamanda Yunanlılar tarafından da işgal edildiği için burada seçimlerin yapılması çok daha zor olmuştu.⁶⁴¹

Dâhiliye Nezareti 16 Ekim’de vilayet ve sancak merkezlerine gönderdiği yazı ile seçimlerde dikkat edilmesi gereken hususları bildirmiş⁶⁴² Aydın Vilayetinden de İzmir’deki seçimler hakkında bilgi istemişti. Valilik ise Kuvâ-yı Milliye’nin bölgedeki faaliyetleri nedeniyle Yunan kuvvetlerinin asayişini koruma gerekçesiyle seçimlere izin vermediğini bildirmişti. Ayrıca Yunanlılar seçimlerin yapılmamasının müsebbibi olarak Kuvâ-yı Milliye’yi suçlamıştı. Bu arada Yunan yüksek komiseri İstiryadis de Aydın Vilayetine verdiği nota ile her ne sebeple olursa olsun toplantı yapmayı genel asayişin korunması için yasaklamıştı. Yunan generali Nider tarafından da bu karar desteklenmişti. Nider, ayrıca mebusluğa adaylığını koyanların da açıkça ya da kapalı şekilde binalarda toplanarak halka hitap etmesinden çekinildiğini, bu sebeplerden dolayı seçimlerin yapılmasına izin verilmeyeceğini, Yunanlıların işgal ettikleri yerlerde sayış sağladıktan sonra uygun bir zamanda seçimlerin yapılabileceğini bildirmişti. General Nider’in bu yasaklamalarına rağmen işgal altındaki bu bölgelerde Osmanlı Meclis-i Mebusan seçim hazırlıkları devam etmiş ve vilayetten Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda bu notanın dikkate alınmayarak seçimlerin yapılmasına devam edileceği, ancak hükümetin de kendilerine destek vermesi gerektiği ifade edilmişti.⁶⁴³

Aydın vilayetinden çekilen bu telgrafa karşılık Cemal Paşa, yapılacak seçimlerde mütareke sınırlarının esas olarak alınması gerektiğini düşünüyordu. Ali Rıza Paşa ise Cemal Paşanın tam tersine işgal bölgelerinde de seçimlerin yapılabilmesi için her türlü girişimde bulunuyordu. Ali Rıza Paşanın bu çabaları Hariciye Vekâletinden de destek bulmuş ve vekâletten yapılan açıklamada gerek harp gerekse mütareke adına alınan kararlar sonrasında işgal altında olan topraklar hala Osmanlı Devletine sınırları dâhilinde olduğu için ve bu topraklarda hala Osmanlı Devleti’nin valileri görev yaptığından bu bölgelerde seçimlerin yapılmasına engel olmadığı belirtilmişti. 1870 yılında Fransızların da aynı durumu yaşadığına dikkat çekilerek seçimlere meşruiyet kazandırmaya çalışılmıştı.⁶⁴⁴

⁶⁴¹ Çolak, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir...”,2015, s.194.

⁶⁴² BOA. DH. İ.U.M. EK. 114/39-16.

⁶⁴³ Çolak, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir...”,2015, s.199. ;Karaca, “*Meclis-i Mebusan’dan...*”, 2004,s.334; Çolak, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir...”,2015, s.199.

⁶⁴⁴ Karaca, “*Meclis-i Mebusan’dan...*”, 2004,s.332.

Hükümetinde seçimlere destek vermesiyle birlikte İzmir Sancağında 1919 seçim süreci 18 Ekim 1919'da başlamıştı. Sancakta ilk olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası adayları belli olmuştu. Köylü gazetesinin verdiği habere göre Hürriyet ve İtilaf Fırkası Merkezi Umumiyesi tarafından eşraftan Tevfik Paşa, eski adliye nazırı İsmail Sadık Bey, Doktor Münkeşelizade Hüsnü Halil Beyzade Nuri, Tokadizade Şekib, Ödemiş'ten Hacı Mümtaz Beyler İzmir sancağından aday olarak gösterilmişti. Ancak Hürriyet ve İtilaf Fırkasının İzmir şubesi bu isimlerin adaylığını kabul etmemiş ve yeni isimler belirlemişti. Buna göre Hacı Ali Paşazade, Refik Merham Sadık, Halil Beyzade Nuri ve Hafız İsmail Bey'ler Hürriyet ve İtilaf Fırkasının yeni İzmir adayları idi.⁶⁴⁵ 23 Ekim 1919 tarihinde İzmir'de Çiftçiler Fırkasının adayları da belli olmuştu. Buna göre eski belediye reisi Tevfik Paşa ve İbrahim Bey, Dava vekili Bekir Behlül Bey, Bergama eşrafından Darülhükümet azasından müderris Cevdet Efendi, Çiftçiler Fırkası adına İzmir sancağından aday gösterilen isimlerdi.⁶⁴⁶

İzmir'de adaylar çıkmaya devam ederken sancakta gayrimüslimler de seçimlere katılmaya başlamıştı. Bu konuda İzmir Müdafa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetinin Umumi Kâtibi Cami Bey Ekim ayının sonlarına doğru bir gazeteye verdiği röportajda, İzmir'de Rumların seçimlere katılmayacağını ancak Balıkesir'de katıldığını beyan etmişti.⁶⁴⁷ Cami Bey, röportajında gayrimüslimlerin seçimlere katılmayacağını söylemişse de İzmir'de Müslümanların yanında gayrimüslimlerde seçimlere katılmıştı. Bununla birlikte Avram Galanti Efendi de Yenigün Gazetesi muhabirine verdiği röportajda, Musevi cemaatinin seçimlere iştirak etmemesi için hiçbir sebep olmadığını ve her Türk gibi Musevilerin de 1919 seçimlerinde oyunu kullanacağını belirttiği gibi İzmir sancağından adaylığını da açıklamıştı. Avram Galanti aynı zamanda İstanbul'dan da aday gösterilmişti. Bununla birlikte İzmir sancağının adaylığını koyan bir diğer gayrimüslim de Mişon Ventura Efendi idi.⁶⁴⁸

Basında bu haberler yer alırken Ekim ayının sonuna gelinmiş ancak hala sancak genelinde adaylığını koyanların sayısı ve kimler olduğu tam olarak kesinleşmemişti. Bununla birlikte 1 Kasım'da İzmir'de iki yeni aday belli olmuştu. Eski Adliye Nazırı

⁶⁴⁵ Yenigün, 18 Teşrin-i Evvel 1335: s.2.

⁶⁴⁶ Yenigün, 23 Teşrinievvel 1335, s.3.

⁶⁴⁷ Yenigün, 22 Teşrinievvel 1335, s.2.

⁶⁴⁸ Yenigün, 28 Teşrinievvel 1335, s.2.

İsmail Sıtkı Bey ile Hafız İsmail Efendi İzmir’den adaylığını açıklamıştı.⁶⁴⁹ Kasım ayına girilmesiyle birlikte İzmir Sancağında Temsil Heyetinin adayları da belli olmaya başlamıştı. Bunlar arasında oldukça önemli isimler yer alıyordu. Milli Mücadelenin en önemli isimlerinden biri olan Refet Bele bu süreçte İzmir’de hem kendi adaylığı için çalışmış hem de seçimlerin yapılabilmesi için Temsil Heyeti adına faaliyetlerde bulunmuştu.⁶⁵⁰

Görüldüğü üzere her ne kadar Yunanistan Yüksek Komiserliği tarafından seçimlerin yapılması yasaklanmış olsa da bir taraftan halk seçimlere katılırken bir taraftan da adaylar çıkmaya devam ediyordu. Adayların kesinleşmesiyle birlikte isimler de halka ilan edilmeye başlanmıştı. Nitekim Sabah gazetesi 6 Kasım 1919 tarihinde “*İzmir Mebus Namzedleri*” başlığıyla verdiği haberde; Eski Aydın valisi Nurettin Bey, Mahmut, Muhtar Paşa, Cambridge Darülfünunu medreselerinden Ali Rıza Bey, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi Sadettin Bey, İzmir defterdarı ve eski Trabzon valisi Kadri Bey, eski Selanik ve sabık İstanbul valisi Hüseyin Kazım Beylerin adaylıklarını halka duyurmuştu.⁶⁵¹

Görüldüğü üzere kasım ayı başlarında İzmir adayları büyük oranda belli olmuştu. Ancak General Nider, seçimlere müdahale ederek seçimlerin bir an önce durdurulmasını aksi takdirde bu duruma fiilen müdahale edeceğini yeniden bildirmişti.⁶⁵² Nitekim 6 Kasım 1919 tarihinde Yunanlılar İzmir seçimlerine müdahale etmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Hariciye Nezareti’ne Foça, Urla ve Karaburun intihabatına Yunan kumandanlarının muhalefet ederek seçimleri engellemeye çalıştıklarını çektiği bir şifre ile bildirmişti. Telgrafında ayrıca Foça’da câmilerin iç kapılarına varıncaya kadar Yunan komitelerinin konulduğunu bu yüzden hükümetçe bu duruma müdahale edilerek bir çözüm bululmasını istemişti.⁶⁵³

General Nider’in tehditleri ve Yunan komitelerinin seçimleri engellemesi üzerine vali Ahmet İzzet Bey de seçimlerin bir an önce durdurulmasını istedi. Temsil Heyetine göre seçimlerin durdurulmak istenmesinin tek sebebi Yunanistan tarafından verilen nota değildi. Vali Ahmet İzzet Bey’in tutumu da bunda etkili olmuştu. Buna

⁶⁴⁹ Yenigün, 14 Teşrinisani 1335, s.2.

⁶⁵⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:70, B:70.

⁶⁵¹ Sabah, 6 Teşrinisani 1335, s.1.; Yenigün, 5 Teşrinisani 1335, s.2.

⁶⁵² Karaca, “*Meclis-i Mebusan’dan...*”, 2004,s.334.

⁶⁵³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bz.

rağmen Muntehib-i Sani Menemen Sancağında toplanarak İzmir adına mebuslarını seçmişti.⁶⁵⁴

21 Muntehib-i Sani katıldığı seçimler sonucunda eski Aydın Valisi Nurettin Paşa on dokuz oy, eski valilerinden Hüseyin Kazım Bey on dokuz oy, İsmail Hakkı Bey on dokuz oy, Şura-ı Devlet Reayası Saadettin Bey on sekiz oy, Menemen belediye reayası Süleyman Efendi on sekiz oy, Ziya Bey ise on oy alarak İzmir Sancağından mebus seçilmişti.⁶⁵⁵

Mebuslardan Nurettin Paşa, İzmir ile birlikte Bursa'dan da seçilmiş ancak her iki sancağa gönderdiği telgraflarda askerlik mesleğine devam edeceğini bildirmişti. Ancak bu seçim Yunan kuvvetlerinin müdahalesi yüzünden geçersiz sayılmıştı. Aynı şekilde Seferihisar kazasında yapılan Muntehib-i Sani seçimleri de yarıda kesilmiş ve adayları belirlemek için belediye dairesine gelen Muntehib-i Saniler Yunan kuvvetleri tarafından tutuklanarak evraklarına el konulmuştu. On beş Muntehib-i Sani tutuklanarak İzmir'e götürülmüş ve valinin girişimleri sonucu serbest kalmıştı.⁶⁵⁶

Görüldüğü üzere hem İstanbul Hükümetinin hem de Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyetinin tüm uğraşları sonuçsuz kalmış ve İzmir merkez sancağında seçimlerin yapılmasına Yunanlılar tarafından izin verilmemişti. Yunan hükümetinin açıklamalarından sonra seçimlerin İzmir'in Kuşadası ve Ödemiş kazalarında yapılmasına karar verildi.⁶⁵⁷ İzmir halkı bir araya gelerek Kuşadası kazasını merkez sancak olarak belirleyip yeni bir Heyet-i Teftişiyeye oluşturdu. Buna göre 1919 İzmir seçimleri burada yapılacaktı. Ancak bu karar İzmir Sancağı Heyet-i Teftişiyesi tarafından uygun bulunmayarak durum Dâhiliye Nezaretine iletildi. Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa'ya iletilen konu Şuray-ı Devlet tarafından incelendikten sonra aleyhte bir karar verilmeyerek, seçimlerin yapılması kararlaştırıldı. Adaylar yeniden belirlenerek seçimler yenilendi. Yenilenen seçimlerde Muntehib-i Sani seçimlerinin ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak iptal edilen seçimlere bakıldığı zaman bu tarihin Kasım ayının sonlarında olması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre İzmir

⁶⁵⁴ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.334.

⁶⁵⁵ Vakıf, 6 Teşrinisani 1335, s.2.

⁶⁵⁶ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.334.

⁶⁵⁷ Pelin Böke, "Son Osmanlı Meclisi'nde Yunan İşgali 'ne Dair Tartışmalar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir 2007, Güz, s.311. Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.311.

seçimleri sadece Ödemiş, Kuşadası kazalarında ve Yaylanbolu ve Kehlas nahiyelerinde yapılabildiği. ⁶⁵⁸

Böylece yapılan seçimlerde İzmir sancağından Refet Bele, Yunus Nadi Bey, Tahsin Efendi, İlhami Bey, Nuri Paşa ve Mehmet Şükrü Bey olmak üzere altı mebus seçilmiştir. ⁶⁵⁹

2.6.1.1. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında İzmir Mebusları

12 Ocak 1920 tarihinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı açılmış ve ilk oturumda şube atamaları gerçekleşmişti. Buna göre İzmir mebuslarından İlhami Bey, Mehmet Şükrü Bey ve Yunus Nadi Bey birinci şubeye, Refet Bele üçüncü şubeye, Tahsin ve Nuri Bey'ler ise dördüncü şubeye atandı. ⁶⁶⁰ Daha öncede belirttiğimiz gibi 12 Ocak'ta açılan meclise gerek yol şartları gerekse bazı bölgelerde seçimlerin tamamlanamamış olması nedeniyle tüm mebuslar katılamamıştı. Bu yüzden meclis dağılmış ve ancak 10 gün sonra, 22 Ocak'ta, ikinci oturumunu yapılabildiği. İzmir mebuslarının mazbataları ise ancak 26 Ocak'taki üçüncü oturumda oylanarak kabul edildi. Mazbataların kabulüne dair alınan karar şöyledir:

" Efendim, İzmir Mebusluğuna intihap edilen Yunus Nadi, Rafet, İlhami, Şükrü, Tahsin, Nuri Beylerin mazbataları Birinci Şubece tetkik edilmiş. Bu babta mazbatalar tanzim olunmuş. Bunlardan bir tanesini okutuyorum, diğerleri de aynıdır.

Daire-i İntihabiyyesi İsmi İzmir Şükrü Bey Nizamname-i Dahilinin 27 nci maddesi mucibince liecli tetkik Birinci Şubeye isabet eden mazabı-ı intihabiyyeden İzmir Mebusu Yunus Nadi Beyefendinin mazbata ve cvrak-ı mütenevvia-i intihabiyyesi yine madde-i mezkûre ahkâmına tevfikân mezkûr şubede teşekkül eden Encümenimizde mütalaa ve tetkik olundukta, 15 Mayıs 1335 tarihinden beri İzmir Livasının yalnız Kuşadası Kazasıyla Ödemiş'in iki nahiyesi müstesna olarak tamamen Yunanlılar tarafından işgal edilmiş bulunmasına ve intihabatın icrasına mütedair olan İrade-i Seniyye her ne kadar İzmir'ce de mevki-i tatbiki vaz' edilmek istenilmiş ise de, Menemen Kazasında yapılan intihabi müteakip Yunanlılar tarafından her türlü hukuk ve salah iyyet harici olarak cebren men edilerek müntehib-i sanilerin kısmen hapsedilmiş olmasına ve Hükümet-i mahalliye tarafından vuku' bulan müteakip müracaatlara ledel-hace kuvve-i cebriyye ile men'i cihetine gidileceği tebliğ edilmesine nazaran, İzmir Livası namına yapılmasına hükm-ü kanun mukteziyatından olan intihabatın yalnız Kuşadası ile Kelas ve Yaylanbolu Nahiyelerinde itimam oluşabildiği anlaşılmıştır. Birinci Şube, keyfiyeti ariz ve araik tetkik ettikten ve Aydın Vilayetiyle Heyet-i Tefüşiyyesinin mütalaaatını aldıktan sonra nokta-i nazarını berveçhizir Heyet-i Umumiyyeye iblağ'a musaraat eyler: Evvelâ - Her ne kadar liva intihazatı yalnız bir kaza ile iki nahiyede icra edilebilmiş ise de diğer kazaların intirabata iştirak edememesi ahval-i fevkalâdeden münbaistir. Saniyen - İzmir Merkez Heyet-i Tefüşiyyesi liva merkezinin Dâhiliye Nezaretince Kuşadacı'na nakledilmiş olduğu takdirde

⁶⁵⁸ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004, s.337-338.

⁶⁵⁹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dc.; Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...", 2015, s.199; Böke, "Son Osmanlı Meclisi'nde Yunan...", 2007, s.336.

⁶⁶⁰ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336, s.3-4.

hiçbir itiraza mahal kalmayacağı mütalaasında bulunmakta olur her ne kadar Hükümet intihaptan evvel bu muameleyi ifa etmemiş ise de ahiren mazbata Meclis-i Vükelaca tetkik olunarak bil-kabul Meclis-i Mebusana sevk edilmiş olduğundan sırf idarî bir muamele olan nakil keyfiyetinin de bu suretle halledilmiş olduğu anlaşılmaktadır: Salisen - İzmir livasının vaziyet-i hazırası hasebiyle Mecliste temsili zarurî olduğunda şube tamamen müttefiktir. Esbab-ı anıfeye binaen İzmir Mebusluğuna intihap edilmiş olan Yunus Nadi Beyefendi'nin mebusluğunun kabulü lüzumunu Heyet-i Umumiyyeye teklif ederiz.”⁶⁶¹

Bu kararın okunmasından sonra İzmir mebusları Yunus Nadi Bey, Refet Bele, İlhami Dinçer, Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Tahsin ve Nuri Beylerin mazbataları onaylanmıştır.

Genel olarak bakıldığında İzmir mebuslarının Meclis-i Mebusanda pek aktif olmadıkları görülmektedir. 26 Ocak 1920 tarihli oturumda mazbatalarının onaylanmasından sonra mebuslardan ilk olarak 27 Ocak'ta Tahsin Bey'le birlikte beş mebusun ulaşım nedeni ile henüz meclise katılmamış olan mebuslar için bir takrir sunduğunu görüyoruz. Bu takrir aynı oturumda kabul edilmiştir.⁶⁶² 9 Şubat'ta yapılan sekizinci oturumda yine Tahsin Bey'in meclise bir teklifte bulunduğunu görmekteyiz. Tahsin Bey dördüncü oturumda erkân, ümera ve zabitanadan seçilen ancak bazı nedenlerden meclise katılmayan mebusların izinli sayılmasını teklif etmiş ve aynı oturumda bu teklifi kabul edilmiştir.⁶⁶³ Bununla birlikte 12 Şubat 1920 tarihli dokuzuncu oturumda İzmit mebusu Sırrı Bey İzmir mebusu olarak ismi yanlış yazılmıştır. Burada bahsi geçen mebus İzmit mebusudur.⁶⁶⁴

Meclis-i Mebusan'ın işgal edilip işlemez hale gelinceye kadar almış olduğu en önemli karar daha öncede ifade ettiğimiz üzere Misak-ı Milli kararlarının mecliste onaylanması olmuştur. 17 Şubat'ta Milli And'ın müzakere edildiği on birinci oturumda Tahsin Bey söz alarak “*Anadolu Halkı yerine Milleti Osmaniye*” ibaresinin kullanılmasını teklif etmişse de bu teklifi kabul edilmemiştir.⁶⁶⁵

23 Şubat 1920 tarihli oturumda İzmir ve Adana Sancaklarında işgal altında, belirli kazalarda seçim yapılması ve halkın tamamının seçimlere katılmaması nedeniyle seçimlerin meşru sayılıp sayılmayacağı konusunda tartışma çıkmıştır. Burada söz alan Saruhan mebusu Muvaffak Bey, işgal altında olsalar bile hem Adana'nın hem de İzmir'in Osmanlı Devleti'nin toprakları olduğunu belirtmiş ve bu yüzden seçimlerde bir

⁶⁶¹ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.3, 26 Kânunusani 1336:30-31.

⁶⁶² M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.4, 27 Kânunusani 1336:40.

⁶⁶³ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.8, 9 Şubat 1336:66-67.

⁶⁶⁴ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.8, 12 Şubat 1336:92.

⁶⁶⁵ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.11, 17 Şubat 1336:7.

usulsüzlük bulunmadığını söylemiştir. Aynı oturumda İzmir mebuslarından konu ile alakalı söz alan olmamıştır. Refet Bele ve Nuri Bey bu oturumda rahatsızlıkları nedeniyle sadece izin talebinde bulunmuştur.⁶⁶⁶

26 Şubat'ta yapılan oturumda yine Tahsin Bey söz alarak Sükna (oturum hakkı) Kanununun şimdiye kadar ikmal edilmemesi esbabına dair Adliye Nezaretinden sual takriri sunmuştur. Bu kanunun bir yıl boyunca Şuray-ı Devlet ve Adliye Nezareti arasında karara bağlanamaması hakkında sual takriri vermiş bu takrir bir sonraki 28 Şubat'taki oturumda sadarete havale edilmiştir.⁶⁶⁷

Görüldüğü üzere 16 Mart'ta işgal edilinceye kadar toplam yirmi dört oturum yapan mecliste İzmir mebuslarından en aktif olanı Tahsin Bey olmuştur. Buna mukabil Ali Rıza Paşa kabinesinin istifasından sonra Meclis-i Mebusan'ın son oturumlarında İzmir mebuslarının herhangi bir faaliyeti bulunmamaktadır.

2.6.1.2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi İzmir Mebusları Biyografileri

2.6.1.2.1. Mehmet Şükrü Bey (Saraçoğlu)

1 Temmuz 1886 yılında İzmir'in Ödemiş ilçesinde doğan Mehmet Şükrü Saraçoğlu, ilk ve ortaokulu Ödemiş'te bitirdikten sonra İzmir idadisine girdi. 1909 yılında Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu.⁶⁶⁸ Daha sonra İzmir valiliği kaymakam stajyerliği yaptı. Devlet bursu alarak eğitim için Belçika'ya gitti.⁶⁶⁹ Birinci Dünya Savaşının çıkmasıyla yurda dönen Şükrü Saraçoğlu Mayıs 1915'te Cenevre Siyasi İlimler Akademisi'ndeki öğrenimini sürdürmek için tekrar İsviçre'ye gitti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Mahmut Esat Bozkurt ile birlikte Cenevre'de Türk Talebe Cemiyeti'ni kuran Saraçoğlu, cemiyet adına Fransızca bir mecmua

⁶⁶⁶ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.13, 23 Şubat 1336:180-184.

⁶⁶⁷ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.14, 26 Şubat 1336:180-200-220.

⁶⁶⁸ Bünyamin Saraç, Şükrü Saraçoğlu (1887-1953), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.IX, S.1, İzmir 1994,s.392.

⁶⁶⁹ Gürbüz Arslan, Şükrü Saraçoğlu'nun Milli Mücadele'deki Konumu, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran 2015, S.216, s.2.

çıkarak İstanbul Hükümeti'nin imzaladığı mütareke koşullarını eleştiren ve ayrıca Türk haklarının savunulması konusunda yayımlar yaptı.⁶⁷⁰

Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesinden sonra yurda dönerek⁶⁷¹ Milli mücadeleye katıldı. Kuşadası, Nazilli, Aydın yörelerinde kurulan Kuvva-i Milliye hareketlerinin örgütlenmesinde çalıştı. Daha sonra Demirci Mehmet efenin birliklerine katılarak Milli Mücadele adına savaştı. Demirci Mehmet Efe'nin yanında bir aydan fazla kalan Saraçoğlu, Jandarma Komutanı Ali Kemal tarafından ittihatçılar arasında gösterilerek Demirci Mehmet Efe tarafından tutuklatıldı. Denizli mutasarrıfının çabaları sonucu serbest bırakıldı ve daha sonra Söke'ye geçti.⁶⁷² Burada Milli Mücadele için çalışmalarına devam etti ve Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'na İzmir Milletvekili olarak seçildi. Meclisin 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra hemen İstanbul'u terk etmedi. Bir süre burada kalarak olayları gözlemlemeyi tercih etti.⁶⁷³

Milli Mücadele'nin bitmesinden sonra Ödemiş'e gelen Saraçoğlu bir süre çiftçilikle uğraştı. Bu süreçte Ödemiş Belediye başkanı seçildi. Kısa bir süre Belediye Başkanlığı yapan Saraçoğlu, daha sonra İzmir İktisat Kongresi'ne Ödemiş çiftçi delege olarak katıldı. Bu kongredeki faaliyetleri ile dikkat çeken Saraçoğlu, II. Dönem TBMM'ye İzmir mebusu olarak seçildi. Mebus seçildikten sonra Ali Fethi Okyar kabinesinde Maarif Vekilliğine getirildi. İsmet İnönü hükümeti döneminde Maliye Vekilliği görevine getirilmiş ancak hastalığı sebebiyle istifa etmek zorunda kalmıştır. Rahatsızlığı nedeniyle bir süre Viyana'da tedavi gördükten sonra yurda dönen Saraçoğlu, Maliye Vekilliği görevine devam etmiştir. II. Celal Bayar hükümeti döneminde Hariciye Vekilliğine getirilmiş ancak bu dönemde patlak veren II. Dünya Harbi dolayısıyla görevinden istifa etmiştir.⁶⁷⁴

1948 - 1950 arasında TBMM başkanlığını yürüten Saraçoğlu, ayrıca on altı yıl boyunca Fenerbahçe Spor Kulübü'nün başkanlığını da yapmıştır. 1950 genel

⁶⁷⁰ Saraç, Şükrü Saraçoğlu (1887-1953),s.392.

⁶⁷¹ Gürbüz Arslan, Şükrü Saraçoğlu'nun Milli Mücadele'deki Konumu, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran 2015, S.216, s.2.

⁶⁷² Arslan, Şükrü Saraçoğlu'nun Milli Mücadele'deki Konumu, 2015, s.4-5.

⁶⁷³ Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir..."2015, s.199

⁶⁷⁴ Saraç, Şükrü Saraçoğlu (1887-1953),s.393-395.

seçimlerinde milletvekili seçilemeyince saktif siyaseti bırakmayı tercih eden Saraçoğlu, 27 Aralık 1953'te İstanbul'da vefat etmiştir.⁶⁷⁵

2.6.1.2.2. Refet Paşa (İbrahim Refet Bele)

1881 yılında İstanbul Beşiktaş'ta dünyaya gelen İbrahim Refet Bele, Mehmet Servet Bey ile Emine Adviyeye Hanım'ın oğludur. İlk ve ortaokul öğrenimini Selanik ile İstanbul'da tamamladıktan sonra 13 Mart 1896 yılında harp okuluna girdi. I Dünya Savaşı'ndan sonra piyade Teğmen rütbesiyle mezun oldu.1908 yılında hareket ordusunda Jandarma taburuna komuta etti. 13 Eylül 1909 yılında Jandarma ıslahı ile görevlendirildi. Refet Bele, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulduğu ilk günden itibaren Talat Paşa ile Selanik'te yakın ilişkiler kurdu.⁶⁷⁶

I. Dünya Harbi yıllarında 4. Ordu Haber Alma Şubesi Müdürlüğüne getirilen Refet Bele, 28 Şubat 1915 tarihinde yarbaylığa terfi ederek 10. Tümen Komutanlığı'na getirildi. Ardından 3. Tümen Komutanı olarak görevlendirildi. 13 Aralık 1916'da albaylığa yükseltildi ve 53. Tümen Komutanlığına atandı. 1917'de 22. Kolordu Komutanı olduktan sonra 17 Ekim 1918'de Jandarma Genel Komutanlığı'na getirildi. 1919 yılında 3. Kolordu Komutanlığı görevine getirildikten sonra Mustafa Kemal Paşa ile birlikte İstanbul'dan ayrılarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gitti. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Amasya Genelgesi'ni imzaladı.⁶⁷⁷

1919 yılı Kasım ortalarında Nazilli Mevki Komutanı Servet Bey takma ismi ile Aydın Kuvâ-yi Milliyye Komutanlığına getirildi.⁶⁷⁸ Bu süreçte Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına İzmir'den mebus seçilmesine rağmen rahatsızlığını ileri sürerek meclise katılmadı. Daha sonra I. Dönem TBMM'ye İzmir mebusu seçildi.⁶⁷⁹ Cumhuriyetin ilanından sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla bu partide yer alan Refet Bele'nin ismi bir yıl sonra İzmir suikastına karıştı ve yargılandı.⁶⁸⁰ Bu süreçte askerlik görevinden istifa eden Refet Bele, 1935 yılına kadar politikadan uzak kaldı.

⁶⁷⁵ Saraç, Şükrü Saraçoğlu (1887-1953),s.404-405.

⁶⁷⁶ Halit Kaya, Refet Belen'in Askeri ve Siyasi Hayatı, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.7-8.

⁶⁷⁷ Halit Kaya, Milli Mücadele Ve Refet (Bele) Paşa, *21 Kho Bilim Dergisi*, c.XXIII S.2,2013,s.24.

⁶⁷⁸ Özdemir, Refet Bele,1992, s.39.

⁶⁷⁹ Kaya, Refet Belen'in Askeri ve Siyasi Hayatı,2008, s.54-55.

⁶⁸⁰ Kaya, Refet Belen'in Askeri ve Siyasi Hayatı,2008, s.138.

1939-1946 yılları arasında yeniden İstanbul'dan mebus seçilerek 1950 yılına kadar TBMM'de görev aldı. 8 Nisan 1950'de Beyrut'ta *Birleşmiş Milletler Ortadoğu Filistin Mültecilerine Yardım ve Bayındırlık Ajansının* Türkiye Delegeliği görevini bırakarak aktif siyasetten uzaklaştı. Meclisteki ve cephedeki hizmetleri dolayısıyla TBMM'nin 21 Kasım 1923 tarihli kararıyla ilk 25 kişi arasında Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilen Refet Bey 2 Ekim 1963 tarihinde İstanbul'da vefat etti.⁶⁸¹

2.6.1.2.3. Hasan Tahsin (Uzer) Bey

1879 yılında Selanik'te dünyaya gelen Tahsin Bey Mülkiye mektebini terk ettikten sonra, Mülki İdare Amirliği görevi yaptı. Pürsıçan ve Ağmuz Nahiye Müdürü olarak görevlendirilen Tahsin Bey Gevgiri, Florine Kesendire, Selanik Merkez İlçesi Kaymakamı olarak çalıştı. Drama Sancağı ve Beyoğlu mutasarrıflıklarında görev yaptıktan sonra Van, Erzurum, Suriye ve Aydın Valisi olarak çalıştı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına İzmir mebusu olarak seçildi. Ancak meclisin İngilizler tarafından 16 Mart 1920 tarihinde işgal edilmesinden sonra tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi.⁶⁸²

2.6.1.2.4. Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey

1879 yılında Muğla Fethiye'de dünyaya gelen Yunus Nadi Bey, ilköğretimini Fethiye'de tamamladıktan sonra Rodos'a gitti. Burada Ahmet Mithat tarafından kurulan Süleymaniye Medresesine devam etti. Abdülhamit döneminde gençlik yıllarını geçiren Yunus Nadi Bey, 1901'de İstibdat ve Abdülhamit aleyhinde çalışan gizli bir derneğe girmekten suçlanarak üç yıl hapse mahkûm edildi ve sonrasında sürgün cezası aldı. Cezasının bir kısmını kendi isteği üzerine Fethiye'de çektikten sonra⁶⁸³ meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a dönerek Tasvir-i Efkâr ve İkdâm ve gazetelerinde çalışmaya başladı. 1910 yılında İttihat ve Terakki Derneğinin çıkardığı Rumeli gazetesinde

⁶⁸¹ Özdemir, Refet Bele, 1992, s.132-133.

⁶⁸² Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...", 2015, s.200.

⁶⁸³ Fatma İçöz, II. Dünya Savaşı ve Yunus Nadi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü*, Yüksek lisans Tezi, İzmir 2006, s.34-35.

başyazarlık yaptı. 2 Eylül 1918 tarihinde ise Yenigün gazetesini yayınlamaya başladı.⁶⁸⁴ 1919 seçimlerinde İzmir mebusu olarak seçildi.⁶⁸⁵

16 Mart 1920 tarihinde meclisin işgal edilmesinden sonra Ankara'ya gelerek 1920-23 yılları arasında İzmir Milletvekili olarak TBMM'nin ilk döneminde yer aldı. 1924'ten itibaren, Yeni Gün gazetesinin yerine İstanbul'da Cumhuriyet gazetesini çıkarmaya başladı 28 Haziran 1945'te vefat etti.⁶⁸⁶

2.6.1.2.5. İlhami (Dinçer) Bey

Doğum ve ölüm tarihi bilinmeyen İlhami Dinçer 1919 yılında yapılan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına İzmir mebusu olarak seçilmiştir.

2.6.1.2.6. Nuri Bey

İlhami Bey gibi yaşı, doğum yeri, mesleği, eğitimi bilinmeyen Nuri Bey'de 1919 yılında yapılan seçimlerde İzmir mebusu olarak seçilmiştir.⁶⁸⁷

2.6.1.3. Meclis-i Mebusan'ın Kapatılması ve İzmir Mebusları

Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinden sonra İtilaf Devletleri durumun ciddiyetini anlamış ve 16 Mart sabahından itibaren İstanbul'u resmen işgale başlamıştı. İşgalden hemen sonra İngiliz askerleri Meclis-i Mebusan'ı basmış, aralarında Rauf ve Kara Vasıf Beylerin de bulunduğu birçok mebus tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmişti. Tutuklanan mebuslar arasında İzmir mebusu Tahsin Bey'de vardı.⁶⁸⁸

Meclisin işgal edilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın kurtulabilen tüm mebusları Ankara'ya davet etmesiyle birlikte mebuslar Ankara'ya gelmişti. Kayıtlara göre İzmir mebuslarından Yunus Nadi Bey'in de İstanbul'dan bir grup mebus ile

⁶⁸⁴ Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...",2015, s.199.

⁶⁸⁵ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.336.

⁶⁸⁶ TBMM Albümü, C.I, 1920-1923, s.61-62.

⁶⁸⁷ Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...",2015, s.199.

⁶⁸⁸ Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir...",2015, s.200-209.

birlikte Ankara'ya gittiği görülmektedir.⁶⁸⁹ Ancak TBMM'ye seçilen mebuslar arasında ismi bulunmamaktadır. Ankara'ya geldiği kesindir ancak neden TBMM'ye katılmadığı hakkında malumat bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Tahsin Bey, Nuri Bey ve Refet Bele TBMM'ye katılabilmıştır.⁶⁹⁰

2.6.2. Aydın Sancağında Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri

Osmanlı Devletinde 1867'deki idari düzenlemelerden sonra Aydın Vilayetine bağlı olan Aydın sancağı merkez Aydın olmak üzere Nazilli, Çine, Bozdoğan, Söke kazaları ve bunlara bağlı on dokuz nahiyeden oluşan bir sancak konumunu almıştır. 1908 yılında Karacasu kazasının da sancağa dâhil edilmesiyle altı kazası olmuş ve bu idari yapısını Cumhuriyet döneminde müstakil il olana kadar korumuştur.⁶⁹¹ 1914 yılına ait son nüfus sayımına göre sancağın nüfusu 274.789'dur.⁶⁹² Bu nüfus kaydına göre Aydın'dan 1914 seçimlerinde üç mebus seçilmiştir.⁶⁹³ Dâhiliye Nezaretinin aldığı seçim kararı uyarınca 1919 seçimlerinde de üç mebus seçilmesi kararı alınmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere Temsil Heyeti, İstanbul Hükümetine Yunanistan ve İtalyan işgalinde olan Batı Anadolu bölgesinde bir an önce seçimlerin yapılması için baskı yapmış ve uyarıda bulunmuştu.⁶⁹⁴ Zira Aydın Sancağı bu süreçte özellikle Yunanlılar tarafından insanlık dışı işkencelere mazruz kalmıştı. Times Gazetesi de dâhil olmak üzere bu durum yabancı basında oldukça eleştiriliyordu.⁶⁹⁵ Nitekim sadece eleştiriden ibaret kalan bu kınamalar gölgesinde Aydın Sancağı'nda seçimler için hazırlıklar başlamış, bu bölgelerden seçilmesi uygun olan isimlerin biran evvel belirlenerek Sivas'a bildirilmesi istenmişti.⁶⁹⁶

Bu bildiri Aydın Sancağına da ulaşmıştı. Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa 10 Ekim 1919 tarihinde Aydın Mutasarrıflığına çektiği telgrafla öncelikle seçimler konusuna fevkalade önem gösterilmesini ve hükümet tarafından alınan seçim kararının

⁶⁸⁹ TİTE Arşivi, K:28, G:64, B:64-1.

⁶⁹⁰ Filiz Çolak, I. Dönem TBMM'de İzmir Mebusları ve Faaliyetleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV.31, 2015, s.113-114.

⁶⁹¹ Emecen, "Aydın", 1991, s.237.

⁶⁹² Karpat, Osmanlı Nüfusu...,2010,s.364-366.

⁶⁹³ Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri...*,2010,s.43.

⁶⁹⁴ Karaca, "Meclis-i Mebusan'dan...", 2004,s.331.

⁶⁹⁵ Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda...*, 1989, s.47.

⁶⁹⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bo.

kendilerine ulaşmasıyla birlikte bu kararlara harfiyen uyulmasını istedi. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında ayrıca Aydın'dan adaylığını açıklayan kişilerin isim ve kimliklerinin zaman kaybedilmeden Sivas'a bildirmesini de istedi.⁶⁹⁷ Ardından 11 Ekim 1919'da Sivas'tan Selahattin Bey, Ali Fuat Bey'e çektiği telgrafla Aydın Sancağından Temsil Heyeti adına aday olabilecek isimlerin belirlenmesini istedi.⁶⁹⁸

Dâhiliye Nezareti de 16 Ekim 1919 tarihinde tüm vilayet ve sancak merkezlerine, Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa imzasıyla bir yazı göndererek, seçmenlerin hiçbir etki altında kalmadan oylarını kullanmalarını, askeri ve mülki memurların yanı sıra siyasi fırkaların, cemiyetlerin kendi adaylarının kazanması için nüfuz kullanmalarına izin verilmemesini istedi.⁶⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa da tıpkı Dâhiliye Nezareti gibi seçimlerde tedbirleri sıkı tutmaya çalışıyordu. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi sancak merkezlerindeki teşkilatlanma seçimlerde alınacak oy sayısında çok önemli idi. Bu yüzden Temsil Heyeti, seçimlerin kazanılabilmesi için ülke genelinde öncelikle sancak merkezlerinde kurulan ve yerel birliklerden oluşan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin sıkı bir şekilde teşkilatlanması gerektiğini düşünüyordu. Zira halk ancak bu şekilde kontrol altında tutulabirdi. Halkın Temsil Heyetinin kontrolünde olması demek hem işgallere karşı direnişte güçlü olabilmek hem de seçim çalışmalarında istenilen kişilerin seçilmesi demekti. Aydın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Hüseyin Avni Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından sancak merkezlerine gönderilen teşkilatlanma çağrısına cevap olarak 16 Ekim'de Sivas'a bir telgraf göndererek Temsil Heyeti tarafında yer alacaklarını ve Kuvâ-yı Milliye esaslarına göre hareket edeceklerini bildirmişti.⁷⁰⁰

Bununla birlikte Sivas'a giden delegeleri mebus seçilmesi kadar Sivas'tan sonraki dönemde yapılan hazırlıklar da seçimler için oldukça önem arz etmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'ya sadık subaylar arasında yer alan 57. Tümen Komutanı Albay Mehmet Şefik Aker'in seçim hazırlıklarının yapıldığı günler hakkında anlattıkları, Sivas kongresi sonrasında yapılması gereken hazırlıkların seçimlerde ne derece etkili olduğunu ortaya koymuştur. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi Aydın Vilayeti, telgraf hatlarında yaşanan sorun nedeniyle Sivas'ta alınan kararları geç öğrenmiş bu yüzden de

⁶⁹⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-ad.

⁶⁹⁸ TİTE Arşivi, K:310, G:44, B:44-1; ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:1, G:77.

⁶⁹⁹ BOA. DH. İ.U.M. EK. 114/39-5.

⁷⁰⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:58, B:58ac.

seçim hazırlıkları da sekteye uğramıştı. Ancak Albay Şefik Aker'in olayların farkına varmasıyla telgraf hatlarındaki aksaklığın nedenini bulunmuş ve geçte olsa seçim hazırlıkları başlatılmıştı. Albay Şefik Aker telgrafların gecikmesinden ve seçim hazırlıklarının henüz başlatılmamış olmasından dolayı duyduğu üzüntüyü Sivas'a çektiği bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya bizzat bildirmiştir. Telgrafında Sivas'tan kendilerine gönderilen 13 Eylül 1919 tarihli telgrafın en az bir ay sonra yani 10 Ekim 1919 tarihinde eline ulaştığını, 57 tümen bölgesinde yalnız Denizli ve Aydın sancakları milletvekili seçimlerine dair bir emir almadıklarından bu sancaklarda henüz hiçbir hazırlığa başlamadıklarını ancak diğer sancaklar da seçim çalışmalarının başladığını bildirmiştir. Bu yüzden Denizli ve Aydın Sancaklarına da hemen emin verilmesini istemiştir. Albay Şefik Aker daha sonrada 23 Ekim'de tekrar Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek kendisinin telgrafhanelerdeki aksaklık yüzünden yanlış anlaşılmasından korktuğunu ve yaşanan bu aksaklığın başka sebeplerden kaynaklandığını belirtmiştir:

*“Aydın çevresindeki Milli Mücadele ne şekilde cereyan ettiği hakkında bilgi vermek, içinde bulunduğum sıkıntılı durumun kendilerine kadar yayılması ihtimaline karşı kendimi tanıtmak ve vatanın kurtarılması yolundaki çalışmalarına bağlılığımı arz etmek üzere, 23 Ekim 1919 tarihinde yazdığım ayrıntılı yazıyı posta ile gönderdim.”*⁷⁰¹

Haberleşmede yaşanan gecikme yüzünden daha önce delegelerin Sivas'a doğru yola çıkmaları gecikmiş dolayısıyla seçimlerde diğer sancaklara nazaran daha geç tarihlerde yapılabilmektedir.

Telgraf hatlarında yaşanan bu aksaklığın giderilmesinden sonra seçim hazırlıkları tam anlamıyla başlamıştı. Bununla birlikte seçimler için sadece Temsil Heyeti ve Dâhiliye Nezareti adına hazırlıklar yapılmamaktadır. Milli Mücadele yıllarında Aydın bölgesinde bulunan Efeler ve etraflarında topladıkları adamlar Kuvâ-yı Milliye saflarına katılmış ve Milli Mücadelede önemli bölgesel başarılar elde etmişlerdir. Yörük Ali Efe başta olmak üzere Demirci Mehmet Efe ve Hasan Hüseyin Efeler bunlar arasında önemli bir nüfuza sahip olanlardır.⁷⁰²

Bu Efeler zamanla bu bölgelerde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin temsilcileri olmuş ve seçim hazırlıklarına yardım etmiştir. Bunlar arasında en güçlü olan Demirci Mehmet Efe'dir. Demirci Mehmet Efe daha önce Sivas'a Mustafa Kemal

⁷⁰¹ Mustafa Kemal'de Şefik Aker'in bu telgrafına 17 Kasım'da bir cevap yollayarak kendisine duyduğu güveni dile getirmiştir. Aker, 57. *Tümen ve Aydın...*, 2006, s.301-302.

⁷⁰² Haytoğlu, “Aydın Kuva-Yı Milliyesinde...” 2011, s.56.

Paşa'ya çektiği bir telgraf ile hem İtalyanların işgalleri karşısında Aydın bölgesindeki savunma hakkında bilgi vermiş hem de Sivas'a gönderilecek delegeler konusunda yardımcı olmuştur.⁷⁰³ Bu süreçte Türkler' in Yunanlılardan geri aldıkları bölgelerde Rumları katledeceği şeklinde asılsız haberler yayılmaya başlamıştır. Bu haberler ile halkın huzurunu bozarak Türklere karşı ayaklanma başlatılmamaya çalışılmaktadır.⁷⁰⁴ Seçim hazırlıklarının yapıldığı günlerde böyle bir kargaşanın yaşanması Temsil Heyeti adına seçimlerde olumsuz etki yapabilirdi. Bu yüzden çıkan olaylar, halkın huzuru bozulmadan bastırılmalı ve halkın tek gündem maddesi seçimler olmalıydı. Görüldüğü üzere Aydın'da genel durum oldukça karışıktır. Yine de seçimler başlamıştır. Kayıtlara göre Aydın'dan ilk olarak Çiftçiler Fırkasının adayları belli olmuştur. Çiftçiler Fırkası 23 Ekim 1919 tarihinde Doktor Mustafa Hulusi Bey gözetiminde toplanmış ve intihap encümeninin aldığı karar sonucu adaylarını belirlemiştir. Buna göre emekli Miralay Hafız Reşit Bey ve Ziraat Mütahassısı Salih Zeki Bey Çiftçiler Fırkası adına Aydın'dan aday gösterilmiştir.⁷⁰⁵

26 Ekim 1919 tarihinde de Temsil Heyeti'nin adayları da belli olmuştur. Aydın ve Menteşe ve Kuvâ-yı Milliye Umum Kumandanı Hacı Süleyman Efendi (Yusuf Bey) Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta, öncelikle Temsil Heyeti tarafında yer aldıklarını bildirerek Aydın'dan mebus olarak seçilmesi münasip kişilerin isimlerini bildirmiştir. Buna göre Sivas'a delege olarak gönderilen Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey Efendi, Duhûl-ı Ulemeden ve Nazilli eşrafından Hâcî Süleyman ve Ulemâ-yı Nâmdan Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi'yle Aydın eşrafından Kazım Nuri Bey'ler mebus olarak seçilmesi uygun kişilerdir. Hacı Süleyman Efendi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bu şifrede ayrıca bu isimler hakkında kişiler bilgi de vermiştir. Sivas'a delege olarak gönderilen bu isimlerin adaylığı Temsil Heyeti tarafından da kabul edilince Aydın'dan aday olarak gösterilmişlerdir.⁷⁰⁶ Görüldüğü üzere Temsil Heyeti Ayydın seçimlerinde, olabildiğince Sivas'a delege olarak gönderilen isimlerin seçilmesi için uğraşmıştır. Ancak adaylar konusunda Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmek üzere gönderilen bir telgraf Sivas'ta akılları karıştırmıştır. Nitekim Denizli Mutasarrıfı Tefik Bey tarafından Sivas'a ulaştırılan bu

⁷⁰³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96aea.

⁷⁰⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ai.

⁷⁰⁵ *Yeniğün*, 24 Teşrinievvel 1335, s.3.

⁷⁰⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ad.

telgrafta Kazım Nuri Bey hakkında olumlu bilgiler verilirken onunla birlikte adı zikredilen Mentеше Mutasarrıfı Hilmi Bey ile Nazilli eşrafından Hacı Süleyman Efendi'nin ise güvenilmeyecek şahıslar olduğundan bahsedilmektedir.⁷⁰⁷

Tevfik Bey'in bu telgrafına Sivas'tan nasıl bir yanıt verildiği bilinmemektedir. Ancak seçim çalışmalarını bu denli sıkı tutan Temsil Heyeti'nin bu uyarıyı göz ardı etmeyeceği de katidir.

Seçimlerde Ekim ayı geride bırakılmış ve Kasım ayına girilmiştir. Sancakta aday olan yeni isimler vardır. Eski Aydın Valisi Nureddin Paşa Aydın sancağından aday gösterilmiş ve 7 Kasım'da gazetelerde yer alan "*Taşra Mebus Namzedleri*" haberiyle Aydın mebus adayları halka duyurulmuştur:

"Dün milli kongrede fırka siyasiye merhusları ictimâ ederek muhtelif fırkaların taşra mebus namzedleri listeleri tedkik edilmiş ve müşteriken kabul edilecek namzedler hakkında devir ve diraz müzakerat icra edildikten sonra liste takrir etdirilerek taşralarada tebliği olunmuşdur. Milli kongrede kabul edilen taşra mebus namzedleri esamisi ber veche âtîdir: Aydın: Mütekaedin askeriyeden Hafız Reşid Beg, Ziraat müthesislerinden Salih Zeki Beg, Nureddin Paşa.⁷⁰⁸

Bununla birlikte Nurettin Paşa'nın ayrıca İzmir Sancağından da aday gösterildiğini görüyoruz. Aynı şekilde Temsil Heyeti tarafından aday gösterilen Hüseyin Kazım Bey'de Aydın'ın yanı sıra İzmir'den aday gösterilen isimler arasındadır.⁷⁰⁹ Hatta bu dönem Nazilli'de Aydın Jandarma Tabur Kumandanı olarak görev yapan Abidin Bey 15 Kasım 1919 tarihinde Hüseyin Kazım Bey'e bir telgraf göndererek telgrafında öncelikle dokuz aydan beri teşkilatla uğraştığını ve bu süreçte on beş bin mücahide ulaştıklarını söyleyerek bu hususta başarılı olduklarını belirtmiştir.⁷¹⁰ Telgrafında ayrıca Harbiye Nezareti'nin kendisinden malumat alamaya çalıştığını bildirerek İzmir'den de aday gösterilmesine rağmen Yunanlıların işgali yüzünden buradaki adaylığının sona erdiğini bildirmiştir. Abidin Bey telgrafının devamında Hüseyin Kazım Bey'e Aydın sancağından da aday gösterildiğini ve burada iki kazadan tam oy aldığını bildirir. Bunun yanı sıra diğer üç kazadan da kazanma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtir. Seçimlerde fırkacılık yoktur vatanın müdafaası vardır şeklindeki konuşmasını bitirirken, kendisinden Aydın'dan adaylığını devam ettirmesini istemiştir.⁷¹¹

⁷⁰⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96aa

⁷⁰⁸ Yenigün, 7 Teşrinisani 1335, s.2

⁷⁰⁹ Sabah, 6 Teşrinisani 1335, s.1.; Yenigün, 5 Teşrinisani 1335, s.2.

⁷¹⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:59, G:86.

⁷¹¹ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:198, G:79, B:79aa.

Böylece seçimlerde Kasım ayı geride bırakılmış ve Aydın Sancağında mebus adayları belli olmuştur. Sıra mebusların seçilmesine gelmiştir. Seçim sonuçları gazetelerde de yayınlanmış ve buna göre 4 Aralık 1919 tarihinde Aydın seçimleri bitmiştir. Buna göre oy çokluğu ile sancaktan üç mebus seçilmiştir. Sabık-ı Şehir Emmini Hüseyin Kazım Bey, İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kâtib-i Umumisi Cami Bey ve Bozdoğan Müfettişi Emin Efendi Aydın sancağından mebus olarak seçilmiştir.⁷¹²

Bununla birlikte Temsil Heyeti adına seçilen bir başka ismi daha görüyoruz. Her ne kadar Temsil Heyeti adına aday gösterilmesi hakkında elimizde kayıt bulunmasa da İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kâtib-i Umumisi Cami Bey'de Temsil Heyeti adına meclise giren isimlerdendir.

Mebusların belli olmasından sonra sıra mazbatalarının hazırlanması ve Dâhiliye Nezaretine gönderilmesine gelmiştir. Nitekim bu konu ile alakalı kayıt bulunmamaktadır.

Aralık ayının sonlarına gelinmiştir ve mebusların İstanbul'a doğru hareket etmesi gerekmektedir. Ancak daha önce Ankara'da yapılacak olan toplantıya katılmaları gerekmektedir. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa 31 Aralıkta Nazilli'de Jandarma Tabur Kumandanı Abidin Bey'e ve Nazilli'de Umûm Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Demirci Mehmet Efe'ye bir telgraf yollayarak 13 ve 14 Aralıkta kendisine gönderdikleri şifreleri Ankara'ya vardığında aldığını ve Ankara'dan ayrılmasına imkân olmadığı için Aydın'dan seçilen mebusları Ankara'ya davet ettiğini bildirmiştir. Ayrıca telgrafında mebusların Ankara'ya gelebilmeleri için gerekenlerin yapılmasını istemiştir.⁷¹³ Mustafa Kemal Paşa telgrafın devamında Abidin Bey'e Hilmi Bey'in seçilmemiş olmasından dolayı duyduğu üzüntüyü de bildirmiştir. Ayrıca Hilmi Bey hakkında hükümete gereken yazıyı yazdıklarını ancak hükümetten bu kişi hakkında tahkikat yapılması gerektiği cevabını aldıklarını belirtmiştir.⁷¹⁴ Burada bahsi geçen Hilmi Bey Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey olup olmadığı kesin değildir.

Dönemin 57. Tümen komutanı Albay Şefik Aker'de seçimlerin sonuçlandığı günlerde Aydın seçimleri hakkında şu bilgiyi vermiş ve seçimler hakkındaki hayal kırıklığını anlatmıştır:

⁷¹² İkdâm, 4 Kânunuevvel 1335, s.1; İleri, 4 Kânunuevvel 1335, s.7.

⁷¹³ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96bd.

⁷¹⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96be.

“Aydın milletvekili seçimi hakkında sırası gelmişken bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu tarihlerde Temsil Heyeti üyelerinden Albay Refet bölgemize henüz gelmişti. Nazilli merkezinde o dönemler duruma hâkim olanlar, yani Demirci Mehmet Efenin nüfuzunu kullanmak isteyenler Hürriyet ve İtilaf Partisi üyeleriyle hiçbir partiye bağlı olmayan (...) Bey idi. Bunlar kendi üyelerini milletvekilliğine seçtiler. Albay Refet’i de kıramadılar. (...) Bey ve onun arzu ettiği bir iki kişi milletvekilliğine seçilmişti. Hürriyet ve İtilaf partisine bağlı olanların milletvekili seçilmesi bizi üzmişti... Bu sırada Temsil Heyeti 27 Aralık 1919’da Ankara’ya gelmişti.”⁷¹⁵

Şefik Aker’e göre Aydın gibi bir sancaktan bu fırkanın bir mebus çıkarması son derece hayal kırıklığına sebep olmuş ve bu sayede fırka önemli bir avantaj elde etmiştir. Zira bu fırkanın meclise mebus göndermesi aynı zamanda Misakı Milli kararlarının karşısında bir red oyunun daha olması demektir. Bu yüzden durumun bilincinde olan Albay Şefik Aker Aydın gibi bir sancağa bu durumu yakıştıramadığını açıkça dile getirmiştir. Aker burada, Temsil Heyetinin Ankara’ya 27 Aralıkta geldiğini belirtmiş ancak Aydın mebuslarının hangi tarihte bu toplantıya katıldıkları hakkında her hangi bir şey söylememiştir. Mebusların Ankara’ya ve oradan da İstanbul’a geçiş tarihleri tam olarak bilinmemektedir.

2.6.2.1. Meclis-i Mebusan’ın Açılması ve Aydın Sancağı Mebusları

12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul’da Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı açılmış ve ilk oturumda şube atamaları yapılmıştır. Buna göre Aydın Sancağından seçilen Hüseyin Kazım Bey ve Emin Efendi birinci şubeye, Cami Bey’de ikinci şubeye atanmıştır.⁷¹⁶ Meclisin ilk oturumuna seçilen tüm mebuslar katılmadığı için ikinci oturum ancak on gün sonra yapılabilmıştır. Bu yüzden meclise katılan mebusların mazbataları da bu sürece göre onaylanmıştır. Aydın mebuslarının mazbataları ise ancak 26 Ocak 1920 tarihli üçüncü oturumda oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁷¹⁷

Meclis oturumlarına baktığımız zaman Aydın mebuslarından Hüseyin Kazım Bey, 22 Ocak 1920 tarihli beşinci oturumda doksan iki oy alarak birinci reis vekilliğine seçilmiştir.⁷¹⁸ Bunun yanında Cami Bey ve Hüseyin Kâzım Bey 9 Şubat 1920 tarihli sekizinci oturumda Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey ve arkadaşlarının Sadrazam

⁷¹⁵ Aker, 57. *Tümen ve Aydın...*, 2006, s.382.

⁷¹⁶ *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336, s.4.

⁷¹⁷ *M.M. Z.C.*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.3, 26 Kânunusani 1336, s.30.

⁷¹⁸ *M.M. Z.C.*, c. II, D. 4, İçs.1, İn.5, 31 Kânunusani 1336, s.51.

Ali Rıza Paşa Kabinesini içine alan bir tavrına evet oyu kullanmıştır.⁷¹⁹ 16 Şubat 1920 tarihli on birinci oturumda ise Mehmet Emin Efendi rahatsızlığı nedeniyle izin talep etmiş ve aynı oturumda on beş gün izinli sayılması kabul edilmiştir.⁷²⁰

Misak-ı Milli maddelerinin müzakere edildiği 17 Şubat 1920 tarihli oturumda ise Cami Bey söz alarak:

“Efendim, bendeniz daha evvel söz istemiştim. Ne ise, buradan söylemekliğime müsaade buyurunuz. Efendim b u Ahd-ı Millî, Meclis-i Mebusanın vücuda getirdiği en mühim bir vesikadır. Bunun metnini evvela Makam-ı Riyaset-i Celileleri tarafından okutmak ve sonra söz vermek lazım gelirdi. Fakat Şeref Beyefendi okudular, artık tekrarını zaid addederim. Yalnız bu beyannamelerin parlamentolara tebliği b u şekilde olmaz. Çünkü bu metin bizim için yazılmıştır. Parlamentolara tebliğ edilecek şeklin münasip bir tarzda tahririni teklif ediyorum.”

diyerek. And-ı Milli'nin diğer dillere çevrilmesini teklif etmiştir. Bu teklifi aynı oturumda kabul edilmiştir.⁷²¹ Görüldüğü üzere meclis oturumlarında sadece Cami Bey söz almaktadır. Yine 26 Şubat 1920 tarihli bir oturumda söz alarak Eski Bern Elçisi Fuat Selim Beyin, İstanbul Mebusluğundan istifa ettiğine dair Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgraf üzerine Fuat Selim Bey'in istifasının kabulünü teklif etmiş ve bu teklifi oy birliğiyle kabul edilmiştir.⁷²² Cami Bey, 28 Şubat tarihli oturumda da öğretmenlerin maaşlarına Mart ve Nisan aylarında elli bin lira zam yapılmasını teklif eden mebuslar arasında yer almıştır. Ancak bu teklifleri usule aykırı bulunarak kabul edilmemiştir.⁷²³ Ali Rıza Paşa kabinesinin istifasından sonra mecliste bir süre bu istifa konu olmuş ve bu istifaya sancak ve vilayet merkezlerinden çekilen telgraflar okunmuştur. Toplamda yirmidört oturum yapan meclisin son oturumuna kadar Aydın mebusları en son 10 Mart tarihli oturumda 1336 Senesi Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyyesinin Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçe Kanunu tasarısının kabulünde evet oyu kullanmıştır.⁷²⁴

⁷¹⁹ M.M. Z.C, c. II, D. 4, İçs.1, İn.8, 9 Şubat 1336, s.89.

⁷²⁰ M.M. Z.C, c. II, D. 4, İçs.1, İn.10, 16 Şubat 1336, s.103.

⁷²¹ M.M. Z.C, c. II, D. 4, İçs.1, İn.11, 17 Şubat 1336, s.145.

⁷²² M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.14, 27 Şubat 1336, s.203.

⁷²³ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.15, 228 Şubat 1336, s.250.

⁷²⁴ M.M. Z.C, c. II, D. 4, İçs.1, İn.21, 10 Mart 1336, s.427-428.

2.6.2.2. Aydın Sancağı Mebus Biyografileri

2.6.2.2.1. Hüseyin Kazım (Kadri) Bey

1870 yılında İstanbul Beylerbeyi'nde doğan Hüseyin Kazım Bey'in Babası Trabzon valilerinden Kadri Bey' dir. İlköğrenimini Beylerbeyi Sıbyan Mektebi'nde tamamladıktan sonra Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'ni bitirmiştir. Hüseyin Kazım Bey Mülkiye Mektebi'ne devam ederken babasının Aydın vilayeti defterdarlığına tayin edilmesi nedeniyle İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış ve İzmir'e taşınmıştır. Burada özel hocalardan Arapça ve Farsça dersleri alarak fen bilimleri eğitimi görmüştür. Ziraatçılık konusundaki merakı nedeniyle bilgilerini geliştirmek için bir süreliğine Almanya'ya gitmiş geri döndükten sonra ilk resmi görevine Aydın Vilayetinde Muhasebe Kalem olarak başlamıştır. Bir yıl sonra istifa ederek ailesi ile birlikte İstanbul'a dönmüş ve burada Maliye Nezareti Mektebi Kalemine 'ne girmiştir.⁷²⁵

II. Meşrutiyet' ten sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'le yeni Zelanda'ya gitme teşebbüsünde bulundularsa da hükümetin bundan haberdar olması ile bu fikirlerinden vazgeçmek zorunda kalırlar. İttihat ve Terakki Cemiyetine II. Meşrutiyetten daha önce katılan Hüseyin Kazım Bey ve arkadaşları Tanin gazetesini çıkarırlar. Hüseyin Cahit Bey o günleri şöyle anlatır:

“Tanin'in arsasını Kazım satın aldı. Tapusunu da üçümüzün namına yaptırdı. Tanin'in binasını Kazım yaptırdı. Bina üçümüzün oldu. Tanin'in makinalarının tamamını hepimizin hesabına Kazım getirtti. Kazım bej ketenden üç gömlek diktirmişti. Bu bizim için bir iş üniforması oldu. Ben yazdım, Fikret okudu, Kazım idare etti. Günün birinde Fikret artık bana lüzum yok dedi. Gazetede Kazım ile yalnız kaldık.”⁷²⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesiyle kendisine birçok görev teklif edilmiş ancak kabul etmemiştir. Daha sonra Selanik Mutasarrıflığı, Halep valiliği ve İstanbul Şehreminliği ve İstanbul vali vekilliği gibi görevler yaptıktan sonra 1912'de Selanik valisi olmuştur. Aynı yılın seçimlerde Saruhan (Manisa) sancağı mebusu seçilmiştir. 1. Dünya Savaşı başlarında ailesiyle beraber Beyrut'a giden Hüseyin Kazım Bey Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Suriye'nin Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasıyla kendisine Beyrut valiliği teklif edilmişse de kabul etmemiş ve

⁷²⁵ Nurettin Albayrak, Hüseyin Kazım Kadri, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (39), 2010, s.554.

⁷²⁶ Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Haz: İsmail Kara, İstanbul 1991, s.10-12.

İstanbul'a dönmüştür.⁷²⁷ Daha sonra 1919 yılında yapılan Son Osmanlı Meclisi-i Mebusanda Aydın mebusu olarak meclise girmiş ve meclisin birinci reis vekilliğine seçilmiştir.⁷²⁸

Mecliste yaptığı önemli icraatlardan birisi Misak-ı Millî'nin belirlenmesi için meclise ilk teklifi vermesidir. İstanbul'un işgal edilmesiyle meclisin de dağılmasıyla bir süre açıkta kalmış ancak daha sonra bazı nazırlıklarda görev almışsa da 1921'den sonra hiçbir resmi görev kabul etmemiştir. 17 Ocak 1934'te vefat etmiş ve İstanbul'da Beylerbeyi Küplüce Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁷²⁹

2.6.2.2.2. Cami Bey (Abdülkadir Cami Baykurt)

Abdulkadir Cami Bey 1877 tarihinde İstanbul'da Abdülkadir Câmî Bey 1877 yılında İstanbul'da Hacı Mehmet Münir ve Ayşe Hanım'ın evladı olarak dünyaya gelmiştir.⁷³⁰ Cami Bey ilköğrenimini tamamladıktan sonra Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi 'ne girdi. Cami Bey Kuleli ve Harbiye mekteplerinde okuduktan sonra 1896 tarihinde teğmen olarak mezun olmuş ve dört arkadaşı ile birlikte Trablusgarp'a atanmıştı. Bu süreçte Müşir Recep Paşa'nın koruması altında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılarak cemiyetin örgütlenme faaliyetlerini de yürütmüştür.⁷³¹

II. Meşrutiyet'in ardından İttihat ve Terakki mensubu olarak Meclis-i Mebusan'a Fizan mebusu sıfatıyla seçilmiştir. Bu dönemde Câmî Bey'in mebusluğuna yerel halktan biri olmadığı gerekçesiyle itirazlar söz konusu olmuş ve 1909 Nisan ayında seçimler yeniden tekrarlanmış ve Cami Bey tekrar kazanmıştır. Bu dönemde Cami Bey'in İttihat ve Terakki ile olan münasebetinde bir durgunluk dönemi yaşanmış ve Cami Bey 1910 yılında İttihat ve Terakki Cemiyetinden ayrılmıştır. Bu tarihten sonra Câmî Bey Millî Meşrutiyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. 1912 Meclis-i Mebusan'ında tekrar Fizan mebusu olarak yer alan Cami Bey Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ise İzmir'de kurulan İzmir Mudafaa-i Hukuk-ı Osmaniye

⁷²⁷ Albayrak, Hüseyin Kazım Kadri, 2010, s.554.

⁷²⁸ İkdâm, 4 Kânunuevvel 1335, s.1; İleri, 4 Kânunuevvel 1335, s.7.

⁷²⁹ Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım...*, 1991,s.16-17.

⁷³⁰ Bahattin Çatma, II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlılık Düşüncesinin Evrimi: Abdülkadir Câmî (Baykurt) Bey Örneği, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, 7(6),s.55.

⁷³¹ Abdunasır Yiner, Farklı İki Meclisten Bir Portre: Abdulkadir Cami Bey R.1293 (1878) – 1949, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 8/11, Ankara 2013, s.408.

Cemiyeti'nin çalışmalarına katılmış ve cemiyetin genel sekreterliğini yapmıştır. Bununla birlikte Millî Ahrar Fırkasının kurucuları arasında da yer almıştır. Yahya Kemal'in aktardıklarına göre Cami Bey fırkanın kuruluş aşamasına getirilmesine kadar geçen sürede oldukça aktif olmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Aydın Mebusu olarak seçilmiş ve bu süreçte Felâh-ı Vatan Grubu içerisinde yer almıştır. İstanbul'un işgali ve meclisin dağıtılmasından sonra TBMM katılmak üzere Ankara'ya geçmiştir. TBMM'nin ilk Dâhiliye Nazırı olarak görevlendirilmiş ve bu görevi kısa bir süre yürüttükten sonra Roma'ya Ankara hükümetini temsilen gönderilmiştir. Cami Bey Roma'da Ankara hükümeti adına önemli faaliyetlerde bulunmuş ancak 1921 yılı kasım ayında görevine son verilmiştir. Türkiye'ye dönmesi istenmiş ama kendisi bu çağrıya uymamıştır. Bu yüzden TBMM tarafından 21 Ekim 1922 yılında milletvekilliği görevine son verilmiştir. Câmî Bey Türkiye'ye geldikten sonra vefatına kadar aktif siyaseti bırakmış, muhtelif gazete mecmualarda ve ideolojik mahfillerde oldukça etkin bir şekilde faşizm ve emperyalizm karşıtı yayınlar yapmıştır.⁷³²

Cami Bey aktif siyaseti bıraktıktan sonra ömrünün geri kalanında vefatından önce Başbakanlık Makamına dilekçe ile başvurmuş ve daha önce yaptığı görevlerden dolayı kendisine emekli aylığı bağlanmasını talep etmiş ancak bu talebi kabul edilmemiştir. Cami Bey 1949 yılında da vefat etmiştir.⁷³³

2.6.2.2.3. Emin Bey (Mehmet Emin Erkut)

1873 yılında Aydın'ın Bozdoğan kazasında doğmuştur. Bozdoğan kazasında müftülük yapmış ve daha sonra Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına Aydın'dan milletvekili olarak seçilmiştir. Emin Bey İstanbul'un işgal edilmesi ve meclisin dağıtılmasıyla TBMM'ne katılmıştır. 1946 yılına kadar milletvekilliği görevini devam ettirmiş ve 1967 yılında vefat etmiştir.⁷³⁴

⁷³² Çatma, II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlılık Düşüncesinin Evrimi...,2019,s.55-56.

⁷³³ Yiner, Farklı İki Meclisten Bir Portre...,2013, s.414.

⁷³⁴ Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri*...,2010,s.217.

2.6.2.3. Meclis-i Mebusan'ın Kapatılması ve Aydın Mebusları

16 Mart 1920 tarihinde Meclis-i Mebusanın İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra meclis kapanmış ve daha sonra birçok mebus tutuklanarak sürgüne gönderilmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisi Ankara'da açacağını bildirmesinden sonra vilayet ve sancak merkezlerine ayrıca kolordu kumandanlarına gönderdiği tebliğ ile her livadan meclise beş mebus seçilmesi istendi. Bunun üzerine Aydın Sancağından Meclis-i Mebusana seçilen üç mebustan ikisi TBMM'de yer aldı. Bunlar Cami Bey ile Emin Bey'di. Hüseyin Kazım Bey ise meclisin dağıtılmasından sonra bir süre açıkta kaldı. Ancak kendisi sebebi bilinmemekle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı ile toplanan TBMM'de yer almadı. Sadece daha sonra meclisin toplandığı yıl Aralık 1920'de Mustafa Kemal Paşa ile içlerinde İsmet Paşa, Ahmet İzzet ve Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın da bulunduğu heyet ile Bilecik Görüşmelerine katıldı.⁷³⁵

2.6.3. Mentеше Sancağında 1919 Seçimleri

1864 yılında Osmanlı Devletinde yapılan idari düzenlemeden sonra idari yapısında değişiklikler olan Mentеше Sancağı bu dönem Aydın Vilayet 'ine bağlı bir sancak konumundadır. 1907 yılına baktığımızda sancağın yine Aydın Vilayeti 'ine bağlı olduğunu ve merkezi Muğla Kazası olmak üzere Mekri (Fethiye), Milas, Marmaris, Bodrum, Yüksekum (Köyceğiz) olmak üzere altı kazadan oluştuğunu görmekteyiz.⁷³⁶ Mentеше sancağı 1913 senesine kadar Aydın vilayetine bağlı bir sancak konumundadır. Ancak 1913 senesinde çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile müstakil mutasarrıflık haline getirilmiştir.⁷³⁷ Müstakil mutasarrıflık halini aldıktan sonra kaza sayısında değişiklik olmamış ve bu idari yapısını 1921 yılına kadar korumuştur.⁷³⁸

⁷³⁵ Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım...*, 1991,s.17.

⁷³⁶ Zekai Mete, *Menteşe, TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, c.XXIX,s.152.

⁷³⁷ Talha Hızal *Menteşe (Muğla) Sancağında Eşkriyalık (1914-1918)*, *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s.16.17.

⁷³⁸ Soyluer, "XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше...", 2006, s.111-134.

Osmanlı Devleti'ndeki son genel nüfus sayımı da bundan bir yıl sonra 1914 yılında yapılmıştır.⁷³⁹ Bağımsız mutasarrıflık olan Menteşe Sancağının nüfusu 1914 yılında 210.874'dür.⁷⁴⁰ 1919 öncesinde yapılan son seçim de Menteşe Sancağından iki mebus seçilmiştir.⁷⁴¹ Buna göre 1919 seçiminde de iki mebus seçilmesi kararı alınmıştır.

Menteşe sancağında 1919 seçimleri sancağın merkezi olan Muğla'nın Fethiye kazasında yapılmıştır.⁷⁴² Bu seçimlerde Muğla halkı aynı zamanda bölgede etkin iki büyük gücün yani Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efelerin Muğla ve havalisi üzerindeki nüfuz çekişmesine, sahne olmuştur. Efeler Kuvâ-yı Milliye hareketi için önemli bir güçtür. Zira Kuvâ-yı Milliye'nin muhacir, asker toplama, asker kaçağı, vergi, mahkeme işleri, seçimler ve Heyet-i Milliye'nin bu bölgelerdeki merkezlerinin çalışması ve daha birçok çalışma efeler sayesinde yürümektedir. Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'de bunların başında gelen isimlerdir. Bölgede etkili olan bu iki güç arasındaki çatışma seçimleri oldukça etkilemiştir. Zira Efeler arasındaki anlaşmazlık Muğla 'ya da yansımış, bunun üzerine her iki efede Muğla'ya birer heyet göndererek gönüllü birlikler istemiştir. Zira Muğla'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisleri Kuvâ-yı Milliye'nin bölgedeki faaliyetleriyle alakalı özellikle Yörük Ali Efe ile fikir alışverişi yapmaktadır. Bunlar arasında Milas Heyet-i Milliyesinden Feyzullah Ağa Yörük Ali Efe ile en çok görüşen isimdir. 1919 yılının Ağustos ayından sonra Yörük Ali Efe Güney Aydın Bölgesi Komutanı olmuş bu yüzden de düzenli ordunun kurulmasından sonra bile seçimlerde dâhil olmak Bodrum, Milas, Muğla, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Yörük Ali Efe ile işbirliği içinde olmuşlardır.⁷⁴³

Ali Rıza Paşa hükümetinin seçim kararı almasından sonra, Mustafa Kemal Paşa 10 Ekim 1919 tarihinde Menteşe Mutasarrıflığına gönderdiği genelge ile sancakta seçim hazırlıklarının başlamasını ve seçimler konusunda olabildiğince dikkatli davranılmasını istemişti. Ayrıca adaylar belli oldukça isimleri zaman kaybetmeden Sivas'a

⁷³⁹ Serdar Soyuer, XX. Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağının İdari ve Nüfus, *ÇTTAD*, V-13,2006-Güz, s.111.

⁷⁴⁰ Karpat, Osmanlı Nüfusu...2010, s.395.

⁷⁴¹ Olgun, 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili..., 2010, s.45.

⁷⁴² Türkeş, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s.76-78.

⁷⁴³ Bayram Akça, "Milli Mücadele Döneminde Yörük Ali Efenin Muğla ve Havalisindeki Faaliyetleri", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, c.I, S.2, Güz 2000, s.28-31.

bildirilecekti.⁷⁴⁴ Dâhiliye Nezareti de aynı şekilde 16 Ekim’de tüm sancak ve vilayet merkezlerine seçim genelgesi yollamıştı. Hükümette Temsil Heyeti gibi seçimleri kontrol altında tutmaya çalışıyordu. Zira gönderilen bu yazıda seçim bölgelerinde seçimlerde özen gösterilmesi gereken hususlar belirtiliyordu.⁷⁴⁵

Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa bu yazıda aslında özetle, seçimleri denetlemek üzere merkezden müfettişler gönderileceğini ve bilhassa askeri ve idari güçlerin seçimlere müdahale ederek adaylarını kazandırmak için nüfuz kullanmalarını engellemeye çalışacaklarını belirtmekteydi.⁷⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti ise bu konuda hükümetin tepkisini çekmemek oldukça temkinli davranıyordu. Buna mukabil seçimlerde istedikleri adayların seçilmesi için ellerinden geleni de yapmaktan geri kalmıyorlardı. Ayrıca hükümetin seçim kararnamesini yayınlamasıyla resmi olarak seçimlerin başladığı Mentеше’de seçimlerde İttihat terakki Cemiyeti ve Hürriyet İtilaf Fırkası arasında büyük bir mücadele yaşandığını görüyoruz.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Miralay Şevket Bey 20 Ekim 1919 tarihinde Sivas’a Mustafa Kemal Paşa’ya *Nuh Bey’e* şifresiyle gönderdiği telgrafında Hüseyin Ragıp Bey’in Mentеше sancağından aday olduğunu bildirmiş ve bu ismin seçilmesi için gerekenin yapılmasını istemişti. Şevket Bey telgrafında ayrıca seçimlere hiçbir şekilde müdahale etmeyeceklerine dair hükümete söz verdiklerinde de bahsediyordu.⁷⁴⁷

Görüldüğü üzere kayıtlara göre Mentеше sancağından adaylığını koyan ilk isim Temsil Heyeti adına aday olmuştur. Bununla birlikte Muğla’da kurulan ilk siyasi fırkanın da İttihat ve Terakki Fırkası olduğunu görüyoruz. Celal Bayar tarafından örgütlenmeye başlayan fırka 1908 seçimlerinden önce kurulmuştur. Ulalı Hamza Hayati Bey ve Milas’lı Halil Mentеше’nin temsil ettiği fırkaya daha sonra Muğla eşrafından birçok önemli isimde katılmıştır. Muğla ittihat Terakki Fırkası liva başkanı Murat Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi reisi Halil Mentеше, Osmanlı Mebusan Meclisi Üyesi Hamza Hayati, Muğla Belediye Başkanı Zorbazzade Ragıp Bey, Dava vekili Muğla Fırka Reisi

⁷⁴⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ad.

⁷⁴⁵ BOA. DH. İ.UM. EK. 114/39-16.

⁷⁴⁶ BOA. DH. İ.UM. EK. 114/39-5.

⁷⁴⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bk.

Sinanzade Mehmet Cemal Artuç yazar Bestekâr Hacı Kadızade Sabri Bey, beyin cerrahisi operatörü Dr. Cemil Şerif Baydur, imam hatipli Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi, Ahi köy başkanı Yatağanlı Fehmi Bey, orman mühendisi Kemal Kara Muğla, askeriye memur Kocakatip M. Tevfik Kuran, il genel meclis üyesi Berberoğlu Akif Bey, hukuk fakültesi öğrencisi İskender Alper, istatistik memuru Tokuçoğlu Ömer Azmi Efendi, çiftçi gazeteci Zorbazzade Emin Kamil Bey, çiftçi Gölcüklü oğlu Şevket Bey ve Dava vekili Ali ipekoğlu Bekir Bey’ler fırka için çalışmalar yapmış önemli isimlerdir. Bu isimler aynı zamanda II. Meşrutiyet döneminde yapılan seçimlerinde Muğla’dan meclise seçilen mebuslardır. Ancak ilk kurucuları arasından bazı isimler daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasına geçmiştir⁷⁴⁸

Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise Kuvâ-yı Milliye ruhunun egemen olduğu Muğla’da pek faal olamamıştır. Ancak Muğla’da fırkanın politikasını benimseyen isimler her zaman var olmuştur. Muğla’da Hürriyet ve İtilaf Fırkası ancak 1919 yılının Mart ayında faaliyete geçebilmiştir. Önce Muğla *Şule-i Meşrutiyet Kulübü* adı altında açılmış daha sonra da tüm muhalifleri çatısı altında toplayarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası adını almıştır. 2. Meşrutiyetin ne kadar mahkûm ettiği *İttihad-ı Muhammed-i Cemiyetinin* ortada kalmış müridi varsa üyeliğe kabul edilmiştir. Akşehirlizade Hilmi Efendi müftüzade Saadettin Bey (Muğla eski sandık emini) ve Hasan Çavuşzade Bekir ağa, Dava vekili Mercanzade Hamdi Bey, Hac Memiş Ağazade Şerif Efendi, Menzilezade Yakup Efendi, Hacıçakıroğlu aşit Efendi, Cinci Tayyar, Koçağalı Vahit Hoca Muğla’da fırkanın önde gelen isimleri olmuştur. Fırkanın Muğla yöneticilerinden bazıları fırkanın Kuvâ-yı Milliye aleyhinde faaliyetlerine karşı, Kuvâ-yı Milliye tarafına geçerek ulusal mücadeleye destek vermiştir. Bir dönem Hürriyet ve İtilaf fırkasının Muğla reisliğini yapan Müftüzade Sadettin Efendi bütün Kuvâ-yı Milliye komitelerine girmiş, Muğla’nın Nazilli delegeliği yapmış ayrıca daha sonra TBMM’de Muğla’yı temsil etmiştir. Mecliste Mustafa Kemal Paşa’ya karşı oluşan diğer gruba da katılmamıştır.⁷⁴⁹

Miralay Şevket Aker de Menteşe seçimlerinde yaşanan bu mücadeleyi doğrularken, Nazilli’de bulunan Heyet-i Merkeziye’de “*İtilaf – İttihat sürtüşmesi de yeniden filizlendi*” sözlerini kullanarak akabinde şu açıklamayı yapar:

⁷⁴⁸ Emine Pancar, “Fethiye Kuvay-ı Milliyesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.25,2010,s.48

⁷⁴⁹ Türkeş, “*Kurtuluş Savaşında...*” 1978, s.78-82.

Bu heyet iki gruptan teşekkül etti. Bilakaydüşart mücadele taraftarları, ittihatçı olmamakla beraber o ruhun taraftarıydılar. Hürriyet İtilaf Fırkası taraftarıydılar ki burjuva sınıfındandırlar. Avamın başında nâfiz ve münevverdirler. Memleketin mücadele ile İstanbul Hükümeti'nin yani Hürriyet İtilaf Hükümetinin siyasetiyle kurtulacağını düşünürler. Fakat bu işteki hüviyet ve kanaatlerini gizli tutarlar. Zahiren mücadele taraftar görünürler ve hele Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarlığını mensubiyetlerini ağızlarına almazlar. Fakat... Öüne geçemedikleri bu milli cidalin kuvvetlerini kendi firkalarına taraftar kılmak ve hatta bu kuvvetleri dağıtmak için tedbir düşünürler...

Şefik Aker bu sözlerinin devamında ayrıca bu seçim sürecine Şükrü Saraçoğlu gibi yurtseverlerin Nazilli bölgesinden nasıl uzaklaştırıldığını anlatarak, meydanın Hürriyet ve İtilafçılara kaldığını şu sözleriyle anlatmaktadır:

Demirci İtilafçıların nüfuzuna girdi, Köşk'ten Nazilli'ye gitti, Kazım Nuri Bey'i yüz bin lira vermesi için Köşk'te zeybeklere hapsedirdiler, Celal Bayar ve Şükrü Saraçoğlu gibi yüksek temiz uzuvlardan Aydın Kuvaay-ı Milliyesi'ni mahrum ettiler, Umumi Kuvaay-ı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey'i bir iki ay sonra attırdılar, Emeli muamma bir kimseyi Demirci'ye müşavir ettiler, 1919 seçimlerinde Hürriyet ve İtilafçıların mebus seçmelerine sebep oldular.

Nazilli'de genel durum böyle iken İtilafçıların da aynı zamanda boş durmadığını ve İttihatçılar ve Kuvâ-yı Milliye aleyhinde:

"Mukavemet hakkındaki teşviklere kapılmayınız. Mucibi felakettir. Onlar şimdiden zabıtlık kalmayacağı için milleti kendi emellerine alet etmek istiyorlar. Onlara uymayınız. Almanlar Avusturyalılar, Bulgarlar müttefikimiz olduğu halde biz İtilaf Devletleriyle başa çıkmadık, şimdi biz mi üç buçuk kişi çıkacağız? Biz hükümetten daha mı iyi biliriz? Elbette bize zararı var ki hükümet sükûneti emrediyor".

şeklinde propaganda yaptıklarını belirtir. Mentеше Sancağında 1919 seçimleri İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın mücadelesinin yaşandığı bu kargaşa ortamında başlamış birde üzerine Mentеше Kuvâ-yı Milliye Heyeti Başkanı Ragıp Bey ile Muğla Belediye Başkanı Hamza Bey arasında yaşanan mebus olma mücadelesi eklenmişti. Böylece Mentеше seçimlerinde durum iyice karıştı halk bu durumdan olumsuz etkilenmişti. Yaşanılan bu huzursuzluk yüzünden esnaf kepenk kapatmış ve olası bir çatışma için tedbir almaya çalışmıştır. Aslında Hamza Bey Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi değildi ve 1919 seçimlerinde Mentеше'den tek aday olmak istiyordu. Ancak kendisine muhalefet olanlarda kendisi gibi İtilafçı değildi ve bu durum kendisinin zoruna gitmekteydi.⁷⁵⁰ Zira Yörük Ali Efe kuvvetlerini de Ragıp Bey'e karşı kullandığı aşikârdı.

Aslında Ragıp Bey ve Hamza Bey arasındaki gerginlik seçimlerin başlamasından daha öncesine dayanıyordu. Nitekim Hamza ve Ragıp Bey'ler Kuvâ-yı Milliye için aldıkları ortak kararlarla Mentеше Mutasarrıfı Serficali Hilmi Bey'i Sivas

⁷⁵⁰ Türkes, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s.358-359.

Kongresine katılmak üzere Sivas'a yollamıştı. Ancak daha sonra Hamza Bey, 27 Ekim 1919 tarihinde Nazillide Milis Komutanı Yörük Ali Efe ile görüşmüş ve bir süre Efe'nin yanında kalmıştı. Bu yakınlaşma Muğla Kuvâ-yı Milliyesini rahatsız etmiş. Ragıp Bey, Hamza Bey ve Yörük Ali Efe işbirliğine karşı Demirci Mehmet Efe birliklerinden olan Leyneli Yüzbaşı Cavit Bey ile işbirliği yapmıştı. Yani olaya Demirci Mehmet Efe'de dâhil olmuştu. Cavit Bey, Hamza Bey'in Meclisi Mebusan seçimlerinden çekilmesi ve Yörük Ali Efe'nin de Muğla'yı hemen terk etmesini istiyordu. Bu yüzden Hamza Bey'e bir haber yollayarak olayın ancak Hamza Bey'in mebusluktan çekilmesi karşılığında kapanabileceğini ve Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin Muğla'ya gelmeyeceklerini bildirmişti. Ancak Yörük Ali Efe ve amcası Hamza Bey bu teklifi reddetmişti.⁷⁵¹

Görüldüğü üzere Ragıp Bey ve Hamza Bey arasındaki mebus seçilme mücadelesi Efelerin de işe karışmasıyla bölgede büyük bir kargaşa yaşanmasına neden olmuştu. Neredeyse Kasım ayının ortalarına kadar devam eden bu gerginlik seçimlere de yansımıştı. Çünkü Hürriyet ve İtilafçıların İstanbul Hükümeti taraftarlarını kendi adaylarını seçtirmek için mücadele ettiği bu seçimlerde Hacı Kadızade Hafız Sabri Bey Sivas Kongresinde alınan kararlar gereği oluşturulacak yeni teşkilat için Fethiye'ye memurlar göndermiş ancak Sabri Bey'in daha fazlasını yapmasına fırsat kalmadan Yörük Ali Efe'ye Sabri Bey'in oraya yanındakilerle birlikte yapılacak mebusan meclisi seçimlerinde Mentеше Mutasarrıf Hilmi Bey ve Dersaadetli Baha Beylerin seçilmesi için çalışmalar yapmaya gittiği haber edilmişti.⁷⁵²

Bunun üzerine Yörük Ali Efe'de halkın seçimleri hiçbir baskı altında kalmadan yapması için ama daha çok Hamza Bey'in seçilebilmesi için Heyet-i Milliye'den Sabri Bey'in tutuklamasını istemişti. Fethiye, Heyet-i Milliye Reisi Vasfi Bey'de bunun üzerine 17 Kasım'da Sabri Bey ve yanındakilerin korumalarla birlikte Muğla'ya gönderildiğini bildirmiş ayrıca henüz seçimlerin başlamadığını ama çalışmalarında devam ettiğini haber etmişti.⁷⁵³

⁷⁵¹ Bunun üzerine Yuzbası Cavit Bey'in Komutasındaki birlikler 27 Kasım 1919 tarihinde Yörük Ali Efe'nin bulunduğu Bekir Ağa köşkünü basarlar. İyice kötüye giden durumu kurtarmak için Muğla'nın ileri gelenleri ortayı bulmaya çalışır. Zira burada mücadele edenaslında efeler değil Hamza Bey ve Ragıp Bey'dir. Akça, "Milli Mücadele Döneminde Yörük Ali Efenin...", 2000, s.28-31.

⁷⁵² Türkeş, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s.345-349.

⁷⁵³ Türkeş, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s.93-94

Daha sonra Sabri Bey Yörük Ali Efe'ye bir mektup yollayarak Kuvâ-yı Milliye harekâtında her zaman onun yanında olduğunu belirtti. Ayrıca kendisinin Fethiye'ye gitmesinin asıl sebebinin Fethiye ahalisinin tahsilât, asker toplama gibi konularda gerekli çabayı göstermemesi olduğunu söyledi. Bunun üzerine Temsil heyeti Sabri Bey'in herhangi bir mebus propagandası yapması halinde derhal tutuklanacağını bildirdi. Olaylar bununla da sınırlı kalmamış ve İttihatçı-İtilafçı çekişmesinin bitmediği Fethiye'de halk ve Kuvâ-yı Milliye birlikleri bu durumdan olumsuz etkilenmişti.⁷⁵⁴

Aslında Sabri Bey hakkında tutuklatma kararı isteyen tek kişi Yörük Ali Efe değildi. Muğla Heyet-i Milliye Reisi Mehmet Hilmi Bey'de 17 Kasım 1919'da Hafız Sabri Efendi hakkında Sivas'a yolladığı bir telgraf yüzünden tutuklanmasını talep etmişti. Çünkü Sabri Efendi kendi hattıyla mühürsüz ve imzasız olarak 23 Ekim 1919 tarihinde Sivas'a bir telgrafi yollamış ve üç yıl boyunca Menteşe'de Milli Mücadele için çalıştığını anlatmıştı. Ayrıca mutasarrıf Hilmi Bey'in görevden alınmasının da son derece haklı olduğunu iddia etmişti.⁷⁵⁵ Ona göre Hilmi Bey'in yerine atanan Ali Bey memleket için daha hayırlıydı. Oysaki gönderdiği telgraf hem mühürsüzdü hem de diğer azaların imzaları bulunmamaktaydı. Yani kendi başına aldığı bir kararla davranmıştı. Bu yüzden Heyet-i Milliye Reisi Mehmet Hilmi Bey Temsil Heyetinden Hafız Sabri Efendi hakkında soruşturma başlatılmasını istedi.⁷⁵⁶

Efe'lerinde karıştığı Menteşe seçimlerinde Kasım ayının ortalarına gelinmişti ve Hafız Sabri Bey meselesi devam ediyordu. Bodrum Heyeti Milliye Reisi ve aynı zamanda sancakta seçilen Müntehib-i Sanilerden birisi olan Yusuf Bey Yörük Ali Efe'ye sancakta Müntehib-i Sani seçimlerinin 16 Kasım 1919 tarihinde bittiğini bildirdi.⁷⁵⁷ Böylece Müntehib-i Sanilerin belli olmasıyla sıra adayların açıklanmasına gelmişti. Kasım ayının sonlarına doğru da merkez sancaktan seçilen adaylar belli olmuş bu sonuçlara göre Rafiha başmuharriri Hüseyin Ragıp Bey, Çiftçiler Derneği adına da Doktor Milaslı İsmail Hakkı Bey ve fetvayı hane mübeyyizlerinden Yakup Bey, Milas ceza reisi sabıkı Fehmi Bey, Milas Kuvâ-yı Milliye Reisi Halil İbrahim Menteşe, Bekir Sıtkı ve Hamdi Beyler, der saadet reji nazırı sabıkı Bahaddin Bey, İzmir muhacirin

⁷⁵⁴ Pancar, "Fethiye Kuvay-ı Milliye", 2010, s.48-49; Türkeş, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s.345-348.

⁷⁵⁵ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96at.

⁷⁵⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96au.

⁷⁵⁷ Güneş, "Milli Mücadelede Bodrum...", 2018, s.640.

müdebbiri Faik Bey mülkiye mekteplerinden Hilmi beyler Muğla aday olarak gösterilmişti.⁷⁵⁸

Aday olan isimler arasında Mentеше Mutasarrıfı Hilmi Bey’de vardı. Zira kendisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Mentеше’den seçilmesi istenilen adaylar arasında gösterilmiştir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa Mentеше’den, Mutasarrıf Hilmi Bey’in yanı sıra Trabzon Mülkiye Müfettişi Hilmi Bey ve eski Reji Nazırı Baha Bey’ler den birisinin seçilmesini istemektedir.⁷⁵⁹

Aydın ve Mentеше ve Havâlisi Umûm Kuvâ-yı Milliye Kumandanı olarak Demirci Mehmet Efe Nazilli’den Sivas’a Hey’et-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği telgrafla Muğla’dan Sivas kongresine delege olarak gönderilen Mentеше Mutasarrıfı Hilmi Bey’in⁷⁶⁰ Dâhiliye Nezaretinden Harbiye Nezareti’ne gönderilen bir tezkere ile daha önce görevinden alındığı bildirilmiştir.⁷⁶¹ Gerekçe olarak Kuvâ-yı Milliye’nin çalışmalarına destek vermesi gösterilmiştir. Yani İttihatçılardan yana davranmasıdır. Hilmi Bey’in çalışmaları hükümet tarafından devlet işlerine müdahale olarak değerlendirilmiş bu yüzden İstanbul Hükümeti tarafından görevinden uzaklaştırılmıştır. Demirci Mehmet Efe Hilmi Bey’in baştan beri Kuvâ-yı Milliye taraftarı olduğunu belirtmiş ve seçimlerde de kendisini desteklediğini bildirmiştir.⁷⁶²

Kasım ayının sonlarında Muğla’da yapılan Mentеше Sancağı seçim sonuçları belli olmuş ve adaylar arasından İttihat ve Terakki fırkası ile Hürriyet ve İtilaf fırkasından birer mebus olmak üzere iki mebus seçilmişti. Bu seçimlerde Hürriyet ve İtilaf Fırkası isteğine ulaşmış ve 1912 seçimlerinin acısını çıkarmıştı.⁷⁶³ Seçimlerin sonunda Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları Halil İbrahim Efendiyi,⁷⁶⁴ İttihat ve

⁷⁵⁸ İkdâm, 24 Teşrin-i Sani 1335, s.2.

⁷⁵⁹ Türkeş, “*Kurtuluş Savaşında...*” 1978, s.359-360.

⁷⁶⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:29, G:96, B:96ar

⁷⁶¹ BOA. DH-KMS. D:53, G:67, B.1-2.

⁷⁶² Temel, “Kuvâyı Milliye Döneminde Milas-Bodrum’da...”, 2010, s.149; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:29, G:96, B:96ar

⁷⁶³ 1912 seçimleri Muğla’da çok sürütüşmeli geçmiştir. Çünkü bu dönemde Hürriyet ve İtilaf Fırkası eşrafında desteğini alarak İttihatçıların karşısındaki tek güçlü muhalefet fırkasıdır. Daha çok, müderris ve müftü gibi ulema sınıfından üyelerden oluşan fırka 1912 yılında henüz Muğla’da kurulmamış olmasına rağmen çok taraftarı bulunmaktadır. Yine de burada ki taraftarlarınca seçilen bir aday seçimlere sokulmak istenmiştir. Amaç ta İttihat Terakki’nin en güçlü yöneticilerinden olan Milas’lı Halil Mentеше’yi yine Milas’lı bir başka adayla say dışı bırakmaktır. Bu planı yapanların başında Fethiye müftüsü gelmektedir. Ancak plan işe yaramamış ve Fethiye müftüsü bu olay üzerine hemen işinden azledilmiştir. Türkeş, “*Kurtuluş Savaşında...*” 1978, s.93-94

⁷⁶⁴ Türkeş, “*Kurtuluş Savaşında...*” 1978, s.359-360.

Terakki Fırkası üyeleri ise Ardahan Mutasarrıfı Bodrumlu Mülki müfettişlerden Ethem Efendizade Mustafa Hilmi (Uran) Bey'i mebus olarak seçmişti.⁷⁶⁵

Hürriyet ve İtilafçıların adayı Milaslı Müderris Halil İbrahim Efendi seçimleri kazanmıştı çünkü bölgede yaşanan karışıklık nedeniyle İbrahim Efendi'nin karşısında güçlü bir rakip yoktu. Menteşe seçimlerine İttihatçılar kendi aralarında bölünmüş, İtilafçılar ise birlik halinde girmişlerdi. Bu kutuplaşmayı gören Hamza Bey ise Temsil Heyeti'nin göstermiş olduğu diğer adayların kimlikleri karşısında direndiği takdirde kendisinin de İtilafçı olarak gösterileceğini bildiği için adaylıktan çekilmişti.⁷⁶⁶

Seçimlerin bitmesinden sonra Demirci Mehmet Efe 13 Aralık 1919'da Nazilli'den Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey'in bazı mühim sebeplerden dolayı Muğla'dan mebus olarak seçilemediğini bildirdi. Ayrıca Nazilli Heyet-i Milliyesinden Hilmi Bey'in Antalya Mutasarrıfı Cemal Bey'in yerine tayin edilmesi için Harbiye Nazırına yazı yazıldığını bildirdi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da eğer kendisi gibi Hilmi Bey'in dürüst ve güvenilir bir kişi olduğu konusunda aynı fikirde ise bir yazı ile bunu Dâhiliye Nezareti'ne ulaştırmasını istedi.⁷⁶⁷

Mustafa Kemal Paşa Demirci'nin kendisine yolladığı telgrafa cevap olarak Nazilli'de Aydın Jandarma Tabur Kumandanı Abidin Bey'e 31 Aralık 1919'da bir telgraf gönderdiğini ve Mutasarrıf Hilmi Bey'in mebus seçilememesinden dolayı duyduğu üzüntüyü anlattı. Mustafa Kemal Paşa telgrafın devamında kendisi ile aynı fikirde olduğunu ve hükümete gereken yazının yazıldığını bildirdi. Ancak aldıkları cevapta durumun muhakeme edilmesi istendiği belirtilmişti. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa da Demirci'den olayın özünün açıkça anlatılması istemişti.⁷⁶⁸ Görüldüğü üzere Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey'in mebus seçilememiş olması Demirci Mehmet Efe'yi de Temsil Heyeti'ni de üzmüştü. Bu yüzden Milli esaslar için görev yapabileceği bir konuma getirilmeye çalışılıyordu.

Aralık ayı bitmek üzereydi ve mebusların belli olmasıyla sıra mazbatalarının hazırlanmasına gelmişti. Nitekim kayıtlarda mazbatalar hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Bu yüzden sıra mebusların meclise doğru hareket etmelerine gelmiştir.

⁷⁶⁵ Güneş, "Milli Mücadelede Bodrum...", 2018, s.640.

⁷⁶⁶ Türkeş, "Kurtuluş Savaşında..." 1978, s.359-360.

⁷⁶⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:29, G:96, B:96ba.

⁷⁶⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:29, G:96, B:96be.

Menteşe mebuslarının İstanbul'a gitmeden önce Ankara'daki toplantıya uğrayıp uğramadıkları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 12 Ocak'ta açılan meclisin ilk iki oturumunda kayıtları bulunmamakla beraber 26 Ocak 1920'de yapılan üçüncü oturumda her iki Mentşe mebusunda mazbataları onaylandığı ve mebuslukları kabul edildiği görülmektedir.⁷⁶⁹

2.6.3.1. Meclis-i Mebusanda Mentşe Sancağı Mebusları

12 Ocak 1920 de meclisin açılması ile ilk oturuma yetişebilen mebuslar yeminlerini ederek göreve başlamıştı. Mentşe mebuslarının da ilk oturumda hazır bulunduğu görülmektedir. Ancak hangi tarihlerde İstanbul'a geldikleri hakkında kesin bilgi yoktur. Bununla birlikte Mentşe sancağı mebuslarının 3 Şubat 1920 tarihli yedinci oturumla⁷⁷⁰ 12 Şubat tarihli oturumda yeminlerinin kabul edildiğini görüyoruz.⁷⁷¹

Meclisin 29 Şubat 1336 tarihli oturumunda 1920 Senesi Mart ve Nisan Aylarına Mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu tasarısının üçüncü maddesinin değiştirilmesi hakkında İstanbul Mebusları Hamit ve Adnan Beylerin sunduğu takrire Mentşe mebuslarından Hilmi Bey'in iştirak ederek kabul oyu verdiğini, Halil İbrahim Bey'in ise bu oylamaya katılmadığını görüyoruz.⁷⁷² Yine 10 Mart 1920 tarihli meclisin yirmi birinci oturumunda Mentşe mebuslarından Mustafa Hilmi Bey'in 1336 Senesi Darüleytam Müdüriyet-i Umumiyyesinin Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçe kanunu tasarısı oylamasında kabul oyu verdiğini görmekteyiz.⁷⁷³

Görüldüğü üzere mebuslardan Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına seçilen Halil İbrahim Bey, genelde oturumlara seyirci olarak katılmayı tercih etmiştir. Hilmi Bey ise ona göre daha faaldir. Bununla beraber 22 Mart'ta Halil İbrahim Efendi mecliste ilk söz alarak o günlerde Mentşe sancağında vuku bulan *İspanyol Hastalığı* için hükümet tarafından ne gibi önlemler alındığını öğrenmek için bir takrir sunmuştur. Halil İbrahim

⁷⁶⁹ M.M.Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.3, 26 Kânunusani 1336, s. 25.

⁷⁷⁰ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.7, 3 Şubat 1336, s. 60.

⁷⁷¹ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.8, 9 Şubat 1336, s. 95.

⁷⁷² M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.16, 29 Şubat 1336, s. 278-295.

⁷⁷³ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.21, 10 Mart 1336, s. 426.

Bey'in bu sualine aynı oturumda yer alan İstanbul mebusu Hamit Bey ise bu hastalık için bir tedbir olmadığını belirtmiştir.⁷⁷⁴

2.6.3.2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi Mentеше Sancağı Mebusları Biyogrfleri

2.6.3.2.1. Halil İbrahim Efendi

Muğla'da doğan Halil İbrahim Bey'in yaşı ve eğitim durumu bilinmemekle birlikte sadece bir dönem müderrislik yaptığı bilinmektedir. 1919 seçimlerinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına mebus seçilmiş ve Ankara'da açılan TBMM'ye katılmamıştır.

2.6.3.2.2. Mustafa Hilmi (Uran) Bey

1884 yılında Bodrumda dünyaya gelen Hilmi Bey Mülkiye Mektebinden mezun olmuştur. Bir dönem Adana valisi olarak görev yapmış Meclis-i Mebusana Mentеше mebusu seçildikten sonra bir daha TBMM'ye seçilememiştir. 1957 yılında vefat etmiştir.⁷⁷⁵

2.7. AFYON MUTASARRIFLIĞINDA 1919 SEÇİMLERİ

1867 yılında Osmanlı Devletinde idari taksimatta yapılan düzenlemeler sonrasında müstakil mutasarrıflık halini alan Afyonkarahisar 1870 yılında Hüdavendigâr (Bursa)Vilayetine bağlı bir sancak konumundadır.⁷⁷⁶

Afyonkarahisar bu dönemde merkezi Bursa olan Hüdâvendigâr Vilâyeti'ne bağlı bir sancaktır. 1870 yılında Hüdâvendigâr Vilâyeti'ne bağlı Karesi, Kütahya, Kocaeli ve Karahisar (Afyonkarahisar) sancaklarından oluşmaktadır.⁷⁷⁷

1907 yılında Afyonkarahisar, Sandıklı, Aziziye ve Bolvadin kazalarından oluşan sancak⁷⁷⁸ 1914 yılında merkez Afyon kazası ile birlikte Dinar, Bolvadin, Sandıklı,

⁷⁷⁴ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.22, 11 Mart 1336, s. 434.

⁷⁷⁵ Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri...*,2010,s.208.

⁷⁷⁶ M.Feridun, Emecen, "Afyonkarahisar", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 442-446;

⁷⁷⁷ Sâlnâme-i, Vilayeti Hüdâvendigâr,Def'a 1, H. 1287, s.50-55.

Aziziye (Emirdağ) ve Çivril kazalarını da bünyesine alarak altı kazadan oluşan bağımsız bir mutasarrıflık haline gelmiştir. Yani Milli Mücadele döneminde, merkez Afyon kazası ile birlikte altı kazası bulunan müstakil bir mutasarrıflık konumundadır. 1922 yılında vilayet oluncaya kadar da bu idari taksimatını korumuştur.⁷⁷⁹

1914 yılında yapılan son nüfus sayımına göre sancağın nüfusu 285.820'dir.⁷⁸⁰ Bu nüfus kaydı esas alınarak 1908 ve 1912 meclislerinde sancaktan 3 mebus seçilmiştir. (Kamil Efendi, Rıza Paşa, Salim Efendi)⁷⁸¹ Aynı şekilde 1914 seçiminde de Afyon'dan 3 mebus seçildiğini görüyoruz.⁷⁸² 1919 yılında yapılan seçimler de 1914 yılı nüfus kayıtları esas alındığı için sancaktan aynı şekilde 3 mebus seçilmesine karar verilmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ali Rıza Paşa Hükümeti Ekim ayında seçim kararı almış ve bu karar tüm vilayet ve sancak merkezlerine bir genelge ile bildirilmişti. Mustafa Kemal Paşa ise bunu daha önceden tahmin etmişti. 24 Eylül 1919'da sancak ve vilayet merkezlerine yolladığı bildiri ile bu bölgelerde ki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezlerinde teşkilatlanmanın tamamlamasını istemişti. Bunun yanı sıra zaman kaybetmeden Milli esaslara bağlı mebus olabilecek nitelikteki adayların belirlenmesi gerektiğini belirtmişti. Aynı bildiri de belirlenecek adayların Milli Mücadele için önemini vurguladıktan sonra bölgelerde ki teşkilatlanma çalışmalarının ne derece ilerlediğini de bazı sorularla öğrenmeye çalışmıştı.⁷⁸³

Daha sonra süreci hızlandırarak 28 Eylül 1919 tarihinde bir seçim genelgesi yayınlarak bu kararın tüm seçim bölgelerine duyurulmasını istedi.⁷⁸⁴ 11 Ekim 1919 tarihinde Eskişehir mutasarrıf vekili Hayri Bey vâsıtasıyla 20.Kolordu kumandanı Ali Fuat Bey'e bir telgraf göndererek, Afyon'da seçimler için ne gibi hazırlıklar yapıldığını bildirmesini istedi. Telgrafında ayrıca sancaklardan aday olanların isimlerini ve kimlerin seçilme ihtimalinin olduğunu sordu. Afyon'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin fikirlerine sahip kimler olduğunu öğrenmek istedi. Yani diğer sancak ve vilayetlerde

⁷⁷⁸ Kadir Koparal, Vilayet Salnamelerinde Afyon Karahisar, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar 2011, s.19.

⁷⁷⁹ Emecen, "Afyonkarahisar", 1988, s.444.

⁷⁸⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, 2010, s.390.

⁷⁸¹ Olgun, 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili..., 2010, s.46.

⁷⁸² M.M. Z.C, c. I, D. 3, İçs.5, İn.1, 1Teşrinievvel 1334, s.2-3.

⁷⁸³ TİTE Arşivi, K:18, G:83, B:83-1.

⁷⁸⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:19, G:46, B:46-1; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:46, B:46-1.

olduğu gibi Afyon'da da bu şekilde kendileri tarafında yer alacak isimlerin belirlenmesini ve bildirilmesini istiyordu.⁷⁸⁵

Temsil Heyeti gibi Dâhiliye Nezareti 'de boş durmuyor ve 16 Ekim 1919'da sancak ve vilayetlere gönderdiği genelge ile seçimlerin nasıl gittiğini kontrol etmeye çalışıyordu. Seçim bölgelerine seçimlerin suiistimal edilmemesi için bir dizi uyarıda bulunuyordu.⁷⁸⁶ Temsil Heyeti ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerine bu konuda daha önceden uyarıda bulunmuştu. Zira Mustafa Kemal Paşa Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Miralay Şevket Bey'e 30 Ekim 1919'da çektiği telgrafta İstanbul Hükümetine, seçimlere hiçbir suretle müdahale etmeyeceğine dair söz verdiğini belirtmiş ve dikkatli davranılmasını istemişti.⁷⁸⁷ Ancak daha önce verdiğimiz Isparta seçimlerinde hem İstanbul Hükümeti'nin hem de Temsil Heyeti'nin seçim sonuçlarına nasıl müdahale ettiğini görmüştük. Yine de bu karşılıklı paslaşmalar, alınabilecek en ufak önlem için oldukça önemliydi. Yani seçimleri kazanabilmek için hiçbir fırsat kaçırılmamalıydı.

Bununla birlikte Afyon'dan yeni adaylar belli olmaya başlamıştı. 25 Ekim 1919 tarihinde Karahisar Mutasarrıf Vekili Abdülhamit Bey Dâhiliye Nezaretine çektiği telgrafla Afyon'dan adaylığını koyanları bildirmişti. Buna göre Afyon merkez kadısı Mustafa Hulusi Efendi, Ceza Reisi Nusret Bey ve Kethüdazade Selim Beyefendi Afyon'dan adaylığını koyan ilk isimlerdi.⁷⁸⁸

25 Ekim 1919 tarihinde Afyon'dan başka isimlerin de aday olduğunu görüyoruz. Bunlardan eski Urfa Mutasarrıfı Ali Haydar Bey, Muhacirin sevkiyat şubesi müdürü Mustafa Maruf Bey, eski Dinar Kaymakamı Cemil Bey Afyon'dan adaylığını açıklamıştı.⁷⁸⁹ Ancak Dâhiliye Nezaretinden Hüdavendigâr Vilayet merkezine çekilen bir telgrafta bu adaylar hakkında şikâyet olduğu bildirilmiş bu yüzden bu isimlerin tahkikatı sonuçlanmadan hiçbirinin mebusluğa seçilememesi istenmiştir.⁷⁹⁰ Telgrafın devamında bu şahıslar hakkında ne gibi bir şikâyet olduğundan bahsedilmemekle birlikte akıbetleri hakkında da bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte adaylar arasından

⁷⁸⁵ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aa.; ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aaa; TİTE Arşivi, K:310, G:44, B:44001.

⁷⁸⁶ BOA. DH. İ.UM. EK. 114/39-5.

⁷⁸⁷ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bs.

⁷⁸⁸ BOA. DH. İ.UM. EK.57/16-1-2.

⁷⁸⁹ BOA. DH. İ.UM. EK.114/60-11.

⁷⁹⁰ BOA. DH. İ.UM. EK.114/60-13.

Afyonkarahisar merkezde sevkiyat müdürlüğü yapan Mustafa Maaruf Bey Mülkiye mezunu ve aynı zamanda uzun yıllar Karahisa-ı Sahib sancağında kaymakamlık yapmış bir isimdir. Bu süre içerisinde halka kendisini sevdirmiş ve seçimlerde aday gösterilmiştir.⁷⁹¹

Afyon Mutasarrıflığından 26 Ekim 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretine çekilen bir telgrafla livadan aday olan yeni isimler bildirilmiştir.⁷⁹² Bunlar arasında merkez kazadan Mustafa Hulusi Efendi'de bulunmaktadır. Telgrafta Mustafa Hulusi Efendi'nin 25 Ekim'de ahali tarafından aday gösterildiği bildirilmiştir.⁷⁹³ Yani Mustafa Hulusi Efendi Temsil Heyeti adına aday gösterilmemiştir.

Afyon'da ilk adaylığını koyan isimler arasında Temsil Heyeti tarafından aday gösterilen isimlerde vardı. Bunlardan ilki Kütahya, Afyon, Isparta ve Burdur'un içinde bulunduğu mıntıkanın asayişinden sorumlu 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey'dir.⁷⁹⁴ Ömer Lütfi Bey bu bölgelerde sadece asayişten sorumlu değildi aynı zamanda batı bölgeleri ile Sivas üzerinden yapılan görüşmelerinde kilit isimlerinden olmuştu. Bu yüzden Afyon Kuvâ-yı Milliyesi için oldukça önemli çalışmaları olan bir isimdi. Halkın da desteklediği isimlerden birisi olan Ömer Lütfi Bey Temsil Heyeti tarafından aynı zamanda Kütahya sancağından da aday gösterilmişti.⁷⁹⁵ Ömer Lütfi Bey'in adaylığı Dâhiliye Nezaretine 4 Kasım 1919 tarihinde Afyon Mutasarrıf Vekili Mecit Bey tarafından bildirilmişti.⁷⁹⁶

Ömer Lütfi Bey'in yanı sıra sancaktan Temsil Heyeti adına adaylığını koyan başka isimlerde olmuştu. Karahisar kaymakamı Vezir Ali Bey ve Sivas Kongresine katılan delegelerden İkaz gazetesi sahibi Dava vekili Koç Zade Mehmet Şükrü Bey Temsil Heyeti adına Afyon'dan adaylığını koyan diğer isimlerdi. Adaylardan Mehmet Şükrü Bey adaylığını açıklarken aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin tüm kararlarını da benimsediğini bizzat belirtmişti.⁷⁹⁷

Sancaktan sadece Temsil Heyeti tarafından desteklenen isimler adaylığını koymamıştı tabiki ama görüldüğü üzere adayların çoğunluğu Mustafa Kemal Paşa ve

⁷⁹¹ *Yenigün*, 28 Teşrin-i Evvel 1335, s.2

⁷⁹² BOA. DH. İ.UM. EK.114/95-011.

⁷⁹³ BOA. DH. İ.UM. EK.57/18-1.

⁷⁹⁴ Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli...*, 1999, s.101.

⁷⁹⁵ BOA. DH. İ.UM. EK. 115/86-25; TİTE Arşv, K:297, G:34, B:34001.

⁷⁹⁶ BOA. DH. İ.UM. EK. 57/23-03.

⁷⁹⁷ *Yenigün*, 31 Teşrin-i Evvel 1335, s.2

Temsil heyeti tarafından seçilmesi istenilen kişilerdi. Ayvalık mıntıkası kumandanlığından Mustafa Karahisarlı, Urfa Mutasarrıflığından Haydar Bey, mühendis Selahaddin Bey, Dehşeti Zade Bilal Bey, Ağaçlı Zade Sabit Bey, Dinar kazası kaymakamlığından Mustafa Cemil Bey, Encümen liva azasından Hüsnü Bey'ler de bu isimler arasındaydı.⁷⁹⁸

Afyon'da Kasım ayının ilk haftasına gelinmiş ve Afyon Mutasarrıflığından 5-6 Kasım 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretine livada henüz Müntehib-i Sani seçimlerinin tamamlanmadığı bildirilmişti.⁷⁹⁹ Bununla birlikte 6 Kasım 1919 tarihli gazetelerde Afyon, Kütahya, Uşak ve Bilecik Sancaklarında bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırka üyelerinin de seçimlere katıldığı haberleri yer alıyordu.⁸⁰⁰ Ancak bu isimlerin kimler olduğu hakkında her hangi bir bilgi verilmiyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerinin de seçimlere katılmasıyla Afyon'da aday sayısı artmıştı. 9 Kasım'da Afyon Mutasarrıf Vekili Abdülhamit Bey Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta İstanbul Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Riyaset-i Evvelisinden müstafi İbrahim Bey'in Afyon'dan aday olduğunu bildirmişti.⁸⁰¹ Çiftçiler Derneği adına aday gösterilen ziraiden Selim Bey'de sancaktan aday olan isimler arasındaydı.⁸⁰² 12 Kasım'da Afyon'dan aday olan bir başka isimde nereden aday gösterildiği bilinmemekle beraber Mustafa İbrahim Bey idi.⁸⁰³ Dönemin gazetelerinde adaylığından bahsedilen İbrahim Bey hakkında başka bilgi paylaşılmamıştır. Görüldüğü üzere Afyon seçimlerine ilgi büyüktü. Hem İstanbul Hükümeti hem de Temsil Heyeti adına aday olan isimler giderek çoğalıyordu.

Afyon seçimlerinde zaman ilerliyor ve yeni adaylar ortaya çıkmaya devam ediyordu. Bu yüzden Sivas ve Müdafaa-i Hukuk merkezleri arasındaki yazışmalarda yoğunlaşıyordu. Bu telgraflardan bir tanesi de 12 Kasım 1919 tarihinde 12 Kolordu Komutanı Fahrettin Altay tarafından Sivas'a "*Nuh Bey'e*" notuyla çekilen şifre idi. Fahrettin Bey bu telgrafında Mustafa Kemal Paşa'ya Konya Heyet-i Merkeziye reisine bizzat bir telgraf ilettiğini ve orada Beyşehir'den gelen Süleyman Bey adında bir

⁷⁹⁸ *Yenigün*, 3 Teşrin-i Sani 1335, s.2

⁷⁹⁹ BOA. DH. İ.UM. EK.114/95-11.

⁸⁰⁰ Demiryürek, "Kütahya Sancağında...", s.530.

⁸⁰¹ BOA. DH. İ.UM. EK. 57/31-1.

⁸⁰² *Yenigün*, 29 Teşrin-i Evvel 1335, s.2; Bilgen, "*Dönemin Basınına Göre...*", 2011, s.27.

⁸⁰³ *Yenigün*, 12 Teşrin-i Sani 1335, s.2

şahısla birlikte yanında ismini vermediği biriyle görüşüğünü belirtti. Altay telgrafın devamında bu görüşmede Afyon ve Denizli fırka kumandanlarına da bu konu ile alakalı telgraflar yazdığını söyledi. Ancak bu notun hangi mevkilerin doğrudan doğruya eline geçtiğini ve Refet Bey'e bildirilip bildirilmediğini bilmediğini söyledi. Bu yüzden Temsil heyetinden de konu ile alakalı bilgi beklediğini belirtti.⁸⁰⁴

Fahrettin Altay'ın şifreli konuştuğu bu telgrafta Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezinde görüştüğü kişilerin kimler olduğu açıkça verilmemiştir. Sadece Refet Bey'den gelecek haberin beklendiği açıkça belirtilmiştir. Ancak meselenin seçimlerle alakalı olduğu görülmektedir. Zira 12 Kasım 1919 tarihinde *Nuh Bey şifresiyle* Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafa, 16 Kasım 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından bizzat cevap verilmiştir. Ayrıca telgrafların çekildiği tarihlerde bu bilgiyi doğrulamaktadır.⁸⁰⁵

Kasım ayı ortalarına gelinmişti ve Milli Mücadele için oldukça önemli isimler Afyon'dan adaylığını koymuştu. Bunlardan biride (29 Mayıs 1919 tarihinde) Yunanlılar tarafından işgal edilen Ayvalık'ta Yunanlılara karşı ilk direniş harekâtını başlatan Yarbay Ali Çetinkaya idi.⁸⁰⁶

Ali Bey Afyon'dan adaylığını koyduktan sonra (22 Kasım 1919 tarihinde) askerlikten istifa ettiğini açıkladı.⁸⁰⁷ Ancak istifasının ne zaman kabul olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Ali Bey'in adaylığının açıklanmasından sonra 1919 yılı Aralık ayının ortalarında Afyon seçimleri bitmiştir. Bununla birlikte bazı arşiv kayıtlarında Afyon seçimlerinin 22 Aralık 1919 tarihinde bittiği belirtilmiş olsa da⁸⁰⁸ Dâhiliye Nezaretine çekilen 16 Kasım 1919 tarihli bir telgrafta seçimin 16 Kasım 1919 tarihinde bittiği görülmektedir. Aynı telgrafta seçilen mebusların isimleri ile kaç oy aldıkları da belirtilmiştir. Buna göre 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey doksan, Merkez Kadısı Mustafa Hulusi Efendi

⁸⁰⁴ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46ak.

⁸⁰⁵ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46al.

⁸⁰⁶ Mehmet Akif Tural, "Kuvay-ı Milliye Hareketi ve Milli Mukavemet Fikrinin Doğuşu", *Sivas Kongresi I.Uluslararası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002-Sivas)*, Sivas,2002,s.175.

⁸⁰⁷ Ergün Aybars, Ali Çetinkaya'nın Askeri Kimliği, *Ali Çetinkaya'yı Anma Paneli*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.108.

⁸⁰⁸ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dc. Oğuz, Kalafat "Birinci Büyük Millet Meclisinde Yer Alan Birinci Dönem Afyonkarahisar Milletvekilleri Meclis Faaliyetleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, S. 47, Haziran 2017, s.656.

atmış üç ve askeri kaymakamlıktan müstafi Ali (Çetinkaya) Bey elli iki oy alarak Afyon'dan mebus seçilmiştir.⁸⁰⁹

Görüldüğü üzere Afyon'dan Temsil Heyeti'nin aday gösterdiği isimler, Ali Bey ve Ömer Lütfi Bey seçilmişti. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi Ömer Lütfi Bey hem Afyon halkı tarafından sevilen hem de Temsil Heyeti tarafından desteklenen bir isimdi. Bu yüzden seçilmiş olması pek şaşırtıcı olmamıştı. Ancak Ömer Bey 27 Aralık'ta Sivas'a Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek mebusluğu kabul edemeyeceğini bildirmişti. Zira kendisi askeri kimliği ile alakalı soruşturmanın Amasya Mutasarrıflığından Harbiye Nezaretine bildirildiğini ama henüz sonucun belli olmadığını belirtti.⁸¹⁰ Ömer Lütfi Bey'in mebusluğu kabul etmemesinin nedeni askerlik mesleğinden istifasının henüz kabul edilmemiş olmasıydı. Zira Osmanlı Devletinde seçim kanununda askerlik görevine devam edenlerin mebus seçilemeyeceği maddesi yer alıyordu.⁸¹¹ Ömer Bey'de (5 Ağustos 1919 tarihinde) askerlik görevinden istifa etmiş ancak mebus seçildiği tarihte henüz istifası onaylanmamış olduğu için Mustafa Kemal Paşa'ya üzülen mebusluğu kabul edemeyeceğini bildirmişti.⁸¹² Görüldüğü üzere Ömer Lütfi Bey'in askerlik süreci Afyon seçimlerin sonuçlandığı tarihte bile hala devam ediyordu ayrıca istifasının ne zaman kabul edildiği de bilinmemektedir.

Mebusların belli olmasından sonra Afyon Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine sonuçlar bildirilmiş, Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa'da 26 Kasım 1919'da Meclis-i Mebusan Riyaseti Başkanlığına Afyon Mutasarrıflığından bildirilen sonuçları ve seçilen mebusların isimlerini bildirmişti.⁸¹³

Afyon'un Sandıklı kazası Heyeti Milliye Merkezi reisi İbrahim Hakkı Besim Bey ve Afyon Hey'et-i Merkezîye Reisi Namına Ahmet Said Bey 30 Aralık'ta Ankara Heyet-i Temsiliyesine bir telgraf çekerek Afyon'dan Ömer Lütfi Bey ile Ayvalık Mıntıka Kumandanlığından Müsta'fî Ali Bey ve Mustafa Hulûsi Efendi'nin seçildiğini doğrulamıştı.⁸¹⁴

⁸⁰⁹ BOA. DH. İ.UM. EK. 354/40.

⁸¹⁰ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206cu.

⁸¹¹ Olgun "Türkiye'de Cumhuriyetin...", 2011, s.10

⁸¹² BOA. DH. İ.UM. EK. 120/47-12.

⁸¹³ BOA. DH. İ.UM. EK. 117/40-2.

⁸¹⁴ ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:22, G:60, B:60.

Aralık ayının sonunda Afyon mebusları belli olmuş, sonuçlar Dâhiliye Nezaretine bildirilmiş ve sıra mazbatalarının hazırlanmasına gelmişti. Dâhiliye Nezareti ise 25 Aralık 1919 tarihinde Afyon Mutasarrıflığından seçilen mebusların mazbatalarının hazırlanmasını ve biran evvel gönderilmesini istedi.⁸¹⁵

Mazbatalar hazırlanırken bir yandan sıra seçilen mebusların İstanbul'a doğru yola çıkmasına gelmişti. 7 Ocak 1920 tarihine Karahisar Heyet-i Merkeziyesi Reisi Hüseyin Fevzi tarafından Ankara Heyet-i Merkeziyesine çekilen telgrafta (30 Aralık'ta 1919 tarihinde) Ankara'dan kendilerine gönderilen telgrafta emredildiği üzere sancaktan mebus seçilen Mustafa Hulusi Efendi'nin Ankara'da yapılacak olan toplantıya katılmak üzere 7 Ocak'ta Afyon'dan yola çıktığı bildirilmişti.⁸¹⁶ Mustafa Hulusi Efendi'nin Ankara'ya doğru yola çıkmasından sonra Afyon Mutasarrıflığı 12 Ocak 1919'da Dâhiliye Nezaretine çektiği bir telgrafla mebusların mazbatalarının hazır olduğunu ve kendilerine takdim edildiğini bildirdi.⁸¹⁷

Bu süre zarfında Afyon Mutasarrıflığından verilen bilgiye göre Mustafa Hulusi Efendi 16 Ocak 1920 tarihinde Ankara'dan İstanbul'a doğru hareket etmişti. Aynı belgede diğer Afyon mebuslarından Ali Bey'in o tarihlerde İstanbul'da, Ömer Lütfi Bey'in de Alaşehir'de olduğu belirtiliyordu. Telgrafın devamında Ankara'da yapılacak toplantının kendilerine tekrar tebliğ edildiği ve Dersadete çağrıldıkları bildirilmişti.⁸¹⁸ Aslında Ömer Lütfi Bey Ali Fuat Bey'e daha önce seçimlerin sonuçlanmasından hemen sonra (22 Aralık 1919 tarihinde) bir telgraf çekerek İstanbul'a gitmek istemediğini bunun yerine Salihli Cephesine kadar civardaki tüm Kuvâ-yı Milliye birliklerini güçlendirmek istediğini bildirmişti.⁸¹⁹ Bu yüzden Ankara'da yapılacak toplantıya hangi tarihlerde gittiği ve oradan da İstanbul'a geçtiği bilinmemektedir.

2.7.1. Meclis-i Mebusan'da Afyon Mebusları

12 Ocak 1920 tarihinde ilk oturumunu yapan Meclis-i Mebusanda tüm mebuslar daha önce de belirtildiği üzere hazır bulunamamıştı. Gerek seçimlerin her yerde aynı

⁸¹⁵ BOA. DH. İ.UM. EK. 117/40-1.6

⁸¹⁶ ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22ac.

⁸¹⁷ BOA. DH. İ.UM. EK. 117/40-1.6.

⁸¹⁸ TİTE Arşivi, K:312, G:58, B:58.

⁸¹⁹ BOA. DH. İ.UM. EK.27/13.

⁸¹⁹ TİTE Arşivi, K:312, G:58, B:58.

tarihlerde bitmemiş olması gerekse mebusların ulaşımında karşılaştıkları engeller meclisin açılışını geciktirmişti. Bununla birlikte Afyon mebuslarının meclisin ilk oturumunda hazır bulduklarını görmekteyiz. Bu oturumda şube atamaları yapılan Ayonkarahisar mebuslarından Mehmet Hulusi Efendi'nin ikinci şubeye, Ali Bey'in dördüncü şubeye, Ömer Lütfi Bey'in de üçüncü şubeye atamalarının yapıldığını görmekteyiz.⁸²⁰

26 Ocak 1920 tarihinde yapılan üçüncü oturumda mebuslardan Mehmet Hulusi Efendi, Ali Bey ve Ömer Lütfi Bey'in mazbatalarının evrak eksikliği ve her hangi bir şikâyet olmadan onaylandığını görüyoruz.⁸²¹

Afyon mebuslarının Meclis-i Mebusan'dan daha çok TBMM'de aktif olduklarını görülmektedir. Meclis-i Mebusanda pek aktif olmayan Afyon mebuslarından ilk olarak Ali Bey, 9 Şubat 1920 tarihli oturumda Sadrazam Müşir Ali Rıza Paşa Kabinesine beyan-ı itimadı mulazammın Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey ve rüfekasının takriri için oylamaya katılmış ve kabul edenler arasında yer almıştır.⁸²²

26 Şubat 1920 tarihinde Mustafa Hulusi Bey ve arkadaşları Kütahya, Eskişehir, Konya, Afyon ve Kastamonu mülhakatında tadad-ı ağnam vergisinin alınmasına Mayıs ayında başlanması konusunda bir teklif sunmuş daha sonraki oturumlarda bu teklif Layiha encümenine havale edilmiştir.⁸²³ Lâyiha Encümeni 4 Mart 1920'de bu verginin Mayısta başlamasına dair mazbatasını hazırlamıştır.⁸²⁴

29 Şubat 1920 tarihli on altıncı oturumda İstanbul mebusları Hamit ve Adnan Beylerin 1920 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçe kanunu lâyihasının üçüncü maddesinin tâdili hakkında verdikleri takrire yapılan oylamada Afyon mebuslarından Ali Bey ve Mustafa Hulusi Efendi ret oyu vererek bu takriri kabul etmemiş ve takrir oy çokluğuyla kabul edilmemiştir.⁸²⁵ Görülüşü üzere Afyon mebuslarının mecliste çok faal oldukları söylenemez. Genellikle oylamalara katılan Afyon mebusları son olarak mecliste 10 Mart 1920 tarihli 1920 yılına ait Darüleytam

⁸²⁰ *M.M. Z.C.*, c. I, D. 1, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336:3-4.

⁸²¹ *M.M. Z.C.*, c. I, D. 4, İçs.1, İn.1, 26 Kânunusani 1336:30.

⁸²² *M.M. Z.C.*, c. II, D. 1, İçs.1, İn.8, 9 Şubat 1336:89.

⁸²³ *M.M. Z.C.*, c. I, D. 4, İçs.1, İn.14, 26 Şubat1336:213.

⁸²⁴ *M.M. Z.C.*, c. I, D. 4, İçs.1, İn.18, 4 Mart 1336:324-326.

⁸²⁵ *M.M. Z.C.*, c. I, D. 4, İçs.1, İn.16, 29 Şubat 1336:291.

Müdüriyet-i Umumiyyesinin Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçe Kanunu Lâyihasının oylamasında bütçe kanununun kabulü için oy kullanmıştır.⁸²⁶

Toplam yirmi dört oturum yapan Meclis-i Mebusan'ın 16 Mart 1920'da işgal edilmesiyle Afyon mebuslarından Ali Bey 13 Nisan 1920'de İngiliz askerleri tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmiştir.⁸²⁷ Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan çalışmalardan sonra Malta sürgününden 1 Kasım 1921 tarihinde İnebolu'da İngiliz *Chrysantenum* Gemisinden karaya çıkarak kurtulmuş ve 17 Nisan 1923 tarihinde TBMM'ye tekrar Afyon'dan mebus olarak seçilmiştir.⁸²⁸

Mustafa Hulusi Efendi ise İstanbul'un işgal edilmesi ve meclisin dağıtılmasından hemen sonra Ankara'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır. TBMM'nin açılışından sonra meclisin adliye ve şerhiye komisyonlarında görev yapmış ve bu süreçte İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir.⁸²⁹

Afyon mebuslarından Ömer Lütfi Bey'in ise hangi tarihlerde TBMM'ye katıldığı bilinmemektedir. Ancak her üç mebus da Ankara'da açılan TBMM'ye katılarak milli mücadeleye destek olmuştur.⁸³⁰

2.7.2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi Afyon Mebusları Biyografileri

2.7.2.1. Ömer Lütfi (Argeşo) Bey

Ömer Lütfi Bey 1879'da İstanbul'da doğdu. Harp akademisini bitirdikten sonra Almanya'da eğitim gördü.⁸³¹ 6. Kolordu Alay Komutanlığı ve 78. Alay Komutanlığı yaptıktan sonra *Argeşo Meydan Muharebesini* kazanmış bu yüzden Argeşo kahramanı olarak anıldı.⁸³² Afyon ve çevresinde Milli Mücadele için önemli çalışmalarda bulunmuş Afyonkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda etkin rol oynamıştır. Daha sonra 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Bey tarafından 23.Fırka

⁸²⁶ M.M. Z.C, c. II, D. 4, İçs.1, İn.21, 10 Mart 1336:424.

⁸²⁷ Aybars, Ali Çetinkaya'nın Askeri Kimliği, 2000, s.107.

⁸²⁸ Ahmet Özgiray, Ali Çetinkaya'nın Hayatı, *Ali Çetinkaya'yı Anma Paneli*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.113.

⁸²⁹ Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, c.I. Ankara 1999, s.43-44.

⁸³⁰ TBMM Albümü 1920-2010, c.I. 1920-1950,s.38-39.

⁸³¹ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara 1973, s.55.

⁸³² TBMM Albümü 1920-2010, c.I. 1920-1950,s.39.

komutanı olarak atanmıştır.⁸³³ Afyonkarahisar 23. Fırka Komutanı olduktan sonra Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına IV.Dönem Afyon mebusu olarak seçilmiş ve askerliği bırakmıştır.⁸³⁴

2.7.2.2. Ali (Çetinkaya) Bey

1878 yılında Afyonkarahisar Kayadibi mahallesinde doğan Ali Çetinkaya'nın Babası demirci ustası Ahmet Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. Babasını küçük yaşta kaybettikten sonra ortaokulu Afyon'da bitirmiş daha sonra 1892 yılında Bursa Işıklar askeri lisesine girmiştir. Buradan mezun olduktan sonra 1896 yılında İstanbul Harp Akademisine katıldı.1903 yılında 3. Ordu Redif Tabur Komutanlığına atandıktan sonra üsteğmenlik yıllarında Sırp, Bulgar ve Yunan çetelerine (Komitacı) karşı görevler almıştır.⁸³⁵

Harbiye Nezaretinde İtfaiye 2. Tabur Komutanlığı görevi yaptıktan sonra birçok bölgede tabur ve alay komutanlığı yaptı.⁸³⁶ I. Dünya Harbi sırasında Irak'ta Fırat Grubu Komutanı olduktan sonra Kafkasya ve Makedonya cephelerinde gösterdiği üstün başarıdan dolayı 16 Nisan 1915 yılında Yarbay rütbesi aldı.⁸³⁷ İttihat terakki Cemiyeti için çalışmış ve İstanbul'da Karakol Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır. *Yediler* diye bilinen ilk faaliyet grubunun içinde yer alarak Kuvâ-yı Milliye için silah, cephane temin etmiştir.⁸³⁸ Bunların yanı sıra Ali Çetinkaya 172. Alay Komutanı olarak atandıktan sonra 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasından 15 gün sonra 30 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta Yunan kuvvetlerine karşı verilen mücadele sırasında Yunanlılara ilk kurşunu sıkan kişi olmuştur.⁸³⁹

1919 yılında Afyon mebusu seçilince 1920 yılında toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Afyon milletvekili olarak girmiş daha sonra askerlik görevinden

⁸³³ Zekif Polat, "Afyonkarahisar'dan Milli Mücadeleye Bir Bakış", Taşpınar, Yıl:3, Sayı:3, Kasım 2001.s.118.

⁸³⁴ ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:22, G:60, B:60.

⁸³⁵ Hasan Kundakçı, Ali Çetinkaya'nın Askeri Kimliği, *Ali Çetinkaya'yı Anma Paneli*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.29-36.

⁸³⁶ TBMM Albümü 1920-2010, c.I. 1920-1950,s.38.

⁸³⁷ Kundakçı, Ali Çetinkaya'nın Askeri Kimliği,2000,s.94.

⁸³⁸ Yılmaz Karakoyunlu, *Üç Aileler Divanı*, İstanbul 1991,s.34.

⁸³⁹ Ahmet Özgiray, Ali Çetinkaya'nın Hayatı, *Ali Çetinkaya'yı Anma Paneli*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.112.

istifa etti.⁸⁴⁰ Ancak meclisin 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra 11 Nisan 1920’de İstanbul’da Galata Köprüsü’nde İngilizler tarafından tutuklanarak Malta’ya sürgün edildi.⁸⁴¹ 1921 yılında yurda döndükten sonra Mustafa Kemal Paşa’nın çağrısıyla tekrar meclise dönerek Afyon mebusu olarak TBMM I. Dönem’e katıldı.9 Eylül 1923 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yerine geçen Halk Fırkası’nın kurulmasında etkili olan isimler arasında yer aldı. Daha sonra fırkanın 1924 yılı Kasım ayında yapılan kurultayında genel sekreter yardımcılığına seçildi ve uzun yıllar bu göreve devam etti.⁸⁴²

1925 yılında TBMM’de Ardahan Milletvekili Halit Paşa ile sebebi bilinmeyen bir konu da tartışmış ve sonra onu öldürmüştür. Ancak bu olay lehine sonuçlanmış ve meşru müdafaa halinde olması bahanesiyle hakkında işlem yapılmamıştır.⁸⁴³

Yarbay Ali Çetinkaya Şeyh Said İsyanından sonra kurulan ve 7 Mart 1927 tarihine kadar görev yapan Ankara İstiklal Mahkemesi’nin başkanlığını yaptı.⁸⁴⁴ Ali Bey bu mahkemede ülke tarihi açısından oldukça önemli davalara bakmıştı. Bunlardan birisi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Şeyh Said İsyanı ile bağlantılı görülüp kapatılmasına yol açan davaydı. Bir diğeri de Mustafa Kemal Paşa’ya karşı düzenlenen İzmir Suikastı ile ilgili davadır. Bu mahkemeden sonra tüm Terakkiperver Fırkası mebusları ve muhalefetteki etkili İttihatçılara tutuklama kararı çıkarılmıştır. Hatta dönemin Başbakanı İsmet Bey tutuklananların delil yetersizliği nedeniyle serbest bırakılmasını istemiş bunun üzerine mahkeme İsmet Bey’in de tutuklanması kararının almıştır.⁸⁴⁵

Soyadı Kanununun çıkarılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından kendisine “Çetinkaya” soyadı verildi. 1934 yılında Bayındırlık Bakanı olduktan sonra Almanya’ya yaptığı bir seyahat sırasında Nazi Diktatörü Adolf Hitler’le görüşen ilk Türk Bakan oldu. Bu seyahatinde Hitler’in dünyayı savaşa sürükleyen politikalarını

⁸⁴⁰ TBMM Albümü 1920-2010, c.I. 1920-1950,s.38.

⁸⁴¹ Aybars, Ali Çetinkaya’nın Askeri Kimliği, 2000, s.107.

⁸⁴² Özgiray, Ali Çetinkaya’nın Hayatı, 2000,s.113.

⁸⁴³ Mustafa Balcıoğlu, Ölümünün 48. Yılında Ali Çetinkaya, *Atatürk Araştırma Merkez Dergisi*, 1997, C.13, S.38, s.65.

⁸⁴⁴ Özgiray, Ali Çetinkaya’nın Hayatı, 2000,s.113.

⁸⁴⁵ Karakoyunlu, *Üç Ailer Divanı*, 1991,s.47

eleştirmiştir.⁸⁴⁶ 1939-1940 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Ulaştırma Bakanı görevini yapmış ve bu görevden ayrıldıktan sonra 1946 yılına kadar Afyon milletvekili olarak mecliste bulunmuştur 21 Şubat 1949 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Afyon'da defnedilmiştir.⁸⁴⁷

2.7.2.3. Mustafa Hulusi (Çalgüneri) Efendi

Mehmet Hamdi Efendi ile Emine Hanımın oğlu olan Mustafa Hulusi 1872 yılında Çal'da doğdu. Babasının ölümü üzerine Doğduğu yerde 1900 yılında on yıldan fazla Çal Müftüsü olarak görev yaptıktan sonra 1911 yılında Kütahya'ya Kadı vekili olarak atandı. Aynı zamanda Bidayet Mahkemesi Reisliğine atanmıştı. Bu görevleri üç yıl sürdürdü.⁸⁴⁸

1914 yılında Afyorkarahisar Kadılığına getirildi, aynı zamanda bu sancağın Naibliği görevini de üstlendi. Bu süreçte Kurtuluş Savaşı'nın başlaması üzerine, Afyon ve Denizli Bölgesi Milli Mücadele Teşkilâtlarında faaliyetlerde bulundu. Afyon kadılığı yaptıktan sonra Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına IV. Dönem Afyon mebusu olarak seçildi.⁸⁴⁹

12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesi ve meclisin dağıtılmasından hemen sonra Ankara'ya geçerek TBMM'ne katılmıştır. Mustafa Hulusi Çalgüner dönem sonunda mebusluğu bırakarak, hayatının geri kalanını çiftliğinde geçirmeyi tercih etmiştir. Mustafa Hulusi Çalgüner 25 Ağustos 1938 tarihinde vefat etmiştir.⁸⁵⁰

2.7.3. İstanbul'un İşgalinden Sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da Toplanması ve Afyon Mebusları

16 Mart 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra birçok mebus tutuklanmış ya da sürgüne gönderilmişti. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın vilayet ve sancak merkezlerine ayrıca kolordu kumandanlarına gönderdiği tebliğden

⁸⁴⁶ Oğuz Bilge Güngördü, Türk Romanında II. Dünya Savaşı Dönemi Almanya'sı İmgesi, *Bilig Dergisi*, İlkbahar 2019, S.s.126.

⁸⁴⁷ Balcıoğlu, Ölümünün 48. Yılında Ali Çetinkaya, 1997, s.74.

⁸⁴⁸ Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, 1999, s.43.

⁸⁴⁹ TBMM Albümü 1920-2010, c.I. 1920-1950, s.37.

⁸⁵⁰ Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, 1999, s.43-44.

sonra her livadan meclise beş mebus seçilmesini istemesiyle liva merkezi ve kazalarda tekrar seçim yapılmıştı. Bunun üzerine Afyon'dan Meclis-i Mebusana seçilen üç mebusun yanı sıra beş yeni mebus daha seçilerek TBMM'ne gönderilmişti. Böylece Afyon mebus sayısı mecliste sekize çıkmıştı. Bunlar Ali (Çetinkaya) Bey, Halil Hilmi Bozca, Hulusi Kutoğlu, İsmail Şükrü Çelikalay, Mehmet Şükrü Koç, Mustafa Hulusi Çlgüner, Ahmet Nebil Yurteri, Ömer Lütfi (Argeşo) Bey'ler dir.⁸⁵¹

2.8. ALİ RIZA PAŞA HÜKÜMETİNİN İSTİFASI VE SANCAKLARDAN GÖNDERİLEN TELGRAFLAR

1920 tarihinde Mecclis-i Mebusanın açılmış ve gecikmelide olsa mebuslar mecliste toplanmaya başlamıştır. Toplandığı günden sonra herkesin tepkisini çeken Meclis-i Mebusan aslında öncelikle Padişah tarafından istenmemiştir. Çünkü bu seçimlerden İttihat ve Terakki Fırkası galibiyetle çıkmıştır ve bu durumda sarayı endişelendirmektedir.⁸⁵² Aslında Ali Rıza Paşa Hükümeti görevde kaldığı sürece nasıl bir siyasi politika izleyeceğini daha önceden belirlemiştir ve bu programını da 9 Şubat 1336 günü Meclis oturumun da okumuştur.⁸⁵³ Ancak Yunanlılar Ali Rıza Paşadan Kuvâ-yı Milliye birliklerini Yunan saldırıları karşısında üç km geriye çekirtmesini istemiştir. Ali Rıza Paşa ise bunu yapamayacağını belirterek 3 Mart 1920'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Aslında Ali Rıza Paşa'yı istifa etmeye zorlayan asıl sebep Anadolu'nun birçok bölgesinde oldukça başarılı olan Kuvâ-yı Milliye birliklerinin İtilaf devletlerinin gözüne batmasıdır. Bu yüzden Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşalar zorla istifa ettirilmişti. Ali Rıza Paşa bir taraftan İtilaf devletlerinin baskısı diğer yandan Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu hareketi arasında kalmış daha sonra da dayanamayarak istifa etmeyi seçmiştir. Ali Rıza Paşa hükümetinin istifası ile birlikte Milli Mücadele tarihinin önemli bir evresi de son bulmuştur.⁸⁵⁴

⁸⁵¹ TBMM Albümü 1920-2010, c.I. 1920-1950,s.38-39.

⁸⁵² Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya...*, 1991, s.84.

⁸⁵³ Güneş, "Ali Rıza Paşa Hükümeti...", 1988, s.15 *M.M.Z.C*, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.8, 9 Şubat 1336,s.71-2

⁸⁵⁴ Ali Rıza Paşa Hükümetinin son bulmasında ki en önemli etkenlerden birisi yine seçimlerden ezici bir üstünlükle çıkan Milliyetçilerin Meclise girmesi olmuştur. Hem Padişah hem Hükümet hem de İtilaf Devletleri bu durumdan oldukça rahatsız olmuşlardır. Ali Rıza Paşa'da zaten istifa ederek bir kenara çekilmeyi seçmiştir. Yurdun her yerinden olduğu gibi Konya'dan çekilen telgraflarla da bu istifa protesto edilir ve Halkın Vatanın geleceğinin Damat Ferit gibi vatan haini bir zevata verilmesi endişesi içinde olduğu dile getirilir. Lakin bu protestolar işe yaramamış gibi görünmektedir. Çünkü 5 Nisan da hükümet kurma yetkisi Damat Ferit Paşa'ya tekrar verilir. Güneş, "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde...", 2017, s.260.

Ancak hiç şüphesiz bu istifaya karşı en sert tepki, Mustafa Kemal Paşa'dan gelmiştir. (3 Mart 1920) ⁸⁵⁵Çünkü Ali Rıza Paşa Kabinesi işgalci devletlerin baskılarından dolayı istifa etmiştir ve ona göre, bu işin arkasında Damat Ferit Paşa ve yandaşları vardır. Maksatları ise yabancı devletler ile işbirliği yapan Damat Ferit'i tekrar sadrazam yapmaktır. Ancak Mustafa Kemal Paşa derhal Meclise ve Anadolu'nun her yerinden telgraflar çekilmesini istemiştir. İstanbul'a çekilen sayısız telgrafında etkisi ile önce 6 Mart'ta sadrazamlık makamı Savunma bakanı Salih Paşaya verilmiş ardından memleketin her köşesinden çekilen sayısız telgrafla bu istifa protesto edilmiştir. ⁸⁵⁶

Ali Rıza Paşa'nın istifasına çalışmamızda yer verdiğimiz İtalyan işgali altında bulunan Konya, Burdur, Isparta, Antalya, Aydın, Menteşe ve Afyon Sancakları da tepkisiz kalmamış ve meclise gönderdikleri telgraflar ile bu istifayı ve sebep olanları protesto etmiştir. Sancaklardan sadece Yunan işgali altında olan İzmir sancağından telgraf gönderilmemiştir. Zira dış basından Yunan işgalinin aleyhinde yapılan birçok haberde özellikle İzmir bölgesinde işgallerin insanlık dışı yapıldığı ve olayların araştırılması için İtilaf Devletleri tarafından bir heyet oluşturulduğu belirtiliyordu. ⁸⁵⁷ Bu şartlar altında seçimlere giden İzmir Sancağı Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifasından çok ağır işgallerle uğraşmaktadır.

⁸⁵⁵ Ali Rıza Paşa hükümetinin istifasından sonra (3 Mart 1920) Milli Mücadele fikrine aykırı bir kabinenin kurulması ihtimaline karşı 4 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezlerine, padişahlık katına, Meclis-i Mebusan Başkanlığına ve basına gönderdiği telgraflar ile zaman kaybetmeden çok sert bir dille bu durumu protesto etmelerini istemişti. Çekilen telgraflar işe yaramış ve ayın 5. Ve 6. Günleri Padişah ve Mebuslar Meclis üzerinde istenilen etkiyi yapmıştı. Salih Paşa sadrazam oluyordu. Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.268-271. Mustafa Kemal'in bu emrinden sonra Meclis-i Mebusan'a Nevşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Eyüp Bey, Müftü Süleyman Muvaffak Bey, Müftü Mehmet Fazıl Bey ve kazanın ileri gelenleri tarafından bir telgraf çekildi: "Milletin tâ amâk-ı kalbinden doğan ve bir hiss-i Vatan-perverâne ile mevki-i faaliyete getirilen ve Meclis-i Mebusanın mazhar-ı itimadı olan Ali Rıza Paşa Kabinesinin, haricin entrikalarına alet olduğu vatan ve milliyetle bir alâkası olmadığı bilfiil müsbet bulunan malum ve milletçe merdud bir firkanın tesir-i nüfuzu ile istifaya icbar edildiği ve Ferit Paşa'nın riyasetindeki bir kabinenin mevki-i iktidara gelmek ihtimalinin mevcut bulunduğunu kemal-i teessürle haber aldık. Bunu işiten ve mukadderatını takdir ve hukukunu müdafaya uğraşan mütabassır milletimiz derhal galeyana gelerek amal-ı milliyeye hadim bir kabinenin teşkiline kadar hükümetle fekk-i irtibat hususundaki kararlarında ölüncüye kadar azim ve sebat edeceklerdir. Memleketimizde bu buhran-ı elimi tevlide sebebiyet veren bu gibi eşhas-ı muzırrayı tel'in eder ve amel-i milliyeye hadim bir kabinenin mevki-i ibtidara getirilerek galeyan-ı milletin teskin ve tatminini arz eyeriz." M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.354-55

⁸⁵⁶ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 2016, s.272.

⁸⁵⁷ Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda...*, 1989, s.49.

2.8.1. Konya Sancağı

Meclis-i Mebusana Konya merkez sancağından 2 tane Konya merkezden 1'er tane de Ilgın, Ereğli, Akşehir, Karaman, Beyşehir, Bozkır, Koçhisar, Seydişehir, Yalvaç kazalarından olmak üzere 11 telgraf çekilmiştir. Sadece Hadim ve Karapınar kazaları telgraf çekmemiştir. Konya merkez sancağından gönderilen telgraflardan Meclis-i Mebusanın 6 Mart 1919 tarihli oturumunda okunan telgraflardan ilki merkeze aitti. Bu telgraf Meclis-i Mebusana Konya merkez sancağı Belediye Reisi Vehbi Bey ile Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti i Konya Heyet-i Merkeziyesi Namına Rais Ulemadan Ali Kemal Bey tarafından 4 Mart 1336 tarihinde çekilmiştir:

“Ali Rıza Paşa Kabinesinin istifasını kemal-i teessürle istihbar eyledik. Sebeb-i istifasını bilmiyoruz. Fakat her ne maksat ve tesir tahtında olursa olsun, herhalde bunu istihlaf edecek kabinenin Ferit Paşa Kabinesi gibi firka ihtirasatına kapılarak aciz ve meskenet içerisinde menafi-i Memleketi ayaklar altına alarak İzmir ve Adana gibi Memleketimizin en mühim uzuvlarının işgaline sebebiyyet vererek yüz binlerce İslam kanunun dökülmesine ve ırz ve namusunun pay-rnal edilmesine ve güzel Memleketlerin yanıp yıkılmasına ve biçare İslam Milletinin aç ve biilaç mah v ve perişan olmasına ve aciz ve meskenetini kapatmak için bu kadar felâketler yetişmişymiş gibi Memleket dahilinde firka ihtilafatı ihdası ile suriş ikama ve dolayısıyie Milleti yekdiğeri aleyhine kıyam ettirerek düşmanların mah v ve helak etmesi kâfi değilmiş gibi biçare Milleti birbirine kırdırıp hedef-i amal eden ve edecek olan zevattan Kabinenin teşkili değil, âmal-i milliyeye hadim ve mülk ve Milletin selamet ve saadetini kâfil ve hâkimiyet ve istiklal-i Hükümeti ve masuniyyet-i hilafeti gaye-i ama l bilen ve her veçhile itimad-ı Milleti kazanmış olan bitaraf zevattan teşkili saf kalplerle ve bütün mevcudiyetleriyle Ta ç ve Taht-ı Hümayunları etrafında toplanan Konya ahalisi, Zat-ı Tacdar-ı azamilerinden tazarru' ve niyaz eylerler. Şu an-ı mühimde Memleket dâhilinde hususuna meydan verilecek yeni yeni tefrika ve surişiere Milletin tahammülü kalmadığım arz etmeyi bir vazife-i vataniye bilerek af-fi Cenab-ı Hilafet-Penahiye mağruren arzu-yu Millet dairesinde meselenin halline sabırsızlıkla intizar eyleriz ol bahta.”⁸⁵⁸

Konya merkezden gönderilen ikinci telgrafta Konya Müdafaa i Hukuk Cemiyeti Reisi Sani'si Sadettin Bey'e aittir. Sadettin Bey:

“İstifa eylediği istihbar edilen Ali Rıza Paşa Kabinesini istihlaf edecek kabinenin millet ve memleketi sahili selamete isal edecek ve amali mülükâne ve milliyeyi temin eyledecek haizi itimad ve bitaraf ricali aliyeden teşekkülü takdirde, beyanı itimad buyurulmasını selameti memleket namına istirham eyleriz ferman.”

sözleri ile bu telgrafında memleketin başına gelecek yeni hükümetin de tıpkı Ali Rıza paşa kabinesi gibi “Millet” için çalışmasını temenni etmiştir. Aslında bu sözleri ile birazda Anadolu harekâtına karşı çıkan padişah yönetimini de hedef almıştır.⁸⁵⁹

Merkezden sonra Ilgın kazasından Ulemadan Mehmet Akif, Belediye Reisi Rahmi, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet Ali, Tüccardan İbrahim, Davavekili Asaf

⁸⁵⁸ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1,İn.19, 6 Mart 1336, s.337.

⁸⁵⁹ M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1,İn.19, 6 Mart 1336, s.377.

Beyler tarafından gönderilen telgraf okunmuştur. 6 maddelik telgrafta Ali Rıza Paşanın İngiltere'nin oyunları yüzünden istifa etmek zorunda kaldığını bilhassa vurgulanmıştır:

“İngiltere'nin, artık ân-ı katî geldi zu'mu ile Türklük ve İslamiyeti boğmak için tertip ettiği hıyanetfâcârane siyasete ser-fûru edemeyerek kabinenin istifa eylediği haber alındı. Kabinenin bed-hab bir haricî tazyik altında naçar kalmış olması kolayca anlaşılır. Ancak bu tazyikata mukaveme t için bir istinatgâh bulamamış olması cidden muhayyirül ukuldür. Millet Meclisi mevaddı atiyeyi derpiş etmelidir.

Madde 1 — Böyle bir vaziyette hukuku saltanat ve hilafetin düşman elleriyle tabiisi ümidinde bulunanlar, katiyen gayri hakiki ve gayri samimi bir vaziyettedirler. Bin senelik düşmanla r bu memleket için bir sabır ve merhamet hissedemez. Gar p için kuvvetten başka hiçbir şey muhterem değildir.

Madde 2 — Bin kere tecrübe edilmiş hataları bir daha tecrübe için ne vaziyette imkân, ne millette tahammül kaldı. Padişahın İngiliz hükmü altında hidiv derecesine düşmesini görmekten ise Türklüğün hatta intihar etmesi evladır. Uluvvu Cenab-ı Osman i küçüklükten müberradır.

Madde 3 — Harekâtı tertibatı haziranın Meşrutiyetin ilgasiyia başlayarak milletin mazallah Padişahiyle beraber esaretiyle nihayetlenmeye matuf olduğu tahakkuk eden ahvale salahiyettar eden kuvvet, daha fena olmasına sebep olmamak endişei milliye ve vataniyesi idi. Faka t artık bundan fenası olamayacağından, kanaatimiz istikrar etmek üzeredir. Millet Adan a ve İzmir'deki kardeşlerimiz gibi gafil avlanmama k için ne yapmak lazım geldiğini bilir ve bildiğini mevkii icraya koymaya kâfi kuvvet bulur.

Madde 4 — Hıristiyanlar kâmilten müsellahtır ve bizim gibi nezaketi zaman ipleriyle kolları bağlı değildirler. Göstereceğiniz en küçük zaaf İslamlar aleyhinde nâgihani katliamları intaç edecektir. Allah saklasın öyle bir gün gelmesin ki millet bütün mukaddesata lakayt kalarak nefis kaygısına düşsün. Çünkü şu mahşeri şüunda tehlikei nefis gittikçe yaklaşıyor. Millet ile saltanat ve âlemi İslam ile Makamı Hilafet arasındaki habl-İ mubareki koparmak isteyen İngilizlerin kuvvei amali bu suretle kendiliğinden husul bulmuş olur.

Madde 5 — Fıkra ihtira satı ve Haysiyyet-i Milliyyeyi ihlâl ve halikın birbiri aleyhine kıyamına sebep olacak bir (Kabinenin mevki-i iktidara gelmesine mutlaka ve mutlaka mani olunuz.

Madde 6 — İngilizler Âlem-i İsiâmiyette adalet için değil, imha-yı adalet için, imhayı mevcudiyet için çalışıyorlar. Anadolu demiryolundaki Avrupa kontrolü Hristiyanların taarruzu için teşbihine matuf hıyanettir. Bizi gafletle öldürmek istiyorlar. Sizler bir zata kat'i bir meslek ittihaz ettirerek vaziyeti teşviş ve jttihamdan kurtarıp tenvir ve tavzih etmenize muntazırız. Yoksa yazın belki imkânı tamir olmayan bir felâketin üzerinde aciz ve nâçâr kalırız.”

Konya'nın Ereğli kazası da bu protestolara kayıtsız kalmamıştır:

“Yeni Kabinenin teşekkülü emrinde Meclis-i Âlilerinden irae kılınacak ruhta, Ferit Paşa Hükümeti gibi bati ve merdud, felâketler hazırlayan bir kabine aleyhinde bütün Kudret-i Milliyyenin beraber bulunduğu gibi Milletin Mukadde s birliğini bozabilecek bir hale imkân ve ihtimal olamayacak kuyudu dahi mevcut olmalıdır. Seciye-i Milliyyesi mülevves olabilecek bir Kabinenin bir emr-i vaki olarak re's-i kâra gelmesi kuvve-i temsiliyyesi olduğunuz Vatani izmihlale götürebileceğini, kendimiz de fırka ihtirasatına iğrenen sevk-i tabii-i Milletin raşalarını duyarak arz ederiz.”⁸⁶⁰

⁸⁶⁰M.M. Z.C, c. 1, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.347.

Yine Konya sancağının bir başka kazası olan Akşehir'den, Akşehir Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Heyet-i İdare Reisi İsmail Bey tarafından, 4 Mart 1920 tarihinde Meclise çekilen telgrafla, Millet'in kaderinin belli olacağı böylesine mühim bir zamanda Ali Rıza Paşa kabinesinin görevi bırakarak, Anadolu'yu kaderine terk etmesi şu sözlerle eleştirilmiştir:

“Vatanımızın hayat ve mematına hükmolunacağı şöyle bir sırada Kabinenin istifası buraca fevkalade sui-te'sir hâsıl etmiştir. Binaenaleyh teşkil edilecek kabinenin firka ihtirasatıyla muhteris olmayıp bî-taraf Âmâl-i Milliyyeyi temsil ve Memleket ve Millet'in selâmetini kâfil bir kabinenin meydana getirilmesi- ni 'selâmet-i umumîyye nâmına talep ve istirham eyleriz efendim.”⁸⁶¹

Karaman kazasından Müdafaa-i Hukuk Karaman Belediye Reisi Hey'et-i İdaresi Hüseyin Arif Bey tarafından gönderilen bu telgrafta da Ali Rıza Paşa dan sonra Damat Ferit Paşa kabinesinin göreve gelmesinden duyulan endişe dile getirilmiştir:

“İtilâf Devletlerinin tahammül-fersâ bir şekle varan müdahalat ve tazyikatından dolayı Kabinenin istifa-yı hazinini büyük bir teessür ve teheyyüçle karşıladık. Millet'in fikir ve muzmirine artık tamamen vâkıf olmasından dolayı Ferit Paşa ve emsalinin mevki-i iktidara getirilmesi Ecnebi âmâl ve ifsadatma hadim bir Şûrâ-yı Hilâfet teşkili ile haricî düşmanlar tarafından idare edilen ve muhalefeti Vatanın bağına açıkça hançer saplayacak bir dereceye getirmekten haya etmeyen fırkaların tavassutu ile vücuda gelen Komitenin faaliyetine ve bin netice hiçte tahammülü olmadığını bildiğimiz şu zavallı Vatanın şikak ve şûriş içinde mah v ve harabisine meydan verilmemesini ve Âmâl-i Milliyyeyi temsil edecek bir Kabine meydana getirilmesini haysiyet ve mevcudiyetini her şevde müdafaa ve muhafazayı azim ve iman eden Millet namına istirhama müsaraat eyleriz ferman.”⁸⁶²

5 Mart 1920 tarihinde Beyşehir kazasından Müftü Memiş, Meclis-i Umûmî Âzasından Şaban, Meclis-i idare Âzasından Mevlüt, Ahali namına tüccardan Süleyman Sırrı, Ahali namına Müntehib-i Sani Yusuf tarafından çekilen telgrafla Damat Ferit kabinesinin kurulmasından duyulan endişe dile getirilmiştir:

“Memleketimiz hakkında mühim müzak eratın cereyan ettiği bu nazik günlerde, Menafi-i Müllk ve Selâmet-i Vatan ve Âmâl-n Milliyyeyi temin edecek bir hengâmda, buhran-ı Vükelâ efrâd-ı Millette azim tesirâtı mucip olmuştur. Millet'in efkâr ve amalîne hadim ve firka ihtirasatından âzâde bitaraf bir Kabinenin teşkiline şiddetle muntazırız. Millî Meşkûrelerimizi Selâmet-i Vataniyyemizi kâfil olmayacak ve Memlekette ihtilâfât-ı dahiliyyeye meydan verecek herhangi fırkaya mensup olursa olsun, bir Kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi Vatanın harabiyetine sebebiyet vereceğini arz eyler v e bitaraf bir Kabinenin teşkili esbabına tevessül buyurulmasını istirham eyleriz.”⁸⁶³

Konya yüzölçümü olarakta Anadolu'nun en büyük vilayeti olduğu için sancak ve kaza sayısı da diğer illere göre oldukça fazladır. Bu yüzden Meclise çekilen telgraf sayısı da çoktur. Bir başka kazasından Bozkır'dan 5 Mart 1920 de Eşraftan Ahmet,

⁸⁶¹ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336 s:353-4.

⁸⁶² M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s:357.

⁸⁶³ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s:358

Ulemadan Mehmet Ali, Ulemadan Kadri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Nuri, Müftü Vekili Hüseyin Hilmi, Belediye Reisi Abdullah, Esnaf namına Ali, Tüccârân Namına Asım ve Eşraftan Şevki Beyler adına Meclise gönderilen şu telgrafta yine Ali Rıza Paşa kabinesinin baskı sonucu istifaya zorlandığı açıkça bir kez daha vurgulanmıştır:

“Bir takım müdahalat ve tazyikat-ı gayr-ı meşruâ neticesinde Âmâl-i Milliyyeyi temsil eden Ali Rıza Paşa Kabinesinin istifaya mecbur edildiğini büyük teessürle haber aldık. Memleketin her zamandan ziyade bitaraf ve fırka ihtirası ile şâibedâr olmamız ve Menafi-i Milliyyeyi her türlü menfaatlerin fevkinde telakki edecek bir Kabineye derece-i ihtiyacı derkâr bulunduğundan, yanlış bir tarik takibi neticesinde âtiyen maazallah Memlekette azim şurîş ve intizamsızlıklara meydan veremeyecek bitaraf ve Âmâl-i milliyyeyi her veçhile temsil edebilecek bir Kabinenin teşkili hususunda Menafi-i Milliyye ve Umum Bozkır Ahalisi’ namına kemâl-i ehemmiyetle arz ve istirham eyleriz.”⁸⁶⁴

Günümüzde Şerefli Koçhisar olarak Ankara iline bağlı olan Koçhisar kazası bu dönem Konya sancağına bağlıdır. Aza Tefik ve İbrahim Beyler ile Koçhisar-ı Bâla Müdafaa-i Milliyye Reisi Lütfi, Azadan Belediye Reisi İsmail Beyler de Ali Rıza Paşanın görevden istifasına kayıtsız kalmamış ve çektikleri şu telgraf ile bu istifayı protesto edenlere destek olmuşlardır:

“İtilaf Devletlerinin tahammül fersa bir şekilde müdahale etmiş olmalarından dolayı dünkü gün namuslu kabinemizin istifa eylediğini istitlaatumıza nazaran, Mil’let-i Necibe-i İslamiyyenin inkirazına sebebiyyet vermek fikr-i hainanesi ile yine Ferit Paşa’nın veya emsalinin yeniden mevki-i iktidara getirilmesi için çalıştığı ve bu işe düşmanlarımız tarafından idare edilen bir fırkaya zemin hazırlamak olduğunu kemal-i teessür ve teessüfle istihbar ettik. Hayat ve Mükadderat-ı Milletle alakadar olan bütün Âlem-i İslâm nazarında bir mevki-i bülendi bulunan Kuva-yı Milliyyemizin amaline hadim yine bir namuslu kabineyi tayin buyuracak Halifemizin şu türlü maruzatımızı kabul ederek Mazum Millet’in zahiri Olacaklarına şüphemiz yoktur. Aksi takdirde sevgili Padişahımızın ve Vükelalarımızın hakikati, namus ve istiklâlimizin muhafazasını temin için bu gün her türlü fedakârlığa müheyya bulunduğumuzu arz eyleriz.”⁸⁶⁵

Meclis-i Mebusanda okunan, Konya sancağından çekilen son telgraflar da Seydişehir ve Yalvaç kazalarından dır. Seydişehir bu istifayı 5 Mart 1920 tarihli:

“Mahzâ Âmâl-i Milliyyenin temini yolunda ibrazı lâzım gelen fedakârlık esasına müsteniden daha bir (kaç gün mukaddem itimat kazanan ve tekmil Millet’in Halife-i Nişanımız Padişahımız. Efendimizden sonra ikinci bir ümidi olan Kabinenin birden bire istifası haberi Millet üzerinde te’sir-i meş’um husule getirdi. İstifa esasını bilemediğimiz halde bir çok seneden beri mütareke nâmuna çekmekte olduğumuz mezalimin temadi veyahut sonra Kabinemize kada r dev am eden müşevveş eller heyulası piş-gâh-ı Millette etti. Mazlum ve masdur Milletimiz Hâkpâ-yı Şahanemize yüz sürerek Milletvekillerinin itimadına mazhar olabilecek Vatan ve Din kaygısıyla kalpleri titreten namuslu ve muktedir ellerin mevki-i iktidara getirilmesini en açık istihramlarıyla Halife-i Mukaddeslerine arza mücaseret eyler, ferman.”⁸⁶⁶

⁸⁶⁴ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s:359.

⁸⁶⁵ M.M.Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s:365.

⁸⁶⁶ M.M.Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.368.

Telgraf ile protesto ederken, Yalvaç kazasından Eşraftan Mehmet Şevket Bey, Belediye Reisi Remzi Bey, Eşraftan İbrahim Bey, Heyet-i Milliye Reisi İsmail Bey, Müftü Hüseyin Avni Bey ve Tüccardan Veli Bey tarafından gönderilen son telgrafta:

“Müdahalat-ı ecnebiye sebebiyle 4 Mart 1336 tarihinde vaki olan kabinenin istifası buraca kemali nefretle karşılanmıştır. Millet hiçbir vakit artık böyle zilletlere katlanmayacaktır. Şöyle bir hengâmı tarihide muhtacı ve müzahiri bulunduğumuz müstafi kabine gibi müttehit ve mütecanis ve amali Milliyemize hadim bir kabine teşkili amali milliyemizin en mühim üssül-esasıdır. Başkaca teşekkül edecek olan kabineyi kemali nefretle reddeder, müdahalatı ecnebiye olsa bile amali Milliyemiz hakkında müttehit olabilecek bir kabinenin teşkilini talep elder ve mukadderatımızı ancak böyle bir kabineye tevdi eyleyebileceğimizi kemali ehemmiyet ve süzişle arz eyleyiz efendim.”⁸⁶⁷

6 Mart 1920 tarihinde Meclis oturumunda okunarak Konya'nın bu istifadan duyduğu rahatsızlık dile getirilmiştir. Hadim ve Karapınar kazaları hariç tüm kazalar bu protestoya katılmıştır. Ancak bu iki kazanın bu protestoya neden katılmadığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Konya Ahalisinin Milli Mücadeleye destek olmak için elinden geleni yaptığı çekilen bu telgraflardan da açıkça anlaşılmaktadır.

2.8.2. Burdur Sancağı

Burdur sancağı da bu istifa karşısında kayıtsız kalmamış ve Burdur Müdafaa i Hukuk Heyeti ve Yirmi Az a Rûfekası İdare Reisi Ahmet Bey tarafından 4 Mart 1920 tarihinde meclise çekilen şu telgraf ile itiraz ve protestosunu dile getirmiştir:

“Kabinenin, hariçten gayri kanuni tesirat ve tazyikatla istifaya icbar edildiğinden, Burdur ve havalisinde bütün millet ayakta ve galeyandadır. Ferit Paşa ve emsali gibi amali milliyeyi tatmin edemeyecek kabine reislerine badema millet tahammül edemeyecektir. Sırf muhafazai vatan ve mevcudiyet endişesi ile kalpleri daraban eden umum ahali bu azmi katidedir. Millet badema zilletle yaşamayacaktır. Millet in bu azmi katisinin ehemmiyetle nazara alınması ve hukuk ve faaliyeti teşriyenin serbest ve azimkârane teşebbüsat ile muhafazasını ve herhalde maksadı aliyeyi milliyenin temini hususuna umum ahali, vükelayı milleti davet eder ve neticesine şiddetle muntazırdır.”⁸⁶⁸

2.8.3. Isparta Sancağı

Isparta merkezden 5 Mart 1920 tarihinde çekilen telgrafta İngiltere ve Fransa başta olmak üzere tüm Milli Mücadele düşmanlarına bu Millet'in kaderine bundan sonra yine Millet'in kendisinin karar vereceği özellikle vurgulanmıştır:

⁸⁶⁷ M.M. Z.C.c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 370.

⁸⁶⁸ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 335.

“Amali Milliyeyi tamamıyla temin eden Meclisi Millimizin bir ekseriyeti azime ile itimadi tammesini haz ve memleketin en muhter e ve mücessem şahıslarından teşekkül ederek şu anı vahimi tarihide vatanımızın selametini teminine hasrı mesai eden faal ve zi-iktidar kabinemizin bazı müdahalatı gayri kanuniye-i hariciye tesiratiyle mecburu istifa olduğunu ve bunu iradei milliyenin hükümran olduğu böyle bir zamanda arzuyu milliye ve eskârı ümmete tevafuk etmeyecek bir kabine ile bazı teşkilattan istihlaf edeceği istihbar olundu. ‘Evvel ve ahir muamelat ve bitamamiha iradei meşruasını izhar etmiş ve edecek olan ve hukuku sarıhasını kanının son damlasına kadar işar ile muhafaza azmi kavisinde bulunan millet, kendi temayülâtına rağmen yapmak istenilen her türlü harekâta karşı nasıl bir kuvvei kahire ile mukabelede bulunacağına hâlâ kani bulunamayacak derecelededir. Eseri tegafül ve tecahül göstermekte vuku bulan ısrar ve inada kemali teessürle teessüf eder ve milletin galayanını takdirde ihmal edenlere bilhassa, Fransa, İngiltere vakayii inkilabiyei tarihiyesini ihtar ile bugün milletin yegâne medarı istinadı makamı mukaddesi hilafeti meşru ve kanunî meclisi millisi ve buna müstenit bulunan hükümetidir. Bundan başka hiçbir kuvvet ve hâkimiyeti gayri meşruanın Anadolu’da milletin mukadderatına izafetle icraatta bulunabilmesi ve ismai meram etmesi ihtimali yok. Vatanın ve memleketin şu buhranlı zamanında zerre kadar haysiyeti olanların bu muhterem toprağın bir nairei ateş ve felaket olmasına cevaz vermeyecekleri derkâr olduğundan, şimdilik amali şahsiyelerini milletin neketinde arayan vatansız eşhası miehineyi (Tallahülakad asereküllahü aleyna) dedirtecek olan kudreti samedaniyenin sihamı celadetine tevdi ile iktifa ve hakkı meşruunu münkiri hak olanlara karşı muhafaza için milletin mecbur olacağı her türlü harekâti ihtilal-cüyanenin mesuliyetini gerek huzuru rabbanide ve gerek de enzarı âlemde müsebbiblerine havale eyleriz .”⁸⁶⁹

Isparta merkezden sonra Meclis kürsüsünden Yalvaç kazasına ait diğer bir telgraf okunarak yabancı baskılarına dayanamayarak istifa eden hükümet hem kınanmış hem de yerine kurulmak istenen kabinenin asla kabul görmeyeceği belirtilmiştir.

“Müdahalatı ecnebiye sebebiyle 4 Mart 1336 tarihinde vaki olan kabinenin istifası buraca Kemali nefretle karşılanmıştır. Millet hiçbir vakit artık böyle zilletlere katlanmayacaktır. Şöyle bir hengâmı tarihide muhtacı ve müzahiri bulunduğumuz müstaflı kabine gibi müttehit ve mütecanis ve amali milliyemize hadim bir kabine teşkili amali milliyemizin en mühim üssül-esasıdır. Başkaca teşekkül edecek olan kabineyi kemali nefretle reddeder, müdahalatı ecnebiye olsa bile amali milliyemiz hakkında müttehit olabilecek bir kabinenin teşkilini talep elder ve mukadderatımızı ancak böyle bir kabineye tevdi eyleyebileceğimizi kemali ehemmiyet ve süzişle arz eyleriz efendim.”⁸⁷⁰

Diğer birkaç vilayet ve kazanın telgraflarının okunmasından sonra yine Isparta’ya bağlı Senirkent’ten Belediye Reisi Ali Rıza Bey tarafından gönderilen şu telgrafla Milli Gaye dışında çalışacak başka bir kabinenin kurulmaması için gerekli çalışmanın yapılmasının şart olduğu belirtilmiştir:

“Amali Milliyeyi tatmin edemeyecek bir, kabine teşkil ettirmemek için bütün kuvvetlerinin sarfı müsterhamdır.”⁸⁷¹

Sancağın tüm kazaları bu protestolara katılmamış olsa da Keçiborlu’da üzerine düşeni yapmış ve Blediye reisi Ali ve Keçiborlu Kuvâ-yı Milliye Reis vekili Ali Rıza Beyler tarafından gönderilen şu telgrafla Mecliste fikirlerini dile getirmiş ve gereken desteği vermiştir:

⁸⁶⁹ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.364.

⁸⁷⁰ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 370.

⁸⁷¹ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 375.

“Düşmanlarımızın mütareke ahkâmı hilafına olarak sureti hunharanede işgal eyledikleri eczayı vatanımızı, milletimizin müzaheretleriyle tahlise ve istiklalîyetimizi temine sai olan kabinemizi bittazyik mecburu istifa ederek kendi arzularına bazice olacak bir kabinenin teşkiline çalıştıkları haberi teessür avari Heyeti Acizanemizi gariki mateb eyledi. Amali milliyemizin husulü yolunda kanlarımızı dökmeye ahd ve misak eyledik. Meclisi Mebusan kemali serbesti ile ifayı vazife eyleyefoilmesine ve vatanımızın mahfuziyet ve selametini derpiş edecek bir kabinenin teşekkülüne kadar milletimizin emel ve arzusunu tatbik kabiliyetinden mahrum, teşekkül edecek herhangi bir kabineyi tanımak tehlikesine muvafakat edemiyoruz. Bir fert kalıncaya kadar azmimizde sebas edeceğimizi arz eyleriz ferman.”⁸⁷²

Meclis oturumunda Isparta sancağına ait okuna son telgraf Uluborlu kazasına aittir. Bu telgrafla birlikte toplam 5 telgraf ile Isparta, Ali Rıza Paşa kabinesinin istifası ve yerine kurulması düşünülen Damat Ferit Paşa hükümetini hakkındaki fikirlerini beyan etmiştir. Edindiğimiz kaynaklara göre diğer kazalardan çekilen herhangi bir telgraf bulunmamaktadır:

“Hakk-ı hayatını muhafaza yolunda tahammül fersa ukubata mukavemet gösteren Milletimiz, her bâr Kabine teşkil ve teçdidi Memleket için ne derecelerde muzır olduğunu tecarib-i mükerreresi ile müdrük ve bu hususta ekseriya ecânib tesvilâtının da âmil olduğuna kanidir. Meclis-i Millînin itimadına mazhar olan Kabinenin şu devre-i faaliyeti ânında basdeten istifası Milletimizin emr ettiği tecelliyât-ı hâlûsenın inkisarına bahs-i müstakil olmuş ve Âmâl-i Milliyeyi tatmin edemeyecek bir Kabine Reisine câbecâ efirâd-ı Milletin tahammül edemeyeceği bedihî bulunmuştur. Binaberin Ruh-u Milleti ihya, Hukûk-u Hilâfet ve Saltanatı ilâ edecek bir Kabinenin teşkiline emniyet ve İtimadımız berkemât ise de nâgihânı şu istifa (meselesi mutlaka ecânib entrikalarının adem-i tervicinin asar-ı bahiresi olduğuna göre, gayr-ü mühim bulunduğundan Memleketimiz siyasetinin hüsn-ü idaresini kâfil olan Kabinenin ibkası yahut ‘Milletin itimadnamesini haiz Kabinenin teşklfeî, aksi takdirde Millet hakk-ı hayatı müşevveş ve müstekreh ve mel’un ellere teslim edemeyeceğini, ecanibin dahi bilmeleri lüzumunu teyiden arz-ı talimat eyleriz, ferman.”⁸⁷³

2.8.4. Antalya Sancağı

Antalya sancağı da merkezden 2 ve Alanya’dan (Alaiye) 1 tane olmak üzere 3 telgraf çekerek bu protestoya destek vermiştir:

Teke: (Antalya) “Şu halde yedi yüz senelik bir Türk ve İslâm Devletinin inkıraza mahkûm olmasıyla Millet bit-tabî neticesi pek vahim olan ve mücerret namuslarını menfeat-i şahsiyye mukabili harice satmış bulunan eşhâs-ı malûmenin semere-i faaliyeti ile husule gelen bu tazyikata hiç bir suretle tahammül edemeyip Vatanını istihlas hususunda son vazifesini ifâya karar vermiştir. Bütün Müslümanlar din ve vatanları uğrunda hayatlarını istihkar ve şerefli bir şahadeti kabul eyleyeceklerdir. Mütarekeden beri Memleketimizin duçar olduğu felâketlere Ferit Paşa Kabinesinin ihanet ve hıyaneti sebep olduğu vesaik-i adîde ile sabit olmuştur. Millet ve Devleti bu derekeye tenzil eden ve İstiklâl-i Milletimizi gasba alet olan böyle bir kabinenin yahut emsalinin mevki-i iktidara getirilmesi Milletin bî-hakkın galeyanını mucip olacağı arz ve aksi takdirde, ırz ve namusumuz büsbütün heder olmamak üzere Milletçe uhdemize mürettep vazifeye hemen ve bilâ-tereddüt mübaşeret edeceğimiz Vükelâyı Millete iblağ ve bu bâbta

⁸⁷² M.M.Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 380.

⁸⁷³ M.M.Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.383.

*Meclis-i Mebusanca vuku bulmuş olması tabii olan teşebbüs neticesinden akşama kadar malûma titâ buyurulmasını kemâl-i ehemmiyyetle istirham eyleriz.*⁸⁷⁴

Teke : (Antalya) "Şimdi aldığımız malumata nazaran Kabinenin istifa ettiği ve yerine ma'hut Ferit Paşa'nın veya emsalinden birinin mevki-i iktidara gelmesi me'mul-u kavi idiği ve İstanbul'da ecnebi amalîne hadim bir Şura'yı Hilâfet teşkili."

*Alaiyye : (Alanya) "Aldığımız son haberler halkı müthiş bir heyecan içinde bırakmıştır. Her halde "iyi bir maksatla ıskat edilmediği anlaşılan Kabinenin birtakım vatan hainleri tarafından istihdaf edileceği his olunuyor. Millet böyle bir ihanete katiyen razı olamaz. Efendiler, biz sizleri bu demlerde hukukumuzun muhafaza ve müdafaası için gönderdik. Sizler orada bizleri temsil ederek Arzu-yu Millimize külliyen mugayir olan ve asabiyet-i Milliyyemizi son derece tahrik eden böyle bir denaete muvafakat ederseniz yazıklar olsun. Artık b u zillet, bu hakaret t yeter. Bu gibi cinayetlere hiç bir zaman baş eğmeyeceğimizi bildirmekle beraber Millî Arzularımızı tatmin etmek için kanlarımızın son damlasına kadar işara amade bulunduğumuzu arz eder ve bu husus için müsmir teşebbüsatlarına cevaben intizar eyleriz."*⁸⁷⁵

2.8.5. Aydın Sancağı

Aydın Sancağı da dört telgraf çekerek bu protestoya katılmıştır. Telgraflardan üçü Aydın ve Menteşe Havalisi Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Demirci Mehmet Efe imzası ile Nazilli'ye aittir. Bir tanesi de Aydın Yenipazar Heyet-i Milliye Şubesi Reisi Kadri Bey tarafından çekilmiştir:

*Nazilli: Meşrûu ve müceddet Şûra-yı Millî yani Meclis-i Mebusanımızdan gayri hiçbir Meclis ve Hey'etin kararı bizce mesmû ve muteber olamaz. Memlekette muvafik, muhalif her firkanın hatta her Müslümanın elbirliğinin Millet ve Vatan için uğraşacağı bir günde biz Milletın amalîne tercüman olamayacak, meslekî siyaseti evvelce tecrübe edilmiş ve Milletın elinden silâhı ile beraber sevgili Memleketlerini de aldırmiş fırıldakçılara itibar ve itimad etmek için cüz'î bir imkân yoktur. Milletın amalîne hadim ve itimadınıza lâyük bir Kabinenin teşekkül edip etmediğinin serian iş'ar buyurulmasını makina başında beklerim efendim.*⁸⁷⁶

*Nazilli: Kabinenin sebep-i İstifası nedir, oradaki vazaif-i 'vekâletinizi ifâ edemiyor musunuz? Bütün Millet galeyandadır, serian cevap itasını istirham ederim.*⁸⁷⁷

Nazilli: Top tüfekte. Memleketin ezeli evlatları Milletın başına belâ kesilmiş sarı altınlara vicdanlarını satanlar, Millete yardım edenleri iş başından çıkarıyorlarmış. Biz dokuz aydan beri düşman karşısında bekliyoruz. Evlatlarımız boğazlandı, evlerimiz yıkıldı, yangın yerlerine dönen Memleketimizi siperler içinde seyir edenlerimiz güç hal ile kurtarabildiği aile ve evladını ağaç diplerinde besliyor. Kafaları fesat ocağına dönen ve Milleti düşünmeyen seril, rezil, nankör iş büyüklerine Allah aşkına anlatınız ve sorunuz, onların evlatları boğazlandı mı, onların evleri yandı yıkıldı mı, kendi kız ve karıları düşmanın keyfine alet ve kurban oldu mu? Biz ırzımızı, namusumuzu kendi derdimizi ve yakamızı kurtarmak istiyoruz. Onlar ne istiyor? Bizi düşmana kul etmek, bizi Müslüman Hükümetinden başka bir Devletin hükümün e sokmak isteyenleri tel'in ederiz. Allah'ın gazabına uğrasın. Bizim elimizden silahımızı bıraktırmaya çalışmak düşmanı da kudurmuşçasına hücuma sevk etmek elbette bir gün cihanın lanetini celb edecektir. Mazlum Türkün doğranmasına, silahının alınmasına, Memleketinin yakılmasına sebep olanların, bunu hoş görüp göz yumanların Millet arasında yeri yoktur. Bunların bir gün gelecek başları yerde sürüklenecektir. Ey Milletvekilleri gözünüzü açın ve metanetinizi

⁸⁷⁴ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.353

⁸⁷⁵ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.354

⁸⁷⁶ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.333.

⁸⁷⁷ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s.337

bozmayınız, biz namusumuzla öleceğiz, Ecnebilere bu fikirlerimizi anlatın. Bize teminat verin, daha çok feryada karşımızdaki düşman ve ateş müsaade etmiyor. Müdafaa-i Vatanımıza devam mecburiyetindeyiz. Yunanlıların hücumundan sizler ve Padişahımız hoşnutmusunuz? Biz Millete merhameti olmayan insanlara hiçbir zaman itaat etmeyiz. Millet için çalışacaklarını iş başına getirdik. Yahut yeni yangınlara, yeni facialara intizar eyleyin. Duyacaksınız ki Tür k namusu ile ölecektir. Faka t sizde taş yürekli değilsiniz. Bizleri düşünün Padişahımızın hayırlı yardımlarını büyük ümitler içinde beklediğimizi sizde teyid edin.⁸⁷⁸

Yenipazar: Kabinenin istifası maalesef haber alındı. Meclis-i Mebusanın emniyet-i tammesini ihraz edecek sadık, Vatanını, Milletini, Padişahını düşünecek ve onu saadete eristirecek bir Kabinenin teşekkülüne değin Irade-i Miliyyeye muhalif herhangi bir Heyeti tanımakt a ma 'zur olduğumuzu bütün mevcudiyetimizle kat 'i olarak arza mecburiyet hisseyledik.⁸⁷⁹

2.8.6. Mentеше Sancağı

Mentеше sancağından okunan ilk telgraft Bodrum Müdafaa-i Hukuk Reisi Ali Bey tarafından çekilmiştir:

Bodrum: Heyeti Celilelerinin emniyeti tamını haizen vatani düştüğü hatvei mühlükeden tahlise bütün varlığını hasrettiği şahadatı âmme ve ef'ali maziyeleleri asarıyla müsbet olan Ali Rıza Paşa Kabinesinin istifaya icbarını ve Meclisi Millimizin serbestii harekâtının kesbi muhatara eylediğini haber aldık. Selamet ve müsalemeti Osmaniyenin kaflî hakikat olan kabinemizin sükutu bütün efradı islamiye üzerinde elim teessürat husule getirmiş olduğundan, Heyeti Celilelerinin bilâ kaydı şart serbestii harekâtının temin ve ik'at edilecek kabine erkanının bilcümle efradı milletçe şayanı itimat zevattan teşkil edilmediği takdirde, verilen karan umumî infazen ferdi vahit kalıncaya kadar husulü emniyeti katiyyei milliye uğruna çalışılacağını arz eder ve son raddeye varan bir sabırsızlıkla neticei hâsıluya intizar edilmekte olduğunu arz eyleriz.⁸⁸⁰

Mentesheden gelen ikinci telgraf Marmaris kazasına aittir:

Marmaris: Memleketimizi ecanibin arzusuna bazice edecek bir kabinenin teşkili Zatı Şahaneye arz edildi. Desisei melanetiyle, meşru bir surette teessüs etmiş olan sabık kabinenin düveli itilafiye tarafından istifaya mecbur edildiği istihbar edilmesi üzerine, iradei milliyeye hadim ve Meclisi Millinin itmadına mazhar bir kabinenin teşkili Zatı Şahaneye arz edildi. Muazzez Vatanımızın bağrından kopan feryad-ı ulvî ile mahz olmaya veyahut hakkın tecelli edeceği o parlak güne kadar azim ve mücahedemizde devam etmeye ahd ve peyman etmiş olduğumuzdan, sizlerin de bu makasid-i Millî ve Ulvî dairesinde hiçbir tesir ve nüfuza tabi olmayarak vazife-i Vataniyye ve Milliyenizi hüsn-ü ifa eylemenizi arz eyleriz.⁸⁸¹

2.8.7. Afyon Sancağı

Afyon'da merkez Afyon ve Dinar'dan çektiği iki telgraf ile protestosunu dile getirmiştir. Telgraflardan ilki 5 Mart tarihinde Afyon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti

⁸⁷⁸ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 384.

⁸⁷⁹ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 381.

⁸⁸⁰ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 377.

⁸⁸¹ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 380.

Merkeziye Reisi Nebil Bey tarafından çekilmiştir. Diğeri ise 7 Mart'ta Dinar Kazası Müftüsü ve Belediye Reisi Miting Reisi Nuri Hacı Ahmet tarafından çekilmiştir:

*Karahisarısahip: Meclisi Mebusanın itimadına mazhar olmuş olan Ali Rıza Paşa kabinesinin istifa ettirildiği istihbar olundu. Amali milliyeyi tatmin edecek ve milletin mümessilleri olan Meclisi Mebusanın itimadına mazhar olabilecek bir kabinenin res'i kâra getirilmesi halinde vatani mukaddesimizi istihlası memul olduğu ve amali milliyeyi tatmin edemeyecek kabinenin teşekkülüne hiçbir ferdî Osmaninin tahammül edemeyeceğini Kara Hisar livası ahalisi namına arz ve iblağ eyleriz.*⁸⁸²

*Dinar: Milleti temsile muvaffak olan Ali Rıza Paşa Ka binesinin ıskatı haberi muhitimizde pek büyük bir galayanı mucip olmuştur. Tür k milleti bu hakkı mukaddesi meşruiyetine ecanibin müdahalesine katıyyen tahammül edemez. Amali milleti tatmin edemeyecek bir kabineyi kabul etmez. Millet hali galayanda ve telgraf başında emr ve iradenize muntazırdır ferman.*⁸⁸³

⁸⁸² M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 335.

⁸⁸³ M.M. Z.C, c. I, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336, s. 379.

SONUÇ

Osmanlı Devletinde halk, seçim sistemi ilk defa 1840 yılında Sancaklarda kurulan muhassıllık meclisleri için yapılan seçimler ile tanışmıştır. Bu meclislerden sonra 1864 Vilayet Nizamnamesinin yayınlanması ile de halkın yönetime katılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ancak daha öncede belirttiğimiz gibi asıl gelişme Kanun-ı Esasi-Anayasa'sının ilan edilmesi ile yaşanmıştır. Buna mukabil her ne kadar bu anayasa ile belirlenen seçim sistemi zamanın yetersizliği nedeniyle tam anlamıyla uygulanamamış olsa da Osmanlı Devleti parlamenter bir yönetime geçmiştir. 1877 seçimlerinde Anadolu ve genelinde mebusları vilayet meclis üyeleri belirlemiştir. Sadece İstanbul ve çevresinde seçimler iki dereceli olarak yapılabilmektedir.

İki dereceli olarak uygulanan ve sadece erkeklerin seçme seçilme hakkına sahip olduğu genel seçim sistemi, bazı değişikliklerle birlikte 1908, 1912 ve 1914 seçimlerinde de uygulanmıştır. Daha sonra I. Dünya Harbi çıkmış ve akabinde 14 Mayıs 1914 tarihinde açılan meclis padişah iradesi ile 21 Aralık 1918 tarihinde feshedilmiştir. Sonrasında Mondros Ateşkes anlaşmasının imzalanması ile Anadolu toprakları Batılı Devletlerarasında bölüşülmüştür. Mütareke döneminde bu işgaller yaşanırken yedi hükümet kurulmuş ancak hiç birisi uzun ömürlü olmamıştır. Nitekim en son Ali Rıza Paşa kabinesinin kurulması ile meclisin açılması için tekrar seçim kararı alınmış ve 1919 seçimlerine giden süreç başlamıştır. Seçim çalışmalarının başladığı günlerde ülkenin dört bir yanı Batılı Devletlerin işgalci güçleri tarafından yağmalanmaktadır. Bu yüzden seçim çalışmalarını yürütmek hiç te kolay olmamıştır. Sadece İtalyan işgalinde bulunan bölgelerde seçimler için daha rahat bir ortam sağlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti tarafından daha seçim kararı alınmadan Sivas Kongresinde meclisin açılması konusu gündeme gelmiş ve hazırlıklar başlamıştır. Bu yüzden vilayet ve sancak merkezlerine gönderilen genelgede öncelikle kongreye muhakkak delege gönderilmesi ve kongreye gelecek delegelerin de bilhassa Müdafaa-i Hukuk üyeleri arasından seçilmesine dikkat edilmesi istenmiştir. Daha sonra Temsil Heyeti tarafından 24 Eylül 1919 tarihinde vilayet ve sancak merkezlerine gönderilen genelge ile Temsil Heyetine bağlı isimlerin belirlenmesi istenmiştir. Yani bir nevi seçim çalışmalarına başlanmıştır. Zira İstanbul Hükümeti daha seçim kararı almamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti olacakları önceden gördükleri için Müdafaa-i

Hukuk Cemiyeti merkezlerinden Milli Mücadele esaslarına bağlı isimlerin belirlenmesini ve seçimlerde bu isimlerin seçilmesi için çalışılmasını istemiştir. İstanbul Hükümetinin seçim kararı almasıyla birlikte de 15 vilayet, 35 mülhak liva ve 16 müstakil livada 1919 seçimleri başlamıştır.

Konumuz çerçevesinde öncelikle şunu belirtmeliyizki İtilaf Devletleri arasında müttefiklerine nazaran İtalya'nın uygulamış olduğu ılımlı işgal politika sayesinde bu bölgelerde de seçim hazırlıkları daha rahat tamamlanmış ve 9 Ekim 1919 tarihinde seçim kararnamesinin yayınlanması ile 1919 seçimleri başlamıştır. Özellikle Batı Anadolu bölgesinde Yunanlılar tarafından yapılan işgallere nazaran İtalyan kuvvetleri halka zulmetmeden, çatışmaya girmeden, halkı kendi yanlarına çekerek işgal etme politikası uygulamıştır. Bunu yaparken hem diplomatik ilişkilerde hemde halkla aralarında oluşan sosyal ilişkilerde dengeli bir politika takip etmişlerdir. İtalyanlar tarafından uygulanan bu ılımlı politika ise başta Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti olmak üzere Milli Mücadele taraftarı herkes tarafından katlanılabilir bir durum olarak kabul edilmiştir. İstanbul Hükümeti'de diğer ülkelerin işgalcilerine karşı İtalyan kuvvetlerine sessiz kalmayı tercih etmiştir. Özellikle işgaller sırasında sancak merkezlerinden Dâhiliye Nezaretine çekilen telgraflarla hem işgaller bildirilmiş hemde direniş cemiyetleri tarafından işgaller protesto edilmiştir. Her ne kadar bazı vali ve mutasarrıflar İstanbul Hükümeti tarafında yer alarak işgallere sessiz kalınması için halka baskı yapsa da genel olarak bakıldığında halkın işgallere karşı direndiği görülmektedir. Nitekim tekrar belirtmek gerekirse İtilaf Devletleri arasında en ılımlı ve kan dökülmeyen politikayı uygulayan İtalyanlar olmuştur. Buda İtalya'nın işine gelmiş ve Paris Barış Konferansının öcünü almak için toprak genişletmesine fayda sağlamıştır.

Bu dönemde İtalyan'lar tarafından işgal edilen bölgeler, Konya Vilayeti 'ne bağlı Konya merkez, Isparta, Burdur Sancakları, Aydın Vilayeti 'ne bağlı Aydın merkez ve İzmir Sancakları, müstakil mutasarrıflık olan Antalya, Menteşe ve Afyon Sancaklarıdır.

1919 seçimlerinde Konya Vilayetinden Konya sancağından beş, Isparta'dan iki, Burdur'dan bir ve Antalya'dan iki olmak üzere toplam on mebus seçilmiştir. Aydın Vilayetine bağlı sancaklardan ise İzmir'den altı, Aydın'dan üç ve Menteşe sancağından iki olmak üzere on bir mebus seçilmiştir. İtalyan işgal bölgeleri arasında yer alan son

sancakta Afyon'dur. Buradan da üç mebus seçilmiştir. Böylece Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına İtalyan işgal bölgelerinden toplamda yirmi dört mebus seçilmiştir.

Seçimler sırasında şüphesiz en fazla zorluk çeken bölge İzmir sancağı olmuştur. Zira sancağın aynı zamanda Yunan işgalinde olması sancak merkezi ve kazalarda seçimlerin yapılmasını imkânsız hale getirmiştir. Bununla birlikte bu süreçte Aydın Valisi Ahmet İzzet Bey'in ve Yunan Generali Nider'in seçimlerin iptali konusundaki çalışmaları oldukça etkili olmuştur. Bu sebeplerden dolayı seçimler İzmir Sancağına bağlı Ödemiş ve Kuşadası kazalarında yapılmak zorunda kalmıştır.

Ahmet İzzet Bey örneğini vermişken şunu da belirtmek yerinde olacaktır. Seçimler sırasında Temsil Heyeti'ni işgal güçleri ve İstanbul Hükümeti kadar uğraştıran önemli diğer bir meselede valiler olmuştur. Tıpkı Konya Valisi Cemal Bey gibi. Oda Aydın valisi Ahmet İzzet Bey gibi seçimlerin yapılmaması için elinden geleni yapmış hatta daha da ileri gitmiş ve vilayetin Milli Mücadele saflarına geç katılmasına neden olacak çalışmalarda bulunmuştur. Nitekim Temsil Heyetinin faaliyetleri karşısında daha fazla direnenmiş ve İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır. Ancak Konya'da bulunduğu süreçte Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasını engellemiş bu yüzden de Konya Milli Mücadele saflarına geç katılmıştır. Bu da seçim çalışmalarını olumsuz etkilemiştir.

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti Milli Mücadele döneminde özellikle seçimler sırasında sadece düşman işgalleri ile değil aynı zamanda ülke içerisindeki bölücü unsurlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Nitekim bu şartlar altında Ekim ayında başlayan 1919 seçimleri Aralık ayının sonlarına doğru tamamlanmış ve İtalyan işgalinde bulunan bölgelerden seçilen mebusların büyük çoğunluğunu diğer bölgelerde olduğu gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri oluşturmuştur. Seçimlerde sadece üç mebus Temsil Heyeti adayları arasından seçilmemiştir. Bunlardan ilki Mentеше sancağından Hürriyet ve İtilaf Cemiyetinin desteklediği Halil İbrahim Efendi'dir. Diğerleri ise Antalya'dan seçilen müftü Yusuf Talat Efendi ve Isparta'dan seçilen Seyfullah Efendi'dir. Bu isimler dışında İtalyan işgalinde bulunan sancaklardan seçilen isimler Temsil Heyeti tarafından seçilmesi onaylanan isimlerdir. Bununla birlikte 1919 seçimleri sonucunda toplanan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanına baktığımız zaman da meclisin büyük çoğunluğunun Müdafaa-i

Hukuk Cemiyeti üyesi olduğunu görüyoruz. Bu sayının fazla olması neticesinde mecliste Misak-ı Milli kararları kolaylıkla benimsenmiş ancak bu kararlar meclisinde sonunu getirmiştir ve meclisin feshedilmesine neden olmuştur. Ancak bir taraftan da başından beri meclisin İstanbul'da açılmasına karşı olan Mustafa Kemal Paşa'ya Ankara'da TBMM'ni açma imkânı vermiştir. 16 Mart 1920 tarihinde meclisin İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa dağıtılan meclisten kaçabilen tüm mebusları ve sancak merkezlerinden gönderilmesini istediği beşer mebusla 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM açmış ve Cumhuriyet'e giden süreci başlatmıştır. Ankara'da açılan TBMM'ne İtalyan işgal bölgelerinde yapılan seçimlerde seçilen eski mebuslardan Konya merkez sancağından beş, Isparta'dan bir, Antalya'dan bir, Aydın'dan iki İzmir'den üç, Afyon'dan üç mebus olmak üzere toplam on beş kişi katılmıştır.

Sonuç olarak hiç şüphesizki büyük umutlarla girilen I. Dünya Harbinin ardından imzalanan Mondros Mütarekesi Türk halkının kaderinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştı. Meclisin olmaması ise halkı giderek bir keşmekeşe sürüklemiş ve artık seçimlerin yapılması, parlamentonun açılması mecburiydi. Bu açıdan bakıldığında halkın işgallere karşı verdiği direniş mücadelesinin resmiyete dökülmesi ve işgalleri Osmanlı Devleti olarak kabul etmediklerini göstermeleri açısından 1919 Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Zira her sancak ve vilayet merkezinde kurulan Müdafaa-i Huku Cemiyeti merkezleri ve bunların zamanı gelince seçim merkezi olarak görev yapması Temsil Heyeti adına hayati bir önem taşıırken aynı şekilde mutasarrıflıkların da Dâhiliye Nezareti için aynı görevi üstlenmesi halkın her iki bağlamda kenetlendiğinin göstergesi olmuştur. 1919 seçimleri hem Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan Milli Mücadele hareketi taraftarları hem de İstanbul Hükümeti yanlısı Osmanlı tebaası için birlikte çıktıkları kurtuluş yolunun ilk adımı olmuştur. Bu açıdan bakılınca 1919 seçimleri Osmanlı tarihinde bir ilki oluşturmuştur. Seçimlerin yapılmasından önce Mustafa Kemal Paşa tarafından yayınlanan genelge ve düzenlenen kongreler ise bu amaç için halkı bir araya getirmede hayati görevleri yerine getirmiştir. Bu yüzden 1919 seçimlerine baktığımız zaman sadece 12 Ocak 1920 tarihinde toplanarak, Mart 1920 de İngilizler tarafından işgal edilip kapatılan, çok kısa hayatta kalabilen bir meclis görmek yanlış olur. Zira bu meclisin açılması daha öncede belirttiğimiz üzere yok olmak üzere olan bir cihan imparatorluğunun Türkiye

Cumhuriyeti Devleti olarak yeniden ayağa kalması için yapılmış oldukça önemli seçimlerdir. Bu çalışmanın da bin bir türlü zorluğa rağmen işgaller altında yapılmaya çalışılan 1919 seçimleri hakkında yapılan sınırlı sayıda çalışma arasında İtalyan işgal bölgesinde seçimlerin hangi şartlar altında yapıldığının anlatılması bakımından bir ilk olmuştur. Sadece seçim sürecinin değil aynı zamanda İtalyan işgal sürecinin de ele alındığı bu çalışmada özellikle arşiv belgeleri ve nüshası toplanabilen gazete örneklerinden hem işgallerin nasıl bir süreç takip ettiği hem de seçim hazırlıkları yapılırken işgalcilerin seçimlere karşı tavrı verilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalarda seçimlere engel olmaya çalışanların sadece işgalciler olmadığı aynı zamanda İstanbul Hükümeti adına görev yapan vali ve mutasarrıfların da seçimlere engel olmak için elinden geleni yaptığı gözler önüne serilmiştir. Sivas Kongresinde alınan kararlar sonrasında Dâhiliye Nezareti tarafından da alınan seçim kararı ile başlayan bu seçimlerde ilk göze çarpan ve en önemli ayrıntı olan ise Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti üyelerinin seçimlerin yapılması için aylar önceden olabilecekleri tahmin ederek yaptığı akıllıca plan sonrasında sancak ve vilayet merkezlerini örgütlemesi olmuştur. Arşiv belgeleri ışığında mutasarrıflıklarla yapılan yazışmalarda bu çalışmada tam anlamıyla verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda da çalışmada, elde edilen çokça sayıda arşiv belgesi ışında hem seçimler hem de işgaller ele alınmaya çalışılmıştır. Sadece gerçek anlamda hem seçimler hem de işgaller hakkında çok daha ayrıntılı bilgi alınabileceğimizi umut ettiğimiz bölgesel gazetelerin seçim dönemine ait sayılarının bulunamaması ya da tahrip edildiği için olmaması birazda olsa hayal kırıklığı yaratmıştır. Buna mukabil çalışmanın bundan sonraki seçimler konusunda yapılacak olan çalışmalara işgaller ve seçim süreci hakkında aydınlatıcı ve yol gösterici bir çalışma olması ümit edilmektedir. Çalışmada yer alan vilayetlere ait idari taksimatlar Milli Mücadele döneminde gerçekleşen taksimin son halini vermesi açısından oldukça önemlidir. Zira 1864 vilayet nizamnamesinden sonra değişen bu taksimat ve nüfus bilgisi başta seçim çalışmaları ve bölgelerin sosyal ekonomik hayatları hakkında bilgi toplanabilmesi açısından da önemlidir. Bu bağlamda Milli Mücadele döneminde İtalyan işgal sahasının hangi sancak ve vilayet merkezlerinden oluştuğunun bilinmesi diğer işgal bölgelerinin de taksimatının belirlenmesinde kolaylık sağlayacaktır. Bu bakımdan araştırılan vilayet salnamelerinin yanı sıra arşiv belgelerinde yer alan yazışmalarda 1918 yılına kadar bazı sancakların vilayet bünyesinden ayrılarak müstakil konuma geçtiği

görülmüştür. Buna mukabil yazışmalarda bu sancakların ayrıldığı vilayet sınırları dâhilinde kabul edildiği ve seçimler başta olmak üzere idari işlemlerde birlikte alındığı saptanmıştır. Bu da bize hem vilayete bağlı hem de müstakil sancakların Cumhuriyet dönemine kadar ayrı idari taksimlere ayrılmış olsa da aynı sınırlar dâhilinde kabul edildiğini, ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan yeni düzenlemelerle günümüze kadar devam edecek vilayet şeklini aldıklarını göstermiştir.

Çalışmada yer alan arşiv belgeleri Osmanlı Devleti topraklarında yaşanan işgaller dışında ayrıca İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele karşıtı faaliyetlerini, Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'ne karşı verilen mücadeleyi de gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Temsil Heyeti'nin ise vilayet ve sancak merkezleri ile irtibatı koparmadan disiplin içerisinde çalışarak planlarını uygulamaya devam ettiği görülmüştür. Bu açıdan çalışmada Türk Ulus'unun kurtuluşu için başta Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere rahmet ve minnetle andığımız tüm silah arkadaşlarının, tüm Milli Mücadele kahramanlarının hem işgal güçlerine hem de İstanbul Hükümetine karşı verdiği zorlu mücadele, arşiv belgeleri ve meclis zabıtları çerçevesinde olabildiğince ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan da çalışmanın Milli Mücadele adına yapılacak sonraki çalışmalarda yol gösterici eserler arasında yer alacağı düşünülmektedir.

Nitekim yapılan çalışmada bu ağır şartlar altında gerçekleştirilen 1919 seçimlerinde sadece İtalyan işgal bölgelerinde değil ülke genelinde yapılan tüm seçimlerde Temsil Heyeti adına Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin seçildiği görülmüştür. Böylece Son Osmanlı Meclis-i Mebusanda 12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da açılmıştır. Bu meclis her ne kadar 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilinceye kadar çok az oturum yapabilmiş olsa da özellikle Misak-ı Milli kararlarını almasıyla Batılı Devletlere Milli Mücadele harekâtının amacının tam bağımsızlık olduğunu kesin bir dille anlatmıştır. Bu bağlamda Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı ve bu meclisin açılması için yapılan seçimler, seçim sürecinde yaşananlar Misak-ı Milli kararlarının mecliste kabul ettirilebilmesi için oldukça önemlidir. Zira Misak-ı Milli kararlarının kabul ettirilebilmesi için öncelikle halkın bu Milli And'a inanması ve Temsil Heyeti'ne güvenmesi gerekmektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Temsil Heyeti üyeleri ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezleri oldukça sıkı bir çalışma ve bağlılık içinde olmalıydı. Çalışmada yer alan arşiv belgeleri

ise özellikle Müdafaa-i Hukuk merkezleri ve Sivas arasında yapılan yazışmalarla verilen bu mücadeleyi açıkça anlatmıştır. Belgeler Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti üyelerinin vatan uğrunan bu süreçte canlarını hiçe sayarak nasıl gayretle çalıştığını, en ufak bir bilgiyi dahi nasıl bir gizlilikle Sivas karargâhına itina ile nasıl taşıdığını ve Milli Mücadele sevdalısı başta Türk Subayları olmak üzere halkın da bu mücadeleye nasıl destek verdiğini açıkça gözler önüne sermiştir. Bu insanüstü mücadele sonrasında ise meclis açılmış her ne kadar kısa süre sonra dağılmak zorunda kalmışsa da akabinde TBMM'nin açılması ve nihayetinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi açısından 1919 Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri Türkiye Cumhuriyet Tarihinde oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ:

ATASE ARŞİVİ

- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:58, B:58.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu K:2, G:58, B:2-58aa
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:58, B:58ab.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:58, B:58ac.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:58, B:58ad.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:131, B:131-1.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:3, G:45, B:45-1,3.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu K:7, G:24, B:24
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16aa
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16ab
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22aa.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22ab.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:22, B:22ac.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:9, B:9ab
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:19, G:23, B:23-1.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:19, G:46, B:46-1.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:46, B:46-1.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:70, B:70.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dc.
- ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aa.

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bs.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206cu.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aL.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ap.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ar.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bo.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bi
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bj.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bk.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bt
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bl
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-cd
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-cp
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-cm.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bm.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dc.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ai.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bk.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206al.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bap.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bo.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bo.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ad.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bz.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dc.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-bo.

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206-ad.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bp.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dd
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ad.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206an.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ar.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206ad.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206bk.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aa.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206aaa.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:93, B:93.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:34, B:34-aa.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:91, B:91.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:91, B:91-aa
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:91, B:91.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:128, B:128aa.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:128, B:128ab.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:22, G:43, B:43-1.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:22, G:52, B:52.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dg.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46de.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dg.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dd.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46du.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dy.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46cma.

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46de.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46-df.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46de.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46du.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46df
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46ak.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46al.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46-df.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dd.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46de.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dy.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dx.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ai.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ad.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96as.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96asa
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96at.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96au.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ad.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ae.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ah.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96aj.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ak.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96an.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96aq.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96ay

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96aea.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96bd.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:24, G:96, B:96be.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:29, G:96, B:96ar
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:29, G:96, B:96ba.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:29, G:96, B:96be.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:59, G:86.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:198, G:79, B:79aa.
ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:334, G:106, B:106.
ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:1, G:77.
ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:19, G:177, B:177.
ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:22, G:44.
ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:22, G:60, B:60.
ATASE Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, K:332, G:52, B:52

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ

BOA, BEO / 4598 – 344833

BOA. DH. İ.UM. EK.57/18-1.

BOA. DH. İ.UM. EK. 57/23-03.

BOA. DH. İ.UM. EK. 57/31-1.

BOA. DH. İ.UM. EK.57/16-1-2.

BOA. DH. İ.UM. EK. 113/10-6.

BOA. DH. İ.UM. EK. 114/39-16.

BOA. DH. İ.UM. EK. 114/39-5.

BOA. DH. İ.UM. EK. 114/14-4.

BOA. DH. İ.UM. EK.114/60-11.

BOA. DH. İ.UM. EK.114/60-13.

BOA. DH. İ.UM. EK. 114/83-1.

BOA. DH. İ.UM. EK.114/95-11.

BOA. DH. İ.UM. EK.114/95-011.

BOA. DH. İ.UM. EK. 114/39-5.

BOA. DH. İ.UM. EK. 115/86-25.

BOA. DH. İ.UM. EK. 116/63-1.

BOA. DH. İ.UM. EK. 116/63, B:2-1.

BOA. DH. İ.UM. EK. 116/63-3-1

BOA. DH. İ.UM. EK. 116/63, B:6-1

BOA. DH. İ.UM. EK. 117/40-1.6

BOA. DH. İ.UM. EK. 117/40-2.

BOA. DH-KMS. 53/67, B.1-2.

BOA. DH. KMS. 56-1/44-20

BOA, DH. KMS, 57/37

BOA, DH. KMS, 57/37-1.

BOA. HR. SYS. 2543-11-36

BOA. MV.217/129

BOA. MV. 217/129-1.

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ:

CA. A:II /a, D:8, F:4

CA, A:III/III, D:14, F:57

CA. A:III/7, D:18, F:31

CA. A:III/7, D:18, F:127/9

TİTE ARŞİVİ

TİTE Arşivi, K:18, G:83, B:83-1.

TİTE Arşivi, K:28, G:64, B:64-1.

TİTE, Arşivi, K:295, G:30, B:30-1.

TİTE, Arşivi. K:295, G:35, B:35001.

TİTE, Arşivi, K:295, G:35, B:35-1.

TİTE, Arşivi, K:295, G:32, B:32-1.

TİTE, Arşivi, K:297, G:15, B:15-1.

TİTE, Arşivi, K:297, G:34, B:34001.

TİTE, Arşivi, K:297, G:40, B:40001.

TİTE, Arşivi, K:297, G:49, B:49-1.

TİTE, Arşivi, K:297, G:49, B:49001.

TİTE, Arşivi, K:297, G:78, B:78001.

TİTE, Arşivi, K:297, G:82, B:82-1.

TİTE, Arşivi, K:298, G:14, B:14001.

TİTE, Arşivi. K:298, G:8, B:8001.
TİTE, Arşivi. K:298, G:26, B:28001.
TİTE, Arşivi. K:298, G:26, B:26001.
TİTE, Arşivi. K:298, G:52, B:52-1001.
TİTE, Arşivi. K:299, G:56, B:56001.
TİTE, Arşivi. K:299, G:39, B:39001.
TİTE, Arşivi, K:302, G:30, B:30-1001.
TİTE, Arşivi. K:308, G:5, B:5001
TİTE, Arşivi, K:308, G:15, B:15-1.
TİTE, Arşivi. K:308, G:88, B:88-1001
TİTE, Arşivi. K:310, G:3,B:3001.
TİTE, Arşivi. K:310, G:44,B:44001.
TİTE, Arşivi, K:310, G:44, B:44-1.
TİTE, Arşivi, K:312, G:11, B:11-1.
TİTE Arşivi, K:312, G:58, B:58.

SALNAMELER

Salname-yi Vilayet-i Hüdâvendigâr. 1287

Salname-yi Vilayet-i Aydın, 1326.

Salname-yi Vilayet-i Konya, 1328.

Salname-i Konya Vilayeti, 1329.

Salname-yi Vilayet-i Konya, 1330.

MECLİS-İ MEBUSAN ZABIT CERİDELERİ

M.M. Z.C, C. 1, D. 1, İçs.4, İn.1, 2 Teşrin-i Evvel 1327

M.M. Z.C, C. 1, D. 3, İçs.1, İn.13, 29 Mayıs 1330

M.M. Z.C, C.1.D.3, İçs.1.İN.23. 16 Haziran 1330
M.M. Z.C, C. 2, D. 3, çs.1.İN.37. 5 Temmuz 1330
M.M. Z.C, C. 1, D. 3, İçs.5, İn.1, 1 Teşrini evvel 1330
M.M. Z.C, C. 1, D. 3, İçs.1, İn.1, 1 Teşrin-i Evvel 1334
M.M. Z.C, C. 1, D. 3, İçs.5, İn.1, 1 Teşrin-i Evvel 1334
M.M. Z.C, C. 1. D.3,İN. 29, 21 Kânunuevvel, 1334
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336.
M.M. Z.C, C.1, D. 4, İçs.1, İn.4, 15 Kânunusani 1336
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 21 Kânunusani 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.2, 22 Kânunusani 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.3, 26 Kânunusani 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.4, 27 Kânunusani 1336
M.M. Z.C, C. 2, D. 4, İçs.1,İN.5, 31 Kânunusani 1336
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1,İN.7, 3 Şubat 1336
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.8, 9 Şubat 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.9, 12 Şubat 1336
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.10, 16 Şubat 1336
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.11, 17 Şubat 1336
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.12, 19 Şubat 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.13, 23 Şubat 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 26 Şubat 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1,İN.14, 27 Şubat 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.15, 28 Şubat 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.16, 29 Şubat 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 3, İçs.1, İn.17, 1 Mart 1330
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.18, 4 Mart 1336
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.19, 6 Mart 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.20, 8 Mart 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.21, 10 Mart 1336.
M.M. Z.C, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.22, 11 Mart 1336.
TBMM. G.C. Z.C.1, 3 Temmuz 1336
TBMM. Albümü, 1920-1923 C.I.1950-2010

TBMM Albümü 1920-2010, C.I. 1920-1950.

SÜRELİ YAYINLAR

Alemdar, 1 Teşrîn-i Evvel 1335, s.1.
Alemdar, 3 Teşrîn-i Evvel 1335, s. 1.
Alemdar, 8 Teşrîn-i Evvel 1335, s.1.
Alemdar, 9 Teşrîn-i Evvel 1335, s.1.
Alemdar, 29 Teşrîn-i Evvel 1335, s.1.

İkdam, 18 Teşrîn-i Evvel 1335, s.1.
İkdam, 24 Teşrin-i Sani 1335, s.2.
İkdam, 4 Kânunuevvel 1335, s.1.
İkdam,11 Kânunuevvel 1335, s.1.

Vakit, 9 Teşrîn-i Evvel 1335.
Vakit, 29 Teşrîn-i Evvel 1335.
Vakit, 30 Teşrin-i Evvel 1335.
Vakit, 2 Teşrin-i Sani 1335.
Vakit, 6 Teşrin-i Sani 1335.
Vakit, 4 Kânunuevvel 1335.
Vakit, 7 Kânunuevvel 1335.
Vakit, 9 Kânunuevvel 1335.
Vakit, 6 Kânunusani 1335.

Yenigün, 12 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 13 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 14 Teşrîn-i Evvel 1335.

Yenigün, 16 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 17 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 18 Teşrin-i Evvel 1335.
Yenigün, 19 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 20 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 21 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 22 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 23 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 24 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 26 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 27 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 28 Teşrîn-i Evvel 1335.
Yenigün, 29 Teşrin-i Evvel 1335.
Yenigün, 30 Teşrin-i Evvel 1335.
Yenigün, 31 Teşrin-i Evvel 1335.
Yenigün, 3 Teşrin-i Sani 1335.
Yenigün, 5 Teşrin-i Sani 1335.
Yenigün, 7 Teşrin-i Sani 1335.
Yenigün, 12 Teşrin-i Sani 1335.
Yenigün, 14 Teşrin-i Sani 1335.
Yenigün, 17 Teşrin-i Sani 1335.
Yenigün, 23 Teşrin-i Sani 1335.
Yenigün, 4 Kânunuevvel 1335.

BASILI ESERLER

- AKAN, Erkin (2018), Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921- 12 Mart 1921), *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl.16, Bahar., S.24.ss.245-267, Çanakkale.
- AKAL, Emel, (2018), *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki Ve Bolşevizm*, İstanbul.
- AKANDERE, Osman, (2016), *Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne Konya*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- AKANDERE, Osman, (2008) “İdama Mahkûm Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkarılan İdam Kararları” *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi* ss.185-241, Sakarya.
- AKCAN, Erol-Recep Murat GEÇİKLİ, (2017), “‘Milli Mücadele’de Artin Cemal Ve Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, ss.1-22, Ankara.
- AKÇA, Bayram, (2002), “Milli Mücadele Döneminde Fethiye”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz, S.9, Muğla.
- AKÇA, Bayram, (2000), “Milli Mücadele Döneminde Yörük Ali Efenin Muğla ve Havalisindeki Faaliyetleri”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, C.1, S.2, Güz, s.28-31, Muğla.
- AKÇİÇEK Eren - Mehmet KARAYAMAN, (2007), *Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretleri Ve Yaptığı Konuşmalar*, Türk Ocakları Ankara Yayınları, İzmir.
- AKER Mehmet Şefik, *57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınevi, Ankara 2006.
- AKINCI, Abdul Vahap- Sefa USTA, (2015), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi “*Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (29) ss.41-52, Karaman.
- AKKURT Halil, Anadolu’da İttihat ve Terakki Cemiyeti (1906-1912): Genel Bir Çerçeve, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.279-304. Ankara.
- AKŞİN, Sina, (2004) *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- AKŞİN Sina, (1992), “Senedi İttifak Magna-Carta” *Tarih Araştırmaları Dergisi* Cilt: XVI, Sayı:27, ss.115-123, Ankara.
- AKYILDIZ, Ali, (1998), “*Sened-i İttifakın İlk Tam Metni*”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, ss.209-222, İstanbul

- ALBAYRAK, Nurettin (2010), Hüseyin Kazım Kadri, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (39), s.554-556.
- ALKAN, Mehmet. Ö, (2006), “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)”, *Anayasa Yargısı Dergisi C.23.2006* ss.133-165, Ankara
- ALTAY Fahrettin, (1970), *On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, İnel Yayınları, İstanbul.
- ALTINTAŞ Ahmet,. (2011), “*Milli Mücadele’de Afyonkarahisar*”, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları, Afyonkarahisar.
- ALTINTAŞ, Ahmet (2011), “Afyon’da Kuva-yı Millîye”, *90.Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*, ss.37-53. Ankara.
- ARABACI, Caner, (1990), “*Milli Mücadelede Konya Öğretmenleri*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Konya
- ARABACI, Caner, (2005), “Millî Egemenliğin Tesisi Döneminde Konya”, *TBMM “16. Milli Egemenlik Sempozyumları*, ss. 60-77. Ankara.
- ARMAĞAN, Servet, (1967) “Türkiyede Parlamento Seçimleri.” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c.XXXIII, S.3-4, ss.45-100, İstanbul
- ARSLAN, Gürbüz (2015), Şükrü Saraçoğlu’nun Milli Mücadele’deki Konumu, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran, S.216,,ss.49-66, İstanbul.
- ASİL, Ercüment, (2005), “*The Reception Of Liberty In Konya September 1908 – April 1909*”, Boğaziçi Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi) , İstanbul
- ATALAY Ahmet, (1997), Milli Mücadele’de Konya Kuvay-ı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler), c.1, Konya.
- AVANAS, Ahmet, (1998), *Milli Mücadele’de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- AYBARS, Ergün, (2000), Ali Çetinkaya’nın Askeri Kimliği, *Ali Çetinkaya’yı Anma Paneli*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- BABACAN, Hasan- Bayram, KODAMAN, (1998), *Hafız İbrahim Demiralay’ın hatıratı ve Isparta’da Milli Mücadele ile ilgili belgeler*, Göltaş Kültür Dizisi, Isparta
- BABACAN, Hasan, (2009), *Isparta Müdafai Hukuk Defterinin Karar ve Yazışma Defteri*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta

- BABACAN, Hasan, “Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Cephe Gerisi Faaliyetleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2014, S. 31, ss.45-51, Isparta
- BALCIOĞLU, Mustafa, (1997), Ölümünün 48. Yılında Ali Çetinkaya, *Atatürk Araştırma Merkez Dergisi*, c.XIII, S.38, ss.565-572, Ankara.
- BAŞARAN Mehmet, “Aydın’ın İşgalinde Heyet-i Milliyelerin Sağlık Sorunlarına Bakış”, *ÇTTAD*, S.12,2006, ss.67-80, Aydın.
- BAYAT Sevgi, (2015), *Milli Mücadele Döneminde Konya Halkının Durumu Babalık Gazetesi*, Ankara.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, (1960). “ I. Meşrutiyet’e Dair Belgeler”, *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu, c.XXIV, S.96, Belge No: 10, Ankara
- BAYKARA Tuncer, (2002), “Konya Maddesi” İslam Ansiklopedisi, c.I., ss.182-187,
- BENHÜR-Çağatay Erol YÜKSEL, (2016), “Dava Vekili Refik (Koraltan) Bey’in Bozkır İsyanına Bakışı”, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, Mayıs, Konya
- BERBER Engin, (1997), *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara
- BERK Ercüment, (2017), Yusuf Akçura Ve Fikirleri, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, ss.479-509, Erzurum,
- BİLGİN Taner, (2015) *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik
- BİLGİN Bahar, (2011), “Dönemin Basınına Göre 1919 Seçimleri ve Meclis-i Mebusan’ın Oluşturulması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- BOSTANCI Mustafa, (2015), “Milli Mücadelede Erzurum Kongresi Ve Kararları”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dergisi*, c.IV, S.2,ss.184-203, Nevşehir.
- BOYACIOĞLU Ramazan, (2002), Erzurum’dan Sivas Kongresi’ne ”, *Sivas Kongresi Uluslararası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002-Sivas)*, Etü Yayınevi, s.72-84. Erzurum.
- BOZKURT İbrahim, (2017), “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Mersin Milletvekilleri Ve Faaliyetleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.XLI. S.2, ss.81-112, Sivas.
- CANDEĞER, (2017), Ümmüğülsüm *Birinci Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin İlanına Kadar Burdur ve Çevresi (Olaylar, İz Bırakanlar, Burdurlular)*, Ankara.

- CANDEĞER, Ümmü Gülsüm, (2018), TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Atatürk Dönemi Antalya Milletvekilleri Ve TBMM Faaliyetleri (1920–1938), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Journal Of Modern Turkish History Studies)* XVIII/36 (-Bahar/Spring)
- CANTEMUR, Türkan, (2012), “Türkiye-İtalya İlişkileri (1930-1950)” , *ICANAS (İnternational Congress of Asian and North African Studies)*, c.2, 14/2, s.779-815.
- CEBESÖY, Ali Fuat,(2017) ,*Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul
- ÇADIRCI, Musa, (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara
- ÇAKMAK, Zafer (2017), “Yunanistan’ın Batı Anadolu’yu İşgali Sırasında Osmanlı Rumlarını Silâh Altına Alması” *Belgi Dergisi*, S.13, Kış /I, s.352-361, Denizli.
- ÇAMUR, Selma,(2009) *Birinci Mecliste Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Niğde Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde.
- ÇANKAYA Mücellidoğlu, (1968), Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1850-1908)*, c.III, Ankara
- ÇATMA Bahattin, (2019), II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlılık Düşüncesinin Evrimi: Abdülkadir Câmî (Baykurt) Bey Örneği, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, , 7(6),s.55.
- ÇAVDAR, Tevfik, (2004), *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, 3.Basım, Ankara
- ÇELEBİ, Mevlüt, (2010), *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu’da Yunan Mezalimi*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul.
- ÇELEBİ, Mevlüt, (2015), “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.91, Bahar, ss.93-131, Ankara.
- ÇELEBİ, Mevlüt, (2015), *Ahenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hatıraları (1919-1922)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- ÇELEBİ, (2008), Mevlüt, Mentеше Sancağı’nda İtalyan ve Yunan İşgallerine Tepkiler, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, Sayı 21.ss.82-96, Muğla.
- ÇELEBİ, Mevlüt, (1998) “Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, *Belleten*, c.LXII, Sayı:233, (Nisan 1998), s.179-180, Ankara.
- ÇELEBİ, Mevlüt (1998), “Mondros Mütarekesi’nden Sonra Batı Anadolu’da İtalyan Faaliyetleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, ss.143-162, İzmir.

- ÇELEBİ Mevlüt, (2006) “İtalyan Arşiv Belgelerinde İzmir’in İşgali”, XIV. Türk Tarih Kongresi, (9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler, TTK Yayını, c.III.,s.45-56, Ankara.
- ÇELEBİ, Mevlüt (2018), “İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33/2, s.357-373, İzmir.
- ÇELEBİ Mevlüt (1999) “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.15, S.45, s.792-794, Ankara.
- ÇELİK, Recep, (1999), *Milli Mücadele’de Din Adamları-I*, Emre Yayınları, İstanbul
- ÇELTİKÇİ, Orhan, (2015), *Milli Mücadele Döneminde Antalya (1919-1921)*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Antalya
- ÇETİN Nurettin, (2016), “Salih Paşa Hükümeti, Basın Ve Siyasi Çevrelerin hükümete Yaklaşımı”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.25. Yıl. 9, Mart, s.869-898,
- ÇINAR, Gülseren, (2009), “*Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Şehit Olan Konyalılar Üzerine Bir Sosyal Tarih Araştırması*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Konya
- ÇİMRİN Hüseyin, (2012), *Antalya Kent Kronolojisi (İÖ 158- 2005)*, II. Basım, Antalya.
- ÇOLAK, Fatih , (2013), ‘*Almanların Konya ve Çevresindeki Faaliyetleri (1876-1918)*’, Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yüksek Lisans Tezi) , Tarih Anabilim Dalı, Konya
- ÇOLAK, Filiz, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S: 22, Haziran 2015, ss. 189-212, İzmir.
- ÇOKER, Fahri, (1994) *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, c. I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÇOKER, Fahri, (1995) *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, c. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- DASDEMİR Latif, (2001), “Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar”, Afyonkarahisar Kütüğü, Komisyon, c.I, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları*, ss.149-178, Afyon.
- DEMİREL Ahmet, (2010), *İlk Meclisin Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL Halime, (1994), Bekir Sami Bey ve Faaliyetleri, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Ankara.

- DEMİRYÜREK Halim, (2018), “Kütahya Sancağında 1919 Osmanlı Meclis-İ Mebusan Seçimleri”, *MCBÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, c.XVI, S.3, , s.523-544.
- DENİZLİ, Hikmet, (1996) *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DUMAN Selçuk, (2002), “Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 12, S. 2, ss.341-359, Elazığ
- DURDU, Mehmet Burak ,(2003), “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri’”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (OTAM),sayı:14,Ankara
- DURMAZ, Ahmet, (2011),Atatürk Dönemi Burdur Milletvekilleri Ve Faaliyetleri, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Kars.
- EMECEN, M. Feridun, (1999), Isparta Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c: XIX, ss: 194-200.
- EMECEN, M. Feridun, (1991), “Aydın” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.IV, s.235-237, Aydın.
- EMECEN M. Feridun, , (1988), "Afyonkarahisar", *TDV İslam Ansiklopedisi I*, ss. 442-446, İstanbul,
- ERDEHA, Kamil, (1998), *Yüz ellilikler yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul
- ERDOĞDU Mehmet Akif, (1993), “Karaman Vilâyeti Kanunnameleri’”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (OTAM), sayı: 4, ss.467-515, Ankara.
- ERMUMCU, Turgut, (2010), I. Dönem TBMM’de Isparta Milletvekilleri Ve Meclis Çalışmaları, *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, S:21, ss.139-153, Isparta.
- ERTEN Süleyman Fikri, (1996), *Milli Mücadele’de Antalya*, Antalya Müzesi Yayını, İstanbul.
- EZHERLİ, İhsan (1992), *Türkiye Büyük Millet meclisi (1920 - 1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara.
- FENDOĞLU Hasan Tahsin, (2002), “1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi (1876-1908)”, *Türk Tarihi*, c. XIV, ss. 739-750, Ankara
- GAZİ Mustafa Kemal , (2016) *Nutuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- GENÇOĞLU, Murat, (2011), “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma “ , *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.II, sayı:1, Çankırı.
- GÖK Dursun (1996), Mersinli Cemal paşa Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.XII / Mart P7 S.34. ss.125-148, Ankara.
- GÖNÜLLÜ Ali Rıza , (2010) , “ Millî Mücadele Döneminde Burdur (1919-1922) “ , *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*”, S:27, ss.589-633,Konya
- GRASSI Fabio L., (2003), “İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika”, Çev: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GÜÇLÜ Muhammet, (1997), *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya*, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Antalya.
- GÜLMEZ Nurettin, (2018),“ Bodrum, Muğla Ve Çevresinde Asayiş Durumu (1918-1920)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.18. (Özel Sayı), s.341-373, İzmir.
- GÜNEŞ Günver, “Milli Mücadelede Bodrum ve Çevresi”, *Belgi*, S.15 Kış 2018, s.634-655, Denizli.
- GÜNEŞ İhsan, (2012), *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÜNEŞ İhsan, (1988), “Ali Rıza Paşa Hükümeti Programı ve Meclis-i Mebusandaki Yankıları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.1, s.15-27,Ankara.
- GÜNEŞ, İhsan (2017), *Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919- 1935)*,Türkiye İş Bankası Kültür Yyanları, İstanbul.
- GÜNGÖRDÜ Oğuz Bilge (2019), Türk Romanında II. Dünya Savaşı Dönemi Almanya’sı İmgesi, *Bilig Dergisi*, İlkbahar S.89, ss.121-142, Ankara.
- GÜVEN Cemal, Ekrem Zahid BOYRAZ, (2016) , “Hamdullah Suphi Tanrıöver’in İlk Maarif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri” , *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS)*,c.VI. S.10, Kayseri
- GÜVEN Cemal (2012), Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa’nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri Askeri Siyasi Temsilci ve Gazeteciler (Askeri, Siyasi Temsilci ve Gazeteciler), Konya.
- HAYTOĞLU Ercan, Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe Ve Zeybekler”, *Belgi*, S.1, Kış 2011, ss.51-72.
- HELMREİCH Paul C. (1996), *Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi*, Sabah Kitapları, İstanbul.

- HIZAL Talha, (2018), Mentеше (Muğla) Sancağında Eşkıyalık (1914-1918), *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İÇÖZ, Fatma, (2006), II. Dünya Savaşı ve Yunus Nadi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü*, Yüksek lisans Tezi, İzmir.
- İLYAS Ahmet, (2013), Heyet-i Temsiliye'nin Siyasal Yapılanması, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl.5, S.9, Nisan, ss.19-44, Ankara.
- İSMET Emre, (2018), Türk Dili ve Edebiyatına Dair Görüşleriyle Celal Nuri İleri - I -, "Türk Dili", Yıl: 68 Sayı: 799, ss.63-72, Ankara.
- KADRİ Hüseyin Kazım, (1991), *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Haz: İsmail Kara, İstanbul
- KAFESOĞLU, (1966), İbrahim Kaybettiğimiz Değer Ve Hazin Bir Gerçek, *Türk Kültürü Dergisi*, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı*, S.45, Temmuz, ss.744-748, Ankara.
- KALAFAT Yaşar, (1992), Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Ankara, s.144-145
- KALAFAT Oğuz, (2017), "Birinci Büyük Millet Meclisinde Yer Alan Birinci Dönem Afyonkarahisar Milletvekilleri Meclis Faaliyetleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, S. 47, Haziran s.656.
- KANSU Aykut, (2015), *1908 Devrimi 23 Temmuz Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARABEKİR Kazım, (1995), Paşaların Hesaplaşması (İstiklal Harbine Neden Girdir, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik), Emre Yayınları, İstanbul.
- KARACA Taha Niyazi, (2004), "Milli Mücadele'de Bozkır İsyanları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.1, S.16, s.172-174, Kayseri.
- KARACA, Taha Niyazi (2004), *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine Geçiş Sürecinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KARACA, Erdem "1914 Seçimleri Sürecinde İttihat ve Terakki Partisi'nin Ermenilerle Uzlaşma Çabalarının Osmanlı Basınına Yansıması", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* Yıl. 10, Sayı.19, (Bahar 2014), Ankara.
- KARACAKAYA, Recep, (2004) "Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler (1908-1914)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, II/3, s. 127-142 İstanbul
- KARAHANOGULLARI, Onur. (2005). "Türkiye'de İdari Yargı Tarihi" ,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi) Ankara.

- KARAKOYUNLU, Yılmaz, (1991), *Üç Aliler Divanı*, Simavi Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (2010), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KARTAL Nazım, (2014), “İl Sistemine Geçiş Sorunsalı, Türkiye’de 1864 Vilayet Nizamnamesiyle İl Sistemine Geçilmiş midir?” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, cilt: X, sayı:23, Ankara
- KAYA, Halit, (2008), Refet Belen’in Askeri ve Siyasi Hayatı, *Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- KAYA, Halit, (2013), Milli Mücadele ve Refet (Bele) Paşa, *21. Yüzyıl Bilim Dergisi*, c.23 S.2, s.24.
- KAYA, Erdoğan, (2017), ‘Avrupa Birliği Vatandaşlığı ve Eğitimi ‘, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı:2, ss.407-433, Ankara
- KAYA, Mehmet, (2006), “20.yüzyıl Başlarında Niğde Sancağının Nüfusuna Dair”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:19, ss.193-210, Konya.
- KAYMAZ İhsan Şerif, “Mondros: Bir Ateşkesin Tahlili”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ekim/Kasım /Aralık Sayısı, 2008, s.239-268.
- KAYALI, Hasan “Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire, 1876-1919”, *International Journal of Middle East Studies*, S.27, no. 3, 1995, s.265-286, Cambridge.
- KESER, Fatma,(2008), *Konya Vilayet Gazetesine Göre II. Meşrutiyet Başlarında Konya Sancağı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, (Yüksek Lisans Tezi) Konya
- KEMAL Cemal, (2010), “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne Tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:46, Ankara
- KILAVUZ Nuran , (2012), “Mondros’tan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Kadar Milli Mücadelenin Siyasal Gelişimi” , *Ekev Akademi Dergisi* Yıl:16 Sayı:51, ss.61-72 Erzurum.
- KILIÇ, Selda, (2006), “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları” *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, sayı:30, Ankara.
- KISIKLI, Emine, (1988), “Sivas Kongresinin Milli Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, c.1,S.01,s.33.
- KIZILTAN, Yılmaz, (2006), “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı” *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. XXVI, Sayı:1, ss.251-272, Ankara

- KODAY Zeki - Taner AYDIN, (2019), “İdari Coğrafya Özellikleri Açısından Elmalı (Antalya) İlçesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ATASOBED)*, Mart 23(1)
- KOCATÜRK Utkan , (1983), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara.
- KOPARAL, Kadir, (2011), Vilayet Salnamelerinde Afyon Karahisar, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar.
- KORKMAZ Seyfullah, (2017), “Cemal Paşa’nın Hatıralarına Göre I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.43,ss.45-77. Kayseri.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, (1999), *Millî Mücadele’de Denizli*, Isparta ve Burdur Sancakları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, (1990), “Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz, S. 18, Ankara
- KUNDAKÇI, (2000), Hasan Ali Çetinkaya’nın Askeri Kimliği, *Ali Çetinkaya’yı Anma Paneli*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, s.29-36. Ankara.
- KURŞUN Zekeriya,(2009), “II. Meşrutiyet’in İlk Beyannamesi: Üçüncü Orduya Selam”, *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul. ss.15-27.
- KUTAY, Cemal, (1973), *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara
- KÜÇÜK Cevdet, (2010), “Syket-Picot Antlaşması, I. Dünya savaşı sırasında Osmanlı Devleti’nin Asya’daki topraklarının pay aşılması konusunda yapılan gizli antlaşma (16 Mayıs 1916)”, *İslam Ansiklopedisi*, c.38, , s.206.
- METE, Zekai Menteşe, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, C.29,s.152-4.
- MIHÇI, Sebahaddin, (2000), Osmanlı Parlamento Tarihinde Son Dönem, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Konya
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin (1974), *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, İstanbul.
- MÜEZZİNOĞLU Ersin, (2016), Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c.V,S.8.
- OKUR Mehmet, (1999), “II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Partiler”, *Türkiyet Araştırmaları Dergisi*, S.11., Ankara.

- OLGUN Kenan, (2008), *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara.
- OLGUN, Kenan, "II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağı'nda Uygulanışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 39, İstanbul 2004, ss.139- 154, İstanbul.
- OLGUN, Kenan, (2011) "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XXVII, S.79, Ankara.
- OLGUN, Kenan, (2012), "Osmanlı Meclis-i Mebusanın da Ara Seçimler (1908-1912)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XXVIII, S. 82, Ankara.
- OLGUN, Kenan, (2002), "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)", *T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl:1/, Sayı 2, İstanbul 2002, s.185-204, İstanbul.
- OLGUN, Kenan, (2010), "Çanakkale Savaşı'nda Şehit Olan Hendekliler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XXVI, Sayı 77, Temmuz, Ankara, s.289-306.
- OLGUN, Kenan, "İzmit (Kocaeli) Halkevi Temsil Şubesinin Çalışmaları (1923- 1951)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XXVI, Sayı 78, Kasım 2010, Ankara 2010, s.505-535.
- OLGUN, Kenan-BALIKÇIOĞLU, Emrah, (2012), "The Times Gazetesi'ne göre İngiliz dönemindeki Kıbrıs'ta idari İslahat", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, c.IX, Sayı 1, [Bağlantıda]. Erişim:
- OLGUN, Kenan, (1999), "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskâr Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", *İlmî Araştırmalar*, Sayı 7, İstanbul
- OLGUN, Kenan, (2002), "II. Meşrutiyet Devri Hâkimiyet-i Milliye Mücadelesinde Önemli Bir Dönem: 1912 Meclis-İ Mebusan'ı Ve Faaliyetleri", *İlmî Araştırmalar*, Sayı 13, İstanbul s.111-133.
- OLGUN, Kenan, "Demokrasi Tarihimizde İlk Çok Partili Seçimlere Genel Bir Bakış", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 7, Sakarya 2004, s.127-139.
- OLGUN, Kenan, "Osmanlı Meclis-i Mebusan Binası Çırağan Sarayı'nın Yanması ve Yankıları", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, Sakarya 2007, s.115-124.
- ONAR, Mustafa, (2015), *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- ORAN Baskın, (2002), *Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, c.I, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

- ÖLMEZ Adem, (2010), *İstanbul'da Sosyal Barışın Bozulması: İstanbul Ermeni Olayları ve Yahudiler*, Kurtuba Yayınları, İstanbul.
- ÖRS Orhan, (2013), "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.51, Ankara, ss.679-716.
- ÖZCAN, Selim, (2013), Amasya Genelge'sinin Erzurum Ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, s.74-76., Amasya.
- ÖZCAN, Taner, (2008), "Meşrutiyet Dönemi Konya Basınına Bir Örnek Meşrik-i İrfan Gazetesi", Selçuk Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Konya
- ÖZÇELİK Mücahit, (2012), "I. ve II. Dönem TBMM'de Niğde Milletvekilleri Ve Faaliyetleri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall, p. 2485-2500, ANKARA-TURKEY*
- ÖZDEMİR Mehmet, (1992), Refet Bele, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara
- ÖZGENÇ, Aylin, (2011), *Aydın ve Civarında Milli Mücadele ve Efelerin Faaliyetleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Öğretmenliği, Bolu.
- ÖZGİRAY, Ahmet (2000), Ali Çetinkaya'nın Hayatı, *Ali Çetinkaya'yı Anma Paneli, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara
- ÖZKAN, Salih (1986), *Cumhuriyet Döneminde Niğde (1923-1986)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı ,(Yüksek Lisans Tezi) Niğde.
- ÖZKAYA Yücel, (1987), "Birinci Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Hakkında Ortaya Konulan Görüşler ve Parlamento Usulü Hakkında Bir Lahiya", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Cilt: XXXI, Sayı:1-2, Ankara
- ÖZKAYA Yücel, (2013), "İzmir İn İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri" *Atatürk Yolu Dergisi*, c.I, S.1, 1998, s.74-75.
- ÖZTOPRAK İzzet, (1989), *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, İbrahim, (1995), *Niğde Sancağının İdari ve Demografik Yapısı 1868-1923*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri
- PANCAR, Emine (2010), "Aydın ve Muğla Kuvâ-yı Milliye'si", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir

- PANCAR, Emine, (2010), “Fethiye Kuvay-ı Milliyesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.25
- PINARCI Süleyman, (2006),*Cemal Bey'in Konya Valilikleri Dönemi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya
- POLAT, Zelkif, (2001), “Afyonkarahisar’dan Milli Mücadeleye Bir Bakış”, *Taşpınar*, Yıl:3, Sayı:3, Kasım, Afyon.
- SARAÇ, Bünyamin,(1994),Şükrü Saraçoğlu (1887-1953), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.IX, S.1, İzmir.
- SARIÇELİK, Kerim (2007), “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletleri’ne Karşı Anadolu’nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21.
- SARIGÜZEL, Nedim, (2017), Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri, *Uluslararası Toplum Araştırma Merkezi Opus*, ,c.VII, S.12, s.208.
- SARIKOYUNCU Ali, “Milli Mücadele Döneminde Eskişehir Mitingleri Ve Çekilen Protesto Telgrafları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.III. S.4, 2000,ss.248-268.
- SARIKOYUNCU, (1999), *Ali Millî Mücadelede Din Adamları*, C.I. Ankara.
- SARIKÖSE, Barış, (2012), “Konya Vilâyet Salnâmelerine göre Saidili Nahiyesi’nin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, , S.12, s.295-296
- SAVAŞKAN, Ömer,(1993), “1908 seçimleri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- SAVRAN Gülten Savaşal, (2006), 1926 İzmir Suikastı Ve İstiklal Mahkemeleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.
- SAYGI Serhan Kemal, (2014), “Meclis-İ Mebusan’da İzmir Mebusları 1908-1918”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi*, İzmir, s.47-49.
- SELENK Sabahattin, (2002), *Ulusal Kurtuluş Savaşı*, c.I.Örgün Yayınevi, İstanbul.
- SELVİ, Haluk,(2007), *İşgal ve Protesto İzmir’in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919 – 30 Temmuz 1919)*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- SELVİ, Haluk, (2011), *Milli Mücadele’de İlk İşgaller İlk Direnişler*, Yeditepe Yayınları İstanbul.

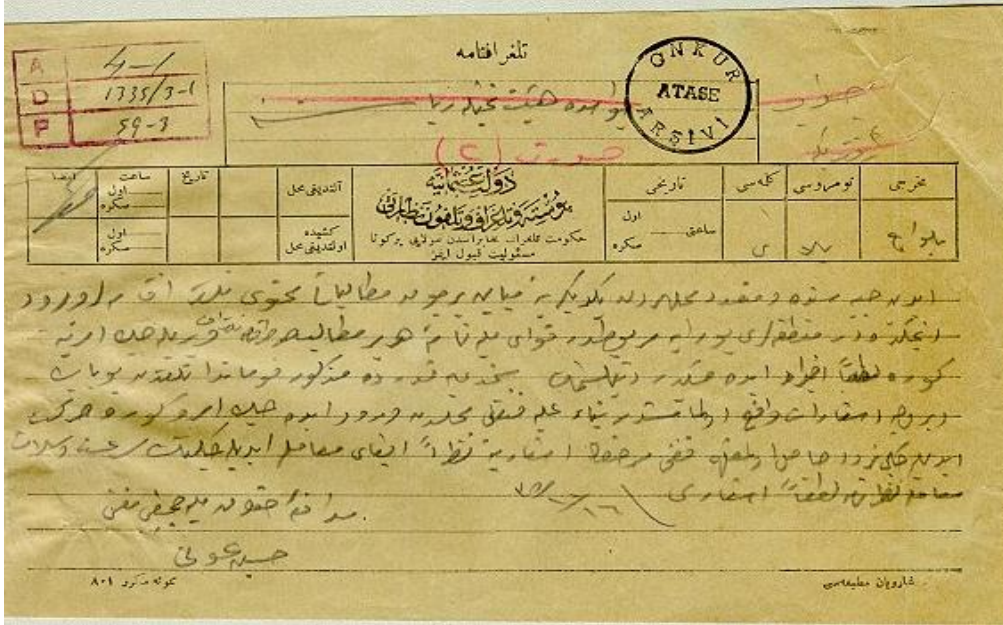
- SELVİ, Haluk, (2000), *Milli Mücadele’de Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- SELVİ, Haluk, (2009) ,Sivas Kongresi, *İslam Ansiklopedisi*, c.XXXVII, s.284-285.
- SELVİ, Haluk, (2017), *Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- SEMİZ Yaşar - Güngör TOPLU, (2017), “Milli Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, c.VII, S.12
- SENCER, Muzaffer (1984). “Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler”. *Amme İdaresi Dergisi*. c. XVII, sayı:3, Ankara
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, (1996) "Osmanlı Ahrar Fırkası: Programı, İçtüzüğü, Beyannameleri", *Liberal Düşünce*, Sayı:6, Ankara.
- SEZER, Selim (2016), “Meclis-i Mebusan’ı Kapatıran Muhtıra: Halaskar Zabitan Bildirisi”, *Osmanlıdan Günümüze Darbeler*, İstanbul.
- SONYEL, Salahi R., (1995), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, : Mondros Birakişmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- SOYLUER, Serdal, Serdal, Soylier, (2006), “XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı'nın İdari Yapısı”, ss.109-135
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet, (1986) *İzmir, Maraş ve İstanbul'un işgali Üzerine Yapılan Protesto Ve Mitingler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- ŞAHİNGÖZ, (2001), *Mehmet Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkileri*, Ankara.
- ŞAŞMAZ, Musa, (2008), *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ŞENOĞLU Kemal, , (2008), *Cumhuriyet Dönemi Fikir Hayatında Yusuf Akçura'nın Yeri*, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.14-15.
- ŞEKER, Kadir, (2010), “*Milli Mücadele Döneminde Burdur'da Sosyal Hayat*”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:22, ss.61-74. , Isparta.
- ŞİMŞİR, Bilal, (2003), “*The Deportees Of Malta And The Armenian Allegations*”, Ministry of Foreign Affairs, Second Edition, Ankara.
- ŞİŞMAN Adnan, , "Milli Mücadele’de Afyon ve Uşak’ın Kurtuluşu", Onuncu Milli Egemenlik Sempozyumu “Büyük Taarruz ve Sonuçları”, TBMM Kültür. Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Afyon, 7 Mayıs 1996, ss.48-79.

- TALAYHAN, Mehmet Ali, (2001), “*Osmanlı Devlet Salnamelerine Göre Adana ve Konya Vilayetinin İdari Taksimatı 1851–1910*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- TANÖR, Bülent, (2017) “*Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*”, Yapı Kredi Yayınları, Ankara,
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, (1971), *Dağ Yolu Ve Günebakandan Seçmeler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- TANSEL, Selahattin, (1973), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay, Ankara.
- TANSEL, Selahattin, (1991), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.II, İstanbul.
- TAŞER, Seyit, (2010), “Konya Vilayeti Sancak Merkezlerinde Eğitim Veren Darülmualiminler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:27, Konya
- TEMEL Mehmet, (2010), “Kuvâyı Milliye Döneminde Milas-Bodrum'da Eşkıyalık ve Çetecilik”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27. ss.403-421.
- TEMURÇİN, Kadir, (2007), “Hamidabad Kazasında Nüfus (1831-1917)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat c.: XVII, Sayı: 1,ss: 45-68, Elazığ*
- TOPRAK, Seydi Vakkas, (2013), “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu” *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 26. Sayı, 2013/1, ss. 171-192, İstanbul
- TORUN, Fatih Sadık, (2016), “Vilâyet Kanunlarına Göre Sancak (Liva) İdare Meclisleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.: XXXV sayı:60, Ankara.
- TORUN, Fatih Sadık, (2017), “Son Dönemde Osmanlı İmparaorluğu'nun İdari Taksimatı” *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies (TİDSAD) Yıl: 4, Sayı: 14, ss. 85-110*
- TOSUN, Ramazan, Milli Mücadelede Sivas'ın Yeri ve Önemi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XII,S.34, Mart 1996,ss.67-86.
- TORUN, Sadık Fatih,(2005), “*Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*”, Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TORUN, Sadık Fatih, (2012), “*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sancak Yönetimi (1842-1921)*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- TORUN Sadık Fatih, (2017), Son Dönemde Osmanlı İmparaorluğu'nun İdari Taksimatı, *Türk, İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, S. 14, Aralık, s.100

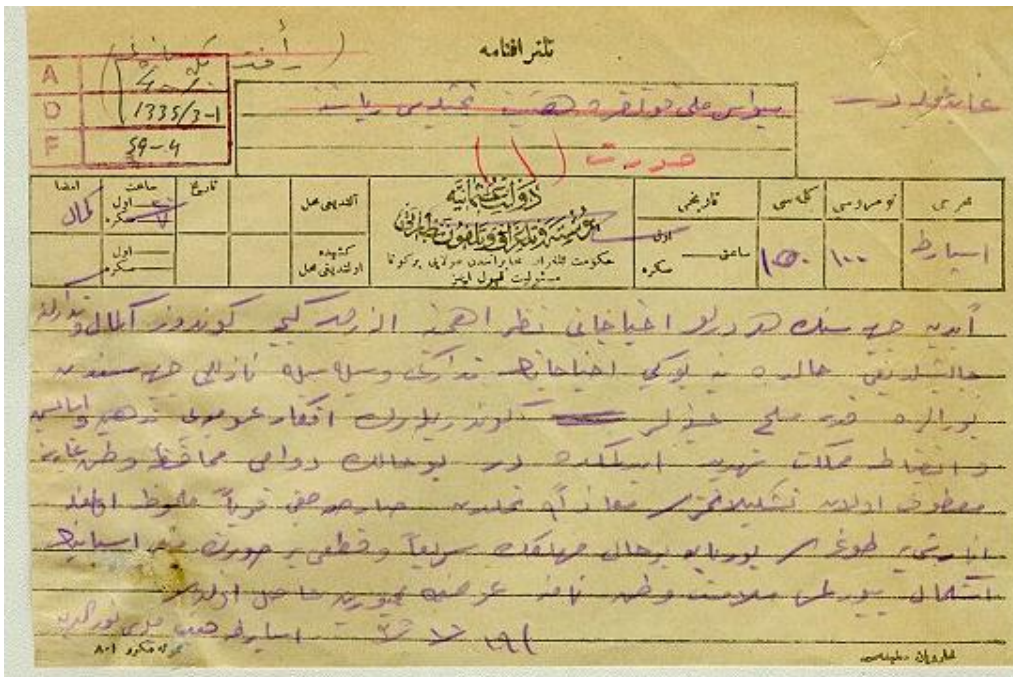
- TUNA, Serkan, (2016), “Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?”, *TAD*, S.23, s. 26-27
- TUNAYA, Tarık Zafer, (2015), *Türkiye’de Siyasal Partiler*, (II. Meşrutiyet Dönemi), c.I, İletişim yayınları, İstanbul.
- TUNCER, Erol, (2003), *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV Yayınları, Ankara.
- TUNÇ Salih, (2013), “1912 Seçimlerinde Musevi Cemaati’nden İttihatçı Mebus Adayı Salih B. Gürçi Ve Seçim Beyannâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXVIII / 2, İzmir, ss.549-585.
- TURAL, Mehmet, (2002), Akif “Kuvay-ı Milliye Hareketi ve Milli Mukavemet Fikrinin Doğuşu”, *Sivas Kongresi I.Uluslararası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002-Sivas)*, Sivas, s.175.
- TURSUN Soner, (2013) “II. Meşrutiyet’in İlanı ve 31 Mart Olayı” Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- TUŞ, Muhiddin, (1993), *Sosyal Ve Ekonomik Açından Konya, 1756-1856*, (AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- TÜRKEŞ Ünal, (1973), *Kurtuluş Savaşında Muğla*, Yelken Matbaası, Muğla.
- TÜRKMAN Sayim (2003), Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, c.III, S.4,
- TÜRKMEN Zekeriya, “İstanbul’un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918- 16 Mart 1920)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2002,c.XVIII, S.53, s.344.
- TÜRKMEN İsmet, (2008), I. TBMM Hükümeti Döneminde İsmail Fazıl Paşa’nın Nafia Vekilliği Görevi (1920-1921), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.X, S. 3, s.139
- UÇAROL, Rıfat, (1979), *Siyasi Tarih*, Havacılık Basın ve Neşriyat Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- UÇMAN, Abdullah (2010), Hamdullah Suphi Tanrıöver. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (39)
- URAL, Selçuk, (2003), “Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin İstifası Üzerine Sivas Vilayetinden Gönderilen Protesto Telgrafları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S:21, Erzurum
- UYANIK, Necmi, (2008), “İzmir’in İşgaline Karşı Konya Yöresinden Gelen Tepkiler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. III sayı:5, Samsun.

- UYAR Hakkı - Çağdaş Cansın Korkmaz, (2015), “Birinci ve İkinci Dünya Savaşı’nın İşbirlikçi Hükümetleri: Damat Ferit Paşa ve Vichy Hükümetleri”, *Belgi Dergisi*, c.X, S.10,
- ÜLKER, Necmi, (1990), “Mondros Mütarekesi Döneminde Aydın Vilayetinin Nüfusuna Dair Bir Belge”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.V, S.1, İzmir.
- YAMAÇ, Müzehher, (2014), “İlk Anayasa (1876 Kanun-ı Esasi), *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*”, c. III. sayı:5, Tekirdağ
- YAZMAN M. Şevki, (1999), *Anadolunun İşgali ‘İstiklal Savaşı Nasıl Oldu?*, İstanbul.
- YETİM, Fahri, (2007), “Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunun Oluşmasında Mitinglerin İşlevi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, Eskişehir
- YILMAZ, Özgür, (2014), *Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri (1840-1871)* c.VI,S.6, Samsun.
- YİNER, Abdulnasır, (2013), Farklı İki Meclisten Bir Portre: Abdulkadir Cami Bey R.1293 (1878) – 1949, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 8/11, Ankara, s.408.
- YÜCEL, M. Serhan, (2006), *Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859–2005)*, Alfa Yay. İstanbul.

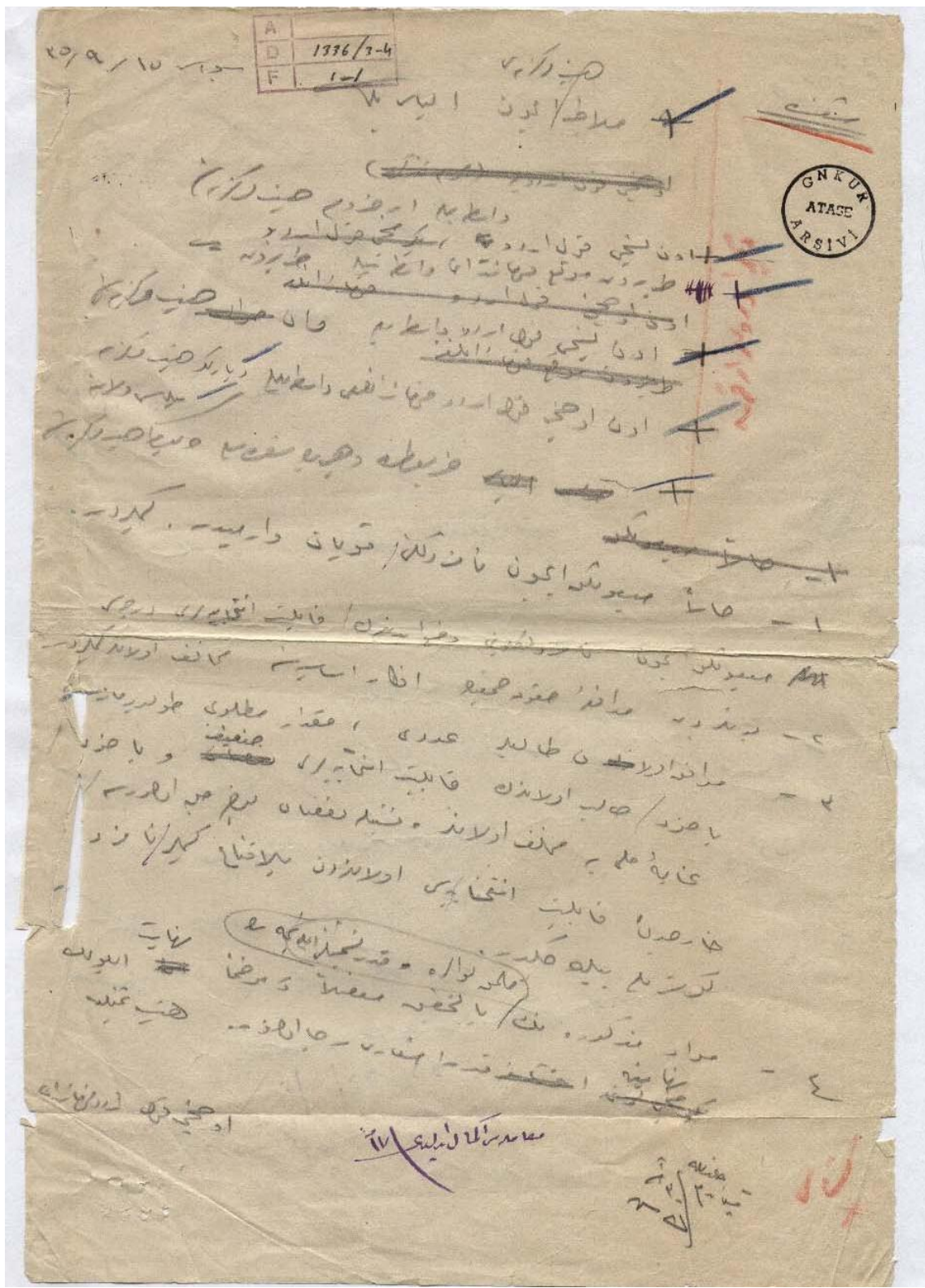
EKLER

EK1: Isparta Yalvaç Müdafaa-ı Hukûk-ı Milliye Cemiyeti Müfettişi Hüseyin Avni Bey tarafından Sivas'a Temsil Heyeti tarafında yer alacaklarını bildirdiği telgraf.

EK2: Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Nureddin Bey tarafından 19 Ekim 1919 tarihinde Sivas'a çekilen telgraf.

EK3: Mustafa Kemal Paşa tarafından İstanbul Hükümeti'nin seçim kararı almasından önce Antalya Sancak merkezine çekilen telgraf.

ATA-28
K.20
S.207-2

+ استقامت و اعتماد و انکسار و تنوع

+ اخلاق و فنون و صناعات و ...

سرور و احترام و تفوق

+ صفا و پاکیزگی

+ سادگی

+ فطرت (و صفات انسانی)

+ کرامت و جاهلانه

+ نوآوری و سیر و ...

+ اصل و ذات و ... (در کمال و پلور و انفراد
روايت و روح و ...)
(...)

+ سیر و ... (استوار کردن)

+ بره و ...

۱۰/۹/۲۰۰۰ ده
تلفون ...

EK4: Mustafa Kemal Paşa tarafından seçim döneminde dikkat edilmesi gereken hususlar ve adaylarda olması gereken niteliklerin belirtildiği bildiri.

تاریخ
۲۵ / ۱۱ / ۱۹

A	
D	1936/5-4
F	6-14

بیاضه قهوه

ذیل سیده بیاضه قهوه و دیگر نامی کوره دیوانه

- ۱- احمد صحرانلی
- ۲- احمد صحرانلی
- ۳- احمد صحرانلی
- ۴- احمد صحرانلی
- ۵- احمد صحرانلی
- ۶- احمد صحرانلی
- ۷- احمد صحرانلی
- ۸- احمد صحرانلی
- ۹- احمد صحرانلی
- ۱۰- احمد صحرانلی
- ۱۱- احمد صحرانلی
- ۱۲- احمد صحرانلی
- ۱۳- احمد صحرانلی
- ۱۴- احمد صحرانلی
- ۱۵- احمد صحرانلی
- ۱۶- احمد صحرانلی
- ۱۷- احمد صحرانلی
- ۱۸- احمد صحرانلی
- ۱۹- احمد صحرانلی
- ۲۰- احمد صحرانلی
- ۲۱- احمد صحرانلی
- ۲۲- احمد صحرانلی
- ۲۳- احمد صحرانلی
- ۲۴- احمد صحرانلی
- ۲۵- احمد صحرانلی
- ۲۶- احمد صحرانلی
- ۲۷- احمد صحرانلی
- ۲۸- احمد صحرانلی
- ۲۹- احمد صحرانلی
- ۳۰- احمد صحرانلی
- ۳۱- احمد صحرانلی
- ۳۲- احمد صحرانلی
- ۳۳- احمد صحرانلی
- ۳۴- احمد صحرانلی
- ۳۵- احمد صحرانلی
- ۳۶- احمد صحرانلی
- ۳۷- احمد صحرانلی
- ۳۸- احمد صحرانلی
- ۳۹- احمد صحرانلی
- ۴۰- احمد صحرانلی
- ۴۱- احمد صحرانلی
- ۴۲- احمد صحرانلی
- ۴۳- احمد صحرانلی
- ۴۴- احمد صحرانلی
- ۴۵- احمد صحرانلی
- ۴۶- احمد صحرانلی
- ۴۷- احمد صحرانلی
- ۴۸- احمد صحرانلی
- ۴۹- احمد صحرانلی
- ۵۰- احمد صحرانلی
- ۵۱- احمد صحرانلی
- ۵۲- احمد صحرانلی
- ۵۳- احمد صحرانلی
- ۵۴- احمد صحرانلی
- ۵۵- احمد صحرانلی
- ۵۶- احمد صحرانلی
- ۵۷- احمد صحرانلی
- ۵۸- احمد صحرانلی
- ۵۹- احمد صحرانلی
- ۶۰- احمد صحرانلی
- ۶۱- احمد صحرانلی
- ۶۲- احمد صحرانلی
- ۶۳- احمد صحرانلی
- ۶۴- احمد صحرانلی
- ۶۵- احمد صحرانلی
- ۶۶- احمد صحرانلی
- ۶۷- احمد صحرانلی
- ۶۸- احمد صحرانلی
- ۶۹- احمد صحرانلی
- ۷۰- احمد صحرانلی
- ۷۱- احمد صحرانلی
- ۷۲- احمد صحرانلی
- ۷۳- احمد صحرانلی
- ۷۴- احمد صحرانلی
- ۷۵- احمد صحرانلی
- ۷۶- احمد صحرانلی
- ۷۷- احمد صحرانلی
- ۷۸- احمد صحرانلی
- ۷۹- احمد صحرانلی
- ۸۰- احمد صحرانلی
- ۸۱- احمد صحرانلی
- ۸۲- احمد صحرانلی
- ۸۳- احمد صحرانلی
- ۸۴- احمد صحرانلی
- ۸۵- احمد صحرانلی
- ۸۶- احمد صحرانلی
- ۸۷- احمد صحرانلی
- ۸۸- احمد صحرانلی
- ۸۹- احمد صحرانلی
- ۹۰- احمد صحرانلی
- ۹۱- احمد صحرانلی
- ۹۲- احمد صحرانلی
- ۹۳- احمد صحرانلی
- ۹۴- احمد صحرانلی
- ۹۵- احمد صحرانلی
- ۹۶- احمد صحرانلی
- ۹۷- احمد صحرانلی
- ۹۸- احمد صحرانلی
- ۹۹- احمد صحرانلی
- ۱۰۰- احمد صحرانلی

EK5: Konya Merkez Sancağı 1919 seçimleri aday listesi.

یانتاچی

۲۰/۱/۲۱

مذہب حنفی

A	
D	1336/3-4
F	1-38

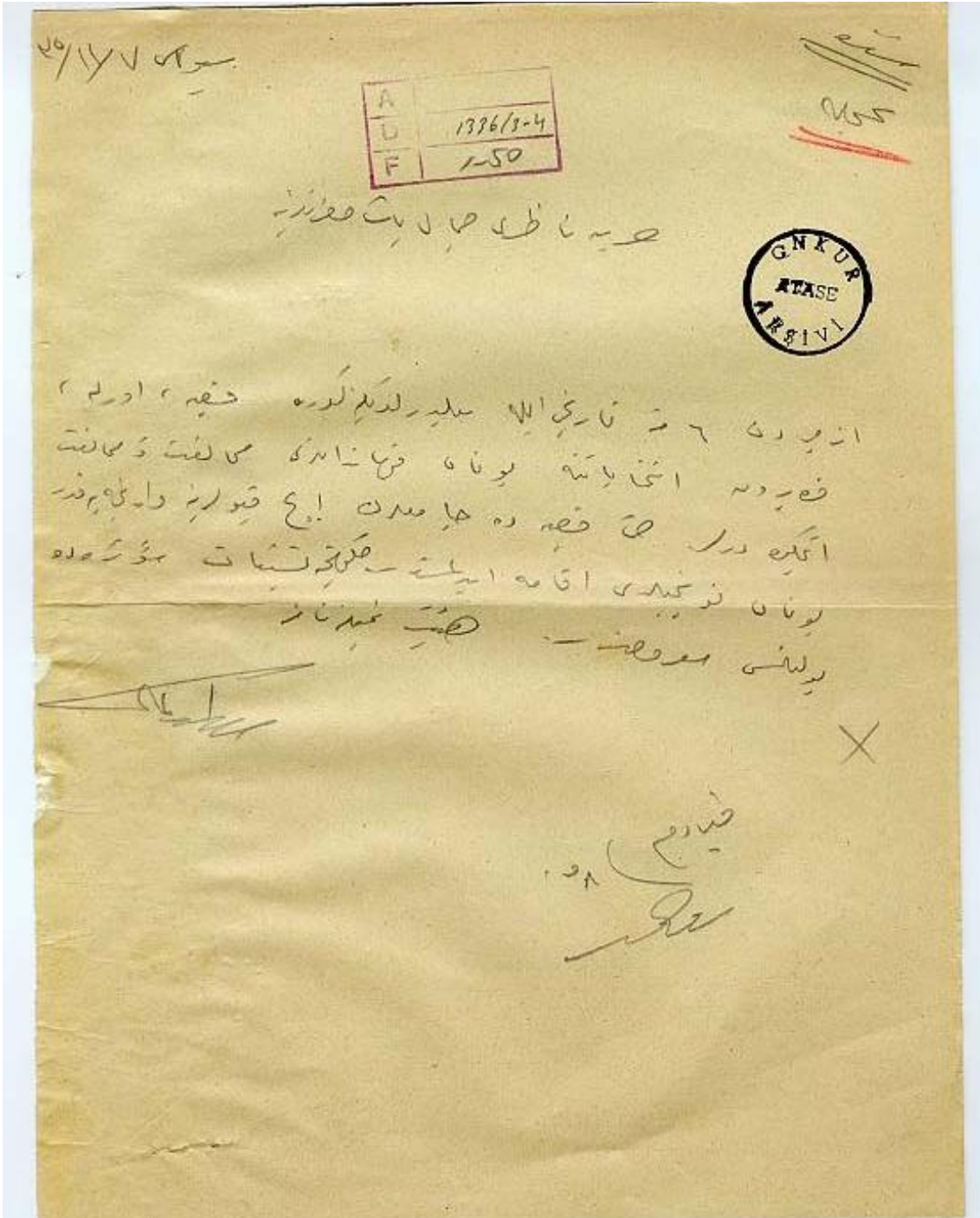
قاسم علی

تقدیر

تاریخ

۱- تجدید قدر مختلف فرق و جمعیّت علی قوتیہ المرافضہ بجاہ ظہیر الدین احمدیہ
 و متفق اولیٰ قہ بجاہ تکلیفات مدینتک مدافعتیہ و اربابہ فضل و کمالہ شایانہ
 اتحاد اولیٰ قہ مہرنتہ مناسب کوریلون پورائہ مختلف ماندرہ ذمہ علیہ بجاہ
 اسامی عامہ بیرونہ آق عیضہ لازمہ ہنہ اہلکد۔ بولوقہ بولوقہ انہ باری بہ آیرت
 قطعاً اتحادیہ الیوم اربابہ شورونہ صیاح الدین بجاہ اشابلوہ مصلح الدین عادل بجاہ
 بالکبر و اشابلوہ عباس بجاہ بالکبر و اشابلوہ سعیدہ قانونہ معلومندہ اہلکد
 صیاح الدین بجاہ اشابلوہ عدلیہ مستشارتہ یوسف کاکہ بجاہ فطوحیہ یوسف آقچوہ بجاہ
 اسکی شہرہ حدائقہ صحنہ بجاہ اشابلوہ بیرونہ اسبہ والیہ اسمعیل عیضہ بجاہ دیا بولوقہ
 اوقوات قیوم بجاہ اربابہ دوقور عدلیہ بجاہ علیولی دیا اشابلوہ بجاہ وریسی عدلیہ
 قاسم بجاہ اشابلوہ ارضوم تورک شاعریہ اعبہ بجاہ ارضوم شرفی قرہ سعیدہ وقت
 سعیدی اہلکد اعبہ بجاہ کونا بولوقہ اقدام صحنہ اہلکد بولوقہ بجاہ اشابلوہ اشابلوہ وقت
 رؤف اہلکد اربابہ لطف قلی بجاہ درکبہ شہ سعیدہ بجاہ شایعہ عدلیہ دوقور بولوقہ
 اربابہ بجاہ اربابہ لطف قلی بجاہ درکبہ شہ سعیدہ بجاہ شایعہ عدلیہ دوقور بولوقہ
 ہامد بجاہ عدلیہ عیضہ بجاہ دوقور شہ سعیدہ بجاہ اشابلوہ اشابلوہ اشابلوہ اشابلوہ
 مناسب محمدیہ معلم سعید بجاہ مناسب محمدیہ اشابلوہ اشابلوہ اشابلوہ اشابلوہ
 معیار کمالیہ بجاہ مناسب محمدیہ عالیہ فقہاندینہ موقفہ بجاہ مقیادہ صیاح الدین بجاہ اشابلوہ
 قضای بجاہ علیولی داررہورہ دارالعلوم مدینتک علم ترمیمہ خصصہ اسمعیل عیضہ بجاہ مناسب
 محمدیہ داہدیہ سعیدہ شادریغ اربابہ قرہ سعیدہ اشابلوہ اشابلوہ اشابلوہ اشابلوہ
 ہر ارض عامہ کونا سعیدہ دارالعلوم مدینتک شرفی آنا طولی مدافعہ موساندینہ
 الیہ شہ سعیدہ بجاہ الفیضیہ فی الدین قریہ بجاہ سعیدہ/حسین خا بجاہ اشابلوہ اربابہ اوقوات
 عم سعیدہ بجاہ قونندہ غالب بختیا۔ بجاہ اشابلوہ بجاہ اشابلوہ بجاہ اشابلوہ بجاہ اشابلوہ
 انظالیہ بجاہ ولید بجاہ ابوالفضا احمد سعیدی بجاہ مناسب محمدیہ اربابہ اشابلوہ اشابلوہ
 نفعیہ اسبہ ناموسہ سعیدی احمد سعیدی بجاہ مناسب محمدیہ اربابہ اشابلوہ اشابلوہ اشابلوہ
 اسم و طویب فقہ عدلیہ اشاہ بجاہ/ مناسب محمدیہ بجاہ سعیدہ بجاہ سعیدہ بجاہ سعیدہ

EK6: Antalya mebusu Hamdullah Suphi Tanrıöver'in adayı.

EK6: Mustafa Kemal Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne Foça, Urla ve Karaburun intihabatına Yunan muhalefetinin haber edildiği belge.

۱۷۷۷
 ۱۳۳۶/۳-۴
 ۱-۷۱

حایه باور ادیبی

عطفه کمالی

بنده عبدربه حقیر تقاضای تشریف منورم. موقوفه قول اردو با اتمه حکم امایه موقوفه
 اشعار عطفه ولایت اسماء حربه تقاضای تشریف منورم. استخراج ایدیم. اولی عصره
 ایدیم و موقوفه مع کتاف قبولایم حکم. تقاضای تشریف منورم. کتاف کتاف تقاضای تشریف منورم
 (۱۳۳۶-۱۳۳۷) تقاضای تشریف منورم. تقاضای تشریف منورم. تقاضای تشریف منورم. تقاضای تشریف منورم
 استوار بقایایم حکم. تقاضای تشریف منورم. تقاضای تشریف منورم. تقاضای تشریف منورم
 عدا بدین حکم. تقاضای تشریف منورم. تقاضای تشریف منورم. تقاضای تشریف منورم
 ۱۷۷۷

۱۷۷۷

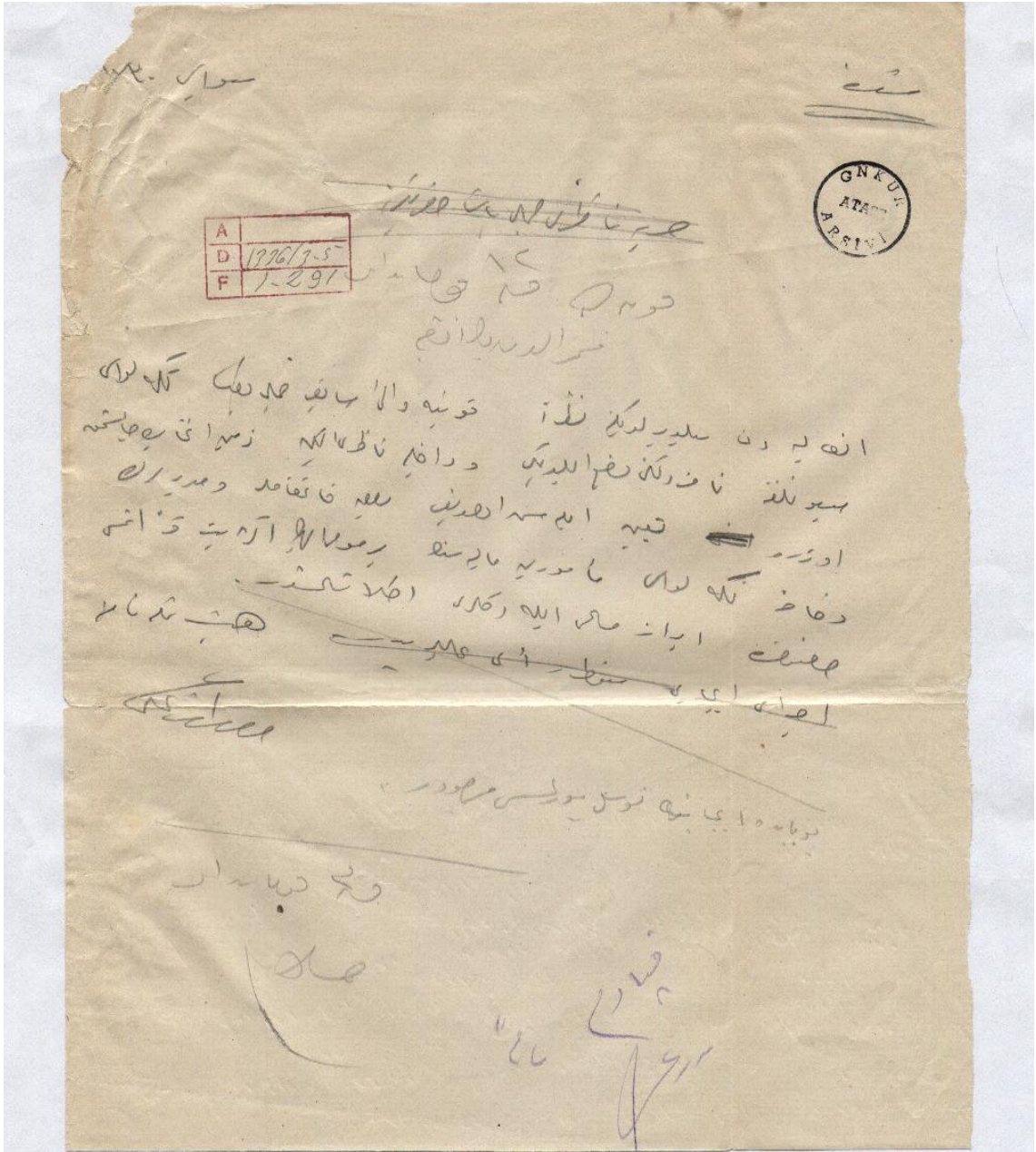
حایه تقاضای تشریف منورم
 تقاضای تشریف منورم

تقاضای تشریف منورم

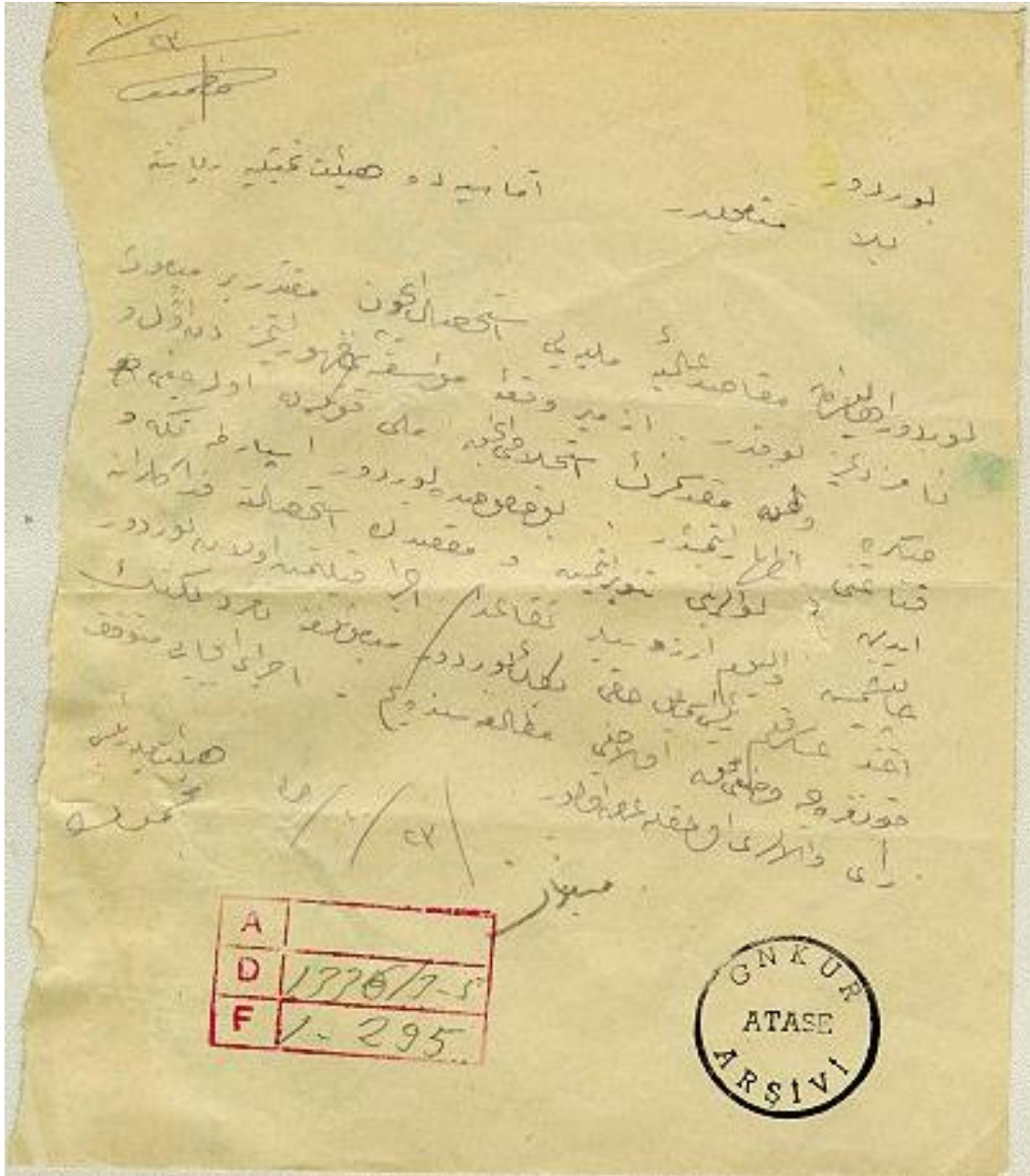
تقاضای تشریف منورم

EK7: Afyon mebusu Ömer Lütüfi Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya mebusluğu kabul edemeyeceğini bildirmesi.

EK8: Eski Konya Valisi Cemal Bey'in Antalya Sancağında adaylığını bildirmesi.

EK9: Burdur Ahz-ı Asker Kalem Reisi İsmail Hakkı Bey'in, Temsil Heyeti adına mebusluğa aday gösterilmesi.

سوماره ایچین خود ادره قلم

نومبر
شماره

مورد دفتر مدرسه

A	
D	336/9
F	1-10

12. 11. 1909 (10) 11. 1909
 هیت تمیله ایسته : علمه ملیت علی ایچی هیتده کی شیفه تاخرله دییورده قیم باکشی ایله
 داخل اولار و نه تلف اتمه لردن بدلیغی منویانه ایدولون سورک تمایله خوف هتلی اریولدی
 اولدی هیت ایچین کی قونیه مرکزین یکن سامان ایست کوره میکنه و اصلده (حقیقی) صغری
 یولدیکندن بو محیطده کی نیشنا اخطاری و دفاع جایی کی نظرده اولور. نه
 اخطاری لایقینه حاضر لایم ادره و آنا نایم مجوسیت کوردوم بویله شیفه
 (ص لایق ت نی) باکشی قونیه هیت مرکزین شیفه دوروم و سامان ایست ذوات ایله
 لوقه قورده ندرله دییورسی ییلدی یکن سولدم و آدره قلمده (ن ا ا ا ا) بطل
 لودی بکلام ادره بولون کلدی. سیماس بکده کیشورندن کلدی نایم ایله
 مشله صون میمانده ندرله ایله ایچین قونیه هیت ایله هیکله. آخوسته ادره هتلی
 و دکولیده کی فرق قونیه لایم ده بازم مع مایه هتلی موقه طرف ایلیندن
 عد قونیه طوغریه تبلیغانده بونیمقده ادرین و اکت بکده طوغریه بانیوب
 بانیوب قونیه میکنه (اطریه) تبلیغده نورد ایچین هیت تمیله ندرانک
 لصل بر سله (م ص ا ا ا ا) سیماس بر آره تبلیغ لایم کلدی هیتده
 تعلیمات منتظر بولدیغیم سدره -

ص ا ا ا ا ا
ف ا ا ا ا ا

12. 11. 1909

مکاتبت
Fahrettin Altay

ایستینمکده ایچین
 ایچین ادره و دییورده ایچین
 کلام ایچین
 شیفه ایچین
 کلام ایچین

EK10: 12 Kolordu Komutanı Fahrettin Altay tarafından Sivas'a "Nuh Bey'e" notuyla çekilen şifre

تلفرافنامه

حکومت کونیا

ایضا	ساعت اول مکرمه	تاریخ	آکدیپی عمل	تاریخی	کلمه	نومر و سی	خری
	اول مکرمه		کشیده اول قادیپی عمل	اول مکرمه		۶۰۰	فوتب

دولت کونیا
 حکومت تلفرافخانه عمارتدان مولای بکونا
 مسؤلیت قبول انفر

ع. فوتب لوان انتخاب مقام بریم ره عمارتدان ها اولی حکم و حکم و حکم و حکم
 و وقتای دعوت مونس کالم و بخار دن کالم خنر و اختر بخار
 هاجم کبر اختر اول از کله ائمده در اجبارنه انتخابه مقام فوتب و زره
 اولدنیج کجا ره عمارتدان انقادر نای اولدنیج کجا ۲۰۰

ع. ب.
 ع. ب.

A	
B	1726/9-3
F	1.466

نمونه مکرمه ۸۰۱ غارولان مقامه

EK11: 1919 seçimlerinde Konya Sancağından seçilen mebus listesi.

سوسه قهوه

بور دور

A	
D	336/4
E	1-79

صفت نجیب ایدوخی مودور

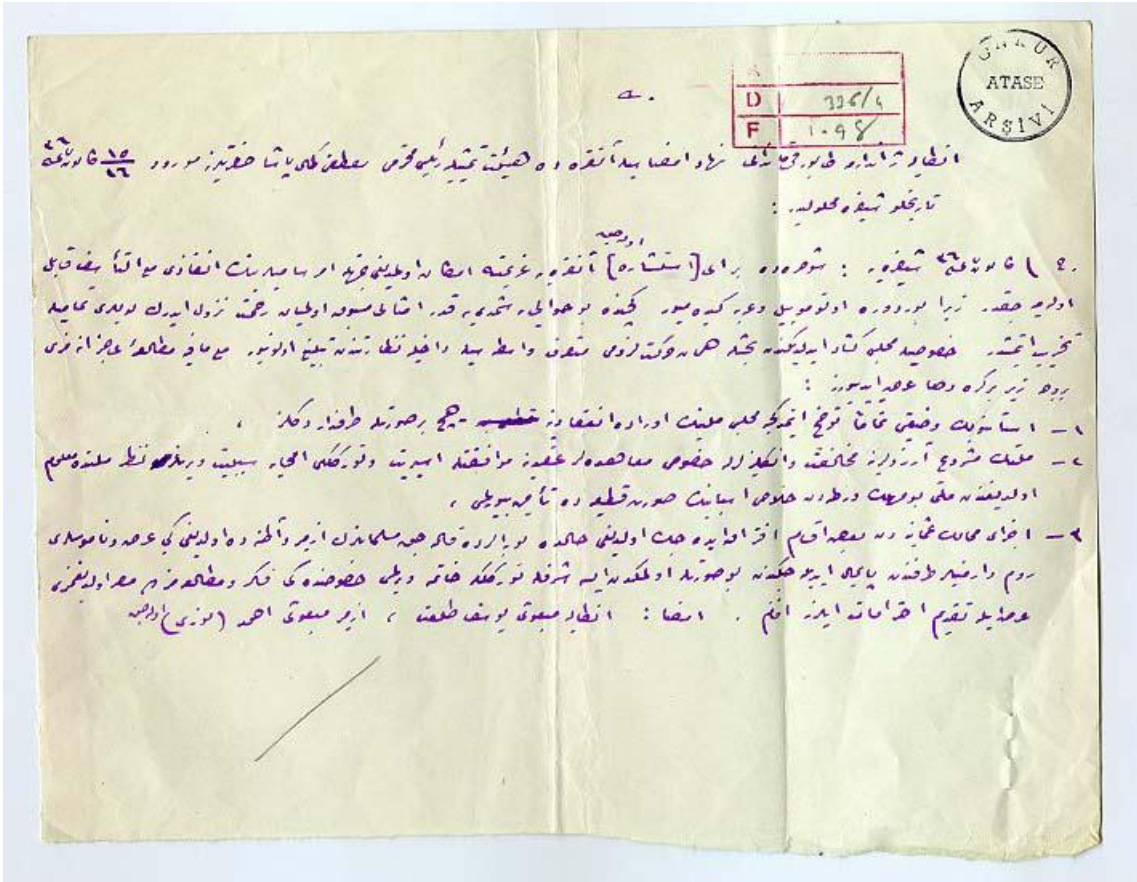
۱- اوده ایمن طرفه افند عسک داره سوده (معتاد اول مرده)
 اسکسره زده اجتماع اوده هکوره بور دور لواسی معوض اوده
 اسازنه لواسی معوض لوی غزیه ناظری دضونه لواسی مدبری
 سفایه انظاره لواسی معوض نفی لوسطوت و صفا و جنس بکوه
 در سفارنده صفا و صی لکون داره استایه شه رکوت مایه شه
 ۲- انظاره معوض شریف و طالع لاری سفند بلید و ماسک در
 بور دور و اشبار له معوض صفت شه رد غمرانه و اسکسره
 اجتماع موافقت طالع شه بوشتاره مع صفا انظاره
 عمومی ملوک نصیرنه نظر اخص کوزده مسه رسف اطلعه
 همه و سفایه بکوه عن طکاره غمردیه تقصه از حافی ریح
 زنگنه راه رکده

۳- انداز و حاصل بوسطنه نظر ماکذانه ایساره مشتم
 اول و مایندک حکمت در حد سافعی مایه او غمرنه ایشاد
 ایساره ایس ایکن ماره و د مشدح سفظ بجه سب
 اردنک
 فتح ریس
 ایکن

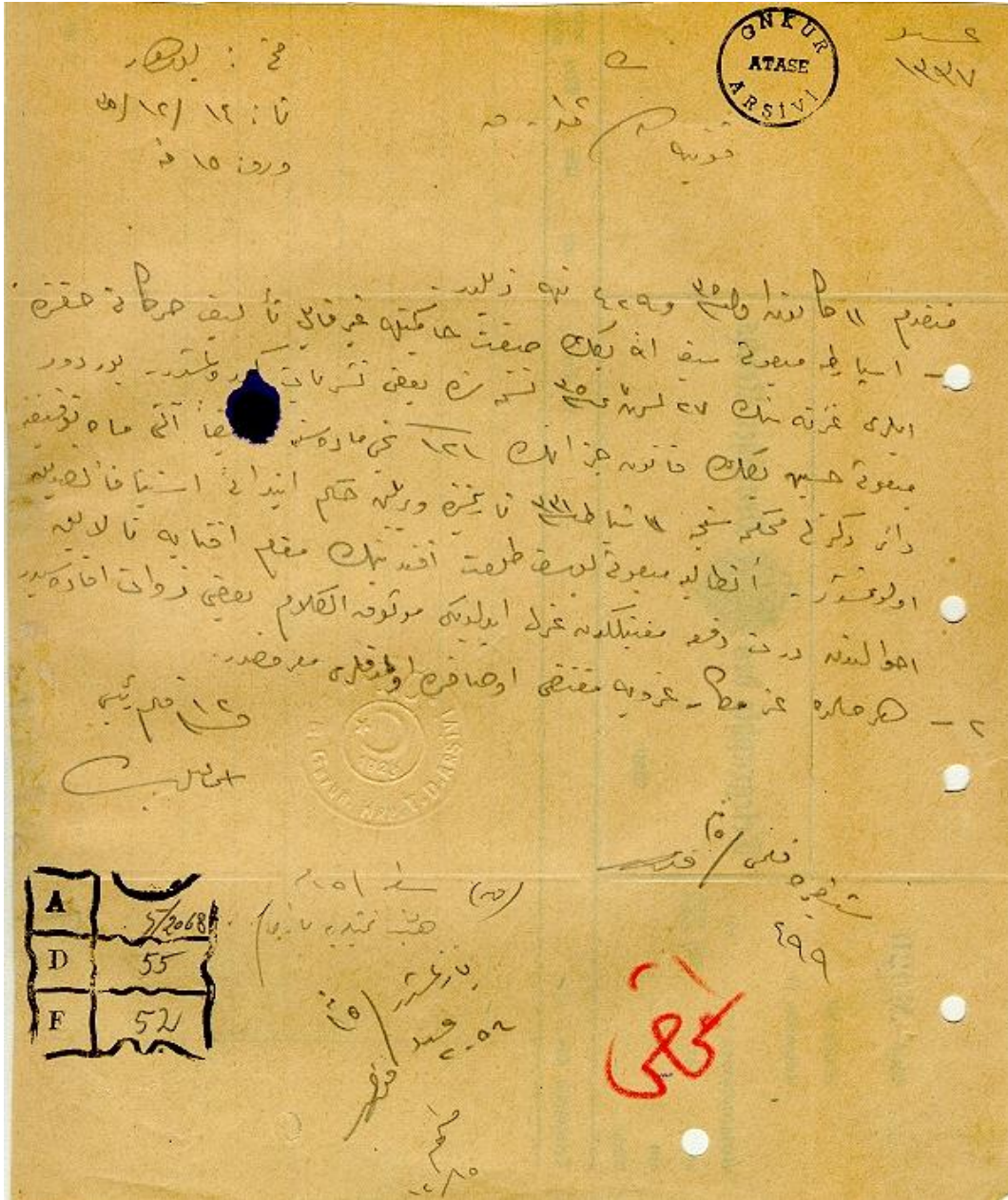
(17)

ATASE ARSINI

EK12: Antalya Mutasarrı Ali Firuzan Bey'in yerine vekâleten Antalya Müftüsü Yusuf Talat Bey'in getirilmesi.

EK13: Antalya Jandarma Tabur Kumandanı Nihat Bey'in Antalya mebuslarının yağın aşırı yağmur nedeniyle Ankara'ya uğrayamayacaklarını Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmesi.

EK14: Isparta mebusu Seyfullah Efendi, Antalya mebusu Yusuf Talat Bey, Burdur mebusu Hüseyin Baki Bey hakkında Konya 12. Kolordu Kumandanlığına çekilen telgraf.

قوتی
مکتوب
عدد

ایضا نه لواس نامه بصورت نامه د لهدری عمل ایله نه آوان ایسک

صدییه ناطری جمال یا شامه
بر لوالقه ده تقاعد صمدی یا شامه

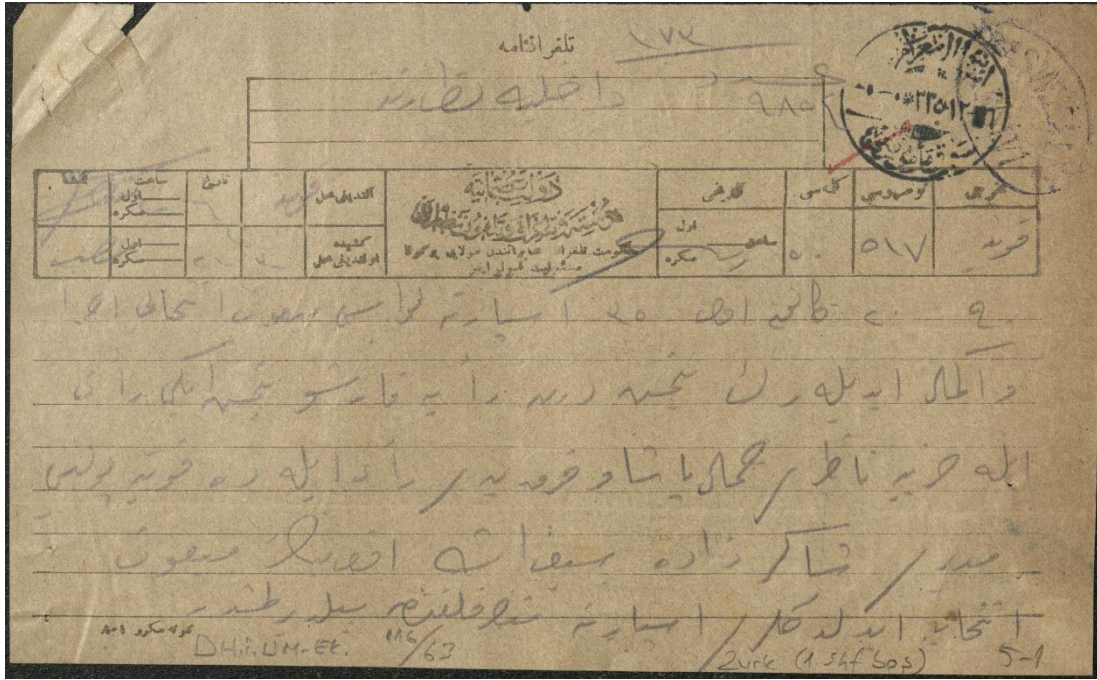
در سعادت دیوانه حرب عرفی مدعی عمومی سداویان
در سعادت باسه مدعی عمومی معادن نه بسیاره اسبه مدعی عمومی دیوانه
سوز غده سی صاحبی اسماعیل صبحی بدش
ملی قونفره اداره اعفانده محمد صبحی بدش
مدعی عمومی سامی بدش
اولوبور لوعدی قانق قانق نه صمدی بدش
اولوبور لولی نوح ناجی قانق زاده کبوتر قانق محمد رضا قانق
قوتیه یولیس مدیه بسیاره ماشاک زاده سیفانه قانق
سکنت لی باسه لکنه زاده سیفانه قانق
قوه آغا جلی صاحب زکی قانق
اولوبور لولی یوز باس تقاعد مصطفی نور قانق

مومی الیهام ناول لهدری لکنه
قوتیه نه وضع واحد دیوانه

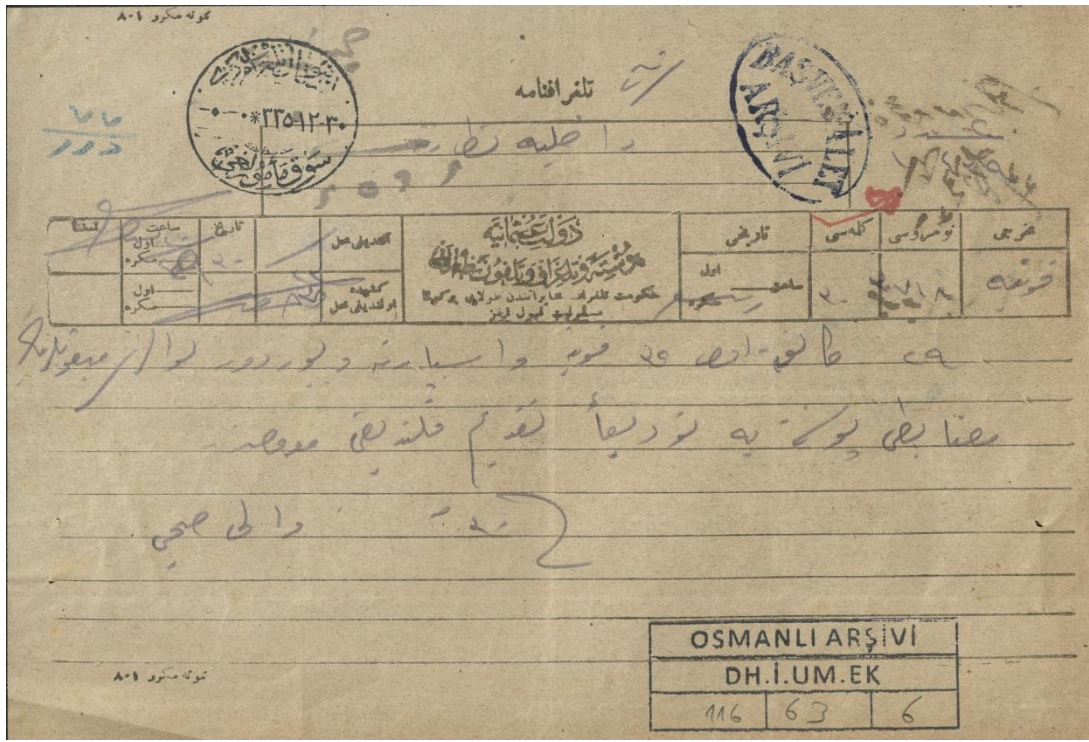

OSMANLI ARŞIVI		
DH.İ.UM.EK		
116	63	1

EK15: 1919 seçimlerinde Isparta Sancağından aday gösterilenlerin listesi.

EK16: Isparta Sancağından Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Seyfullah Efendini'nin mebus seçildiğini bildiren telgraf.

EK17: Konya, Isparta ve Burdur Sancaklarından seçilen mebusların mazbatalarının İstanbul'a gönderilmek üzere postaya verilmesi.

ÖZGEÇMİŞ

Aslıhan Kılınç, 1981 yılında Adana'nın Karataş ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2013 yılında Malatya İnönü Üniversitesi Tarih Bölümünde Yüksek Lisansını tamamladı. 2015 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalında doktora eğitimine başladı.